

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**YÜKSEK
LİSANS
TEZİ**

**KÖRFEZ'DE GÜÇ MÜCADELESİ:
İRAN - SUUDİ ARABİSTAN REKABETİ**

YASİN DURDU

**ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ORTADOĞU VE AFRIKA ÇALIŞMALARI BİLİM DALI**

MAYIS 2019

**KÖRFEZ'DE GÜÇ MÜCADELESİ:
İRAN – SUUDİ ARABİSTAN REKABETİ**

Yasin DURDU

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ORTADOĞU VE AFRİKA ÇALIŞMALARI BİLİM DALI**

**GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

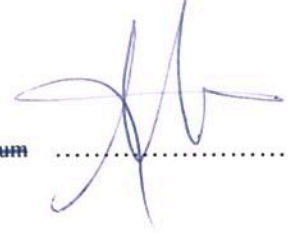
MAYIS 2019

Yasin Durdu tarafından hazırlanan “Körfez’de Güç Mücadelesi: İran – Suudi Arabistan Rekabeti” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ / ~~OY ÇOKLUĞU~~ ile Gazi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalında Ortadoğu ve Afrika Çalışmaları Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Prof. Dr. Türel YILMAZ ŞAHİN

Uluslararası İlişkiler, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum~~

Başkan : Prof. Dr. Haydar ÇAKMAK

Uluslararası İlişkiler, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

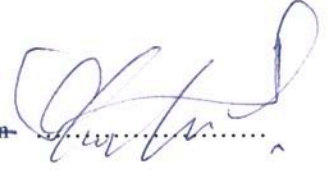
Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum~~

Üye : Prof. Dr. Mehmet ŞAHİN

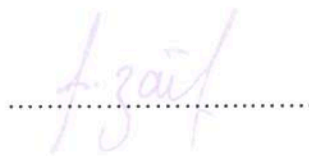
Uluslararası Güvenlik, Polis Akademisi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum~~

Tez Savunma Tarihi: 06/05/2019

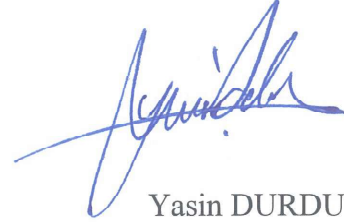
Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Yüksek Lisans Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Enstitü Müdürü

ETİK BEYAN

Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Yasin DURDU

06.05.2019

Körfez’de Güç Mücadelesi: İran – Suudi Arabistan Rekabeti

Yüksek Lisans Tezi

Yasin DURDU

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Mayıs 2019

ÖZET

Bu çalışmanın temel ilgi alanını İran İslam Cumhuriyeti ile Suudi Arabistan Krallığı arasında Basra Körfezi’nde gerçekleşen güç mücadelesi ve rekabetin, 1971 yılı sonrası dönem itibarıyla incelenmesi oluşturmaktadır. Söz konusu iki ülkenin mücadelecisi ve rekabetçi yaklaşımlarının incelenmesi, günümüzde hâlihazırda yaşanan çatışmaları anlamlandırabilmek ve açıklayabilmek adına yol gösterici olacaktır. Körfez konjonktürünü değiştiren önemli olaylar/savaşlar Tahran-Riyad hattında politika değişikliklerine yol açabilmiş fakat aradaki rekabeti hafifletmemiştir. Çok farklı yansımalarla sahip olan bu rekabet anlayışı, İngiltere’nin Körfez’den çekildiği yıl olan 1971 yılından itibaren güç mücadelesini de ihtiva eden bir yaklaşıma dönüşmüştür. İran İslam Devrimi, İran-İrak Savaşı ve nihayetinde Körfez Savaşları, söz konusu güç mücadelesinin daha iyi anlaşılabilmesi için özellikle incelenmesi gereken tarihi dönemeçler olmuştur. Bahse konu rekabet, her biri başlı başına çok önemli bir mücadele aracı olarak gözlemlenen birden çok yaklaşım aracılığıyla kendisini keskin bir şekilde hissettirmiştir. Ekonomi politik, dini retorik, milliyetçilik algısı, rejim çatışması, uluslararası konjonktür, pragmatik dış politika yaklaşımı, silahlanma olgusu ve Filistin davası gibi yansımalar Tahran ve Riyad arasındaki mücadelenin ana hatlarını oluşturmuştur. Son dönemde ise Arap Baharı hareketleri bu mücadelenin en çetin dönemini oluşturmuştur. Retorikten ziyade pratik bir mücadele sahası olarak Arap Baharı, bu rekabetin en somut örneği ve zikredilen yansımaların, politikaları hangi ölçüde etkileyebildiğinin sağlaması olmuştur.

Bilim Kodu : 114107

Anahtar Kelimeler : Basra Körfezi, İran, Suudi Arabistan, Güç Mücadelesi, Rekabet

Sayfa Adedi : xi + 155 sayfa.

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Türel YILMAZ ŞAHİN

Power Struggle in the Persian Gulf: The Competition Between Iran and Saudi Arabia

M.S. Thesis

Yasin DURDU

GAZİ UNIVERSITY

GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES

May 2019

ABSTRACT

This dissertation seeks to analyze the power struggle and competition in the Persian Gulf between the Islamic Republic of Iran and the Kingdom of Saudi Arabia in the post-1971 period. The analysis of the competitive approach of the above mentioned two countries will be a guide for understanding and explaining the current conflicts in the Middle East. The major milestones/wars which have changed the Gulf conjuncture have led to policy changes on the Tehran-Riyadh line, but have not alleviated the competition between them. This understanding of competition, which has very different reflections, has turned into an approach that includes the power struggle since 1971 when Britain withdrew from the Gulf. The Iranian Islamic Revolution, the Iran-Iraq War, and finally the Gulf Wars were the historical turning points that need to be examined to better understand this power struggle. This competition has made itself sharply felt through multiple approaches, each of which is viewed as a very important means of struggle. Economic policy, religious rhetoric, nationalism perception, regime conflict, international conjuncture, pragmatic foreign policy approach, the arms race phenomenon and the Palestinian cause have been the main lines of struggle between Tehran and Riyadh. Recently, the Arab Spring movements have constituted the most difficult period of this struggle. As a practical struggle rather than a rhetoric one, the Arab Spring has been the most concrete example of this competition and the extent to which the mentioned reflections could influence the policies.

Science Code : 114107
Key Words : The Persian Gulf, Iran, Saudi Arabia, Power Struggle, Competition
Page Number : xi + 155 pages.
Supervisor : Prof. Dr. Türel YILMAZ ŞAHİN

TEŞEKKÜR

Lisans ve yüksek lisans öğrenimim boyunca yardım ve desteğini hiçbir zaman esirgemeyen ve mevcut tez çalışması için birikimi ve tecrübesi ile yol gösterici olan değerli hocam Prof. Dr. Türel YILMAZ ŞAHİN'e, bu tezi başlayıp bitirebilmemdeki en büyük yardımcım sevgili hayat arkadaşım Ayşen DURDU'ya ve kızım, cancağızım Sare Betül DURDU'ya minnet dolu teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
ÇİZELGELERİN LİSTESİ.....	x
SİMGELER VE KISALTMALAR.....	xi
1. GİRİŞ.....	1
2. GÜÇ ve GÜÇ MÜCADELESİ.....	5
2.1. Kavramsal Çerçeve	5
2.1.1. Güç	5
2.1.2. Güç dengesi	8
2.1.3. Güç mücadelesi	9
2.2. Uluslararası İlişkiler Disiplininde Güç Söylemleri	10
2.3. Dış Politika Analizinde Güç Yaklaşımı	13
3. BASRA KÖRFEZİ	15
3.1. Basra Körfezi	15
3.1.1. Tanım ve tartışmalar	15
3.1.2. Genel hatlarıyla Körfezin siyasi tarihi.....	17
3.1.3. Körfezin stratejik önemi	23
3.2. Körfez’de Sosyo-Ekonomik Ve Siyasal Yapı	31
3.2.1. Suudi Arabistan Krallığı.....	32
3.2.2. İran İslam Cumhuriyeti.....	37
4. İRAN – SUUDİ ARABİSTAN REKABETİ	41

4.1. Güç Mücadelesi Ve Rekabet	41
4.1.1. 1971 – 1979 arası dönem.....	44
4.1.2. 1979 İran Devrimi.....	50
4.1.3. İran – Irak Savaşı (1980-1988)	53
4.1.4. Irak'ın Kuveyt'i İşgali ve Birinci Körfez savaşı	58
4.1.5. 11 Eylül Saldırıları ve sonrası	63
4.2. Rekabetin Farklı Yansımaları	69
4.2.1. Rekabetin ekonomi politikası	70
4.2.2. Rekabetin dini retoriği	72
4.2.2.1. Kapsayıcı bir İslam söylemi	74
4.2.2.2. Mezhepsel rekabet	76
4.2.2.3. Hac gösterileri	86
4.2.3. Milliyetçilik	89
4.2.4. Rejim çatışması	91
4.2.4.1. Monarşiden cumhuriyete	91
4.2.4.2. Devrim ihracı söylemleri	93
4.2.5. Uluslararası düzeyde destek arayışları.....	100
4.2.6. Farklı dış politika yaklaşımları.....	107
4.2.7. Silahlanma yarışı.....	110
4.2.8. Filistin davası	116
5. ARAP BAHARI'NIN SUUDİ ARABİSTAN VE İRAN'A	
ETKİSİ/YANSIMASI	121
5.1. Arap Baharı.....	121
5.2. İran ve Suudi Arabistan'ın Arap Baharına Tepkileri	124
5.2.1. Bahreyn.....	128

5.2.2. Yemen.....	131
5.2.3. Suriye.....	134
6. SONUÇ.....	139
KAYNAKLAR.....	141
ÖZGEÇMİŞ.....	155

ÇİZELGELERİN LİSTESİ

Çizelge	Sayfa
Çizelge 3.1. Körfez Ülkelerinin 2017 Nüfusları ve Yüzölçümleri	25
Çizelge 3.2. Körfez Ülkelerinin 2017 Yılı Gayrisafi Yurtiçi Hasılları	26
Çizelge 3.3. Körfez Ülkelerinin 2017 Yılı Petrol Verileri	27
Çizelge 3.4. Körfez Ülkelerinin 2017 Yılı Doğal Gaz Verileri	29
Çizelge 3.5. Körfez Ülkelerinin 2017 Yılı Toplam İhracat ve Petrol İhracatı Değerleri.....	30
Çizelge 4.1. Askeri Harcamaların Gayrisafi Yurtiçi Hasıla İçerisindeki Payı.....	113

SİMGELER VE KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar	Açıklamalar
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ARAMCO	Arap-Amerikan Petrol Şirketi
BAE	Birleşik Arap Emirlikleri
BFM	Bahreyn Kurtuluş Hareketi
BM	Birleşmiş Milletler
CENTCOM	ABD Merkez Kuvvetler Komutanlığı
CENTO	Merkezi Anlaşma Örgütü
CIA	Amerikan Merkezi Haber Alma Dairesi
FKÖ	Filistin Kurtuluş Örgütü
IFLB	Bahreyn'in Kurtuluşu İçin İslami Cephe
İİT	İslam İşbirliği Teşkilatı
İKÖ	İslam Konferans Örgütü
KİK	Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Konseyi
LNG	Sıvılaştırılmış Doğal Gaz
NATO	Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü
OAPEC	Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri Örgütü
OPEC	Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
SAVAK	İran Ulusal İstihbarat ve Güvenlik Örgütü
SIPRI	Stockholm Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

1. GİRİŞ

Basra Körfezi, özellikle petrolün dünya ekonomisindeki alternatifsiz konumunun kanıtlanmasının ardından Orta Doğu siyasi tarihinde ve mevcut politikalarda gözlerin çevrildiği başlıca alt bölge olagelmiştir. Körfeze ait politik yaklaşımlar sadece bölge ülkelerinin müdahil olduğu bir konjonktürden oldukça uzak kalmıştır ya da bırakılmıştır. Ülkeler arasındaki güç mücadelesi de Körfez üzerinde önemli bir etki alanı oluşturma çabalarıyla beraber bir rekabet ortamı oluşturmuştur. Mevcut çalışmada işte söz konusu bu güç mücadelesi, çok yönlü Körfez politikalarının ana ekseninde İran ve Suudi Arabistan arasındaki rekabet yaklaşımıyla incelenecektir.

Tez çalışmasının başlıca amacı; İran İslam Cumhuriyeti ve Suudi Arabistan Krallığı ilişkilerinin ve bölgesel dış politikalarının, güç mücadelesi ve rekabet boyutları açısından incelenmesi olmaktadır. Bu amaçla, Basra Körfezi özelinde uluslararası ilişkilerde güç yaklaşımı üzerinden hareket edilerek, her iki aktör arasındaki mücadele ve rekabet düzeyi incelenecektir. Tarihsel ve konjonktürel gelişmeler içerisinde her iki aktörün dâhil olduğu güç dengesi sisteminin Körfez’de mücadele ve rekabet unsurlarının ağır bastığı iki kutuplu bir sisteme yönelmesinin incelenmesi amaçlanmıştır.

Körfez bölgesi tarihsel süreç içerisinde sürekli doğrudan etkileşim alanı içerisinde olduğumuz bir coğrafya olmuştur. Bu bölgedeki gelişmelerden kendimizi soyutlamamız mümkün görünmemektir. Bu nedenle mezkûr bölgenin incelenmesi ve gelişmelerin değerlendirilmesi bu alanda akademik faaliyetlerde bulunanların ve alana ilgi duyanların fayda sağlayabileceği bir çalışma olabilmesi açısından önem arz etmektedir. İran ve Suudi Arabistan özelinde Körfez’de güç mücadelesinin incelenmesi çalışması; bölge siyasi tarihi, özellikle de Körfez Savaşları sonrası dönem incelendiğinde, güç mücadelesinin merkezinde bu iki ülkenin olduğu tecrübesiyle ortaya çıkmıştır. Bu duruma İran ve Suudi Arabistan’ın uygulamaları ve tarihsel süreçteki refleksleri de etkide bulunmuştur.

İran ve Suudi Arabistan söz konusu olduğunda rekabet, mücadele ve çatışma kavramları sıkça kullanılmaktadır. Her iki aktör arasındaki özellikle mezhep kavramı üzerinden çatışmacı bir mücadele yaklaşımı olarak yorumlanan bu ilişki, çok daha karmaşık bir boyutta olabilmektedir. Söz konusu rekabet ve mücadeleyi sadece mezhepsel açıdan değerlendirmek eksik olabileceği gibi yanlış da olacaktır. Bu yüzden rekabetin birden fazla yansımaları üzerine değinilecek ve aktörlerin hem daha olumlu rekabet içerisinde olduğu dönemler ile

aynı zamanda daha fazla mücadelecı bir rekabet anlayışı içerisinde olduğu dönemler incelenmeye çalışılacaktır.

Çalışmanın ana konusunun incelenmesi itibarıyla bir dönemsel sınırlama getirilmiş ve bu sınırlamaya olabildiğince riayet edilmeye özen gösterilecektir. İngiltere'nin Körfez'den çekildiği 1971 yılından itibaren çok daha hızlı bir biçimde Körfez'e müdahil olan ABD ve dış politik söylemi, İran ve Suudi Arabistan özelinde Körfez politikasını temelden etkilemiştir. Bu yüzden söz konusu çalışmadaki rekabetin ve mücadelenin incelenme süreci 1971 yılından başlatılmıştır.

Her iki aktörün bölgesel ve küresel çaptaki gelişmelere verdiği tepkiler incelenirken aynı zamanda aktörlerin bu davranışları sonucu oluşabilen politika değişiklikleri de incelenmeye çalışılacaktır. Aynı zamanda Körfez güvenlik sistemi içerisinde değişiklik meydana getiren çok önemli bölgesel olayların da aktörlerin iç politikalarına ne ölçüde etkiye bulunduğu aktarılmaya çalışılacaktır.

İkinci Bölümde uluslararası ilişkiler literatüründe mevcut olan güç söylemleri ve güce ilişkin incelemeler yapılacak olup kavramsal çerçeve ele alınacaktır. Aktörlerin dış politikalarında gücü hangi saiklerle kullandıkları, hangi amaçları gerçekleştirebilmek için güç elde etme yoluna gidebildikleri, uluslararası ilişkiler disiplinindeki temel yaklaşımların güç ile ilgili hangi varsayım ve çıkarımlarda buldukları ve nihayetinde dış politikada güç yaklaşımı gibi hususlar incelenecek ve aktörlerin dış politikalarında güç-etki-caydırıcılık boyutu üzerinde durulacaktır.

Üçüncü Bölüm, Basra Körfezi ile ilgili önemli ve özet bilgilerin gösterilmeye çalışıldığı bir bölüm olacaktır. Özellikle Körfezin stratejik öneminin incelenmesi, petrol ve doğal gaz politikaları ve ekonomik verilerin ortaya konabilmesi, Suudi Arabistan Krallığı ile İran İslam Cumhuriyeti'nin mevcut sosyo-kültürel ve ekonomik özelliklerinin üzerinde durulması ve iki ülke arasındaki ilişkilerinde temel belirleyici unsur olabilen ülke-mezhepsel kimlik ilişkisinin anlaşılabilmesi hedeflenmiştir.

Dördüncü Bölüm, 1971 yılından itibaren her iki aktör arasındaki rekabetin gelişimi, mücadeleyi etkileyen temel bölgesel gelişmeler ve rekabetin farklı yansımaları üzerine odaklanmıştır. Körfez politikalarına etki eden temel unsurların inceleneceği bu bölümde, her iki aktörün de bölgesel ve küresel gelişmelere karşı oluşturduğu politikalar masaya yatırılacaktır.

Beşinci Bölümde Arap Baharı süreci ele alınacak ve her iki aktöre yansıması üzerinde durulacaktır. Arap Baharı gelişmelerinin tüm Orta Doğu coğrafyasını etkilediği gerçeğinden hareketle hem her iki aktörün iç toplumsal ve siyasi hayatındaki etkileri incelenecek hem de bölge ülkelerindeki hareketlere verdikleri tepkiler tartışılacaktır. Aslında Riyad-Tahran hattında olagelmiş politik söylemlerin bir anlamda pratik imkanı bulduğu bir dönem olan Arap Baharı süreci ve etkide bulunduğu coğrafyası, her iki aktörün de söylemlerinin ne kadar samimi olduğu sınavını bir kez daha vermiştir. Bahse konu söylemlerin çok samimi bir yaklaşım içermediği benzer bölgesel gelişmelerde tecrübe edildiği üzere bir kez daha gözlemlenmiştir.

2. GÜÇ ve GÜÇ MÜCADELESİ

2.1. Kavramsal Çerçeve

2.1.1. Güç

Güç kavramının tüm unsurlarıyla beraber geniş anlamda bir tanımının yapılabilmesi hiçbir zaman kolay olmamıştır. Çünkü kavramı tanımlayan-yorumlayanlar açısından her defasında ek unsurların dâhil edilebileceği ve sürekli gelişebilen bir durum ortaya çıkmış olmakla birlikte teorisyenlerin ve konu ile ilgilenenlerin yaşadığı ve/veya incelediği dönemlerin özellikleri ile kavram, sürekli gelişme ve yeniden tanımlanma eğiliminde olmuştur. Güç algısı dünyanın konjonktürel yapısından etkilenerek sürekli gelişmekte ve daha da karmaşık hale gelmektedir.

Uluslararası ilişkiler disiplininde bir kavram olarak güç kabul edilebilecek en genel ve en basit haliyle; “bir aktörün diğerlerine, normal olarak yapmayacakları bir şeyi yaptırabilme yeteneğidir.”¹ Bu kavramdan yola çıkılırsa, gücün asli ve en önemli unsurunu “etki” ya da “etkileyebilme kapasitesi” olarak belirtmek yerinde olacaktır. Tanımın, etki kapasitesinin pozitif olarak -yani bir şey yapma yönünde- tabir edilebilecek anlamı olmakla birlikte bir de negatif olarak -yani bir şey yapmama yönünde- düşünülebilecek bir anlamı olmaktadır. Kavram, uluslararası ilişkilerin temel öznesi olarak aktörler bağlamında düşünülecek olursa rakibin normalde yapacağı bir şeyi yapmaması olarak özetlenebilmektedir. Etki unsuru gücün en temel çıktısı olmaktadır. Arzu edilen nihai sonuç ise rakibin etki altında kalarak aktörün tahayyül ettiği şekilde davranabilmesidir.

En önemli noktalardan birisi de gücün etki kapasitesinin caydırıcılık boyutudur. Geçmişten bugüne dek caydırıcılık her zaman aktörlerin göz ardı edemeyeceği bir gerçeklik olmuştur. Gücün caydırıcı anlamı tüm aktörler için en öncelikli konulardan birisi olmuştur. Çünkü aktör diğer aktörlerin kendisi gibi güç peşinde olduğunu düşünmektedir. Aktör bir adım öne geçmek zorunda ve kendisinin düşündüğü eylemleri diğerlerinin de yapmasına engel olmak durumundadır. Böylece güce sahip olarak rakiplerini kendisine karşı eylemde bulunma

¹ Keohane, R. O. and Nye, J. S. (2012). *Power and Independence* (Fourth Edition). United States: Longman, 10

ihtimalinden uzaklaştırabilecektir. Çünkü aktörün olası temel davranışı güce sahip olmakla beraber rakibin de bu oranda güce sahip olmasını engelleyebilmektir.

Sahip olunmakla birlikte kullanılmayan ya da kullanma ihtimali bulunmayan etkenler potansiyel güç ya da güç potansiyeli olarak değerlendirilmektedir.² Güç göstergesi denilebilecek parametreler olmakla beraber burada kullanma imkânı yoktur ya da kullanma iradesi sergilenememektedir. Böyle bir durumda gücün etki kapasitesinin boyutunu göstermek oldukça zor olabilmektedir.

Potansiyel güçten bahsetmekle beraber burada güç ile ilgili ince bir ayrıntıya da dikkat çekmek gerekmektedir. Bu durum da “güce sahip olmak” (to have power) ile “güç olmak” (to be power) arasındaki farklılıktır.³ Güce sahip olmak denildiğinde başkalarını etkileyebilme yeteneği ve kullanma iradesine bakılmaksızın güç göstergelerine sahip olmak anlaşılmaktadır. Güç olmak ise aktörün başlı başına bir güç olması anlamında kullanılmaktadır. Başka bir deyişle, sahip olunan güç göstergelerinin yeterli etki kapasitesinin bulunması, güç kullanma iradesinin birincil düzeyde kullanılabilir olması gerekmektedir. Küresel ya da bölgesel güç olarak nitelenebilecek bir aktör, gerekli etki kapasitesini maksimum düzeyde sergilemekte ve bu manada caydırıcılığı da nispeten daha fazla hissedilir olmaktadır. Güce sahip olmak, o gücün caydırıcı etkisi olacağı anlamına gelmeyeceği gibi, bu iradenin kullanılma ihtimali durumunda ya da irade gösterilebilmesi dâhilinde etki doğuracaktır. İşte güç kullanma ihtimali ya da kullanma iradesini gösterebilme yeteneği, güce sahip olma durumundan güç olma durumuna doğru geçişteki kilit etkidir. Böyle bir geçişte, yukarıda bahsedilen potansiyel güç sahipliğinden artık caydırıcı boyutuna sahip bir aktör olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bugün, tüm parametrelerin dâhil edilerek güç tanımlaması yapılabileceği gibi, üzerinde çoğunluğun hemfikir bulunduğu tek bir kapsamlı tanımlama ya da çeşitlendirmeden bahsetmek zor görünmektedir. Disiplin içerisinde yer almış ve çalışmalara konu olmuş haliyle gücün çeşitlendirilmesi bakımından sert güç ve yumuşak güç olarak temel iki kategori söylenilebilmektedir. Belki buraya bir ana kategori olarak ekonomik güç de eklenebilir.

² Özdemir, H. (2008). “Uluslararası İlişkilerde Güç Üzerine Çok Boyutlu Bir Değerlendirme”. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 63(3), 128-129.

³ İnternet: Ashley, R. (1984). “The Poverty of Neorealism”. *International Organization*, 38(2), 272. Web: <http://www.jstor.org/stable/2706440> adresinden 9 Ekim 2017’de alınmıştır.

Sert güç kavramsal olarak kullanıldığında askeri güç anlaşılmaktadır. Geçmişten günümüze güç denildiğinde ilk akla gelen sert güç unsurları olmaktadır. Zor kullanmak, aktörlerin güç ve etki kapasitesi söz konusu olduğunda ilk başvurulan yöntem olagelmıştır. Sert güç unsurlarına sahip olmak, caydırıcılık konusunda büyük oranda başarılı olmuştur. Her ne kadar değişen dünya düzeni ve uluslararası ilişkiler konjonktüründe sert gücün önemi eskiye oranla azalma eğilimine girmişse de, yine de en büyük etkenlerin başında gelmektedir.

Yumuşak güç ise kavram olarak Joseph S. Nye tarafından kullanılmış ve zorlama veya paradan ziyade cazibe ile istenileni sağlama kabiliyeti olarak belirtilmektedir. Yumuşak güç, en temel haliyle bir ülkenin kültürü ve politik fikirlerinin çekiciliğinden kaynaklanmaktadır.⁴ Popüler kültür ve hayat tarzı ile en azından başka toplumlarda olumlu bir izlenim bırakmak da bu amaca hizmet etmektedir. Buradaki en önemli nokta rakip aktör ya da toplumun kendi rızasıyla sizin güç yelpazenize dâhil olmasıdır.

Yumuşak güç tartışmalarının ardından günümüzde “akıllı güç” kavramı da sıkça konuşulmaktadır. Armitage ve Nye tarafından sert güç ile yumuşak gücün birleşmesi sonucu sentez olarak kullanılan bu kavram, sert gücün artık başlı başına yetmeyeceğini, yumuşak gücün ise sert güç ile oluşan imajı dengeleyerek daha işlevsel hale getirilmesi gerektiğini ileri sürer.⁵ Değnilmesi gereken husus, sert güç ile yumuşak güç arasında bir denge kurulmasının olmazsa olmaz özelliğidir. Amerikan dış politikasının açıklanmaya çalışıldığı bu kavram hem sert güç hem yumuşak güce atıf yapmakta ve bunların arasına ekonomik gücü de dâhil etmektedir. Sert güce sahip olmanın ve bunu birincil güvenlik arayışının temelinde yerleştirmenin maliyetinin tahmin edildiğinden yüksek olması bu anlamda yumuşak güç arayışlarını oluşturmuştur. Yumuşak gücün de istenilen/beklenen etkiyi göstermediğini düşünen dış politika analizcileri bu iki kavramı bağdaştırarak kullanmayı önermişlerdir. Yine de bu dengeyi kurabilen/kurabilecek aktör bile, diğer aktörler tarafından samimiyetsiz ve tutarsız olarak algılanmaktan kurtulamayacaktır. Bu yüzden bir yerde veya durumda sert gücünü keskin şekilde kullanan bir aktör yine aynı yer/durum veya başka bir yer/durumda yumuşak güç özelliklerine inandırıcılığı kalmaması ihtimalini göz ardı etmemelidir.

⁴ Nye J. S. (2003). *Understanding International Conflicts: An Introduction to Theory and History*. (Fourth Edition). United States: Longman, 256.

⁵ İnternet: Armitage, R. L., Nye, J. S. (2007). “CSIS Commission On Smart Power: A Smarter, more Secure America”. *Center For Strategic & International Studies*. Web: https://csis-prod.s3.amazonaws.com/s3fs-public/legacy_files/files/media/csis/pubs/071106_csissmartpowerreport.pdf adresinden 9 Eylül 2017’de alınmıştır.

Ekonomik güç, mevcut tüm kaynakların ürettiği katma değer olarak düşünülebilir. Doğal kaynaklardan, uluslararası piyasalardaki etki kapasitesine, milli gelirden dış ticaret endeksine uzanan geniş bir ekonomik potansiyeli barındıran kavram, aktörün kendi kendine yetebilirliğinden daha fazlasını sunmasına yardımcı olmaktadır.⁶ Bu güce sahip aktör ekonomik araçlar aracılığıyla rakiplerini etkileyebilmekte ve bu sayede caydırıcılık rolünü oynayabilmektedir. Gerekliğinde rakiplerine oranla nispeten ekonomik kendi kendine yetebilirlik politikası uygulayabilmekte ya da çok daha kolay başka pazarlara yönelebilmektedir. Ayrıca böyle bir güce sahip aktör uluslararası ambargolardan asgari düzeyde etkilenir ya da etkilenmez. Ve hatta böyle bir ambargoya maruz kalma ihtimali bile çok az ihtimal dâhilindedir. Çünkü söz konusu aktör, ekonomik sistemin etkin bir karar alıcısıdır. Dolayısıyla burada ambargo kararı alıp uygulamaya ve diğer aktörlerin de bu karara katılmasına etkide bulunan aktör ekonomik güce sahip ve bunu da etkin kullanabilen bir roldedir.

Tüm bunlarla beraber bir ülkenin gücünü oluşturan etkenlere nüfus potansiyeli, insan kaynağı, bilim ve teknoloji, coğrafya, tarih, kültür gibi özellikleri de gösterebiliriz. Tüm bu özellikler başlı başına bir güce sahip olmak için yetmeyeceği gibi kimi zaman diğer etkenler ile beraber önemli bir güç aracı olabilmektedir.

2.1.2. Güç Dengesi

Bir güç dengesi (balance of power) sistemi, sayıları en az üç veya daha fazla olması gereken ve güçlerinin birbirine hemen hemen denk olduğu kabul edilen aktörlerden oluşmaktadır. Morton A. Kaplan bu sayının en az beş olması gerektiğini belirtmiş ise de Morgenthau ve Waltz en az üç devleti sistemin devamı için yeterli görmüşlerdir. Sistemin sürdürülebilirliği aktör sayısı arttıkça aynı oranda artabilecektir. Çünkü daha fazla sayıda aktörün dâhil olduğu bir sistemde sistemin bozulmasına sebep olacak bir aktörün çıkması görece daha zor görünmektedir. Bu devletler arasında bir denge durumu söz konusudur. Her devlet sistemde başat rol oynamak istemekte ve her devletin de gücü birbirine eşdeğer olarak görülmektedir. Böylece sistem içerisinde her devlet kendi amacını gerçekleştirmek isterse sistem sürekliliğini sağlamış olmaktadır. Herhangi bir devletin sistem içerisinde diğerlerine göreceli bir üstünlük sağlaması kendiliğinden imkânsız kılınmaktadır. Eğer sistem üç

⁶Tezkan, Y. (2005). *Jeopolitikten Milli Güvenliğe*. (Birinci Baskı). İstanbul: Ülke Kitapları, 181.

aktörden az sayıya düşerse bu kez dengeleyecek mekanizma oluşamayacak ve sistemin sürekliliği sağlanamayacaktır. Buradaki kilit nokta aktörlerin güçlerinin birbirine yakın olmasıdır. Kimi dönem bir aktörün diğerlerine oranla nispeten daha fazla güçlendiği görülebilmekte ve bu yüzden de sistem içerisinde kısa süreli ve çıkar temelli ittifaklar görülebilmektedir.⁷

Basra Körfezi'nde İngiltere'nin 1971 yılında buradan çekilirken güçleri benzer ölçüde olan üç ülke bulunuyordu: İran, Irak ve Suudi Arabistan. Ve bu ülkeler petrol fiyatlarındaki artış neticesinde kapasitelerini hızla artırdılar.⁸ Ve Körfez'de 2003 Irak Savaşı'na kadar geçen süre için Suudi Arabistan, Irak ve İran'dan oluşan bir güç dengesi sisteminin sürekliliğinden söz edilebilir. Irak-İran Savaşı'nın galibi olmadan sonuçlanması da bu sistem içerisinde güçlerin birbirine yakın olmasının sonuçlarından birisi olmuştur. İlerleyen bölümlerde görüleceği üzere Irak işgalinin ardından Irak bu denge sisteminden kopmuş ve dolayısıyla sistem içerisinde denge sürekliliği sona ermiştir. Güç dengesi sistemi, aktörlerden İran ile Suudi Arabistan arasında bölgesel düzeyde bir güç mücadelesi olarak farklı bir boyuta evrilmiştir.

2.1.3. Güç Mücadelesi

İnsan doğasında olduğu gibi devletlerin de güce sahip olmak için kıyasıya bir rekabet içerisine girdikleri görülebilmektedir. En temel hayatta kalma stratejisinin güç elde etmek ve bu gücün sürdürülebilirliğini korumak olduğu fikri, tarihin en eski zamanlarından beri bilinen ve öğrenilen bir gerçekliktir. Devletler de tarihsel süreç içerisinde uzunca bir dönem -ki hala devam ettiğini söylemek yanlış bir yorum olmayacaktır- askeri ya da silaha dayandırılabilir bir güç elde etme peşinde koşmuştur. En eski çağlardan bu yana aktörler önce iç güvenliklerini temin etme konusunda, ardından da diğer aktörlere karşı caydırıcı bir tutum içerisinde bulunma hususunda güç kazanımları peşinde koşmuşlardır. Bunların elde edilmesinin ardından ise artık güç bir cazibe ve itibar olarak arzu edilebilir bir olgu halini almaya başlamıştır. Günümüzde dahi gerek güvenlik, caydırıcılık, itibar gibi hangi saiklerle olursa olsun bu arzu ve mücadele devam etmektedir.

Güce sahip olan aktör artık gücü kullanma noktasında daha az çekingen olabilmektedir. Bölgesel ya da küresel bir güç mücadelesi (power struggle) içerisine giren aktör, bir yandan

⁷ Arı, T. (2004). *Uluslararası İlişkiler Teorileri*. (Üçüncü Baskı). İstanbul: Alfa Yayınları, 518-520.

⁸ Arı, T. (1999). *2000'li yıllarda Basra Körfezinde Güç Dengesi*. (Dördüncü Baskı). Alfa Yayınları, 6.

güvenliğini garantiye almak zorunda diğer yandan da yeni kaynak arayışına yönelmek durumundadır. Çünkü muhtemel rakiplerin böyle yapmakta olduğunu düşünmektedir. Bu yüzden aktör kendisini sürekli bir tehdit altında hissetmektedir.

2.2.Uluslararası İlişkiler Disiplininde Güç Söylemleri

Toplumlar, topluluklar ya da ülkeler hep daha güçlü olmanın peşinde koşmuş, bu yüzden çatışma tarihi de dünya tarihi kadar eski olmuştur. Atinalı General Thucydides'in Atina ile Sparta arasında yaklaşık otuz yıl süren savaşın büyük bir kısmını anlattığı eseri Pleponeyza Savaşları, güç mücadelesinin en iyi anlatıldığı ilk örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Atina'nın güçlenmesinin Sparta'da oluşturduğu güvenlik kaygısı neticesinde güç dengesindeki bozulma beraberinde Sparta'nın güçlenme ve ittifaklar kurma yoluna gitmesine sebep olmuştur.⁹ Eski uygarlıklarda şehir devletleri arasındaki ilişkilerde güç yaklaşımından yararlanılmıştır.¹⁰ Bunlarla beraber uluslararası ilişkiler disiplinindeki yaklaşımların birçoğu güç kavramı üzerine önemle eğilmiş ve aktörlerin davranışlarını güç ekseninde içerisinde incelemeye çalışmışlardır.

Bu yaklaşımlardan klasik realizm ise güç konusunu çalışmanın merkezine yerleştirmiştir. Bu anlamda klasik realizmin en önemli temsilcilerinden olan Morgenthau uluslararası politikayı bir güç mücadelesi olarak tanımlamıştır. Uluslararası politikanın temel amacı, güce dayalı ulusal çıkarıdır. Güç ve güvenlik kavramları genelde eş anlamlı olarak kullanılmaktadır.¹¹ Klasik realizmin en önemli güç unsuru sert güç kavramı ve bunun da en önemli etki göstergesi caydırıcılıktır. Bu yaklaşımda diğer aktörlerin davranışlarını değiştirmeye zorlayarak olası saldırgan tutumların caydırılması öncelikli zorunluluktur. Bu politikanın başarısız olması durumunda ise son seçenek olarak "savaş" karşımıza çıkmaktadır.

Klasik realizm gücü devletin sahip olduğu fiziksel unsurların toplamı olarak göstermekte ve ulusal gücü meydana getiren öğeler üzerinde durmaktadır. Bu öğeler coğrafya, doğal

⁹ Arı, 2004, 177-178.

¹⁰ Sönmezoglu, F., Arıboğan, Ü., Ayman, G., Dedeoğlu, B. (2000). *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*. (Üçüncü Basım). İstanbul: Der Yayınları, 326.

¹¹ Morgenthau, H. J., Thompson, K. W., Clinton, D. (2006). *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*. (Seventh Edition). United States: The McGraw-Hill, 29-30.

kaynaklar, endüstriyel kapasite, askeri hazırlık durumu, nüfus, ulusal karakter, ulusal moral, diplomasi niteliği ve yönetim niteliği olarak sayılabilmektedir.¹²

Klasik realistler devletlerin davranışlarını da insan doğasına benzetmektedir. İnsan gibi devletler de hayatta kalmak için güçlenmeye ve güvenliklerini sağlamaya çalışırlar. Çünkü rakipler böyle yapacaklardır. Önemli olan onlardan daha önce bu güce sahip olmak ve böylelikle aynı düşüncede olanları harekete geçmeden önce caydırabilmektir.

Neorealistler ise aktör/devlet merkezli bir anlayıştan ziyade uluslararası sistemin güç yaklaşımına etkide bulunduğu bir yaklaşıma sahiptir. Güç için eldeki mevcut olan unsurlar başlı başına bir anlam ifade etmemekle beraber, sistem içerisinde görece bir karşılaştırmayla bir anlam kazanacaktır. Aktörün sistem içerisindeki özerkliği ile güce sahip olma arasında doğru orantı vardır. Bu anlamda aktörler küresel ya da bölgesel sistemlerden ne kadar az etkilenirse o derece güçlü olmaktadır. Bir süper güç, sistemde herkes üzerinde her konuda kontrol sağlayabildiği için değil, o sistem içerisinde en fazla hareket alanına sahip ülke olduğu için süper güçtür.¹³

Klasik realist yaklaşım ile neorealist yaklaşım arasındaki temel farklardan birisi, amaç-araç ayrımıdır. Bu anlamda klasik realistler gücü dış politikada amaç olarak görürler. Neorealistler ise gücü güvenlik için bir araç olarak görmektedirler.¹⁴ İkinci temel fark ise, Neorealizmin güç olgusunun kaynağını insan doğası yerine uluslararası sistemin yapısının olduğunu savunmasıdır.¹⁵

Neoliberal yaklaşım ise güç için askeri unsurlardan ziyade ekonomik kapasitenin önemine vurgu yapmakta ve bu kapasiteler arası ilişkiyi karşılıklı bağımlılık (interdependence) anlayışı içerisinde açıklamaktadır. Karşılıklı bağımlılık kavramında hiçbir aktör bir diğerinden tamamen ayrı değildir ve bu anlamda sistemde diğer aktörlere karşı tüm kontrolü elinde tutabilecek herhangi bir aktör yoktur.¹⁶ Buradan hareketle söylenilebilir ki realizmde olduğu gibi güç çoğunlukla sıfır toplamı değildir.

Neoliberallerin atfı yaptığı “sistemik güç” kavramına göre bir devlet etki kapasitesini ancak sistem içerisinde uygulayabilmekte ve sonuç alabilmektedir. Devletlerin birbirleri ile

¹² Morgenthau, 2006, 111-162.

¹³ Waltz, K. N. (1979). *Theory of International Politics*. Online Version: Addison-Wesley Pub. Co., 192.

¹⁴ Ari, 2004, 171.

¹⁵ Bozdağlıoğlu, Y, Özen, Ç., (Kış 2004), “Liberalizmden Neoliberalizme Güç Olgusu ve Sistemik Bağımlılık”, *Uluslararası İlişkiler*, 1(4), 62.

¹⁶ Keohane, Nye, 2003, 10-14.

etkileşimde olduğu ve sert güç haricindeki güç etkenlerinin önem kazandığı bir sistem, devletlerin de davranışlarını etkilemektedir. Yani sistemi değiştirebildiği veya etkileyebildiği sürece rakiplerin eylemleri üzerinde etkide bulunabilecektir.¹⁷ Sistemin yapısının değiştirilmesi ile beraber artık diğer aktörler sisteme uyma konusunda bir zorunluluk hissedecektir. Değişen sistem içerisindeki aktörler ile kurulan ilişki, sistemi değiştiren aktörün gücüne katkı yapacaktır. Burada Suudi Arabistan'ın Körfez İşbirliği Konseyi'nde rolü sistemik gücü anlamak için bir fikir verebilmektedir. İlerleyen bölümlerde detaylıca görüleceği üzere KİK oluşumunda ve sonrasında sistemi değiştiren Suudi Arabistan olmuş ve diğer ülkeler KİK içerisinde hareketlere ve karar alma mekanizmasına katılmaları neticesinde Suudi Arabistan'ın gücüne dolaylı olarak katkıda bulunmuşlardır.

İnşacı yaklaşımda devletin davranışlarını asıl itibarıyla fikirler ve çıkarlar belirlemektedir. Çıkarlar da gücün nesnel ve maddi bileşenlerinden ziyade soyut etkenlerden oluşmaktadır. Buradan hareketle güç ise, fikirler, ilişkiler, algı ve tercihler ile birlikte düşünüldüğünde anlam ifade etmektedir.¹⁸ Buna göre klasik anlamda güç etkeni olarak görebileceğimiz askeri güç ya da ekonomik göstergeler gibi kavramlar sahip ülke açısından başlı başına etki kapasitesi göstermez. Bunlara niyetler, ilişkiler, kimlikler gibi çok fazla bileşenleri dâhil ederek anlamlı bir analiz yapılabilmektedir.

Eleştirel kuram, toplumsal güç tanımını merkez almakta ve bu anlamda toplumsal gücün ne mevcut sınırlar tarafından ne de uluslararası sistem tarafından sınırlanamayacağını öne sürmektedir. Devletin gücü küresel güçlerle beraber yerel güçlerin arasında bir roledir. Hegemonik güç kavramına atıf yapmakla beraber kuram aslında, ekonomi-politiğin uluslararası kuruluşlar ile beraber dünya düzeninde başat rol oynayacağını savunmaktadır.¹⁹

Post-yapısalcı/ Post-modern teoride ise gücü tanımlamak için “panoptikon” kavramı²⁰ kullanılmaktadır. Bu kavramda baskıdan ziyade gözleme esas çıkış noktasıdır. İlişkilerin

¹⁷ Bozdağlıoğlu, Özen, 2004, 79.

¹⁸ İnternet: Andic, U. “Dimensions of Power in International Relations: A MultiConceptual Framework”, 6. Web: http://www.academia.edu/5841047/Power_in_International_Relations_theory adresinden 2 Şubat 2018'de alınmıştır.

¹⁹ Cox, R. (1996) *Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory*. Cox, R., Sinclair, T. J. (Editörler). *Approaches to World Order*. Cambridge: Cambridge University Press, 105.

²⁰ Jeremy Bentham'ın tanımladığı bir kavramdır. Aslında bir hapisane tasarısı olarak düşünülmüştür. Sekizgen bölümlerden oluşan ve ortasında bir kulenin yükseldiği hapisanede, tüm bölümlerdeki mahkûmların görülebildiği fakat mahkûmların ise kuledekileri göremediği bir sistem tasarlanmıştır. Tasarının temel iddiası kulede görevli gardiyan olsun ya da olmasın mahkûmların her zaman gözetlendiğini düşünerek hareket ettiridir. Panoptikon bir güç sağlamak ve aslında bu güç için gerçekten de sürekli etkide bulunmaya ihtiyaç

ve mevcut durumun devamı için temel güç seçeneği gözlemlene ve denetleme olmaktadır. Michel Foucault, bu kavramı disiplin toplumlarını tasvir etmek için kullanmıştır. Ona göre modern disiplin gücünün ideal bir örneğini panoptikon kavramı göstermektedir.²¹ Kavramda, sürekli bir gözlem altında olduğunu hisseden bireyler/toplumlar/aktörler zaten istenildiği ölçüde davranış sergilemektedir. Bu sayede söz konusu aktörler dâhilinde herhangi bir etki aracına gerek kalmamaktadır.

2.3. Dış Politika Analizinde Güç Yaklaşımı

Karl W. Deutsch, gücün alan, yelpaze ve kapsamdan oluşan üç boyutlu bir analiz ve etki değerlendirmesine sahip olduğunu söyleyerek muhtemel paradoksal durumlar için kavramsal çalışmalara fayda sağlamaktadır.²² Gücün çok boyutlu incelemesinin yapılması kavramsal döngülere girmek yerine somut örnekler ile açıklanabilmesinin önünü açmaktadır.

Sönmezoğlu gücün üç boyutunu şu şekilde özetlemektedir: “Çeşitli güç ilişkilerinde, gücün kime/neye uygulandığı yani uygulama alanı, gücün ne ile uygulandığı yani bu konudaki seçenekler yelpazesi ve gücün hangi genişlikte uygulandığı yani kapsamı ayrı ayrı irdelenmek durumundadır.”²³

Güce sahip olmak her zaman başlı başına bir kazanım sağlamamakla beraber gücün kullanılması halinde oluşabilecek bir etkiye ihtiyaç vardır. Oluşabilecek bu etki aynı zamanında gücün alanını (domain) göstermektedir. Sonraki bölümlerde de görüleceği üzere, aktörler kültürel-tarihi bağlar, etnik bağlılık ya da inanç birliğine sahip başka aktörler/toplumlar üzerinde etki alanı oluşturabilmekte ya da bu etki alanı doğrudan yani aktörlerin ya da toplumların kendi rızası ile oluşabilmektedir. Örnek vermek gerekirse, Suudi Arabistan Mekke ve Medine gibi kutsal iki şehrin kendi ülke sınırları içerisinde olması nedeniyle Müslüman halklar üzerinde az ya da çok bir etki alanına sahiptir. Benzer şekilde İran İslam Cumhuriyeti ise Şii mezhebi ile daha farklı bir etki alanına sahiptir.

duymamaktadır. Oluşturulan yapı burada etkiyi kendiliğinden sağlamaktadır. Ve önemli olan sistemin sürekliliği olmaktadır.

²¹ Andic, a.g.m. 7-8.

²² Sönmezoğlu, F. (2005). *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*. (Dördüncü Baskı). İstanbul: Filiz Kitabevi, 178.

²³ Sönmezoğlu, a.g.e. 2005, 179.

Güç yelpazesi (range of power) gücün uygulaması ile ilgilidir. Düşünülebilecek ödüllendirme ile cezalandırma arasındaki açıklığa güç yelpazesi denilmektedir.²⁴ Güçlü aktörler için güç yelpazesi geniştir. Böyle durumlarda yardımlar, müttefikliği istenilen aktör olma durumu, kültürel arzu edilebilirlik ödüllendirmenin kapsamını geniş tutmakta diğer yandan sahip olunan nükleer/kitle imha silahları ya da konvansiyonel silahlar aracılığıyla cezalandırma kapsamı da geniş tutulabilmektedir. Güç yelpazesinin geniş olması etki kapasitesinin de aynı oranda geniş olması sonucuna ulaştırabilmektedir.

Gücün kapsamı (scope) ise uygulandığı genişlik ile ilgilidir. Askeri güçten bahsederken gücün kapsamı nükleer ya da konvansiyonel silahlar, silahlı kuvvetlerin özellikleri, taktik stratejiler gibi özelliklerden ibaret olmaktadır. Burada ekonomik ya da kültürel özellikler doğrudan o gücün kapsamına girmemektedir. Yine benzer şekilde yumuşak gücün kapsamından bahsederken askeri özellikler o gücün kapsamında değerlendirilmemektedir.

Gücün analizi açısından bu boyutların kolaylaştırıcı etkisi olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Böyle bir analiz, güce sahip olan bir aktör açısından her olaya farklı derece reaksiyon verebilmesini ve hatta bazı olaylara hiç reaksiyon gösterememesini de açıklamaktadır.

Sönmezoğlu gücün analiz açısından üç temel ögeye sahip olduğunu ve bunların ise kapasite, hedef ve etkiden ibaret olduğunu belirtmektedir.²⁵ Kapasite; sahip olunan tüm kaynakların toplamı, hedef; bu kaynakların yöneltileceği diğer aktör ve etki ise bu araçlar gerçekleştirilebilecek yönlendirebilme yeteneği olarak kısaca tanımlanabilir. Burada maddi olan kaynakları yani kapasiteyi analiz etmek nispeten daha kolaydır. Bu anlamda bir envanter çıkarılabilir, karşılaştırma yapılabilir ya da indeksler oluşturulup niceliksel yorumlar yapılabilir. Fakat hedef ve etki analizinin nispeten çok daha zor olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Bunun nedeni, birçok bileşenin sürekli yenilenebilir bir döngü üzerinde olduğu gerçeğidir. Gerçekten de, maddi imkânlar haricinde sürekli değişen bir gündem, kamuoyu algısı, hedef değişkenliği, etki algısının göreceliği, dış politika-iç siyaset ilişkisinin her aktör için yadsınamaz önemi gibi unsurlar bu tip bir analizin niceliksel olarak formül haline getirilip incelenmesini zor kılmaktadır.

²⁴ Sönmezoğlu, a.g.e. 2005, 178.

²⁵ Sönmezoğlu, a.g.e. 2005, 180.

3. BASRA KÖRFEZİ

3.1. Basra Körfezi

3.1.1. Tanım ve Tartışmalar

Tanımlamalar, doğal bir süregelikten ibaret olabileceği gibi üzerinde ittifak edilebildiği takdirde ortaya çıkan bir kavram olarak şekillenebilmektedir. Çalışma konusu olan bölgenin isimlendirilmesi dönemsel olarak olmasa bile son yarım yüzyılda tarafların bakış açısına göre farklılık göstermiştir. Bu anlamda çalışmanın temelini oluşturan bölge için “Basra Körfezi” (The Gulf of Basra), “Fars (Pers) Körfezi” (The Persian Gulf), “Arap Körfezi” (The Arabian Gulf) ya da “Körfez” (The Gulf) gibi isimler süregelen bir şekilde kullanılmaktadır. Türkiye’de yapılan çalışmalarda ve basın ya da medya yoluyla çıkan haberlerde sıkça Basra Körfezi ismi kullanılmaktadır. Çalışmada anlayış olarak “Basra Körfezi” kullanımı benimsenmiş ve aynı anlayış neticesinde “Körfez” kavramı kullanılmıştır.

Arap yarımadası ile İran arasında kalan su kütlesi için eski Yunan’da deniz ve coğrafya ile ilgili ifadelerde Fars Körfezi tabiri kullanılmaktaydı. Hatta yirminci yüzyıla kadar Müslümanlar da aynı tabiri kullanmaya devam etmişlerdir. Bu dönemler, “Arap Körfezi” tabirinin genel hatlarıyla Kızıldeniz’i işaret eden bir kullanım olduğunu göstermektedir. 17. yüzyılda kısa bir süre için Irak’ta yer alan Basra kentinden dolayı “Basra Körfezi” (Gulf of Basra) adlandırması da kullanılmıştır.

Bu su kütesinin Fars Körfezi yerine Arap Körfezi olarak adlandırma çabaları ve bu konudaki ihtilaflar, Arap milliyetçiliğinin ve söylemlerinin yükselişe geçtiği yirminci yüzyılın ikinci yarısına denk gelmektedir.²⁶ Körfeze kıyısı bulunan ülkelerin çoğunluğunun Arap olması, Arap milliyetçiliğinin de verdiği cesaret, bu kavramın kullanılmasını teşvik etmiştir. Ama bu kullanım üçüncü taraf ülkelerden yani Körfeze kıyısı bulunmayan ülkelere yeterli destek görmemiş ve çok da hayati konular arasına girememiştir.

İran her durumda Fars Körfezi ismini kullanmakta ve bu kavram dışındaki hiç bir söylemi kabul etmemektedir. İsim konusundaki ihtilafları, Körfezin çok uzun zamandır süregelen anlamını kaybettirme çabaları olarak yorumlanmaktadır. Bu anlamda İran’ın tezleri,

²⁶ Commis, D. (2012). *The Gulf States A Modern History*. 9. Erişim adresi: <https://ebookcentral.proquest.com>

Körfezdeki Arap ülkelerinin birçoğunun bağımsız birer devlet olması tarihsel olarak çok yakın zamanlara tekabül etmektedir. Ama Körfez çok eski tarihlerden beridir Fars Körfezi olarak kullanılmakta ve böyle kabul görmektedir. Ve hatta İran’da 30 Nisan günü “Fars Körfezi Ulusal Günü” olarak adlandırılmaktadır.²⁷ Yine İran’da gerçekleşen Devrim sonrasında devrim dinamiklerinin etkisiyle “İslam Körfezi” (Islamic Gulf) ismini kullanmak isteyen çevreler olmuş fakat İran-İrak Savaşı ile beraber bu fikir de gündemden düşmüştür. Özellikle İran’ın bu konudaki hassasiyetini her fırsatta dile getirdiğini belirtmekte fayda vardır. Son dönemde ABD Başkanı Trump’un İran ile yapılan nükleer anlaşmanın iptal edilebileceğini açıkladığı konuşmasında Körfezden Arap Körfezi olarak bahsetmesi üzerine İran Cumhurbaşkanı Ruhani’nin Trump’ı coğrafya ve tarih okumaya teşvik etmesi bu konudaki hassasiyete önemli bir örnek teşkil etmektedir.²⁸

Orta Doğu’daki Arap ülkeleri ile beraber Basra Körfezi’indeki yedi Arap ülkesi Arap Körfezi kullanımına devam etmektedir. Araplar tarafından da eski dönemlerden beri Fars Körfezi tabirinin de sıklıkla kullanıldığı bilinmektedir. Ama daha önceden de belirtilen sebeplerden ötürü Arap Körfezi kullanımının geçmişinin nispeten yeni olduğu görülmektedir.

Birleşmiş Milletler’in konuya bakış açısını resmi web adresinde ve bazı belgelerinde görmek mümkündür. Örneğin, deniz alanları ile ilgili bölümünün alt bölgeler ve ülkelerin deniz bölgeleri ve sınırlamaları ile ilgili sayfasında söz konusu bölgeyi “Fars Körfezi” olarak nitelendirdiği görülmektedir.²⁹ Ama yine de Birleşmiş Milletler’in bu konuda ülkelere uyulması yönünde bir tavsiye karar verdiği anlaşılmalıdır. Ülkelerin söz konusu bölge için farklı tabirler kullanmasını engelleyici ya da sonucunda herhangi bir yaptırım olabilecek bir uygulama bulunmamaktadır. Birleşmiş Milletler’in uygulamasını bir referans olarak

²⁷ İnternet: Hükümet Komşularla Diyalog ve İşbirliği İstemektedir/ Fars Körfezi, Küresel Münakaşa Yeri Haline Gelmemeli. (2017, Mayıs). *Tesnim Haber Ajansı*. Web: <https://www.tasnimnews.com/tr/news/2017/05/01/1394128/h%C3%BCk%C3%BCmet-kom%C5%9Fularla-diyalog-ve-i%C5%9Fbirli%C4%9Fi-istemektedir-fars-k%C3%B6rfezi-k%C3%BCresel-m%C3%BCnaka%C5%9Fa-yeri-haline-gelmemeli> adresinden 26 Eylül 2017’de alınmıştır.

²⁸ İnternet: Al-Salmi, A. (Ekim, 2017). Rouhani Rejects Trump’s Speech: We will Remain in Nuclear Deal as Long as Interest Demands it. *Asharq Al-awsat English*. Web: <https://english.aawsat.com/adel-al-salmi/world-news/rouhani-rejects-trumps-speech-will-remain-nuclear-deal-long-interest-demands> adresinden 15 Ekim 2017’de alınmıştır.

²⁹ İnternet: Maritime Space: Maritime Zones and Maritime Delimitation. (2001, Ekim). *United Nations*. Web: http://www.un.org/depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/persian_gulf.htm tarihinden 24 Eylül 2017’de alınmıştır. Ayrıca Birleşmiş Milletler resmi web adresinde haritalar kısmında bölge haritaları incelendiğinde Basra Körfezi için Fars Körfezi (The Persian Gulf) isminin kullanıldığı görülmektedir.

kabul ederek dünya genelinde özellikle bölgeyle ilgili çalışma yapan ülkelerde süregelen bir şekilde Fars Körfezi tabirini kullanmaya devam etmişlerdir.

Türkiye’de yapılan çalışmalar ile basın-medya araçları, çok önceki zamanlardan bu yana kullanılageldiği gibi Türkiye’de de isim olarak Basra Körfezi kullanımının çok yaygın olduğunu göstermektedir. Bunun nedenleri olarak; Osmanlı Devleti’nin bölge ve Körfez etkinliğini Basra Eyaletinde önemli limanlardan olan Basra Limanı üzerinden gerçekleştirmeye çalışması ve böylece Basra körfezi tabirinin alışılalmış kullanım olması gösterilebilir. Ayrıca Basra’nın körfezdeki en gelişmiş limanlardan birisi olması bu kullanımı yaygınlaştırmış olabilir.³⁰ Türkiye’de bir Osmanlı geleneği olarak Basra Körfezi kavramı kullanılmaya devam edilegelmiştir. Resmi kaynaklarda da örneğin Dışişleri Bakanlığı’nın ilgili sayfalarında da Basra Körfezi kullanımı devam etmektedir.

3.1.2. Genel Hatlarıyla Körfezin Siyasi Tarihi

David Commins, Körfez tarihinin klasik tarih anlayışından biraz farklı olduğu vurgusunu özellikle yapmıştır. Körfez, çok büyük imparatorlukların yolunun kesiştiği bir yer olsa da aslında kendi büyük gücünün güç politikaları uygulayabildiği bir bölge olmamıştır. Hiçbir yerel güç körfez bölgesinde gücü birleştirebilen bir unsur meydana getirememiştir.³¹

Basra Körfezi, uzun yıllar boyunca Orta Doğu deniz ticareti için önemli bir liman olma özelliğini korumuş ve bölgenin ekonomik olarak canlılığının da devamını sağlamıştır. Şattülarap’ın taşıdığı alüvyonların Körfeze döküldüğü yer ve çevresi verimli tarım arazileri meydana getirmiş Basra bölgesi Körfez kıyıları içerisinde önemli bir ticari faaliyet merkezi haline gelmiştir.

Ümit Burnu’nun keşfinden önce Asya ve Avrupa kıtaları arasında ana ticaret Baharat ve İpek Yolu üzerinden yapılmıştır. Bu yollardan Baharat Yolu Hindistan kıyıları boyunca devam edip Umman denizinden ikiye ayrılmaktadır. Bir kolu Hürmüz Boğazını geçip Basra Körfezine ve oradan da Şattülarap ve Bağdat-Şam hattı üzerinden Suriye-Lazkiye Limanına ulaşmaktadır. Diğer kol ise Aden Körfezi’nden Bab’ül Mendep Boğazını geçerek Kızıldeniz’e, oradan da Kahire üzerinden İskenderiye Limanına ulaşmaktadır. Baharat Yolunun bir kolunu oluşturan Basra Körfezi, petrol bulunmadan çok çok önce ticari

³⁰ Kaya Kılıç, S. (2014). 19.Yüzyılda Osmanlı İdaresi Altında Basra Vilayeti ve Körfezine İlişkin Bazı Tespitler. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 54(2), 320.

³¹ Commins, a.g.e. 2012, 2.

faaliyetlerin merkezi olarak büyük bir potansiyel göstermiştir. Her ne kadar Ümit Burnunun keşfi yeni yollar ortaya çıkarmış olsa da bölge önemini hep korumuştur.

Körfezin Batı kıyılarında Araplar, doğu kıyılarında ise Farslar –her ne kadar hanedanlar değişse de coğrafya hep Fars coğrafyası olmuştur.- genel itibarıyla etkinliklerini korumayı başarmışlardır. Bölgede özellikle batı kıyılarında Osmanlı ve İngiliz etkisinin bulunduğu dönemlerde dahi geleneksel kabile esaslarının uygulandığı Arap toplumsal yapısının korunduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Batı kıyılarında ise Hanedanlıklar değişse bile uzun bir dönem Fars uygarlığı toplumsal yapıda başat rol oynamıştır. Her iki kıyıda da dönemselsel olarak İngilizlerin ve ardından da Amerikalıların etkinliğinin bulunduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Portekizliler İran'ın sahip olduğu Hürmüz Adası'nı 1515 yılında fethederek Baharat Yolunu yani körfez üzerinden yapılan ticareti kontrol etme imkânına sahip oldular. Böylece Portekizlilerin Hürmüz'deki hâkimiyetinin, Körfezde egemen konuma yükselmelerinde katkısının bulunduğunu belirtmek yerinde olacaktır.³²

Osmanlı Devleti, 1546 yılında Basra'yı egemenliği altına alarak Basra merkezli bir eyalet kurarak Basra Limanı aracılığıyla Körfez ticaretinde ve bölgede 19. yüzyılın sonlarına kadar etkin bir şekilde bulunmuştur. 19. yüzyıl boyunca İngilizlerin bölgeye ilgilerini ve etkinliklerini artırmasıyla yoğun bir çekişme yaşanmıştır. Süveyş Kanalı'nın açılmasının ardından Osmanlı Devleti de bölgeye ilgisini artırmış ve hatta Bahriye Nezareti'nin bölgeye eskiye oranla çok daha kolay ulaşabileceğini gerekli yeni tersaneler kurulmasıyla Arap yarımadasındaki hâkimiyetin daha da pekişeceğini düşünmüştür.³³

Safeviler, 1600'lerin ilk çeyreğinde Portekizlileri Körfezden uzaklaştırmayı İngilizlerin de yardımıyla başarmış ve Hürmüz Adasını egemenlikleri altına almışlardır. Bundan sonra bölgede Osmanlı Devleti ve İran arasında (Safevi ve Afşar hanedanları) sürekli bir rekabet olmuştur. Bölge dinamiği, bu rekabet ortamına kimi dönem bölgedeki Arapların da katılmasıyla gitgide şekillenmeye başlamıştır. 19. yüzyıla gelindiğinde ise Osmanlı Devleti bölgede önceki dönemlere nispeten daha zayıf bir görünüm vermektedir. Özellikle bölgeye

³² Özbaran, S. (2011). 16. Yüzyılda Basra Körfezi Sahillerinde Osmanlılar: Basra Beylerbeyliğinin Kuruluşu. *Tarih Dergisi / Turkish Journal of History*, 0 (25), 51-52.

³³ Şenel, Ş. (2016). 19. Yüzyılda İngiltere'nin Basra Bölgesindeki Faaliyetleri. *Akademik Bakış*, 9(18), 189-190.

dışarıdan ilginin artmasında Basra ve Şattularap'ın tarım alanları açısından son derece verimli olmasının da önemi büyük olarak görünmektedir.

İngilizler bölgede 18. yüzyıldan itibaren yoğun bir şekilde ticari faaliyetlere girişmişlerdir. Ama İngilizlerin bölgeye ilgisi özellikle 1798'ten sonra artarak gelişmiştir. Fransa'nın koalisyon savaşları sırasında İngiltere'ye karşı kıta ablukasını ilan etmesi, İngiltere'nin doğu yollarının güvenliğini çok daha elzem hale getirmiştir. 19. Yüzyıl boyunca İngilizler bölgede etkin güç olarak sadece Osmanlı ya da İran'ın bulunmasının kendi çıkarlarına aykırı olacağını düşünmüştür. Buradaki öncelikli amaç ise, İngilizlerin doğudaki sömürgelerine ulaşmak noktasında dışarıdan olumsuz bir etkide bulunulabilecek bir geçiş noktasını kontrol etmek istemesidir. Özellikle İngiltere'nin 1875'te Mısır hisselerini satın alarak Süveyş Kanalı'na ortak olması ve ardından bununla da yetinmeyerek 1882'de Mısır'ı işgal etmesi neticesinde Hint okyanusunun bölgeye uzanan iki kolundan birisi İngiltere açısından güvenceye alınmıştır.³⁴ Bununla beraber Basra'ya uzanan kolunun da güvenceye alınması İngiltere ve doğu yolları için hayati önem taşımaktadır. Bu kapsamda İngilizler sürekli bir faaliyet içerisinde olmuştur. Hatta 19. yüzyılın sonlarında bölgede İngiliz dilini öğretme çabalarının bulunduğunu söylemek mümkündür.³⁵ Özellikle Körfezin Batı kıyıları, İngilizlerin ticari ve siyasi nüfuzu altında tutmak için çok çaba gösterdiği bir bölge olmuştur. Osmanlı Devleti'nin bugünkü Katar'a kadar olan bölgeyi hâkimiyeti altına alması ve söz konusu nüfuz antlaşmalarını tanımaması, sonucu değiştirmede ve İngilizlerin bölgedeki nüfuzu 1971 yılına kadar devam etti.

Adı geçen nedenlerle İngiltere, özellikle Körfezin batı kıyılarındaki kabileler ile ticari faaliyetlerine uygun anlaşmalar yaparak bölgede ağırlığını yavaş yavaş hissettirmeye başlamıştır. Zamanla bölgede İngilizlere yönelik korsan faaliyetlerin hız kazanması neticesinde, 1850'lerde Körfezin batı ve güney kıyılarındaki emirlikler ile İngiltere arasında bir barış anlaşması imzalandı ve bölgedeki emirlikler "Antlaşmalı Emirlikler" (Trucial States) olarak adlandırıldı. Bu karşılıklı anlaşmalar neticesinde küçük Körfez Emirlikleri dış politikalarını İngiltere'ye bırakmış oluyordu.³⁶

³⁴ Yılmaz Şahin, T. (2016). *Uluslararası Politikada Orta Doğu*. (Dördüncü Baskı). Ankara: Barış Kitap, 84.

³⁵ Kılıç, a.g.m. 2014, 322.

³⁶ Barnwell, K. N. (2011). *From Trucial States to Nation State: Decolonization and the Formation of the United Arab Emirates, 1952-1971*. Doktora Tezi, The University of Texas at Austin, 25. Web: <https://repositories.lib.utexas.edu/handle/2152/ETD-UT-2011-08-3717> adresinden 14 Nisan 2018'de alınmıştır.

Ayrıca İngiltere, 1915 yılında Necd Sultanı Abdülaziz İbn Suud ile bir anlaşma yaparak (Darin Anlaşması) Abdülaziz İbn Suud'un Necd üzerindeki hakimiyetini tanımıştır.³⁷ İngiltere'nin buradaki amacının Necd Sultanlığının İngiltere'yi Basra'da özellikle hem İran hem de Antlaşmalı Emirlikler bölgesinde rahatsız etmesinin engellenmesi olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.³⁸

İkinci Dünya Savaşı'nın sonuçlarının da etkisiyle, dünyada hâkim olan halkların kendi kaderlerini tayin etme (self determinasyon) anlayışının da ivme kazanması, yükselen Arap Milliyetçiliği, İngiliz halkının sömürgeler konusundaki anlayışının değişmesi gibi nedenler neticesinde 1960'lı yıllarda İngilizlerin bölgede etkisi zayıflamaya başlamıştır. 1960'ların sonunda Antlaşmalı Emirlikler önce dokuz üyeli bir federasyon fikrini tartışmışlar fakat Bahreyn ve Katar'ın kendilerini ayrı birer bağımsız devlet olarak ilan etmelerinin ardından bir araya gelen yedi emirlik (Re'sülhayme Emirliği bir yıl sonra BAE'ye katılmıştır.) Birleşik Arap Emirlikleri'ni kurmuştur. Böylece İngilizlerin bağımsız yeni ülkelerin kurulması neticesinde Körfezden 1971 yılı itibarıyla çekildiği görülmektedir.

Abdülaziz İbn Suud 1926 yılında kendisini "Hicaz Kralı ve Necd Sultanı" ilan etmiş ve akabinde 1932 yılında bu egemenlik sahası Suudi Arabistan Krallığı ismini almıştır. Böylece Arabistan Yarımadasında Suudi hanedanının etkisi pekişmiştir. Suud hanedanının gücünü pekiştirmesinin hemen akabinde ise 1933 ve 1936 yıllarında Amerikan petrol şirketi ARAMCO (Arabian-American Oil Company) Suudi Arabistan'dan geniş çaplı petrol imtiyazları elde etmiştir. Bu da ABD'nin Orta Doğu'ya ilgi duymasının başlangıcını oluşturmuştur.³⁹

İran'da 1951 yılında İngiliz-İran Petrol Şirketi'nin millileştirilmesi teşebbüsünün başarısızlıkla sonuçlanarak Başbakan Dr. Musaddık'ın devrilmesinde ABD'nin oynadığı rol ile birlikte 1979 İran İslam Devrimine kadar geçen süre; ABD'nin İran üzerinde nüfuzunun en yoğun olduğu dönem olarak karşımıza çıkmaktadır.

İngiltere'nin bölgeden yüzünü çevirmesinin ardından 1973 yılında patlak veren Arap-İsrail çatışması ve petrol krizi, bölge ülkeleri tarafından özellikle petrolün uluslararası politikada

³⁷ Alotaibi, D. (2017). *Ibn Sa'ud and Britain: Early Changing Relationship and pre-State Formation 1902-1914*. Doktora Tezi, Bangor University, 206. Web: <http://e.bangor.ac.uk/10877/> adresinden 10 Mayıs 2018'de alınmıştır.

³⁸ Yılmaz Şahin, a.g.e. 2016, 28.

³⁹ Armaoğlu, F. *Yirminci Yüzyıl Siyasi Tarihi*. (Onüçüncü Baskı). Ankara: Alkim Yayınevi, 206-207.

bir araç olarak kullanılacağıının öğrenildiği bir dönem olmuştur. Özellikle İran'ın, petrol krizi sonrası yükselen fiyatlardan dolayı ABD'den büyük miktarlarda silah satın alarak petrol fiyatlarındaki yükselişi kendi lehine çevirmiş olması, Körfezde İran ve diğer Arap ülkeleri arasında tansiyonun yükselmesine de neden olmuştur.⁴⁰ Dolayısıyla 1979'a kadar geçen sürede ABD, Arabistan Yarımadası ve İran güneyi olmak üzere Körfezde nüfuz alanı oluşturma yolunda önemli atılımlar yapmıştır. Burada petrolün doğrudan etkisinin bulunmasıyla birlikte bir diğer önemli husus olarak da iki kutuplu düzenin getirdiği bloklar arası rekabetin getirdiği tehdit anlayışı ve bölgenin öneminin artmasına değinmekte fayda vardır. Böylece ABD hem bölgenin en büyük petrol üreticisi Suudi Arabistan ile ittifak halinde hem de bölgenin askeri anlamda en güçlü ülkesi İran ile ittifak halinde olmuştur.

1980 yılında ABD Başkanı Carter, kendi adıyla anılan doktrininde Körfez petrolünün ABD açısından "hayati" derecede önemli olduğu ve bunun korunması için askeri tedbirler dahil her türlü önlemin alınacağını belirtmiştir. Buradan hareketle İran'daki rehine krizi ve Sovyetlerin Afganistan'ı işgalinin ardından ABD, 1983 yılında Birleşik Devletler Merkezi Komutanlığını⁴¹ (CENTCOM) oluşturmuş ve bu askeri yapılanmanın en temel amacının Amerika ve müttefiklerine gerçekleşen Körfez petrol akışının güvenliğinin sağlanması olduğunu bildirmiştir.⁴²

1971 yılından sonra bölge siyasetinde petrol ve iki kutuplu düzenin etkisinin ağırlığı hissedilmiştir. Bölgeye Amerika'nın ve Sovyetlerin ilgisi artmaya başlamıştır. Tabii burada en çok dikkat çeken kuşkusuz petrolün uluslararası alanda önemi ve bağımlılığının zirve yaptığı dönemlere tekabül etmesidir.

Yirminci yüzyılın ilk yarısında Körfezin Arap ülkeleri, Orta Doğu ve dünyadaki uluslararası politik konulara kıyasla çok daha önemsiz ve amaçsız halde olduğu görülmektedir. Geleneksel kabile liderliğinin oluşturduğu yönetimler ve İngilizlerin Uzakdoğu yolunu güvenceye alma çabaları ile şekillenen Körfez; diğer dünya aktörleri tarafından nispeten önemsiz olarak görülmüş ve sadece coğrafi açıdan yani suyolları bağlamında önemli bir liman işlevi atfedilmiştir. Bu haliyle bölgedeki Arap ülkelerini İngiltere'nin arka bahçesi

⁴⁰ Kamrava, M. (2006). *The International Politics Of The Persian Gulf*, 125. Erişim adresi: <https://ebookcentral.proquest.com>

⁴¹ İnternet: United States Central Command CENTCOM, Web: <http://www.centcom.mil/>. CENTCOM, 1980'de kurulan Rapid Deployment Joint Task Force'm (RDJTF) bir nevi hüviyet değiştirmesiyle oluşturulmuştur. Dönemin gelişmeleri ile beraber ABD Başkanı Reagan bu görev gücünün etkinliğini ve kabiliyetini daha da artırarak Merkez Komutanlığına dönüştürmüştür.

⁴² Kamrava, a.g.e. 2006, 126.

konumundan bölgenin en önemli ekonomik aktörleri haline getirecek olan güç; petrol olmuştur.⁴³

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönem aynı zamanda Arap Milliyetçiliğinin bölgede yükselmeye başladığı ve özellikle Körfezde Irak'ın liderliğe oynama girişimlerinin de yükseldiği bir dönem olmuştur.

İran'da 1979 yılında devrim ile Şah'ın ülkeyi terk etmesi ve Humeyni önderliğinde bir İslam Cumhuriyeti kurulmasının ardından Orta Doğu'da ve Basra Körfezi'nde İran'ın hem etnik hem de mezhepsel ağırlığını hissettirdiği bir dönem başlamıştır. Bu dönem ile ilgili ilerleyen bölümlerde detaylı bilgiler aktarılacaktır.

İran'da Şahın devrilmesinden sonra Amerika'nın bölgede en önemli müttefiklerinden birisini kaybetmesi, Sovyetlerin de Afganistan ve Afrika boynuzunda nüfuzunu genişletmeye çalışması gibi etkilerle birlikte Amerika'nın 1980-1991 arası dönemde Basra Körfezinin Arap ülkelerinin askeri altyapısına destek vererek tutunmaya çalıştığı görülmektedir.

İran-İrak Savaşı Körfez ülkeleri için ilginç bir durum ortaya koydu. Arap ama hem milliyetçi hem de laik bir söyleme sahip Irak ile Fars olan ama Şii söylemini daha çok ön planda tutan İran'ın savaşında Körfez ülkeleri Irak'a, savaş boyunca maddi destekte bulundular. Her ne kadar Irak rejimi Körfez ülkeleri açısından tehdit olarak algılanabilecek unsurları bünyesinde barındırıyor olsa da özellikle İran İslam Devrimi sonrasında Humeyni'nin söylemleri Körfez ülkelerinin Irak'a yardımlarında önemli bir etken teşkil etmiştir. ABD ise savaş boyunca Irak'ı desteklemiş ve Körfez'de özellikle savaşın sonlarına doğru İran tarafından saldırıya uğrayan Kuveyt ticaret gemilerine ABD bayrağı çekilmesi suretiyle doğrudan savaşa müdahil olmuştur. Ve savaşın son yılında ise Körfezde Amerikan gambotları İran'a doğrudan askeri harekâtlara bile girişmişlerdir.⁴⁴

İrak'ın İran ile yaptığı savaşta Körfez ülkelerine büyük bir maddi borç yükü altına girmesinden sonra yüzünü, tarihsel olarak kendisine ait olduğu iddialarını sürekli güncel tuttuğu Kuveyt'e yöneltmiştir. Saddam Hüseyin, Körfezin zengin ülkelerinin Irak'ın borçları konusunda yardım etmelerini onlar açısından bir zorunluluk olarak görmüştür. Çünkü "İrak,

⁴³ Cleveland, W. L. (2008) *Modern Orta Doğu Tarihi* (Çev. M. Harmancı). İstanbul: Agora Kitaplığı. 495-496.

⁴⁴ Cleveland, a.g.e. (2008), 461-463.

İran ile Arap çıkarlarını ve Sünni yönetimleri saldırgan ve devrimci Şii mollalardan korumak için savaştı.⁴⁵ Tüm bunların sonucunda Irak Kuveyt'i işgal etmiş ve akabinde Birleşmiş Milletlerin Irak'a karşı oluşturduğu koalisyon ile Körfez Savaşı başlamıştır. Koalisyon güçlerinin savaşı başarılı bir şekilde yürütürken ABD Başkanı George Bush beklenmedik bir şekilde ateşkesi tahmin edilenden daha erken ilan ederek savaşa son verdi. ABD'nin buradaki amacı, Irak'ı tam anlamıyla bir karışıklığa sevk etmemek ve sonuç itibarıyla Körfezin petrol sevkiyatına zarar getirmemektir.⁴⁶

ABD, Körfez söz konusu olduğunda özellikle petrol sevkiyatının güvenliğini tam anlamıyla sağlayabilmek adına 1980'lerden itibaren sürekli aktif bir politika takip etmiştir. İran-İrak ve Birinci Körfez Savaşlarında bölgedeki dikkatini ve askeri varlığını sürekli artıran ABD 2003 yılında bu kez Irak'ı işgal ederek aktif rol oynamıştır.

Körfez ülkeleri İran-İrak Savaşında Irak'a çok büyük maddi destek vermişler fakat akabinde Irak'tan Kuveyt'i işgali vesilesi ile de büyük bir tehdit algılamışlardır. Özellikle Suudi Arabistan iki sınır komşusu arasındaki böyle bir işgal ve ilhak hareketini kendisi için birinci derece tehditkâr bulmuştur. İran-Suudi Arabistan özelinde Körfez ülkelerinin bu savaflara verdiği tepkiler Üçüncü bölümde detayları ile ele alınacaktır.

3.1.3. Körfezin Stratejik Önemi

Coğrafi olarak, Basra Körfezi olarak adlandırılan su kütlesi, Hint Okyanusunun Hürmüz Boğazını aşır, İran ve Arap Yarımadası arasında kalan kısmını oluşturmaktadır. Yüzölçümü yaklaşık 240.000 km² olan Körfez, Kuzeybatıda Şattularap'tan güneydoğuda Hürmüz Boğazına kadar yaklaşık 900 km uzunluğundadır.⁴⁷ Hürmüz Boğazının en dar yeri yaklaşık 40 km'dir.

Önceki bölümlerde bahsedildiği gibi, Körfez uzunca bir süre boyunca Baharat Yolunun bir kolunu oluşturan önemli limanlara sahip bölge olarak stratejik konumu konjonktürel etkilerle beraber korumuştur. Ayrıca balık, inci ve sedef avcılığı da çok yapılan Körfezde petrol çalışmalarının ardından Körfez ülkeleri nispeten zenginliğe kavuşmuş olup bu su avcılığı çeşitleri zamanla etkinliğini yitirmiştir. Körfezin İran tarafındaki kıyıları genelde

⁴⁵ Yılmaz Şahin, a.g.e. 2016, 297.

⁴⁶ Yılmaz Şahin, a.g.e. 2016, 304.

⁴⁷ İnternet: Persian Gulf. *Encyclopædia Britannica*. Web: <https://www.britannica.com/place/Persian-Gulf> adresinden 27 Eylül 2017'de alınmıştır.

yüksek ve engebeli olmakla beraber Arap yarımadası tarafında kalan kıyılar ise düz ve kumsal yoğunluğundadır. Yine İran tarafındaki su derinliği 90-110 metre iken, Arap yarımadası taraflarında bu derinlik ortalama 35 metre dolaylarındadır.⁴⁸ Bu özelliklerin de sonucuyla Körfezin batı kıyıları deniz turizmine daha elverişlidir.

Gerek yapılan çalışmalarda gerek de gündem ve genel kültür anlamında Basra Körfezi denildiğinde coğrafi bir körfezden ziyade sekiz ülkenin oluşturduğu bir bölge akıllara gelmektedir. Nitekim adı geçen konularda Basra Körfezi denildiğinde kastedilen genelde bu bölgesel algı olmaktadır. Bu anlamda, Körfez bugün İran, Irak, Kuveyt, Suudi Arabistan, Bahreyn, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri ve Umman'ın yer aldığı bölgeyi işaret etmektedir. Bölge bu anlamıyla yaklaşık 170 milyonluk bir nüfusa ev sahipliği yapmaktadır. Ayrıca bölge toplam olarak yaklaşık 4.7 milyon km²lik yüzölçümüne ulaşmaktadır.

Çizelge 3.1.'de görülebileceği üzere, klasik anlamda güç mücadelesi için temel etkenlerden olan toprak ve nüfus bileşenleri dikkate alındığında İran, Irak ve Suudi Arabistan'ın potansiyelinin yüksek olduğu göze çarpmaktadır. Zaten mevcut veriler de dikkate alındığında, Körfezin etkin politika üretebilen bu ülkeleri arasında bir güç dengesi sisteminin geliştiği ve sistemin kimi dönem aksaklıklar yaşasa da, belirli bir süre devam ettiği görülmektedir. Söz konusu güç dengesi sistemi ise Irak'ın 2003 Körfez Savaşı sonrasında bağımsızlık ve egemenlik haklarını tam anlamıyla kullanamamasının da etkisiyle Körfez'de etkin ve sürekli bir İran-Suudi Arabistan rekabetine doğru yönelmiştir. Körfez'de üçüncü bir başat rol oynayabilecek bir aktör henüz kısa vadede görünmemektedir. Körfezin nispeten küçük ülkeleri ise bu anlamda nispeten muhafazakâr sayılabilecek bir dış politika izleyerek statükonun hızlı değişmesinin yol açabileceği olumsuzlukları da bertaraf etmek istemektedir. Kimi dönem diğer Körfez ülkeleri aktif ve daha bağımsız bir dış politika izlemeye çalışsa da henüz mevcut statükoyu ciddi manada etkileyebilecek bir durum ortaya çıkmamaktadır.

⁴⁸ İnternet: Bilge, M. L. Basra Körfezi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Web: <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c05/c050092.pdf> adresinden 02 Ekim 2017'de alınmıştır.

Çizelge 3.1. Körfez ülkelerinin 2017 nüfusları⁴⁹ ve yüzölçümleri⁵⁰

Ülke	Nüfus	Yüzölçümü (km ²)
İran	81.162.788	1.648.195
Irak	38.274.618	438.317
Kuveyt	4.136.528	17.818
Suudi Arabistan	32.938.213	2.149.690
Bahreyn	1.492.584	760
Katar	2.639.211	11.586
Birleşik Arap Emirlikleri	9.400.145	83.600
Umman	4.636.262	309.500
Toplam	174.680.349	4.659.466

İran ve Arabistan Yarımadası tarafından çevrelenen bölgenin merkezi olan Körfez, uzunca bir tarihi olan Arap-Fars ilişkilerinin en yoğun olduğu bölge olmuştur. Ayrıca etnik unsurlarının yanı sıra, İslam Devletinin doğduğu ve genişlediği toprakları bünyesinde barındırması, Körfezin hem Sünni hem de Şii Müslümanlar için önemini hep korumuştur. İran (Kum, Meşhed) ve Irak (Necef, Kerbela) Şii kutsal merkezlerine sahiptir. Suudi Arabistan ise (Mekke, Medine) tüm Müslümanların hac şartını yerine getirdiği en kutsal merkezleri bünyelerinde barındırmaktadır.

Özellikle bölge ülkelerinin etnik ve mezhepsel farklılıkları ilişkilerinin temeline koyduğu dönemlere çok sıkça şahit olunmuş ve bu farklılıklarda söz konusu merkezleri kendi sınırları içerisinde bulunduran İran ve Suudi Arabistan, özellikle İran İslam Devriminin hemen ertesinde büyük bir rekabete girişmişlerdir. İlerleyen bölümlerde detaylı olarak incelenecek olan bu rekabet kimi zaman çatışmaların merkezine gelmiş kimi zaman ise vesayet savaşları görünümünde tezahür etmiştir.

Ticaret yolları üzerinde olmasının yanı sıra bölge jeopolitik konum itibarıyla önemini hep korumuştur. Körfezin uzun yıllar jeopolitikten beslenen önemi, 20. yüzyılın başlarından bu yana bölgede petrolün bulunmasıyla tam anlamıyla olağanüstü bir dönüşüm gerçekleştirmiştir. Ve uluslararası politika için söylenilebilir ki, Körfezin bölge

⁴⁹ İnternet: Population Ranking. *The World Bank*. Web: <https://datacatalog.worldbank.org/dataset/population-ranking> adresinden 06 Kasım 2018'de alınmıştır.

⁵⁰ İnternet: CIA World Factbook. <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/>. CIA World Factbook'un 2018 yılı verileri temel olarak alınmıştır.

politikalarında en önemli meşruiyetini petrol ve dünyanın petrole ve doğal gaza olan bağımlılığı oluşturmaktadır.

Çizelge 3.2. incelendiğinde Körfezin en büyük ekonomilerinin Suudi Arabistan ve İran olduğu görülmektedir. Tabii burada en büyük etken, hidrokarbon ürünleri yani petrol, doğal gaz gibi etkenler olmaktadır. Her iki ülkenin nüfus ve yüzölçümü değerleri ile beraber düşünüldüğünde bu durum çok şaşırtıcı olmamaktadır. Nispeten küçük Körfez ülkeleri arasında en dikkat çekici değere sahip olan Birleşik Arap Emirlikleri'nin, ekonomisini farklı parametreleri kullanarak büyütme yolunda önemli gelişmeler sağladığını söylemek yanlış olmayacaktır. Zaman geçtikçe Körfez ülkelerinin, hidrokarbon ürünlerinin ekonomilerindeki payını azaltmaya çalıştıkları gözlemlenebilmektedir.

Çizelge 3.2. Körfez ülkelerinin 2017 yılı gayrisafı yurtiçi hasılları⁵¹

Ülke	GSYİH (Milyon Dolar)
İran	439.513
Irak	197.715
Kuveyt	120.126
Suudi Arabistan	683.827
Bahreyn	35.307
Katar	167.605
Birleşik Arap Emirlikleri	382.575
Umman	72.642
Toplam	2.099.310

Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC)⁵² 1960 yılında İran, Irak, Kuveyt, Suudi Arabistan ve Venezüella tarafından petrol fiyatları konusunda daha fazla söz sahibi olabilmek amacıyla kurulmuştur. OPEC'in kurulmasının ardından yine benzer amaçlarla bu kez sadece Arap ülkelerinden oluşan Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri Örgütü (OAPEC)⁵³ 1968 yılında

⁵¹ İnternet: All Countries and Economies/GDP (current US\$). *The World Bank*. Web: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD> adresinden 06 Kasım 2018'de alınmıştır.

⁵² Günümüzde OPEC'in 14 üyesi bulunmaktadır: Cezayir, Angola, Ekvador, Ekvador Ginesi, Gabon, İran, Irak, Kuveyt, Libya, Nijerya, Katar, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri ve Venezüella. Görülebileceği üzere OPEC'in 6 üyesi Körfez ülkesidir (İran, Irak, Kuveyt, Suudi Arabistan, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri).

⁵³ OAPEC'in ise 11 üyesi bulunmaktadır: Cezayir, Bahreyn, Mısır, Irak, Kuveyt, Libya, Katar, Suudi Arabistan, Suriye, Birleşik Arap Emirlikleri ve Tunus. Yine görülebileceği üzere OAPEC'in de 6 üyesi Körfez ülkesidir. (Bahreyn, Irak, Kuveyt, Katar, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri)

kuruldu. Bu iki örgüt de petrol üreticisi ülkelerin artık fiyatlar konusunda Batılı ülkelerin ve Batılı şirketlerin belirleyici olmalarına tepki göstererek buna bir son vermek ve kendi çıkarları doğrultusunda politika üretebilmek hedefleri ortaya koymuştur. Nitekim çok geçmeden 1973 Petrol Krizi konusunda söz konusu petrol fiyatlarındaki muazzam artış ile beraber Körfez ülkeleri önemli bir gelir elde etmişler ve daha da önemlisi ise petrolün artık siyasal bir araç olarak kullanılabileceğini tecrübe etmişlerdir.⁵⁴

Körfez bölgesi petrol ve doğalgaz açısından dünyada aynı anda en yoğun üretim ve rezervlerin bulunduğu bölgedir. Çizelge 3.3. incelendiğinde körfez bölgesi başlı başına tüm dünyada kanıtlanmış ham petrol rezervlerinin yarısından fazlasına, OPEC üyesi ülkeler nezdinde yüzde 80'e yakın bir değere sahiptir. Ham petrol rezervlerinin de rakamsal olarak her yıl güncellenerek yeni veriler elde ediliyor olması nedeniyle bölgedeki petrolün daha uzun yıllar uluslararası politikada etken rol oynayacağını söyleyebiliriz.

Çizelge 3.3. Körfez ülkelerinin 2017 yılı petrol verileri⁵⁵

Ülke	Kanıtlanmış Ham Petrol Rezervi*	Günlük Ham Petrol Üretimi**	Günlük Ham Petrol İhracatı**	Günlük Petrol Talebi**
İran	155.600	3.867,3	2.125,0	1.818,8
Irak	147.223	4.468,0	3.802,0	794,0
Kuveyt	101.500	2.704,2	2.010,0	371,2
Suudi Arabistan	266.260	9.959,1	6.968,3	3.242,3
Bahreyn		194,8		
Katar	25.244	600,0	466,0	338,9
Birleşik Arap Emirlikleri	97.800	2.966,5	2.378,7	789,3
Umman	5.373	883,9	803,0	
Basra Körfezi Toplamı	799.000	25.644,0	18.553,0	7.355,0
OPEC Toplamı	1.214.209	32.514,5	24.860,9	9.301,5
Dünya Toplamı	1.482.773	74.686,8	44.753,3	97.196,3
*milyon varil				
**1.000 varil/gün				

Petrol ve diğer değerli sıvıların üretiminde dünya genelinde ilk 15 ülke arasında 6 Körfez ülkesi (Suudi Arabistan, Irak, İran, Birleşik Arap Emirlikleri, Kuveyt ve Katar)

⁵⁴ Cleveland, a.g.e. 2008, 501-502.

⁵⁵ OPEC Yıllık İstatistik Bülteni 2018 yılı verileri temel olarak alınmıştır.

bulunuyorken, aynı şekilde petrol tüketim sıralamasında dünya genelinde ilk 15 ülke arasında ise Körfezden sadece Suudi Arabistan ve İran bulunmaktadır.⁵⁶

Körfezin Hint okyanusuna açılan kapısı Hürmüz Boğazı, deniz yolları geçitleri arasında dünyadaki en önemli petrol taşımacılığı yapılan geçittir. 2013 yılında dünya petrol üretiminin %65'i (günlük 56,6 milyon varil) deniz yolları aracılığıyla taşınmıştır. Bu anlamda petrol taşımacılığının yapıldığı geçitlerin deniz yolların tıkanması petrol fiyatlarındaki ani bir yükselişe ve dolayısıyla da küresel bir krize yol açabilmektedir. 2013 yılında sadece Hürmüz Boğazı'ndan geçiş yapan petrol değeri günlük 17 milyon varildir. Hürmüz Boğazını, 15,2 milyon varil ile Malakka Boğazı izlemektedir.⁵⁷

Petrolde sonra doğal gaz da dünya enerji ihtiyacında başat rol oynamaktadır. Çizelge 3.4. Körfez ülkelerinin doğal gaz rezervleri ve yıllık doğal gaz üretimleri hakkında bilgi vermektedir. Doğal gaz konusunda Rusya'dan sonra ikinci ve üçüncü en geniş doğal gaz rezervine sahip ülkeler İran ve Katar'dır. Bu iki ülke Körfezin doğal gaz konusunda da petrole benzer bir stratejik önem kazandırmasına etkide bulunmaktadır. Katar ayrıca LNG (Liquefied Natural Gas) konusunda dünyada önemli bir paya sahip ülke olarak karşımıza çıkmaktadır. Suudi Arabistan bu anlamda çok da azımsanmayacak bir değere sahip olsa da doğal gaz konusunda Katar ve İran'a yetişememektedir. Katar ise bu imkânı olabildiğince iyi değerlendirmeyi deneyerek bölgede söz sahibi olmaya çalışmaktadır.

Basra Körfezi, doğal gaz konusunda OPEC içerisinde önemli bir pay sahip olmaktadır. Tabii ki dünya ölçeğinde doğal gaz rezervleri ve üretimi konusunda Rusya en önemli rolü oynasa da, Körfez'in bu anlamda politika üretebilecek ve etkinlik gösterebilecek bir imkâna sahip olduğunu söylemek yerinde olacaktır.

⁵⁶ İnternet: Total Petroleum and Other Liquids Production - 2017. *U.S. Energy Information Administration*. Web: <https://www.eia.gov/beta/international/?fips=WOTC> adresinden 01 Ekim 2017'de alınmıştır.

⁵⁷ İnternet: Maritime Chokepoints Are Critical to Global Energy Security. *U.S. Energy Information Administration*. Web: <https://www.eia.gov/todayinenergy/detail.php?id=32292> adresinden 01 Ekim 2017'de alınmıştır.

Çizelge 3.4. Körfez ülkelerinin 2017 yılı doğal gaz verileri⁵⁸

Ülke	Kanıtlanmış Doğal Gaz Rezervi*	Yıllık Doğal Gaz Üretimi**
İran	33.810,0	238.003,0
Irak	3.744,1	10.650,3
Kuveyt	1.784,0	17.101,7
Suudi Arabistan	8.714,5	115.000,2
Bahreyn	-	
Katar	23.861,0	163.598,6
Birleşik Arap Emirlikleri	6.091,0	54.085,6
Umman	884,5	31.224,8
Basra Körfezi Toplamı	78.889,1	629.664,2
OPEC Toplamı	95.951,0	796.335,0
Dünya Toplamı	199.444,0	3.737.990,0
*milyar metreküp		
**milyon metreküp		

Çizelge 3.5. incelendiğinde Körfez ülkelerinin ihracat değerlerinin büyük bir bölümünü petrolün oluşturduğu görülmektedir. Katar ve Birleşik Arap Emirlikleri'nin ihracat değerlerini petrolden nispeten farklılaştırabildiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Her ne kadar petrol ihraç ürünleri arasında ilk sırada yer alsada, Katar'ın doğal gaz ve LNG ihracı da ihracatında önemli yer tutmaktadır. Birleşik Arap Emirlikleri'nin ise altın, elmas ve alüminyum ihracı ihracatında önemli yer tutmaktadır. İran'ın yine bu anlamda, ekonomisinin petrol değerlerine bağımlılık oranının Suudi Arabistan'a göre az olduğunu belirtmek yanlış olmayacaktır. Bu anlamda özellikle uzun bir süre devam eden uluslararası yaptırımlar İran'ın ekonomik çeşitliliğini hızlı bir şekilde başarmaya odaklanmış ve hayatta kalabilmesi için bunu yapmasını zorunlu kılmıştır. Nitekim güç maksimizasyonu yapmaya çalışacak bir aktör olarak Tahran'ın, uluslararası yaptırımlarla baş edebilme yollarını aramaya koyulduğu söylenebilmektedir.

⁵⁸ OPEC Yıllık İstatistik Bülteni 2018 yılı verileri temel olarak alınmıştır.

Çizelge 3.5. Körfez ülkelerinin 2017 yılı toplam ihracat ve petrol ihracatı değerleri⁵⁹

Ülke	Toplam İhracat Değerleri (Milyon Dolar)	Petrol İhracat Değerleri (Milyon Dolar)	Oran
İran	110.764	52.728	% 47,60
Irak	63.314	59.730	% 94,34
Kuveyt	55.338	50.683	% 91,59
Suudi Arabistan	231.485	159.742	% 69,01
Bahreyn	-	-	-
Katar	84.906	35.496	% 41,81
Birleşik Arap Emirlikleri	313.504	65.641	% 20,94
Umman	-	-	-
Körfez Toplamı	859.311	424.020	% 49,34
OPEC Toplamı	1.062.923	578.292	% 54,41

Körfezde ortak politika yürütmek amacıyla kimi zaman birtakım çalışmalar yürütülmüştür. Bunlar arasında en önemlisi Körfez İşbirliği Konseyidir. Körfezde yer alan Arap ülkelerinden Birleşik Arap Emirlikleri, Bahreyn, Suudi Arabistan, Kuveyt, Umman ve Katar 1981 yılında Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Konseyi (The Cooperation Council for the Arab States of the Gulf) ya da kısaca Körfez İşbirliği Konseyi/KİK (Gulf Cooperation Council/GCC) oluşturma kararı almışlardır. KİK'in Genel Sekreterliği kurulduğu tarihten bu yana Riyad'dadır.⁶⁰ Konsey, ortak pazar ve serbest dolaşım da dâhil olmak üzere ekonomik anlamda bir ortak sistem kurma amacını taşımakla beraber, Körfezde ortak tarihi ve kültürel değerlere sahip olduklarını düşündükleri ülkelerle bir araya gelerek ekonomik ve siyasi anlamda güçlü bir platform oluşturma amacını taşımaktadır.

Körfez İşbirliği Konseyi, 1979 yılında İran'da gerçekleşen İslam Devrimi sonrasında kurulan İslam Cumhuriyeti'nin Körfez bölgesindeki ülkeleri rahatsız etmesi üzerine kurulmuş ve özellikle güvenlik alanında yoğun bir şekilde faaliyette bulunması planlanmıştır. Fakat hem İran-Irak Savaşı hem de Irak'ın Kuveyt'i işgali ile beraber geçen süre, teşkilatın güvenlik ile ilgili ortak bir tutum ve yaptırım uygulayamayacağını

⁵⁹ OPEC Yıllık İstatistik Bülteni 2018 verileri temel olarak alınmıştır.

⁶⁰ İnternet: Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Konseyi (KİK). *Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı*. Web: <http://www.mfa.gov.tr/korfez-arap-ulkeleri-isbirligi-konseyi.tr.mfa> adresinden 09 Ekim 2017'de alınmıştır.

göstermiştir. Ve zaman içerisinde KİK güvenlikten ziyade ekonomik alanda faaliyet yürüten bir kurum olma özelliğine bürünmüştür.⁶¹

Körfez'de güvenlik algısı ise her zaman Körfez ülkelerinin inisiyatifi kendi ellerine alabildikleri bir durum ortaya çıkaramamıştır. Bunun nedeni, Körfez'in daha önce bahsedilen özellikleri dolayısıyla uluslararası politikadan ayrı düşünülmemeyeceği olgusudur. Bu olgu nedeniyle söylenebilir ki; bölgesel ve küresel aktörler, Körfez güvenliğini Körfez ülkelerine bırakmaya yanaşmamaktadır. Gerçekten de Körfez petrolü ve güvenliği bu önermenin en büyük kanıtı niteliğindedir. Petrol, bölgenin önemi ile Körfez'de yer alan ülkelerin zenginleşmesi anlamında Körfez'e doğrudan orantılı ve hızlı bir ivme kazandırmakla beraber uluslararası konjonktür açısından da Körfez güvenliğine eşit oranda bir önem kazandırmıştır.

3.2. Körfez'de Sosyo-Ekonomik ve Siyasal Yapı

Körfezde yaşayan halkların çok büyük bir çoğunluğunun Müslüman olması, Körfezde iktidarı elinde bulunduranların, dini hassasiyetler bağlamında, halk arasında dayanışmayı sağlamak, halkın yönetime olan sadakatini devamını sağlamak ve toplum içerisinde bütünleştirici bir yapı halini almasını sağlamak amacıyla politikalar izlemeye çalıştığını görmekteyiz.⁶² Bu sayede istikrarı sağlamaya yönelik politikaları tüm Körfez ülkelerinde dinin ve etnik aidiyetin referans alınarak gerçekleştirilmeye çalışıldığını söylemek yanlış olmayacaktır. Ama burada değinilmesi gereken önemli bir nokta ise, bu konuda ne kadar çalışılırsa çalışılsın birleştirici saiklerle sonuç üretmesi amaçlanan dini politikaların, mezhep ayrılıkları göz önüne alındığında önemli bir istikrarsızlık faktörü oluşturduğu gerçeğidir.

Benzer şekilde Körfezin batı ve güney kıyılarında kabile geleneği, doğu kıyılarında ise tarihsel olarak süreklilik arz eden bir Fars etkisi bölgede siyasal ve toplumsal hayat ile ilgili önemli bir istikrar faktörü olarak karşımıza çıkmaktadır. Tabii bu istikrar faktörü her alt bölgenin kendi içerisinde değerlendirildiğinde anlam kazanacaktır. Yoksa bölgenin geneline bakıldığında dini vurgularla benzer şekilde etnik aidiyetin de, rekabetin temel unsurlarından birisi olduğu ve diğer aktörlerin iç politikalarına etki ederek istikrarsızlığa neden olduğunu gözden kaçırmamak gerekmektedir.

⁶¹ İnternet: Dursun, D. Körfez İşbirliği Konseyi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Web: <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c26/c260162.pdf> adresinden 09 Ekim 2017'de alınmıştır.

⁶² Arı, a.g.e. 1999, 13.

Körfezin Arap ülkelerinin petrol konusundaki gelişmeleri neticesinde ekonomik olarak muazzam bir şekilde güçlenmeleri, Orta Doğu'da kendilerine bir yer edinmelerini sağlamıştır. Körfez dışındaki diğer Arap ülkeleri tarafından özellikle yönetim anlamında küçümsenmekle beraber yine de aynı ülkelere yapılan ekonomik yardımların neticesinde saygı da görmüşlerdir. Söz konusu ekonomik güç; önemli toplumsal gelişmeler konusunda itici güç oluştururken aynı zamanda mevcut siyasi düzenin değişikliğini önlemede başvurulan bir araç olarak kullanılmaktadır.⁶³

3.2.1. Suudi Arabistan Krallığı

Körfezin en büyük yüzölçümüne sahip ülkesi Suudi Arabistan'ın yaklaşık 33 milyonluk nüfusunun yüzde 63'ünü Suudi Arabistan vatandaşları oluşturmakta ve geri kalan nüfus da genel hatları itibarıyla hizmet ve diğer sektörlerde çalışan Hindistan, Pakistan, Filipin, Mısır ve Sri Lanka kökenli yabancılardan oluşmaktadır.⁶⁴

Suudi Arabistan'ın Basra Körfezinde 560 km'lik bir kıyı uzunluğu bulunmaktadır. 2.150.000 km²'lik bir yüzölçümü ile Arap Yarımadasının diğer ülkelerinin toplamından çok daha büyük bir alana sahip olmakla beraber toprakların yarısından fazlası çöl ile kaplıdır.⁶⁵

Ülkenin idari başkenti Riyad, ticari başkenti ise Cidde'dir. Suudi Arabistan idari açıdan 13 bölgeye bölünmüş olmakla beraber her bölgenin kendine özgü yatırım ve kalkınma planları vardır. Her bölge de kendi içerisinde farklı sayılarda yönetim birimlerine ayrılmıştır. Ülkenin petrol üretim merkezi Körfez kıyısındaki Doğu bölgesinde Dhahran'dadır. Dhahran uzun yıllar ARAMCO'ya ev sahipliği yapmıştır. Dhahran'ın kuzeyindeki Ras Tanura Limanı dünyanın en geniş petrol limanıdır.

Nüfusun büyük çoğunluğunu (yüzde doksandan fazla) Müslümanların oluşturduğu ülkede, farklı inançlara sahip nüfus oranı hakkında çok fazla bilgi bulunmamaktadır. Vehhabilik Suudi Arabistan'da toplumun Arap olma etnik unsuru ile beraber temel-başat belirleyicisidir. Müslümanların içinde de Vehhabi – Şii oranının Vehhabilerin çoğunlukta bulunduğu yüzde

⁶³ Cleveland, a.g.e. 2008, 495-496.

⁶⁴ İnternet: Suudi Arabistan Krallığı Ülke Künyesi. *Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı*. Web: <http://www.mfa.gov.tr/suudi-arabistan-kunyesi.tr.mfa> adresinden 10 Ekim 2017'de alınmıştır.

⁶⁵ İnternet: About Saudi Arabia. *Kingdom of Saudi Arabia Ministry of Foreign Affairs*. Web: <http://www.mofa.gov.sa/sites/mofaen/aboutKingDom/Pages/KingdomGeography46466.aspx> adresinden 08 Şubat 2018'de alınmıştır.

85'e 15 olduğu düşünülmektedir. Yine de Suudi Arabistan'ın toplumsal istatistikler ile ilgili çok da kolaylaştırıcı bir politikasının olmaması sebebiyle bu sayısal veriler ile ilgili net bir bilgi söz konusu olmamaktadır.

Bedevilik her ne kadar Arap kabile geleneği ile beraber toplum içerisinde önemini koruyor olsa da yine de şehirleşmenin ve özellikle petrol gelirlerinin de artması sonucu devletin modernleşmesinin de etkisiyle öğretmen, memur, özel iş sahibi ve subaylardan oluşan yerli bir orta sınıf oluşmasını engelleyememiştir. Devlet, bu orta sınıf ile yabancı ve Şii nüfusla görevleri ile ilgili iyi mevkiiler ve bol sosyal yardım temelinde bir ilişki yürütmektedir. Böylece devlet, ilerideki bölümlerde görüleceği üzere toplumsal bir kaynaşmanın da önüne geçmek istemektedir.

Suudi Arabistan'da yerleşik Şiiler genel hatları ile ülkenin doğu bölgesinde yaşamaktadır. Devlet ile ilişkilerinden doğan haklarından yeterli olarak faydalanamayan Şiilerin yaşadığı bölge, Suudi Arabistan ve bölgenin en yoğun petrol rezervlerinin bulunduğu bölge olarak görünmektedir. Petrol endüstrisinin de yoğun olduğu bu bölgedeki Şiiler vasıflı işgücünün de büyük bir bölümünü oluşturmaktadır. Yine de örgütlü bir Şii hareketinden söz etmek mümkün görünmemektedir. Buradan hareketle Suudi yönetiminin Şiilere karşı özellikle - muhtemel- İran etkisinden dolayı temkinli yaklaştığını belirtmek yerinde olacaktır.

Ham petrol üretimi ile beraber petrole dayalı sanayinin ekonomi içerisindeki ağırlığı çok fazla olan Suudi Arabistan'ın toplam ihracat ve kamu gelirlerinin yüzde 90'ını petrol ve ilgili sektörler oluşturmaktadır. Bu yüzden petrol fiyatlarının etkisi ülkenin ekonomik performansında doğrudan doğruya etkilidir. Ayrıca yabancı işgücüne de bağımlı olan Suudi Arabistan yabancı emeğe sınırlamalar getirerek bu bağımlılığı ortadan kaldırmaya çalışmaktadır. Suudi Arabistan'da petrol fiyatlarının düşüşe geçtiği dönemlerde mali disiplin anlamında tedbirler alınarak uygulamalara başlanmış fakat petrol fiyatlarında yeniden yükselişe geçildiği dönemlerde ise bu mali disiplin uygulamaları rafa kaldırılmıştır. Petrol dışındaki sektörlerde büyük oranda özel sektörün ağırlığı vardır.⁶⁶

1932 yılında Kral Abdülaziz tarafından resmi olarak ilan edilen Suudi Arabistan Krallığı,⁶⁷ yönetim şekli olarak monarşi ile idare edilen bir ülkedir. Suud Hanedanı tarafından yönetilen

⁶⁶ İnternet: Suudi Arabistan Krallığı Ekonomik Görünümü. *Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı*. Web: <https://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ulkeler/ulke-detay/Suudi%20Arabistan/ekonomik-gorunum> adresinden 10 Ekim 2017'de alınmıştır.

⁶⁷ Arabistan'daki Suudi hakimiyetinden bahsederken hüküm sürme tarihlerine göre üç devletten bahsetmek mümkün görünmektedir. Bu anlamda, Birinci Suud Devleti olarak adlandırılabilir devlet 1744 yılında Muhammed Bin Abdülvehhab ile Muhammed Bin Suud arasında gerçekleşen Dir'iye bey'atleşmesi

ülkede Kral aynı zamanda hükümet başkanı ve başkomutandır. Ulusal Günü olarak kutlanılan 23 Eylül aynı zamanda Kral Abdülaziz tarafından Suudi Arabistan'ın kurulduğu gün olarak kayıtlarda bulunmaktadır.⁶⁸

Hükümet fonksiyonları Bakanlar Kurulu aracılığıyla yürütülmekte ve Bakanlar Kuruluna danışma göreviyle Şura Meclisi destek vermektedir. Şura Meclisi, Kral tarafından 4 yıllık görev süresiyle atanan 150 üyeden oluşmaktadır. Şura Meclisi üyeleri Suudi vatandaşı olmak zorundadır. Şura Meclisi bakanlıklar tarafından kendisine gönderilen uygulamalar ve kararlar ile ilgili bizzat Krala ya da Başbakan'a görüşlerini sunmaktadır.

Siyasi partinin olmadığı ülkede belediye yöneticilerinin yarısı için seçimler düzenlenmekte diğer yarısı da Bakanlar Kurulu üyeleri gibi Kral tarafından atanmaktadır. Suudi Arabistan Kralları, Kral Fahd Bin Abdülaziz El-Suud'dan bu yana Mekke'de Mescid-i Haram ve Medine'deki Mescid-i Nebevi'ye atfen "İki Kutsal Caminin Hizmetkârı" unvanını da özellikle vurgulayarak taşımaktadır.⁶⁹

Suudi Arabistan Krallığı'nın kurucusu Abdülaziz İbn Suud, Vehhabi⁷⁰ mezhebinin katılığı ile Bedevilerin savaşçı özelliklerini birleştirmeyi başarmış ve iktidarını bu sayede pekiştirebilmişti. Böylece devlet, dini inanç temelinde bir örgütlenme oluşturmuş ve meşruiyetini de aynı oranda sağlamıştır. Suudi Arabistan'da ulema, siyasal karar mekanizmasında karar alıcı pozisyonda olmasa da yine devlet içerisinde yerini almıştır ve aynı zamanda eğitim, hukuk ve toplumsal kurallar bağlamında geniş bir yetkiye sahiptir.⁷¹ Ülkede siyasi irade ve ulema arasındaki ilişkiler genel hatları itibarıyla birbirleri ile uyumlu şekilde ilerlemiştir. Bunun nedenlerinin başında, bir grupun diğeri üzerinde haddinden

neticesinde başlamakta ve 1818 yılında Osmanlı ordusunun Dir'ye'yi ele geçirmesi ile sona ermektedir. 1821 yılında Suudilerin Dir'ye'yi tekrar ele geçirmesiyle başlayan İkinci Suud Devleti 1891'de Reşid Oğulları'nın Riyad'ı işgali sonucu sona ermiştir. Üçüncü Suud Devleti olarak adlandırılacak devlet ise Abdülaziz İbn Suud'un 1902'de Riyad'ı ele geçirmesiyle temellerinin atıldığı kabul edilmektedir. 1926'da Abdülaziz İbn Suud Hicaz Kralı unvanını almış ve 1932 yılında ise tüm Arabistan'ın egemenliği altına alarak Suudi Arabistan Krallığı'nın kurulduğunu ilan etmiştir. Suud devletleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Prof. Dr. Mehmet Ali Büyükkara, İhvandan Cüheyman'a Suudi Arabistan ve Vehhabilik, Rağbet Yayınları, 2016, İstanbul, 4. Baskı, 30-38.

⁶⁸ İnternet: General Information About The Kingdom of Saudi Arabia. *Kingdom of Saudi Arabia General Authority for Statistics*. Web: <https://www.stats.gov.sa/en/4025> adresinden 09 Mart 2018'de alınmıştır.

⁶⁹ İnternet: Suudi Arabistan Krallığı Siyasi Görünümü. *Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı*. Web: <http://www.mfa.gov.tr/suudi-arabistan-siyasi-gorunumu.tr.mfa> adresinden 10 Ekim 2017'de alınmıştır.

⁷⁰ Suudi Arabistan'da Ulemanın Umera üzerindeki etkinliği ve her iki sınıf ilişkileri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Prof. Dr. Mehmet Ali Büyükkara, İhvandan Cüheyman'a Suudi Arabistan ve Vehhabilik, Rağbet Yayınları, 2016, İstanbul, 4. Baskı.

⁷¹ Cleveland, a.g.e. 2008, 505-506.

fazla baskı ya da yetki tecavüzünde bulunmasının tüm ilişkileri olumsuz yönde etkileyebileceğinin taraflar nezdinde de biliniyor olması gelmektedir.

Suudi Arabistan ve Vehhabilik

Suudi Arabistan Krallığı'nın ideolojisini şekillendiren ana kaynaklardan birisi Vehhabiliktir. Vehhabi düşüncesine adını ve şeklini veren isim Muhammed Bin Abdülvehhab'dır (1703-1792). Suudi Arabistan tarihinde özellikle 1744 yılında Dir'ye Antlaşması olarak bilinen Muhammed Bin Abdülvehhab ile Dir'ye Emiri Muhammed Bin Suud arasındaki antlaşmanın çok önemli bir yeri vardır. Söz konusu antlaşma ile Birinci Suud Devleti kurulmuş, İbn Abdülvehhab görüşlerini tüm Arabistan yarımadasında yayma fırsatını bulmuştur. 1818 yılında Osmanlı ordularının Dir'ye'yi işgal etmesinin ardından Birinci Suud Devleti fiilen sona ermiştir. İkinci Suud Devleti ise, 1821'de Suudiler Dir'ye'yi geri almasından 1891'de Osmanlı tarafından da desteklenen Reşid Oğulları'nın Riyad'ı almasına kadar tarihteki yerini almıştır. Üçüncü ve hala varlığını devam ettiren Suud Devleti ise Abdülaziz Bin Abdurrahman'ın 1902'de Riyad'ı almasıyla fiili olarak başlamıştır diyebiliriz.⁷²

Vehhabilik, Hanbeli Mezhebinden büyük oranda etkilenmiş ve asıl görüşleri Muhammed Bin Abdülvehhab tarafından şekillendirilmiştir. İbn Teymiye'nin kendi görüşleri üzerinde çok etkili olduğu anlaşılan Muhammed Bin Abdülvehhab'a göre, İslami kuralları esas alan bir devlet inşa etmek, bu yolla Arap Yarımadasındaki bid'atçı unsurları (aslında dinin içeriğinde olmayan fakat zamanla din adına yapılmaya başlanan ve devam eden uygulamalar) yok etmek, dinin aslından uzaklaşan topluma gerçek dinin öğretilerini göstermek gerekiyordu. Abdülvehhab, insanları dine davet etmenin bir görev olduğunu ve yine bununla beraber bu daveti kabul etmeyenlerin ise kuvvet yoluyla ikna edilmesi gerektiğini savunuyordu. Kur'an ve Sünnet'te yer almayan her şeyi bid'at olarak değerlendiren Vehhabi düşünce, çok keskin bir fıkıh metodolojisi uygulamakta olup bu anlamda dışlayıcı bir düşünce sistemine sahiptir. Tabi burada bahsetmek gereken önemli bir konu da, çölün çok zor şartlarında yaşayan bedevilerin, çöl şartlarına alışmaları düşünce dünyalarına sert bir tutum olarak yansımıştır diyebiliriz. Hem Vehhabiliğin kuvvet yoluyla yayılması hem de bedevilerin yaşam tarzları neticesinde Vehhabilik Bedeviler arasında hızla taraftar bulmuştur.

⁷² Büyükkara, M. A., (2016). *İhvandan Cüheyman'a Suudi Arabistan ve Vehhabilik*. (Dördüncü Baskı). İstanbul: Rağbet Yayınları, 30-31.

İbn Teymiye, kitap ve kılıç ile hüküm veren ulema ve ümerayı meşru iktidarın en üst düzey iki gücü olarak kabul etmiştir. Erken dönem Vehhabi düşüncesinde çok daha katı uygulamalar görülmekteydi, nitekim Kral Abdülaziz (İbn Suud) bu katı öğretiyi nispeten yumuşatmayı becermişse de bu çok kolay olmamıştır. 1920’li yıllarda Necd İhvanı’nın Kral Abdülaziz’e direnmesinin en büyük nedeni bu olmuştur. Vehhabi öğretinin ve hatta dini inançlardan bu denli ödün verilmesi iddiaları ve söylemleri, Cüheyman El-Uteybi’nin 1979 Kâbe baskınında tekrar gün yüzüne çıkmıştır.

Kral Abdülaziz, krallığın oluşumunda ve yönetiminde Kur’an’ı ve Hz. Muhammed’in (sav) sünnetini esas almaya çalışarak söylemlerini bu kural çerçevesinde oluşturmuştur. Gerçekten de şeriata dayalı bir hukuk sistemi geliştirmeye ve uygulamaya çalışmıştır. Bugün de Suudi Arabistan hukuk sistemini şariat olarak açıklamaktadır. Ülke içerisinde yapılan/yapılacak düzenlemelerin şeriata uygunluğu konusunda ulemadan fetva alınması, uygun olmayanların uygun hale getirilmesi şeklinde bir sistem devam ettirmektedir.

Suudilere göre, -her ne kadar Osmanlı Devleti’nin hacı adayları ve güvenlikleri için önlemler alarak bu güvenlik zafiyetini en aza indirdiğini kabul etseler de- Kral Abdülaziz’den önce çölde ve Arap Yarımadasında güvenlik sağlanamıyordu. Bu yüzden çölde kervanlar sık sık baskına uğramakta ve özellikle hacıların güvenliği sık sık tehlikeye girebilmekteydi. Kral Abdülaziz egemenliğini tesis edip şeriata dayalı bir sistem yürütmeye başladığında güvenlik problemi tamamen ortadan kalkmıştı.⁷³ Tabi yeni devletin meşruiyetini sağlayabilmesi için bu tür ön kabullere ihtiyaç bulunmaktaydı ve bu yüzden bu türden bir güvenlik sağlama ve egemen devlet söylemleri sürekli gündemde kalmıştır.

Burada belirtilmesi gereken başka bir husus da Suudilerin kendilerine Vehhabi dememesi durumudur. Kendilerini daha ziyade “Muvahhidun” (Tevhid ehli/Tevhid eden) olarak nitelendiren Vehhabiler, Vehhabi isminin kendi görüşlerini sınırlayıcı ve önemini azaltıcı olabilmesi amacıyla kullanıldığını iddia etmektedir. Vehhabiler kendilerini itikatta ve

⁷³ İnternet: Eye on the Kingdom. *Kingdom of Saudi Arabia Ministry of Foreign Affairs*. Web: <http://www.mofa.gov.sa/sites/mofaen/aboutKingDom/Pages/NationalDay54859.aspx> adresinden 08 Şubat 2018’de alınmıştır. Hatta Suudiler tarafından yaygın olarak anlatılan bir hikâyeye göre üzeri para ve yiyecek yüklü kayıp bir deve bir kasabadan diğer kasabaya dolaşmış fakat sahibi onu bulana kadar kimse deve üzerindeki tek bir parçaya bile dokunmamıştır. Suudiler bu hikâyeyi İbn Suud’un (Kral Abdülaziz) egemenliği döneminde Suudi Arabistan’da güvenliğin tam anlamıyla tesis edilebildiğini gösterebilmek amacıyla anlatmaktadır.

amelde Ahmed Bin Hanbel'in mezhebini devam ettiren Sünniler olarak açıklamaktadır.⁷⁴ Hatta yer yer Suudilerin Vehhabilik yerine Sünnilik ile ilgili açıklamaları görülebilmektedir. Ama uygulamaya ve tarihi geçmişe baktığımızda Hanbeli mezhebinin uygulamalarını çok daha farklı bir boyuta taşıdıkları için Vehhabi olarak zikredilmektedir.

3.2.2. İran İslam Cumhuriyeti

Suudi Arabistan'dan sonra en büyük yüzölçümüne sahip ülke olan İran, nüfus bakımından Körfezin en büyük ülkesidir. Resmi dilin Farsça olduğu İran'da nüfusun yarısına yakını etnik unsur olarak Farslar oluşturmaktadır. Farslardan sonra sırasıyla Azeriler (yüzde 25) ve Kürtler (yüzde 10) gelmektedir. Petrol açısından en zengin bölgelerinden olan Huzistan eyaletinde nüfusun yüzde 4'ü dolaylarında Araplar yaşamaktadır. Bunlarla beraber Türkmenler, Kaşgaylar, Afşarlar, Halaçlar, Beluciler, Ermeniler, Yahudiler, Süryanler, Lorlar, Zerdüştler, Hindu ve Sihler diğer etnik grupları oluşturmaktadır.⁷⁵

İran'da her ne kadar etnik olarak farklılık göze çarpsa da toplumsal yapıyı şekillendiren temel unsur Şiiliktir. Yaklaşık yüzde 85-90 dolaylarında olan Şiilerin çoğunluğu Farslar ve Azerilerden meydana gelmektedir. İran'daki Arapların büyük bir çoğunluğu da Şii'dir. Sünnilerin çoğunluğunu ise Kürtler, Beluciler ve Türkmenler oluşturmaktadır.⁷⁶

İran'ın ekonomik gelirini esas olarak petrol ve doğal gaz ihracatı oluşturmaktadır. Kamu ekonomisinin ve korumacılığının etkin olmasıyla beraber son yıllarda özel sektör de gelişme göstermeye başlamıştır. İran'ın ihracat ve bütçe gelirlerinin petrol ve doğal gaza bu denli bağımlı olması ve 1980'li yıllardan 2015 yılı sonuna kadar maruz kaldığı yaptırımlar ve ambargolar, dış ticarete gerileme ve ekonomik zayıflamaya sebep olmuştur. Cari işlemler dengesi fazla veren bir ülke olan İran'ın 2016 yılı için toplam döviz rezervi (altın dâhil) 132 milyar dolar, dış borcu ise 6,3 milyar dolardır.⁷⁷

1979 yılında İran İslam Devrimi neticesinde kurulan İran İslam Cumhuriyeti kendine has bir yönetim şekline sahiptir. 1979 yılında yürürlüğe konulan bir Anayasası mevcuttur. Her ne

⁷⁴ İnternet: Dalkıran, S. Vehhabilik. *Sorularla İslamiyet*. Web: <https://sorularlaislamiyet.com/kaynak/vehhabilik> adresinden 13 Nisan 2018'de alınmıştır.

⁷⁵ İnternet: İran İslam Cumhuriyeti Ülke Künyesi. *Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı*. Web: <http://www.mfa.gov.tr/iran-kunyesi.tr.mfa> adresinden 09 Ekim 2017'de alınmıştır.

⁷⁶ Arı, a.g.e. 1999. 16-17.

⁷⁷ İnternet: İran İslam Cumhuriyeti Ekonomik Görünümü. *Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı*. Web: <https://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ulkeler/ulke-detay/%C4%B0ran/ekonomik-gorunum> adresinden 09 Ekim 2017'de alınmıştır.

kadar yürütmenin başı seçimle işbaşına gelen Cumhurbaşkanı olsa da iç-dış politikaların belirlenmesi, silahlı kuvvetler ile emniyet güçlerinin sevk ve idaresi gibi yetkiler Rehber'in uhdesinde toplanmıştır. Rehber'i seçme yetkisi 86 üyeli Uzmanlar Meclisine aittir. Ülkenin temel yasama organı üyeleri seçimle işbaşına gelen İslami İstişare Meclisi olmakla beraber anayasayı yorumlama ve mecliste çıkarılan yasaların İslam ile uyumlu olup olmadığını inceleme görevi Muhafız Konseyinin uhdesindedir. Ülke genelinde siyasi parti şeklinde bir yapılanma bulunmamaktadır. Seçimler için siyasal ya da toplumsal görüş bağlamında baskı grupları olarak düşünülebilecek oluşumlar toplanır ve seçim süreci bu minvalde devam eder.

İran ve Şiilik

Şiilik'in en yaygın kolu olan Caferilik⁷⁸ (diğer tanımlamaları ile On İki İmamcılık, İsnaaşeriyye ve İmamiyye), İran'da 1501 yılında Safevi Devleti'nin kurulması ile resmi devlet mezhebi haline gelmişti. O zamana kadar daha yerel gruplar düzeyinde yaygın olan Şiilik artık resmi devlet mezhebi olarak çok daha hızlı bir biçimde yayılmıştır. İran hanedanları boyunca Şiilik ülke geneline yayılmışsa da yönetimler kimi zaman çok daha seküler politikalar izlemiştir. Özellikle Pehlevi hanedanı tam anlamıyla seküler bir anlayış ile hareket etmiştir. 1979 yılında İran'da devrim gerçekleşince özellikle modern zamanların en çok merak edilen devletinin ana unsuru Şiilik olmuştur.

İran İslam Cumhuriyeti Anayasasının ikinci maddesinde, İslam Cumhuriyeti'nin benimsediği iman ilkeleri sayılmıştır. On ikinci maddede ise devletin resmi dininin İslam ve mezhebinin de Caferilik olduğu ve bu ilkenin sonsuza kadar değişmez olduğu hususu vurgulanmıştır.

Humeyni'nin 1960'lı yıllarda Necef'te fikri altyapısını oluşturduğu Velayet-i Fakih⁷⁹ kavramını daha sonradan İran İslam Cumhuriyeti anayasasına da ekleterek sistem haline

⁷⁸ İnternet: Karaman, H. Caferiyye. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Web: <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/ayrmetin.php?idno=070004&idno2=c070003#4> adresinden 31 Mart 2018'de alınmıştır. Caferilik, On İki İmam Şiiliği (İsnaaşeriyye) ya da İmamiyye gibi adları olan Şiilik içerisindeki en yaygın koldur. Caferilik ile ilgili detaylı bilgi için ayrıca bkz: Web: <http://www.caferilik.com/caferilik/1-caferilik-nedir> erişim tarihi: 31.03.2018.

⁷⁹ İnternet: İran Anayasası. Web: <http://www.iranhrdc.org/english/english/human-rights-documents/iranian-codes/3017-the-constitution-of-the-islamic-republic-of-iran.html?p=7> adresinden 15 Ekim 2017'de alınmıştır. Ayrıca burada Rehber kavramı ile alakalı olarak Humeyni'nin fikir altyapısını da oluşturduğu Velayet-i Fakih kavramından bahsetmek yerinde olacaktır. Caferilik/On İki İmamcılık/İsnaaşeri/İmamiyye gibi adları olan Şii inancına göre, Hz. Muhammed'in dünyevi yönetim anlamındaki yetkileri vefatından sonra İmamlara geçmiştir. Hz. Ali, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin ve sırasıyla On İki İmam bu yetkilere haiz olmuş ve kayıp On İkinci İmam'ın yani Hz. Mehdi'nin temsilcisi olarak ve O'nun ortaya çıkışına kadar Velayet-i Fakih bu yetkileri kullanmaya

getirmiştir. Velayet-i Fakih kavramı İran içinde ve dışında bir takım tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Humeyni'nin bu fikirlerine karşı Şiiler için uzunca bir zaman siyasete dâhil olmamaya özen göstermişlerdir. Velayet-i Fakih ise en üst derecede bir otorite öngörüyordu. Böylece Şiiler açısından çok farklı bir siyaset anlayışı ortaya çıkmıştır. Özellikle Irak Şiileri açısından kimi dönem Velayet-i Fakih'in kabul edilmediği yönünde açıklamalar yapılabilmektedir.

Şiilik İran toplumsal yapısında en önemli etkenlerden birisi olagelmıştır. Çok fazla sayıda etnik kökenden meydana gelen İran toplumunda Şiiler bu etnik farklılıkların olası etkilerine ters orantılı bir biçimde birleştirici bir unsur olabilmektedir. Şiiliğin bu etkisi Körfez'in diğer ülkelerindeki Şiiler için de geçerli olabilmiş ve İran'ın resmi mezhebi olması dolayısıyla da bölgede İran etkisi kimi zaman önemli ölçüde hissedilebilmektedir. Tabi bu konuya önemli derecede etki eden bir diğer husus da özellikle Körfez'de Sünnilerin idari anlamda uzunca bir süre hakim konumda olmasının etkisiyle Şiilerin sosyal hayattan nispeten dışlanmış olarak yaşamaları olmuştur. Bu sebepten dolayı Şiiler Sünni yönetimlere karşı daha fazla bir arada bulunabilecek bir görüntü çizebilmiştir.

haiz olmuştur. İran Anayasasına göre Ülkedeki en üst merci de bu makamdır. Ayrıca Velayet-i Fakih kavramı için bkz: Imam Khoumeini, Governance of the Jurist (Velayat-e Faqih) Islamic Governance.

4. İRAN-SUUDİ ARABİSTAN REKABETİ

4.1. Güç Mücadelesi ve Rekabet

Önceki bölümlerde de bahse konu olduğu üzere aktörler arası güç mücadelesi kimi zaman uzun bir stratejik dış politikaya dönüşebilmekte kimi zaman da kısa sürede bir kıvılcımla çatışma ortamına dönüşebilmektedir. Özellikle aktörler arası ilişkiler çok değişkenli bir yapıya sahip olduğu sürece bu mücadelenin farklı boyutları ve karmaşıklığı da yadsınamaz bir gerçeklik olacaktır. İşte tam da bu gerçekliğin ortasında İran ve Suudi Arabistan ilişkilerini bir güç mücadelesi olarak tanımlamak hiç de yanlış olmayacaktır. Bu mücadelenin temelinde tarihsel olarak tecrübe edilen ve karşılıklı tehdit algısından kaynaklanan bir ilişki yatmaktadır. Bu tehdit algısı çok fazla değişkenle beraber rekabeti de bünyesinde barındıran bir özellik arz etmektedir. Bu bölümde bu rekabetin değişik parametrelerine değinilecek ve güç mücadelesinin boyutları hakkında tarafların Körfez’de ne ölçüde yaklaşımlar sergilediği incelenecektir.

İran ve Suudi Arabistan ilişkileri incelenirken çok keskin hatlara sahip ve bir o kadar da önemli birçok olgudan bahsetmek kaçınılmaz olmaktadır. Bu bölümde değinilecek bu olgular ve bu konuda tarafların söylemleri kimi dönem yumuşama eğilimine girse de genel olarak kışkırtıcı ve suçlayıcı olmuştur. Bu anlamda, 1971 yılında İngilizlerin Körfez’den çekilmelerinin ardından iki ülke arasındaki ilişkilerin, daha ziyade rekabet ve sıfır toplamı oyun (zero-sum game) temelinde şekillendiği bir dönem olarak düşünmek yerinde olacaktır. Bu rekabet ABD ile stratejik ortaklık anlamında daha büyük bir seviyeye çıkmıştır. Her iki ülke de iç ve dış meşruiyetini ABD’nin desteği ile sağlamaya çalışmışsa da bu konuda İran nispeten çok daha ağır basmıştır. İki ülkenin karşılıklı ilişkileri incelendiğinde, yol ayrımının en derinden hissedildiği ve politiklardan geriye dönüşün en zor olduğu tarihi dönemeç, 1979 İran İslam Devrimi ve devamındaki süreç olmuştur. 1979 yılındaki gelişmeler İran ve Suudi Arabistan arasındaki mücadelenin ve rekabetin karşılıklı hale gelmesine yol açmıştır. Başka bir deyişle, 1979 yılına kadar doğrudan karşılıklı tehdit algılaması hissedilmemiş nispeten ortak çıkarlar doğrultusunda bir rekabet hissedilmiştir. Fakat 1979 yılından itibaren tehdit algılamasının önemli bir oranda karşılıklı hale gelmesi ile güç mücadelesi etki ve caydırıcılık boyutları açısından tüm manası itibarıyla gözle görünür hale gelmiştir. İşte bu güç mücadelesi genelde tüm karşılıklı düşmanlıkların da etkisiyle kimi zaman çatışma zeminine kaymışsa da bu durum doğrudan sıcak çatışma şekline çok az bürünebilmiştir.

İki ülke için çatışma ortamı asıl olarak güvenlik algısı ve tehdidi zemininde şekillenmiştir. Bu algı ve tehdit sonucunda çatışmalar ve krizler derinleşerek sert politika söylemleri yerini sınırlı ve süreli doğrudan çatışmalara bırakabilmiştir. Ama genel hatları itibarıyla krizler ve çatışmalar dolaylı şekilde yaşanmıştır. Bu güvenlik algısı dış politika yaklaşımlarını diğer tarafın zayıflaması/zayıflatılması kapsamında değerlendirerek üçüncü taraf ülkeler-toplumlar nezdinde bir rekabet anlayışı hâkim kılmıştır. İran ve Suudi Arabistan arasındaki güç mücadelesi ve bu konudaki rekabet işte bu anlayış doğrultusunda şekillenmiştir. Özellikle bir sonraki bölümde üzerinde durulacak olan Arap Baharı neticesinde bu mücadele, bazı çevrelerin “vekâlet savaşları” olarak da tanımladığı bir dönemece girmiştir. Bu durumda yine doğrudan çatışmadan özenle kaçınılmış olmakla beraber her iki ülke de destek verdiği gruplar ya da yönetimler nezdinde mücadelede bulunmuşlardır. Bu mücadelenin rekabeti de bünyesinde barındırmaması düşünülemezdi. İşte tüm bu rekabet ve dolaylı çatışma ortamı, her iki ülkeyi de Körfez’de başat güç olma fikrinden ziyade rakibinin buna ulaşmasını engellemeye yönelik politika izleme fikrine ittiğini gözler önüne sermektedir.

1971 yılı ve sonrası süreç incelendiğinde burada güç mücadelesinin ve özellikle güç dengesinin başat aktörlerinin İran, Suudi Arabistan ve Irak olduğu görülebilmektedir. Bu bölüm içerisinde incelenecek olan ve Körfez konjonktürünü tam manasıyla değiştiren birtakım unsurlar neticesinde Irak bu güç dengesinin bir tarafı olmaktan çıkmış/çıkarılmıştır. Böylece Körfez’de İran ve Suudi Arabistan arasında mücadelenin de önemli ölçüde şekillendirdiği bir rekabet ortaya çıkmıştır. Böyle bir ortamda doğrudan çok fazla karşı karşıya getirmemekle beraber, bölgedeki büyük savaşlar ve çatışmalar bu rekabeti şekillendirici ve politika belirleyici olarak önemli unsurlar halini almıştır. Nitekim İran-İrak Savaşı, Saddam Hüseyin’in Kuveyt’i işgali ile Birinci Körfez Savaşı ve 11 Eylül Saldırıları, ABD’nin Irak işgali ile Saddam Hüseyin’in devrilmesi, politikaların yeniden gözden geçirilmesine ve yeni stratejilerin belirlenmesine neden olmuştur.

İran ve Suudi Arabistan arasındaki rekabet olarak görebileceğimiz karmaşık ilişkiler ve dış politika ağı asıl manası itibarıyla İran’da İslam Cumhuriyeti’nin kurulmasından sonra başlamıştır. Uzunca bir dönem boyunca hanedanlar değişse bile monarşinin değişmediği (ki burada yaklaşık 2500 yıllık bir monarşi geçmişi olduğu bilinmektedir.) İran’da İslam Cumhuriyeti kurulması, Körfezin monarşilerini tedirgin etmiştir. Monarşisi güçlü İran’da Pehlevi Hanedanı’nın devrilmesiyle çok daha farklı ve kendine özgü bir yönetim şekli

meydana çıkmış ve dolayısıyla bu yeni yönetim, özellikle Körfez’de Irak gibi seküler Arap Milliyetçisi bir ülke ve Vehhabi temelli Suudi Arabistan Krallığı ve diğer Arap monarşileri ile karşı karşıya kalmıştır. Bu farklılık ve İran’daki yeni yönetimin iddialı ve kışkırtıcı söylemleri (kimi dönem yatıştırıcı olsa da Körfez ülkelerini inandıramamıştır ya da Körfez ülkeleri inanmak istememiştir) diğer körfez devletlerini ve özellikle Suudi Arabistan’ı tedirgin etmiş ve karşı önlem almaya itmiştir. Bu karşılıklı kışkırtıcı ve sert politika özellikle Ayetullah Humeyni döneminde keskin bir şekilde görülmüştür.

Humeyni sonrası dönemde 2000’li yılların sonlarına kadar nispeten yumuşama görülmüş ise de ABD’nin 2003 Irak İşgali sonrasında Körfez’deki yeni gelişmeler ve rekabet unsurları eski halini almış ve yavaş yavaş şiddetlenmeye başlamıştır. Her ne kadar ilişkilerde ve rekabetin boyutunda sık dalgalanmalar meydana gelse de şüpheli politikalar hiç değişmemiş, en barışçıl söylemlerin ertesinde bile bu söylemlerin gerçek politikalarla örtüşmediği gözlemlenmiştir. Çünkü her şeyden önce her iki aktör de bir diğerini kendi varlığına temelde düşman olarak görmekteydi. Tahran için Suudi Arabistan monarşisi ve mezhepsel söylemleri tehdit algılamasında önemli bir seviyeye yükselmişken Riyad için kuvvetli bir monarşiye sahip İran’da kendine özgü Şii bir cumhuriyet rejimi kurulması birincil seviyede bir tehdit algısı olarak anlaşılmaktaydı.

İki ülke arasındaki ilişkiler incelendiğinde bu rekabet ortamının sürekli çatışma ve gerginlik sürecinde olmadığı ve bununla beraber ikili ve çoklu ilişkilere barışçıl ve dostane söylemlerin de yansıdığı dönemlerin bulunduğu görülebilmektedir. Bu dönemlerdeki düşük yoğunluklu politikalar, kimi zaman çatışmanın ardındaki yumuşama ile beraber gelmiş, kimi zaman da rekabetin doğası gereği daha barışçıl söylemlerin neticesinde ortaya çıkmıştır. Bu noktada özellikle iki ülkenin de inisiyatif almaya çabaladığı durumlarda oluşturulan barışçıl girişimlerin bile kimi zaman bir rekabet içerisinde yaşandığını belirtmek yerinde olacaktır.

Her iki ülkenin de rekabet temelinde şekillendirdiği dış politikaları ile beraber iç yapısal reformlar anlamında benzer özellikler taşıdıklarını söylemek çok da yanlış bir yaklaşım olmayacaktır. Her iki ülkenin de muhafazakar bir rejime sahip olduğunu belirtmek yerinde olacaktır. Her iki ülkenin toplumsal yaşamında da çok fazla sayıda kısıtlama görülebilmektedir. Her iki ülkenin de yapısal reform uygulama konusunda çok istekli olmamakla beraber tabandan ya da dışarıdan gelen bir baskı ile bazı reformları

gerçekleştirmeye çabaladıkları dönemler olmuştur.⁸⁰ Özellikle iç politik kriz dönemlerinde bu türden bir yaklaşım çok daha fazla gözler önüne serilebilmektedir.

Humeyni'nin ölümü, Sovyetlerin dağılması, Irak'ın Kuveyt'i işgali gibi Körfez'de çok önemli görülebilecek gelişmelerin birbiri ardını izlemesi, İran yönetimini pragmatik bir dış politika izlemeye itmiştir. Bu pragmatik dış politika ideoloji üzerinde ulusal çıkarın önceliğini göstermeliydi çünkü Devrimin ilk on yılında İranlı devrimciler bölgesel gelişmelerde ve dış politikada bunun gerekliliğini anlamıştı.⁸¹ İdeolojik politika izlenmesi her ne kadar söylemler değişse de Körfez'de kötü bir İran imajına neden olmuştu ve bunu değiştirmek çok kolay olmayacaktı. 1980'li yıllar ve 1990'ların başında Körfez, iki tane önemli ve tarihi dönemeç sayılabilecek savaşa sahne olmuş ve bu durum Suudi Arabistan-İran ilişkilerinin ve hatta İran-Körfez Arapları ile ilişkilerinin yumuşatma eğilimine girmiştir. Yıllarca İran'a karşı savaşında destek verilen Irak'ın Kuveyt'i ilhak girişimi, kabul edilebilen bir hareket olmamış ve bu kez Suudi Arabistan-İran yakınlaşma girişimlerine hız kazandırmıştır. Bu kapsamda 1997'de dönemin cumhurbaşkanı Rafşancani'nin Suudi Arabistan ziyareti ve 1998 yılında Hatemi'nin Suudi Arabistan ziyareti ikili ilişkilerin normalleşme çabalarını göstermesi bakımından önemli bir dönem olmuştur.

4.1.1. 1971-1979 Arası Dönem

19. ve 20. yüzyılın başlarında Körfezdeki emirlikler ile himaye anlaşmaları yaparak bölgedeki varlığını önemli bir şekilde güvenceye alan İngiltere, yaptığı ikili ve çok taraflı anlaşmalar neticesinde 1961 yılında Kuveyt'in, 1971 yılında ise Bahreyn, Katar ve Birleşik Arap Emirlikleri'nin bağımsızlıklarını kazanmasını sağlamış ve bu gelişmeler neticesinde Körfez'den tamamen çekilmiştir. Aslında İngiltere bu noktada çekilme takvimini çok önceden belirlemişti. Bu çekilmenin öncesinden başlayan bir süreç dâhilinde artık Körfez üzerine dikkatini yoğunlaştıran en önemli ülke kuşkusuz ABD olmuştur. 1969 yılında Nixon Doktrini olarak bilinen söylevde ABD Başkanı Richard Nixon, bölgesel düzeydeki gelişmelere ve çatışmalara doğrudan müdahale yerine bölgedeki müttefikleri aracılığıyla

⁸⁰ Ehteshami, A. (2007). *Reform in the Middle East Oil Monarchies*. 249-250. Erişim adresi: <https://ebookcentral.proquest.com>.

⁸¹ Ekhtiari A. R., Samsu, K., Gholipour, H. (2011). The Hajj and Iran's Foreign Policy towards Saudi Arabia. *Journal of Asian and African Studies*, 46, 678-690. 10.1177/0021909611417546. 681.

müdahil olunacağını açıklıyordu.⁸² Ve bu bölgedeki müttefikler ise Körfez’de İran ve Suudi Arabistan olarak öncelenmekteydi. İşte tüm mücadeleyi körükleyen ve asıl bir rekabete dönüştüren gelişme aslında Nixon Doktrini olmuştur. Bununla beraber İran ve Suudi Arabistan askeri ve ekonomik anlamda büyük bir güç elde etmeye başlamış ve her şeyden önemlisi güvenliğini ABD’ye dayandırma yoluna gitmiştir. Nixon Doktrini olarak da bilinen İkiz Sütun Politikası ile birlikte Körfez’de İran ve Suudi Arabistan çok önemli bir ortak olmuştur. Nixon Doktrini ABD’nin bölgedeki müttefiklerine yardım yaparak desteklemeyi dolayısıyla doğrudan müdahaleden kaçınmayı öngörüyordu. İran ve Suudi Arabistan’dan birisinin bu yardım ve destekten mahrum kalması ABD’nin işine gelmeyeceğinden ve diğer ülkenin uzaklaşma ihtimalinden dolayı her iki ülkenin de desteklenmesi sürdürülmüştür. İkiz Sütun politikasının etkisine örnek olarak 1970’lerin başında İran’da sayıları 25 bine ulaşan Amerikan askeri danışman ve teknisyenin İran’da Şah’ın iddialı politikalarının güvenliğine katkıda bulunması verilebilir.⁸³

İşte bu gelişmeler ve İngiltere’nin artık Körfez politikasında doğrudan müdahil olma hakkını da kaybetmesi ve özellikle ABD işbirliğiyle beraber İran’da Şah Muhammed Rıza Pehlevi, kendi meşruiyetini ve güvenliğini sağlamanın en temel etkeni olan Körfez petrol sevkiyatı güvenliğinin sağlanması ve devam ettirilmesinde Körfezin Arap monarşileri ile işbirliğine ihtiyacı olduğunun farkına varmıştır.⁸⁴ Hem bu ihtiyaç nedeniyle hem de Abu Musa, Büyük Tunb ve Küçük Tunb adaları⁸⁵ üzerindeki kazanımları sürdürebilmek için Bahreyn üzerindeki iddialarından vazgeçerek Suudi Arabistan, Kuveyt, Katar, Bahreyn, Umman ve Birleşik Arap Emirlikleri ile kıta sahanlığı sorunlarını da çözüme kavuşturmaya çalışmıştır.⁸⁶ Tahran yönetimi burada Körfez Arapları ile ortak çıkarlara sahip olduğunu düşünüyordu ve en büyük ihtilaf konusu söz konusu üç ada haricinde çözülmeyecek problemler görmemektedir.

⁸² Jasper, M. W. (1997). *Security Assistance in The Persian Gulf And The Roots Of The Nixon Doctrine*, Yüksek Lisans Tezi, Naval Postgraduate School, Monterey, California, 31-32.

⁸³ İnternet: Behestani, M., Shahidani, M. H. (Aralık, 2014). “Twin Pillars Policy: Engagement of US-Iran Foreign Affairs during the Last Two Decades of Pahlavi Dynasty”. *Asian Social Science*, Vol. 11. 20. Web: https://www.researchgate.net/publication/285575451_Twin_Pillars_Policy_Engagement_of_US-Iran_Foreign_Affairs_during_the_Last_Two_Decades_of_Pahlavi_Dynasty adresinden 7 Temmuz 2018’de alınmıştır.

⁸⁴ Marschall, C. (2003). *Iran's Persian Gulf Policy: From Khomeini To Khatami*. 8. Erişim adresi: <https://ebookcentral.proquest.com>

⁸⁵ İran, söz konusu adaların Hürmüzgan Eyaleti’ne bağlı kendi egemenlik sahası içerisinde bulunduğunu iddia ederken Birleşik Arap Emirlikleri bu hâkimiyeti kabul etmemektedir. İki ülke arasında zaman zaman adalar konusunda problem yaşanabilmektedir ve henüz herhangi bir barışçıl çözüm geliştirilememiştir.

⁸⁶ Başkan, B. (2013). Körfezin İran Sorunu; Güvenlik İkileminde Çoklu İlişkiler. *Akademik Orta Doğu: Altı Aylık Orta Doğu Araştırmaları Dergisi*, 7(14), 44.

İki ülke arasında bu dönemdeki en büyük gerginlik Bahreyn konusunda yaşanmıştır. Çünkü İran Bahreyn'in tarihsel olarak kendisine ait olduğunu ileri sürmekteydi. Bununla beraber Suudi Arabistan için ise Bahreyn, İran'ın egemenliği altına girmesine müsaade edilemeyecek kadar hayati bir coğrafi konumdaydı. Suudi Arabistan'ın en önemli petrol bölgelerinin hemen yanı başında bir ada olan Bahreyn için her türlü tedbiri alacağını her fırsatta dile getirmiştir. İran ise, Körfez'deki üç adaya karşılık Bahreyn üzerindeki iddialardan vazgeçmiş ve bu anlamda tansiyonu düşürmüştür.

Diğer yandan Suudi Arabistan için de durum benzer özellikler göstermiştir. Suudi Arabistan, İran yönetiminin Pehlevi hanedanında kalmasından son derece memnun olmakla beraber İran ile Körfez güvenliğini ABD şemsiyesi altında sağlama fikrinden de önemli ölçüde fayda sağlamıştır.

1971-1979 arası dönem kapsam itibarıyla güç mücadelesinden daha ziyade bir rekabeti bünyesinde barındırmıştır. Söz konusu rekabet sıfır toplamı oyun olmaktan ziyade çok taraflı ve benzer amaçlar doğrultusunda bir özellik göstermiştir. Bu rekabet çerçevesinde İran ve Suudi Arabistan ilişkileri ve bölgedeki olaylara verdikleri tepkiler, 1979 yılına kadar nispeten yumuşak bir seyir izlemiştir. Bu seyir içerisinde ortak hareket ettikleri ve edebilecekleri durumlar olmakla beraber tehdit algılamaları da benzer özellik göstermekteydi. Bunun için birtakım nedenler söylenebilmektedir. Öncelikle her iki ülke de monarşi ile yönetilmekteydi ve bu yönetim şekli her iki ülkede de katı bir şekilde uygulanmaktaydı denilebilmektedir.

Her iki ülke de bölgedeki milliyetçilik dalgalarından hoşnut değildi çünkü toplumsal yapıları itibarıyla bu durum yönetim için tehlike oluşturma potansiyeline sahipti. Tahran, kendi toplumundaki Azeriler ve Araplar için tedirgin olurken Riyad ise bölgeyi etkisi altına alabilen bir Arap Milliyetçiliğinden hoşnut değildi. Ayrıca Mısır ve Irak'ın izlediği Pan-Arapçılık politikası da burada önemli bir etken olarak düşünülebilir. Çünkü İran Fars kimliğini her zaman masanın üzerinde tutarken Arap Milliyetçiliğinin ise bölgede kendisi için bir potansiyel tehdit olduğunun farkında olmuştur. Suudi Arabistan ise seküler bir Arap Milliyetçiliğini kabul etmemiş ve söylemlerini buna karşı olarak geliştirmiştir.

Bununla bağlantılı olarak özellikle milliyetçilik söylemleri en temelde sosyalist görüşe sahip Arap Cumhuriyetlerinden gelmekteydi. Irak, Suriye ve Mısır bu konuda her iki ülkeye de potansiyel ve güçlü bir tehdit olmaktadır. Bu ülkelerin cumhuriyet olarak her iki monarşiyi

fazlasıyla tehdit ettiğini söylemek yerinde olacaktır. Özellikle Orta Doğu ülkelerinde monarşi rejimlerinin bir darbe ile devrilerek yerine daha milliyetçi cumhuriyetlerin kurulması örnekleri hafızalarda çok daha tazeydi. İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde kimi bölgelerde daha popüler olan ve özellikle halklar nezdinde daha yüksek sesle talep edilebilen rejim değişiklikleri bu tehdit algısının yüksek seviyede seyretmesine yardımcı olmaktadır. Daha sonra Riyad'ın benzer kaygıları bu kez İran'dan dolayı yaşayacağı görülecekti.

Bir diğer ortak özellik ise Körfez petrolünün en büyük iki üreticisi ülke olmasından gelmekteydi. Her ne kadar petrol üretimi ve fiyatları söz konusu olduğunda farklı politikalar geliştirebilmiş olsalar da Tahran ve Riyad söz konusu Körfez petrolünün güvenliğini sağlayabilmek adına tüm hayati önlemleri almaya çalışıyordu. Ve artan petrol fiyatları kuşkusuz iki ülkenin de Körfez'de ağırlığının artmasına doğrudan yardımcı olmaktadır.

Ayrıca Sovyetlerin Orta Doğu'daki amaçları ve özellikle sosyalist Arap Cumhuriyetlerini destekleme politikası, Suudi Arabistan ile İran'ı Komünizm ve Sovyetlere karşı oluşan güvensizlik konularında birleştirmiştir.⁸⁷ Sovyetler İran'ı tümüyle Batı işbirliği içerisinde bırakmak istememekle beraber ekonomik anlamda İran ile ilişkilerini iyileştirmeye gayret etse de bu nokta da çok daha geride kalmıştı.⁸⁸ Burada Sovyet güvensizliği konusunda en temel etkenin de yine ABD olduğunu söylemek yerinde olacaktır.

Ve en önemlisi ise her iki ülke de ABD'nin en önemli silah müşterisiydi. Bu anlamda rekabet İran lehine biraz daha ağır basmaktaydı çünkü İran, ABD ile ABD'nin Orta Doğu'daki jandarması olarak nitelendirilebilecek şekilde bir ilişkiye sahipti. Tüm bu ortak hedefler ve tehditler neticesinde yaşanan rekabet Körfez politikası açısından önemli bir unsur olmuştur. Bu durum ise 1979 ile beraber değişecek ve ABD – Suudi Arabistan arasındaki bu ticari ilişki miktar ve boyutlarını sürekli artırarak bugüne kadar devam edecektir.

1973-76 yıllarında Umman'da çıkan sol eğilimli Dofar Ayaklanmasında Şah Muhammed Rıza Pehlevi, 3.000 civarında asker göndererek Umman Sultan'ı Kabus'a önemli bir destek vermiş, diğer yandan da Irak içerisindeki Kürtleri kışkırtmaya çalışmıştır.⁸⁹ Irak, İran için birincil derecede bir tehdit oluşturmaktaydı. Çünkü Şah Pehlevi, Irak'ı kendisine karşı en güçlü konumda bir devlet olarak görmekte ve yine Irak'ın İran içerisindeki Arapları

⁸⁷ Teitelbaum, J. (2010). *Saudi Arabia and The New Strategic Landscape*. 9. Erişim adresi: <https://ebookcentral.proquest.com>

⁸⁸ Erkan, S. (2014). Sovyet - İran İlişkileri (1979-1989). *Akademik Orta Doğu: Altı Aylık Orta Doğu Araştırmaları Dergisi*, 8(2), 163-164.

⁸⁹ Arı, a.g.e. 1999, 75-76.

ayaklandırmak için cesaretlendirdiğini düşünmekteydi. Dolayısıyla Irak'ı zayıflatabilmek adına bu hamlesini gerçekleştirmeye çalışmaktaydı. Suudi Arabistan ise, İran'ın Umman üzerinden Körfez'de ve Arap yarımadasında asker bulundurması fikrine sıcak bakmamış, yarımada Araplardan başka bir gücü istememiştir. Umman'a maddi yardımda bulunarak ayaklanmayı bastırmasına destek vermiştir.⁹⁰ Böylelikle Suudiler Körfezdeki gelişmeleri uzaktan izlemeyeceğini ve olaylara yabancı kalmayacağını göstermeye çalışıyordu. Gerçekten de Suudiler özellikle Arap yarımadasında herhangi başka bir gücün varlığını ya da etkisini istemedikleri gibi bu sadece İran'a yönelik değil, Batı ve ABD söz konusu olduğunda bile yabancı güçlerin fiziksel olarak varlığını kabul etmemiştir.

6 Ekim 1973 tarihinde Mısır ve Suriye'nin sürpriz saldırısıyla Dördüncü Arap-İsrail Savaşı⁹¹ başlamıştır. Savaşın başlarında Mısır ve Suriye ilerleme kaydetse de İsrail toparlanarak karşı atağa geçmiş ve savaş sonucunda diğer Arap-İsrail Savaşlarından farklı olarak İsrail de önemli ölçüde kayıp vermiştir. Bu savaşın en önemli çıktısı ise petrolün bir silah olarak kullanılabilmesi olmuştur.⁹² Savaşın başlarında Irak'ın çabalarıyla petrol ambargosu uygulanması fikri gelişmiş ve Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri Örgütü (OAPEC), ABD ve bazı Avrupa ülkelerine petrol ambargosu başlatma kararı almıştır. Bu ambargo, her ay üretimi yüzde 5 oranında azaltmayı içeriyordu. Önemli bir karar olarak görünse de üye ülkelerin bu ambargoyu uygulama konusunda bir ortak politika geliştirememiş olmaları neticesinde bu ambargo fikri çok başarılı sayılamayacak şekilde sonuçlanmıştır.⁹³

Bu kısa süreli ve çok da başarılı sayılamayacak petrol ambargosu dolaylı olarak farklı bir hava oluşturmuştur. Ambargo açıklamalarının hemen akabinde oluşan panik havası, OPEC'in petrol fiyatlarını sürekli artırmaya yol açmakla beraber daha uzun süreli ve etkili bir politika oluşmasını sağlamıştır.⁹⁴ Yöntem başarılı olmuş, 1973 Ocak ayında varili 2,59 dolar olan Arap petrolü, 1973 Ekiminde 5,11 ve 1974 Ocak ayında da 11.65 dolara çıkmıştır. Bu muazzam artış İran ve Suudi Arabistan için muazzam bir servet anlamına geliyordu. Artık Körfez ülkeleri için petrolün de silah olarak kullanılabileceği görülmüştü ve elde

⁹⁰ İnternet: Umman Dış İlişkileri. *Country Studies US*. Web: <http://countrystudies.us/persian-gulf-states/67.htm> adresinden 24 Mart 2018'de alınmıştır.

⁹¹ Bu savaş için farklı isimlendirmeler de mevcuttur. 6 Ekim 1973 günü Yahudiler için kutsal bir gün olan Yom Kippur'a (Kefaret Günü) denk geldiği için bu savaş Yom Kippur Savaşı olarak da adlandırılmıştır. Aynı zamanda Müslümanlar için de Ramazan ayında olması nedeniyle Ramazan Savaşı olarak da isimlendirilmiştir.

⁹² Kruse, F. (2014). *Oil Politics: The West And Its Desire For Energy Security Since 1950*. 33. Erişim adresi: <https://ebookcentral.proquest.com>.

⁹³ Yılmaz Şahin, a.g.e. 2016, 212-214.

⁹⁴ Sander, O. (2004). *Siyasi Tarih 1918-1994*. (Onikinci Baskı). Ankara: İmge Yayınevi, 488.

edilen bu önemli silah her zaman kullanılmak üzere hazırda bekletilecekti. Şah Pehlevi, bu artan fiyatlar neticesinde İran'ın iddialı bir sosyal, iktisadi ve kültürel politika ve hedefler ortaya koymasını sağlamıştır.

Burada petrol konusunda bir parantez açmak gerekmektedir. Petrol fiyatlarındaki bu artışın petrol ihraç eden ülkelere etkisi, uzun vadede beklenildiği kadar büyük olamamıştır. Batı karşısında uygulanan politikalar neticesinde artan fiyatlarla beraber üretici ülkelerin elde ettiği muazzam servet dolaylı olarak yine Batı ülkelerinin ekonomilerine dönmüştür. Çünkü artan petrol gelirleri özellikle Körfez ülkelerinin Batıdan çok daha fazla askeri alım yapmalarını sağlamış ve dolayısıyla ekonomik girdiler dolaylı ve daha stratejik bir şekilde Batıya ulaşmıştır. Ve artık bu petrol gelirlerinin muazzam seviyeye ulaşması da “*petrodolar*” olarak nitelendirilen bir olgu haline gelmiştir.⁹⁵

İran ve Suudi Arabistan'ın nispeten ortak çıkarlar etrafında hareket edebilmesinin en önemli sebeplerinden birisi de milliyetçi Mısır, Baasçı Irak ve Suriye'nin, Orta Doğu'da büyük bir tehdit olarak algılanmaları olmuştur. Nitekim hem İran hem de Suudi Arabistan bu ülkelerin ideolojilerinden çekiniyordu. İran tarihsel olarak Körfezin doğusunda kalmış ve Fars kimliğini her zaman muhafaza etmişse de kendi içinde özellikle Huzistan Bölgesinde yaşayan Araplardan dolayı birtakım endişeleri hep taşımıştı. Bu ülkelerin milliyetçi akımlarının söylemleri Arapların ayaklanmasını tetikleyebilirdi. Her iki ülke de monarşiye sıkı sıkıya bağlı bir görünüm sergilerken, söz konusu Körfez dışındaki potansiyel düşman aktörler cumhuriyet rejimlerine sahipti. Bu da iki ülke için ortak bir tehdit anlamına geliyordu. Suudi Arabistan için ise, bu ülkelerin sosyalist temelli rejimlerini Vehhabi ideolojinin potansiyel düşmanı olarak düşünmesi için yeterli bir sebepti.

Tüm bu etkenler aslında Körfez'de iki ülkenin de dâhil olduğu bir güvenlik şemsiyesi fırsatı ihtimallerini güçlendirse de bunun gerçekleşmesi mümkün olamadı. Çünkü her iki ülke de Körfez güvenliğini ABD'ye dayandırma yolunu kendileri için en doğru karar olarak görmekteydi. Tüm şartlar bu güvenlik şemsiyesi için uygun olsa da her iki ülkenin karşılıklı özellikle mezhepsel ve etnik anlamları itibarıyla hafızaları çok tazeydi. Her iki ülke ilişkilerini derinden etkileyen ve asıl manası itibarıyla güç mücadelesi ve rekabet ortamını derinden değiştiren gelişme, İran'da bir devrim gerçekleşerek İslam Cumhuriyeti'nin kurulması olmuştur. Bu devrim, Körfez'in ve Orta Doğu'nun siyasi tarihini derinden

⁹⁵ Armaoğlu, a.g.e. 726-728.

değiştirecek ve çok fazla gelişmenin de ana sebebini oluşturacak bir gelişme olarak her zaman düşünülecek bir olgu olmuştur.

4.1.2. 1979 İran Devrimi

İran'da 1951-1953 yılları arasında yönetimde olan Başbakan Musaddık'ın uygulamaya çalıştığı politikalar ve özellikle petrolün millileştirilmesi girişimi İran halkının gözünde Muhammed Musaddık'ın önemli bir simge haline gelmesine yol açmıştı. CIA destekli bir darbe ile devrilmesi İran halkının hafızasında kötü bir iz bırakmıştı. Bu tarihten sonra İran'ın ABD ve Batı'nın yarı-sömürgesi olarak gören kesim hiç de azımsanamayacak bir boyuta ulaşmıştı. Bu gelişmelerle beraber üstüne bir de İran Şahı Muhammed Rıza Pehlevi'nin 1963 yılında uygulamaya koyduğu "Ak Devrim" adı altındaki reformlar özellikle Ulemayı memnun etmemişti. Bilhassa toprak reformu Şah'ın kendisine bağlı aristokrat bir sınıfa zemin hazırladığı iddialarına maruz kalmış ve büyük bir memnuniyetsizlik yaratmıştır. Nitekim dönemin yükselen milliyetçilik ve özgürlük dalgalarının da etkisiyle muhalefet sesleri yükselmeye başlamıştı.⁹⁶

İran'da Şah rejimine karşı muhalefette 1973 petrol krizi sonrası gelişmelerin büyük bir etkisi olmuştur. Önceki kısımlarda bahsedildiği üzere büyük miktarda silah satın alarak bir nevi Körfez'in jandarması rolünü üstlenen Şah Muhammed Rıza Pehlevi'ye karşı özellikle bu rolünden dolayı içeride zaten var olan muhalefet daha da büyümekteydi. Petrol Krizi sonrasında yükselen petrol fiyatlarının da etkisiyle Şah, İran'ı kalkındırma yolunda büyük bir atılım gerçekleştirmişti. Şah'ın iddialı programı, İran'ı dünyanın en güçlü ülkeleri arasına girmesi gibi çok daha iddialı bir amacı da beraberinde getiriyordu. Özellikle Şah'ın kalkınma planı şehirlerde büyük bir yankı uyandırırken kırsal kesimde aynı oranda tepki ile karşılanmamıştı çünkü kırdan kente göç hızlı bir artma eğilimine girmiş ve bu kalkınmanın getirdiği refahtan kırsal kesim aynı oranda faydalanamamıştı. Özellikle İran toplumunun en önemli kesimlerinden birini oluşturan çarşı esnafı da muhalefetini artık sıkça dile getiriyordu. İran muhalefetinin birleşmesini tetikleyen bir diğer ve önemli bir unsur ise gizli polis teşkilatı olan SAVAK'ın işkence, suikast, gözaltı ve cinayetleri ile bir korku imparatorluğu olgusu hakim kılma çabasıydı. Tüm bunların etkisiyle rejime karşı oluşan

⁹⁶ Erdoğan, H. (2008). *Büyük Pers Düşüncesinden Zülfikar'ın Yumruğuna İran*. (Birinci Baskı). İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 166-167.

muhalefetin içerisinde sol gruplardan Tudeh Partisi, Mücahidin-i Halk ve Fedayin-i Halk, merkezde yer alan Milli Cephe, en sağda ise Humeyni ve Şeriatmedari önderliğinde İslami bir rejim kurulmasını savunan kitle bulunuyordu. Rejime karşı süregelen bu çok farklı kesimleri bir araya getiren muhalefet, 1978 yılı Ocak ayına gelindiğinde Kum şehrinde başlayan, ardından Tebriz'e ve diğer şehirlere sıçrayan bir ayaklanma halini almıştır.⁹⁷

1978 yılında cereyan eden ayaklanmalar, çatışmalar neticesinde Şah birçok taviz verse de yeterli olmadı ve 16 Ocak 1979 yılında ailesiyle beraber ülkeyi terk ederek Mısır'a gitti. Başbakan Şahpur Bahtiyar tarafından bir dizi önlemler ve reform programı açıklansa da bunlar da yeterli olmadı. Şüphesiz Şah'ın ayrılışı muhalefet için önemli bir kazanım olarak algılandı ve gösteriler daha da şiddetli bir hal aldı. Şah, belki olaylar yatışınca tekrar gelmeyi umuyordu fakat bu böyle olmadı ve 1 Şubat 1979'da Humeyni'nin, İran'a dönmesiyle beraber artık devrime giden sürecin hatları da keskinleşmeye başladı. Mart ayında yapılan referandum ile İran İslam Cumhuriyeti kurulmuş oldu. Humeyni liderliğinde yeni rejim ilk iş olarak CENTO'dan çekildiğini açıkladı. ABD ile yapılan dostluk antlaşmasının ve hemen ardından Sovyetler ile yapılan antlaşmanın birtakım maddelerinin iptal edildiğini açıkladı. Her ne kadar söz konusu ülkeler buna karşı çıksa da İran bu kez kararlıydı. Devrim öncesi muhalif söylemlerin artık uygulanma zamanı gelmişti. Ve İran bu kez keskin bir eksen kayması yaşamış ve yaşatmıştı.

Kasım 1979'da gerçekleşen Tahran'daki ABD Büyükelçiliği baskını ve rehine krizinin 444 gün sürmesi ABD açısından zor bir ikilem ortaya çıkardı. Bir taraftan İran'a sert bir müdahale ile karşılık verip, Körfez açısından daha tehditkâr bir durum ortaya çıkarmak istemiyordu. Diğer taraftan ise, uluslararası alanda önemli ve sert bir itibar kaybına uğraması kaçınılmazdı. 1980 Nisan ayında başarısız olan bir kurtarma girişimi sonucunda ABD'nin durumu daha da kötüye gitti. Rehine krizi ABD'nin ülkede el koyduğu İran mali kaynaklarını serbest bırakması ve Irak ile savaşın başlaması neticesinde, 21 Ocak 1981'de son bulmuştur. Bu krizin son bulması ABD'nin geri adım atması olarak görülmekle beraber İran için de Körfez'de imajını güçlendiren bir olay olarak yorumlandı.

Humeyni, ABD'yi "Büyük Şeytan", SSCB'yi "Küçük Şeytan" ve bu ülkelerin arka bahçesi olan Körfez ülkelerini de "mini şeytanlar" olarak adlandırıyordu.⁹⁸ Buna paralel olarak söylemlerindeki meşruiyeti, çoğu kez mazlumların (mustazafin) zalimlerle (müstekbirin)

⁹⁷ Armaoğlu, a.g.e. 749-758.

⁹⁸ Arı, a.g.e. 1999, 148.

mücadelesine dayandırmıştır. ABD, Sovyetler ve küresel güçler ile üçüncü dünya ülkelerinin, ezenler ve ezilenlerin olduğu bir dünyada, mazlumların birlik olup zalimlere karşı gelebilmesini anlatıyordu. O'na göre, Batı ve Batının kukla rejimlerine tüm imkânlar dâhilinde karşı çıkılması tüm Müslümanların ortak görevidi. Daha Devrimin hemen akabinde Humeyni, Ağustos 1979'da yaptığı bir konuşmada, “Baskı altında tutulan tüm Müslüman halkların İslam dünyasında çürümüş ve baskıcı hükümetleri devirmelerini” ve Müslüman ülkelerin de Batı ve onun kuklalarına başkaldırıda bulunmaları çağrısında bulundu.⁹⁹

Bu söylemlere rağmen Humeyni için devrim ihracını sürekli gündemde tutmak adına zor bir konjonktür bulunmaktaydı. Yeni rejimin içeride tutunabilmesi için çok fazla çabalaması gerekmektedir. Öncelikle henüz ülke içerisindeki devlet idaresi tam anlamıyla bütünlük arz eden bir görüntü haline oturtulamamıştı. Nitekim ordu mensuplarının da tam anlamıyla devlet otoritesi altına alınması gerekmektedir. Ayrıca toplumsal yapının ve özellikle Şah'a karşı beraber muhalefet ettikleri diğer sol kesimlerin yeni rejime karşı muhalefeti de sorun teşkil etmekteydi. Dışarıya bakılacak olursa, Körfez'de bir İslam Cumhuriyeti gibi yeni ve benzeri olmayan bir rejim şok etkisi oluşturmuştu. Ve İran İslam Cumhuriyeti potansiyel düşman olarak ilk sıraya yükselmişti. Ayrıca Humeyni'nin Batı ve Doğu söylemlerinde yönelttiği çok sert suçlamalar, rejimin uluslararası alanda tanınırlığı ve sisteme uyum sağlayabilmesi için birtakım zorluklar oluşturabiliyordu. İşte bu zorluklar dâhilinde Humeyni dış politikada önceliğini toplumların gönlünü kazanmaya vermişti. Çünkü Körfez, anlaşma sağlanması kolay olan bir zeminde değildi. Mazlumlar söylemi ile toplumlar nezdinde olumlu bir bakış açısı yakalamaya çalışan Tahran, diğer yandan da barışçıl söylemler geliştirmeye çalışıyordu. Körfez, İran ve Körfez kıyı ülkeleri için önemliydi ve dışarıdan bir müdahale kesinlikle kabul edilemezdi. İran bu tür söylemleri Körfez ülkelerinin tehdit algılamasına karşı söylüyordu. Barışçıl bir ülke olduğunu ve Körfezin artık jandarması olmadığını kanıtlamak için de 1973'ten beri Umman'da bulunan askerlerini geri çekti. Bu anlaşılabilir bir şeydi. Çünkü devrimden sonra iç politik meseleler çok daha ağır basmış ve uluslararası alanda bu devrimin kazanımlarının korunabilmesi ve dış kaynaklı bir müdahaleye uğramamak için dikkatli olmak zorunda kalmıştı.

⁹⁹ Sander, a.g.e. 2004, 557-558.

Körfez ülkeleri ise Devrimin akabinde devrimi tanıdıklarını ve ilişkilerin devam etmesini istediklerini bildiren açıklamalar ve mesajlar iletilmişlerdir. Hatta Şah ile ilişkileri en iyi durumda olan Umman Sultanı Kabus bile İran İslam Cumhuriyeti yöneticilerine tebriklerini ve dostça ilişkilerin devamından yana oldukları temennilerini iletilmiştir. Çünkü Körfez güvenliği her şeyden önce geliyordu. Yeni rejimle dostane ilişkiler kurmak tüm Körfez için olumlu bir şey olacaktır. Fakat söylemler ve pratiğin uyuşmaması ve özellikle Humeyni'nin mazlumlar ve zalimler söylemlerinin şiddeti dolayısıyla Körfez Ülkeleri en temelde bir “devrim ihracı” tehdidi hissetmişler ve uzunca bir süre Körfez Ülkelerinin bu algısı değişmemiştir. Sonraki kısımlarda inceleneceği üzere Humeyni döneminde Körfez ülkeleri ve özellikle Suudi Arabistan bu algıyı sürekli birincil önem düzeyinde algılamıştır. Çünkü Devrim öncesi İran'ın çok güçlü bir monarşi tarihi vardı. Ve birden bire tüm bu güçlü monarşi yapısı ortadan kalkmış ve dahası ise Tahran, tüm İslam Coğrafyasına benzer süreçleri yaşamaları tavsiyesinde bulunuyordu. Bu Riyad açısından kabul edilebilir bir durum değildi. Nitekim Devrim'in hemen akabinde Irak ile İran arasında çıkan savaş neticesinde Körfez'in bu yeni ve tehlikeli rejimini durdurma fırsatı ortaya çıkmıştı.

4.1.3. İran-İrak Savaşı (1980-1988)

1979 yılı gelişmeleri Orta Doğu siyasi tarihi açısından son derece önemli bir dönüm noktası oluşturmuştur. Şubat ayında İran'da Şah devrilmiş, hemen akabinde Mart ayında Mısır ile İsrail arasında barış antlaşması imzalanmış ve Aralık ayında da Sovyetlerin Afganistan'ı işgali başlamıştır. Bunun sonucunda Arap Birliği'nin Mısır'la diplomatik ilişkileri keserek bir anlamda Arap dünyasından Mısır'ı dışlamaları, bölgede Irak'ın liderliğe oynama hayallerini güçlendirmiştir.¹⁰⁰ Çünkü Arap Milliyetçiliğinin karizmatik ve güçlü aktörü Mısır'dı ve bunu değiştirebilmek her zaman zor olmuştu. İşte bu yeni durumun etkilerini güçlendirebilmek maksadıyla Irak, 1980 yılı Temmuz ayında ABD ile diplomatik ilişkileri yeniden tesis etmiş ve Körfez'de en azından kendisine karşı dışarıdan bir müdahaleye karşı önlem almaya çalışmıştır. Bu gelişmeler neticesinde Irak, İran'a karşı bir saldırıya geçme düşüncesini olgunlaştırmıştır.

Irak'ta 1979 yılında iktidara tam anlamıyla hakim olan Saddam Hüseyin, 17 Eylül 1980'de, İran ile Irak arasında Şattül-arap suyolunun sınır olarak belirlendiği 1975 Cezayir Anlaşması'nı feshetmiş ve bunun sebebi olarak da İran'daki yeni rejimin kışkırtıcı

¹⁰⁰ Yılmaz Şahin, a.g.e. 2016, 260.

politikalarını ve tarihsel olarak Şattularap'ın kendi egemenliği altında olması gerektiğini öne sürmüştür. Hâlbuki Cezayir anlaşması, Şattularap suyolunun doğu kısmını İran'a bırakmış ve bunun karşılığında da İran'ın Irak'taki Kürtlere verdiği destekten vazgeçmesini öngörmüştü.¹⁰¹ Bu anlaşma İran açısından son derece lehte bir durum oluşturmuştu. Fakat Devrimin hemen akabinde Saddam Hüseyin, İran'ın Kürtleri kışkırtması ile uğraşamayacağını düşünerek bu durumun değişmesi taleplerini açıkça belirtmiştir. Bu noktada Bağdat'ın düşüncesi belliydi, Tahran içerideki karışıklıklar üzerinden dışarıya yüzünü dönemeyebilirdi. Ayrıca Bağdat'ın bu konuda Körfez ülkelerinden de yeterli desteği göreceği konusunda güveni tamdı. Nitekim Irak, İran İslam Cumhuriyeti'ne göre Körfez ülkeleri için nispeten daha güvenilir bir müttefik olmalıydı. Ayrıca Saddam Hüseyin, İran devrimini bölgede etkisini çok daha yüksek boyutlara ulaştırabilecek bir patlama olarak görmekteydi ve Irak içerisindeki Şii nüfusun da bu gelişmelerden nasibini alarak kendi meşruiyetini sorgulayabileceği tehdidini hissediyordu.¹⁰² Ayrıca burada değinilmesi gereken diğer bir husus da Irak'taki Necef ve Kerbela'nın Şiiler açısından önemli bir yer olması ve Humeyni'nin neredeyse 14 yıl Necef'te yaşamış olmasıydı. İran Şahına karşı muhalefetinden dolayı önce Türkiye'ye gelen Humeyni, ardından Necef'te yaşamıştı. Özellikle burada birçok Şii tarafından da taklid mercii olmuş ve görüşlerini Körfez Şiilerine ulaştırabilmişti. Devrim'den hemen önce muhalif söylemlerini artırması üzerine İran Şahı'nın baskısıyla Bağdat yönetimi Humeyni'yi sınır dışı etmek zorunda kalmıştı. İşte tam bu yüzden Saddam Hüseyin Humeyni'nin görüşlerini ve etkinliğini biliyordu ve bu da tehdit algılaması için yeterli olmaktaydı.

22 Eylül 1980'de Irak'ın saldırısı ile başlayan İran-İrak Savaşı'nın Körfez'de önemli bir etki bırakan dönemleri şu şekildedir:

- Irak'ın İran topraklarını işgal etmesi (1980-1982),
- İran'ın Hürremşehr'i geri alması ve Irak topraklarını işgal etmesi (1982),
- Savaşın çıkmaza girmesi ve tanker savaşına dönüşmesi (1984),
- İran'ın El-Fao'yu ele geçirmesi ve İran-Contra olayları (1986)
- Savaşın uluslararasılaşması ve Hac olayları (1987),

¹⁰¹ Akdoğan, İ. (2013). *İran İslam Cumhuriyeti-Suudi Arabistan Krallığı İlişkileri (1979-2011)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu, 90.

¹⁰² Heykel, M. (1993). 3. *Petrol Savaşı* (A. Asrar). İstanbul: Pınar Yayınları. 104-105.

- İran'ın BM'nin 598 sayılı kararını kabul etmesi (1988).¹⁰³

Savaş, Irak'ın düzenli ve ani saldırıları ile başlamış ve İran için ise kötü bir tablo çıkma ihtimali belirmişti. Çünkü zaten İran'ın iç politikasında devrimden kaynaklı yeterince problemi vardı. Tabii olarak, bu savaş İran yönetimine, iç politikadaki karmaşıklıkları ve yükselen seslerin yönünü çevirebilme fırsatını vermişti. Keza Saddam Hüseyin'e karşı içeride ciddi bir muhalefet vardı ve bu muhalefetin biraz olsun dış politikaya yoğunlaşması için yanı başında "büyük bir düşmanın" büyümesine göz yumamazdı. Benzer şekilde, Tahran yönetimi, İranlılara artık dışarıda ve hatta yanı başında büyük bir düşmanın "İslam Cumhuriyeti"ni ve özellikle İranlıları yok etmek istediğinden bahsediyordu. Nitekim savaşın ilk iki yılında Irak kayda değer gelişme gösterdiyse de, bu savaşın iç politikada birleştiriciliğinin ve Devrim uygulamalarının da devlet ve ordu içerisinde etki göstermesinin bir sonucu olarak İran kısa sürede kendisini topladı ve 1982 yılında Hürremşehr'i geri alarak Irak karşısında en azından tahmin edildiğinden çok daha güçlü olduğunu kanıtlamayı başarmış oldu. Ve artık İran sadece savunma savaşı yapmıyor, Irak topraklarına da işgal hareketlerinde bulunuyordu.

Bu minvalde devam eden kara savaşı 1984 yılında bir çıkmaza dönüştü. Her iki taraf da kayda değer bir üstünlük sağlayamamakla beraber çözümlenebilecek bir barış görüşmesi de çok mümkün görünmüyordu. Savaş, "tanker savaşı" olarak adlandırılan yeni bir seyir izlemeye başladı. Her iki taraf da petrol endüstrilerini hedef almaya ve rakibini ekonomik olarak zor durumda bırakmaya yönelik hareketlere girişti. Irak, İran'ın petrol tesislerini özellikle bombalamaya gayret ediyor, İran ise, Irak'a ait ya da Irak'a yardıma gelen petrol ve endüstrisine ait tankerleri hedef alıyordu. Böylece her iki taraf da ekonomik anlamda zarar verici bir faaliyet içerisine girişmişti. Körfez'de ekonomi deyince akla gelen ilk olgu ise petrol olmuştur. Tahran, savaşın böyle tanker savaşına dönüşmesinden sonra pragmatik bir politika izlemeye çalışmış, Körfez ülkelerinin, özellikle Kuveyt ve Suudi Arabistan'ın Irak'a yardım etmesinin önüne geçmeye çalışmıştır. 1986 yılında İran El-Fao'yu ele geçirince durumlar değişmiş oldu. Dengede giden savaş bu kez İran'ın elini güçlendirerek Irak üzerinde üstünlük sağlama ihtimali uyandırdı.

Savaşın sonlarına doğru tankerlerin saldırıya uğramasının da etkisiyle Kuveyt tankerlerine ABD ve başka ülke bayrakları çekilerek hareket etmesi amaçlansa da İran saldırılarına devam etmiştir. Bu durum savaşın uluslararasılaşmasına yol açmış, artık üçüncü tarafların

¹⁰³ Marschall, a.g.e. 2003, 69.

da savaşa müdahil olabilme ihtimalinin belirmesi üzerine savaşın sonlandırılması çağrılarını çoğalmaya başlamıştır. Tüm bu gelişmelerin üzerine her iki taraf da savaşı daha fazla devam ettirmek istememiş, İran 18 Temmuz 1988’de, Irak ise 6 Ağustosta BM’nin 598 sayılı kararını kabul etmiş ve 20 Ağustosta ise ateşkes yürürlüğe girmiştir.

Savaş devam ederken İran ve Suudi Arabistan’ı doğrudan karşı karşıya getiren olaylar görülmüştür. İran savaş uçakları Suudi havaalanını bombalamış, İran, Suudi petrol tankerlerine saldırmıştır.¹⁰⁴ Yine 1984 yılında Suudi Arabistan uluslararası sularda kendisine ait bir ada yakınlarında iki İran jetini düşürmüştür. Her ne kadar Suudi Arabistan olayı bir kaza olarak göstermeye çalışıp önemsiz hale getirmeye çalışsa da Tahran bu konuda Suudi Arabistan’ın savaşı bir “Arap-İran Savaşı”na dönüştürmeye çalışmakla suçlamıştır.¹⁰⁵

Önceki bölümlerde de bahsedildiği üzere Körfez içerisinde bir bölgesel hegemon gücün ortaya çıkması diğer Körfez ülkeleri için kabul edilebilir bir şey değildi. Savaşın başlarında Körfez ülkeleri tarafsız kalacaklarını açıklamıştır fakat gerçekte tarafsız kalmamışlar, Irak’a büyük miktarda yardım yapmışlardır. Körfez ülkelerinin tehdit algılamasında en baş aktör devrim sonrası İran olmuş ve bu savaşta da İran’ı engelleyebileceğini düşündükleri Irak’a destek vermişlerdir. Çünkü Saddam Hüseyin, her ne kadar Baasçı ideolojiye sahip olsa da Sünni bir Arap liderdi ve bu güçlü figürün yenilgiye uğraması Körfez’in güvenliğini tehlikeye düşürebilirdi. Körfez ülkeleri özellikle Körfez’de, Körfez içerisinde bir gücün hegemonyasını istemiyorlardı. Güç dengesinin bu denli bozulması Suudi Arabistan da dâhil olmak üzere hiç kimsenin işine gelmeyecekti. Bu sebeplerden dolayı savaş boyunca genelde Irak uçaklarına hava sahalarını açmışlar ve mali yardımlar dâhil olmak üzere birtakım yardımlarda bulunmuşlardır. Fakat 1982’de işlerin değişmesi ve İran’ın karşı atağa geçerek Irak topraklarına adım atabilmesi, Körfez ülkelerinin aracılık girişimlerinde bulunmasına yol açmıştır. Bu pragmatik yaklaşım özellikle Körfez ülkeleri incelendiği zaman daha iyi anlaşılabilir. Çünkü Körfez Arap monarşileri kendi güvenliklerini ve Körfezin kolektif güvenliğini kendi başlarına sağlayamayacaklarını biliyorlardı. 1986 yılında İran’ın, Irak’a ait ve Kuveyt sınırında bulunan El-Fao’yu ele geçirmesi Suudi Arabistan ve Körfez ülkelerinin uzlaşma çabalarını bir anda kesmelerine yol açtı. Çünkü El-Fao’nun alınması ile İran’ın eli güçlenmiş ve Kuveyt ile Suudi Arabistan sınırı da risk altına girmiş oluyordu.

¹⁰⁴ İnternet: Oprea, I. Saudi-Iranian Cold War: Stirring Up Sectarian Hostilities. *Mediterranean Affairs*. Web: <http://mediterraneanaffairs.com/saudi-iranian-sectarian-hostilities/> adresinden 25 Aralık 2017’de alınmıştır.

¹⁰⁵ Marschall, a.g.e. 2003, 78-79.

Tahran, bu önemli kozu savaşı bitirme müzakereleri için kullanmadı. Körfez ülkeleri ise Irak'ın yenilmesi korkusundan dolayı Irak'a desteklerini daha da artırdılar. KİK Dışişleri Bakanları savunma güçlerini Suudi Arabistan'dan Kuveyt'e kaydırdıklarını açıkladılar ve Riyad, Kuveyt'e yapılacak herhangi bir saldırının kendilerine yapılmış sayılacağını açıkladı ve Irak'a yapılan yardımın miktarını da büyük ölçüde artırdı.¹⁰⁶

İrangate Skandalı olarak da bilinen “İran-Contra” olayları, 1986 yılında Lübnan'da yerel olarak yayınlanan “Eş-Şiraa” isimli gazetenin haberi üzerine gündeme gelmiştir. Buna göre, ABD, İran'a silah satıyor ve bu ticaretten elde ettiği geliri de Nikaragua'da hükümete karşı mücadele eden Contra gerillalarına aktarıyordu. Hâlbuki ABD Senatosu Contra gerillalarına verilen desteği kesmişti. Böylece ABD resmi olmayan yollardan hem gerillaları destekliyor hem de İran'a yardım ederek İran-İrak Savaşı'nın çıkmazda kalmasına yardımcı oluyordu.¹⁰⁷

Savaş özellikle Körfez ülkelerinin ekonomilerinde de ciddi bir zarar oluşturdu. Özellikle Suudi Arabistan'ın, Irak'a verdiği devasa destek neticesinde 1990'ların başında 29 milyar dolara ulaşan bir dış borcu oluşmuştur.¹⁰⁸ Bu dış borç ve ekonomik etkisi özellikle Kuveyt'in işgali sonrasında kendisini çok daha fazla bir şekilde hissettirecek ve Suudi Arabistan'ın Körfez politikasında nispeten daha yumuşak bir politika izlemesine yol açan etkenlerden biri olarak ortaya çıkacaktır.

Körfez ülkelerinden Suudi Arabistan, Kuveyt ve Bahreyn'in savaş boyunca Irak'ı desteklemesinin en önemli sebebi, İran'dan kaynaklanan devrim ihracı fikirlerinin en çok bu Körfez ülkelerini etkilemiş olması ve coğrafi olarak savaş bölgelerine yakın olması gibi etkenler söylenebilir. Birleşik Arap Emirlikleri, Katar ve Umman ise çok taraflı ekonomik ilişkilerin de etkisiyle hem de cephelerin biraz da uzağında kalmaları nedeniyle daha fazla tarafsız kalmaya gayret etmişlerdir.

Savaşın patlak vermesinin ardından Körfez ülkelerinin İran korkusu somut bir hale bürünmüştü. Irak'ın olası yenilgisinin Körfez ülkelerine etkisi tahmin dahi edilemiyordu. Bu korkunun gerçeğe bürünmesinin de etkisiyle Suudi Arabistan Körfez'de güvenlik şemsiyesi oluşturabilmek amacıyla Körfez İşbirliği Konseyi'nin kurulmasında büyük çaba sarf etmiştir.

¹⁰⁶ Marschall, a.g.e. 2003, 84.

¹⁰⁷ İnternet: Matthew, R. Iran-Contra Affair. *Encyclopædia Britannica*. Web: <https://www.britannica.com/event/Iran-Contra-Affair> adresinden 12 Haziran 2018'de alınmıştır.

¹⁰⁸ Al Alkim, H. H., (1994). *The GCC States in an Unstable World*, 65. Erişim Adresi: <https://ebookcentral.proquest.com>

Suudi Arabistan için aslında Irak da seküler ve irredantist söylemleri ile beraber potansiyel bir düşmandı. Fakat Devrim, potansiyel düşman sıralamasını değiştirmiş olarak görünüyordu. Gerçekten de keskin bir monarşi karşıtı söylemlerle beraber İslami cumhuriyet bileşimiyle kendine münhasır bir İran, Suudi Arabistan için daha güçlü bir tehdit olarak ortaya çıkmıştır. Bu durumda güç dengesinin bir taraf aleyhine bozulması Suudi Arabistan dış politikasının hiçbir zaman isteyebileceği bir şey değildi.

Suudi Arabistan'ın Irak'a verdiği desteğin nedenlerinden birisi de İran'a karşı Irak'ı denge unsuru olarak desteklemek istemesiydi. Çünkü Körfez'de güç dengesi İran-Irak-Suudi Arabistan arasında olagelmişti. Bu dengenin bozulması, özellikle de İran lehine bozulacak olması Suudi Arabistan'ın kabul edebileceği bir şey değildi ve hiç de olmayacaktı.

Savaş boyunca Irak'a en büyük desteği Kuveyt ve Suudi Arabistan vermiştir. Bu iki ülkenin savaş boyunca yaklaşık 50 milyar dolarlık bir yardımda bulunduğu düşünülmektedir.¹⁰⁹ Bu yardımlardan sadece Suudi Arabistan'ın, bu minvalde Irak'a 40 milyar dolar kredilik bir destek sağladığı görülmektedir.¹¹⁰ Kuveyt bu yardımın karşılığını ironik bir şekilde Irak tarafından işgal girişimine maruz kalarak alacaktı. Nitekim görüleceği üzere bu girişim uzun süre devam etmeyecek olup Irak'ın Körfez'in güç dengesinden ciddi manada soyutlanacağı bir döneme girmesine neden olacaktı.

4.1.4. Irak'ın Kuveyt'i İşgali ve Birinci Körfez Savaşı

Saddam Hüseyin'in 1990 Mayıs'ında Kuveyt ve Birleşik Arap Emirlikleri'ni petrol üretiminde aşırı üretim yapmaları yoluyla Irak'a karşı bir ekonomik savaş içerisine girmekle suçlaması büyük bir kriz ortaya çıkarmıştı.¹¹¹ Suudi Arabistan'ın KİK aracılığıyla Kuveyt ve Irak arasında arabuluculuk çabaları fayda göstermemiş, Irak, Suudi Arabistan'ı da oyalayarak 2 Ağustos'ta Kuveyt üzerinde hamlesini yapmıştır.

Irak lideri Saddam Hüseyin, 2 Ağustos 1990'da Kuveyt'i işgal etmiş ve ardından Irak'ın on dokuzuncu ili olarak topraklarına ilhak ettiğini açıklamıştır. Bu durumun devamında Irak, diplomatik çözüm yollarını kabul etmemiş krizin bu yönde büyümesine çalışmıştır. BM

¹⁰⁹ Arı, a.g.e. 1999, 206.

¹¹⁰ Özev, M . (2016). Iran-Saudi Arabia Relations, 1932-2014. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 66 (1), 89. DOI: 10.26560/iuifm.331699.

¹¹¹ Heykel, a.g.e. 1993, 204-205.

Güvenlik Konseyi ise 29 Kasım'da aldığı bir kararla Irak'a 15 Ocak tarihine kadar süre vermiş ve bu süre zarfında Kuveyt'ten koşulsuz olarak çekilmesi gerektiğini belirtmiştir. Kararda aksi halde güç kullanımına izin verildiği belirtilmekteydi. Bu karar Irak'ı durdurmamış ve dolayısıyla 17 Ocak 1991 tarihinde ABD ve Çok Uluslu Güçler “Çöl Fırtınası Operasyonu” olarak da bilinen hava saldırılarına başlamış, 24 Şubat'ta ise kara harekâtı başlamıştır. Kara harekâtının hemen akabinde 27 Şubat tarihinde Irak'ın Kuveyt'ten çekilmeye başlamasının ardından 28 Şubat tarihinde ABD Başkanı George H.W. Bush savaşın durduğunu açıklamıştır.¹¹²

Savaşın sebeplerine değinmek gerekirse, öncelikle Irak, çok öncelerden bu yana Kuveyt'in tarihsel olarak Irak'a ait olduğunu iddia ediyordu ve Kuveyt'in bağımsızlığını tanıma konusunda hiçbir zaman istekli olmamıştı ve hatta önce General Kasım 1950'lerin sonunda Kuveyt'i ilhak etmeyi denemiş fakat İngiltere ve Körfez ülkelerinin Kuveyt'in yanında yer almasından ötürü bu ilhak girişimi neticesiz kalmıştı. Ardından 1968 yılında Baas rejiminin Irak'ta hâkimiyeti ele almasından sonra yine bu söylemler çoğalmış bu kez de Kuveyt, Irak ile ittifak anlaşmaları yapmak zorunda kalmıştır. Irak, İran-Irak Savaşı boyunca Kuveyt ve BAE'nin aşırı üretim yaparak Irak'ı 14 milyar dolar zarara uğrattıklarını iddia etmiş ve ayrıca Kuveyt'in Irak'a ait petrol üretim sahasından üretim yaptığını ve dolayısıyla Irak'a ait petroleri çaldığını iddia ederek bu zararların karşılanması için tazminat ödemesi gerektiğini açıklamıştır. Kuveyt gerçekten de OPEC'in getirdiği üretim kotalarına uymuyordu. Çünkü uzunca bir süredir Kuveyt'in yatırımları neticesinde Batılı sanayilerden Kuveyt'e yatırım gelirleri akıyordu. Dolayısıyla petrol fiyatlarının düşmesi Kuveyt için Irak'ta olduğundan çok daha az öneme haiz olmaktaydı. Irak, savaştan 80 ila 100 milyar dolar borçlu olarak çıkmıştı. Ve bu borcun yaklaşık 50 milyar dolarını sadece Suudi Arabistan ve Kuveyt'e borçluydu. Ve şimdi bu kadar ağır bir borcu ödemek istemiyordu çünkü Farslara karşı Arapları, Şiiilere karşı da Sünnileri korumuştur ve bu korumanın bir karşılığı olmalıydı. İşte bu düşünce, Saddam Hüseyin'in Kuveyt üzerindeki fikirlerini tam manasıyla güçlendirmiştir.¹¹³

Irak, bu işgal ve ilhak hareketi sonrasında artık Körfez'de güç dengesi unsuru rolünü kaybetmeye başlamıştır. Çünkü hem Irak-İran Savaşı'nın ekonomik etkisi hem de hemen akabinde Kuveyt'i ilhak etme girişimi neticesinde ABD ve Çok Uluslu Güçler karşısında alınan çok çabuk yenilgi, Irak'ın Körfez'de güç dengesinin, bir denge unsuru

¹¹² Arı, a.g.e. 1999, 228.

¹¹³ Armaoğlu, a.g.e. 879-880.

olamayacağını izlerini göstermiştir. Gerçekten de, Çok Uluslu Gücün müdahalesi Irak için çok büyük bir darbe olmuştur. Bütün kimyasal ve nükleer tesisleri imha edilmiş, konvansiyonel olarak da ordunun elindeki mevcut silahların büyük bir kısmı yok edilmişti. Yüz bin askerini ölü ya da yaralı olarak kaybeden Irak'ta bir o kadarı da esir durumuna düşmüştü. Dolayısıyla özellikle İran-Irak savaşından önce çok büyük askeri güce sahip olduğunu iddia eden Irak, on yıl içerisinde hayallerinden çok daha kötü bir noktaya gelmişti. Bu savaşın Irak'a maliyeti 200 milyar doları bulurken, Kuveyt'e maliyeti 100 milyar doların üzerinde olduğu tahmin edilmektedir. Koalisyon güçlerinin ise 75 milyar dolarlık bir askeri maliyetleri olmakla beraber bu maliyetin 33 milyar doları Suudi Arabistan ve Kuveyt, 10 milyar doları Japonya, 3 milyar doları BAE ve 20-25 milyar dolarlık kısmı da ABD tarafından karşılanmıştır.¹¹⁴

1981 yılında özelde Körfez Arapları arasında bir güvenlik şemsiyesi oluşturabilmek amacıyla kurulmuş olan Körfez İşbirliği Konseyi'nin bu amacından oldukça uzakta olduğu çok geçmeden Irak'ın Kuveyt'i işgali sırasında ortaya çıkmıştır.¹¹⁵ Özellikle İran'dan hissedilen tehdit algısının verdiği ivmeyle kurulmuş olan KİK, üyelerinden birine yapılan bu ani girişimi engellemek bir yana, etkili bir müdahalede bile bulunamamıştı. Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesiyle birlikte Körfez ülkelerinin güvenlik kaygıları en üst düzeye çıkmıştı. Körfez ülkeleri ile Mısır ve Suriye gibi Arap ülkeleri de bu tehdidin bölge içinden gelmesini hoş karşılamadılar. Güvenlik şemsiyesinin bölge içinden olması gerektiği konusunda hem fikir olan ülkeler Körfez Savaşı'nın hemen ertesinde 6 Mart 1991'de Şam Deklarasyonunu imzaladılar. Bu girişim Körfez ve bölge güvenliği için önemli bir girişim olsa da devamı gelmedi. Etkili bir ortak güvenlik ve işbirliği uzun vadede operasyonel olarak sürdürülemedi.¹¹⁶ Bunun nedenlerinin başında Körfez ülkelerinin özellikle Mısır ve Suriye ile güven problemleri yaşamalarıydı. Dahası Körfez ülkeleri de kendi aralarında yeterince ortak bir girişimde bulunamamıştı- ki bunun en önemli örneğini Körfez İşbirliği Konseyi pratiğinde görmekteyiz. Bu nedenlere örnek olarak Kuveyt'in 1991 sonunda ABD ile uzun süreli bir ittifak anlaşması yaptığını verebiliriz. Dolayısıyla en yakın tehdidi yaşamış Kuveyt dahi güvenliğini ABD'ye dayandırma yolunu seçmişti. Dolayısıyla Körfez ülkeleri ikili

¹¹⁴ Arı, a.g.e. 1999, 241.

¹¹⁵ Ekşi, M. (2009). Körfezde Güvenlik: Güvenlik Sistemi, Güvenlik Sorunları ve Yapılanmaları. *Akademik Orta Doğu: Altı Aylık Orta Doğu Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 120.

¹¹⁶ İnternet: Dursun, D. Körfez İşbirliği Konseyi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Web: <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c26/c260162.pdf> adresinden 09 Ekim 2017'de alınmıştır.

anlaşmalar ile ABD'ye dayandırdıkları güvenliklerini ABD'nin bölgedeki üsleri aracılığıyla tesis etmiş oluyorlardı.¹¹⁷

Irak bu ilhak hareketi sonrasında Körfez ülkeleri ve özellikle Suudi Arabistan için de birincil tehdit durumuna gelmiştir. İran-İrak arasındaki savaşta çok büyük bir maddi destek sağlayan Kuveyt'in böyle bir işgal hareketine maruz kalması, Körfez'in Arap monarşileri için kabul edilebilir ya da önemsiz görülebilecek bir şey olamayacaktı. İşgal sırasının kendilerine gelmesini bekleyemezlerdi. Bu yüzden özellikle Suudi Arabistan, İran'ın Humeyni sonrası daha pragmatik politika söylemleri neticesinde Körfez'de İran ile olumlu diyalog kurulabilmesinin önemini kavramıştır. Ayrıca savaş sonrasında Körfez'de en güçlü devlet olarak İran kalmış görünüyordu. Hem Irak'a karşı kaybetmemiş hem de Irak'ın artık güç dengesini tek başına değiştirebilmekten uzak kalması neticesinde İran'ı dengeleyebilecek bir unsur kalmamıştı. Şüphesiz bu durum Suudi Arabistan için farklı bir durum da ortaya koymaktaydı. Asıl düşman İran'a karşı istemeyerek de olsa Baasçı Irak'ı desteklemişlerdi. Şimdi Irak yenilmiş, nispeten İran daha güçlü kalmış ve Körfez güvenliği bu tür çatışma ortamlarında birincil derecede tehdit altında kalmıştı. Tüm bunların etkisiyle nispeten ilişkilerde biraz yumuşama havası esmeye başlayacak ve bu hava 2000'lerin ortalarına kadar devam edecekti.

Suudi Arabistan krizin başında inisiyatif olarak tarafları Cidde'de bir araya getirmiş fakat iki ülke arasında bir anlaşmaya varılması hususunda başarılı olamamıştır. Dahası Riyad Irak yetkililerinin oyalama politikasına maruz kalmış ve bu anlamda bir itibar kaybı da yaşamıştır. Ayrıca Riyad, Irak'ın Kuveyt ve Suudi Arabistan sınırına asker kaydırmasının ardından ABD'den olası Irak saldırısına karşı bir koruma talep etmiş ve ardından da ABD askerleri Suudi Arabistan-İrak sınırına konuşlandırılmıştır.¹¹⁸ Ayrıca Suudi Arabistan Arap Ligi'nden de yardım talep etmiş ve sınırlarına Mısır, Suriye ve Fas birlikleri de konuşlandırılmıştır.¹¹⁹ Bununla beraber, Riyad yönetimi uzunca bir süredir Batı ile devasa miktarlara ulaşan silah anlaşmaları imzalamış, fakat yine de yanı başında böyle ciddi bir tehdit söz konusu olduğunda bile kendi güvenliğini sağlayabilecek bir durumda olamamıştır. Bu durum Riyad dış politikası açısından olduğu kadar iç politikada da kötü bir görüntü çizmiş ve caydırıcılık konusunda söylemden pratiğe aynı oranda bir yansıma

¹¹⁷ Gerçeksever, A. (2005). *Kayıp Kimlik Basra Körfezi*. (Birinci Baskı). İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 393-394.

¹¹⁸ İnternet: Timeline: 1990 Gulf War. *Al Jazeera English*. Web: <https://www.aljazeera.com/programmes/classof1990/2010/07/2010729152112297821.html> adresinden 9 Mart 2018'de alınmıştır.

¹¹⁹ Akdoğan, 2013, 145.

gerçekleşmemiştir. Suudi Arabistan içerisinde de muhalefet ile karşı karşıya kalan Riyad, hem Körfez’de Arapların iç güvenlik problemlerine karşı ABD’yi çağırması ve Müslüman ülkelerin aralarındaki problemlere Batıyı davet etmesi bakımından uzunca bir süre eleştirilere maruz kalacaktı.

İşte tam da bu durumla ilgili olarak, Usame Bin Ladin’in Suudi Arabistan’a karşı olan fikirlerinin en temel dönüşüm noktası Birinci Körfez Savaşı’nda ABD askerlerinin Kraliyet topraklarına konuşlandırılması olmuştur.¹²⁰ Bundan böyle Suudi Arabistan’daki Cihatçı-Selefi gruplar da Riyad’ın Batı ile özellikle de ABD ile bu türlü ilişkilerini, Riyad’a karşı giriştikleri mücadelelerde meşruiyet kaynağı olarak kullanmaya devam edeceklerdi. Özellikle Suudi Arabistan içerisinde söylemler bakımından etkin kitlesi olan bazı Şeyhler de bu harekete ziyadesiyle karşı çıkmıştır. Onlara göre, Müslümanlar, dinsizlere diğer Müslümanlara karşı savaşlarında yardım etmemeliydi. Bu söylemler Suudi Arabistan’ın genelinde yayılmaya başlamış ve Kraliyet ailesine karşı bir tepki ortaya çıkarmıştı.¹²¹

Irak’ın bu işgal girişimi, ilginç şekilde Suudi Arabistan ile İran’ı Körfez’de izledikleri politika itibarıyla nispeten yakınlaştırmıştır. 1991 yılı Riyad ve Tahran arasındaki ilişkilerin girdiği karşılıklı yumuşama eğiliminin pratikte de görüldüğü bir yıl olmuştur. Her iki ülke de karşılıklı diplomatik misyonlarını akredite etmişler ve olumlu mesajlar vermişlerdir. Irak’ın 1980’ler boyunca önce İran sonra da Kuveyt nezdindeki saldırgan ve revizyonist tutumu ve her iki ülke ile de savaş içerisinde olması, iki ülkeyi birbirine yakınlaştırmıştı. Çünkü yanı başlarında ortak ve güçlü bir düşman belirmişti. Körfez Arap monarşileri de Irak’tan daha fazla tehdit algılar hale gelmişlerdi. Uzunca bir süre maddi yardımlarla İran’a karşı ayakta tuttukları Irak bu kez okları kendilerine yöneltmişti. Tüm bunlarla beraber Körfez’deki konjonktürün de değişmesi İran Suudi Arabistan ilişkilerinde nispeten bir yumuşama ortamı oluşturmayı tetiklemiştir.

Altı çizilmesi gereken bir diğer husus da İran’ın bu işgal hareketini kınayan Körfez’deki ilk ülke olmasıdır. Nitekim İran Körfez’e ve dünyaya statükonun değişmesini istemediğini ve güç kullanımına karşı olduğu mesajını açık bir şekilde iletmek istemekteydi.¹²² İran Cumhurbaşkanı Rafsancani, pragmatik bir dış politika benimsemeye gayret etmiş ve Birinci

¹²⁰ Armajani, J. (2011). *Modern Islamist Movements: History, Religion, and Politics*. 138. Erişim adresi: <https://ebookcentral.proquest.com>.

¹²¹ Schmid, M. (2012). *Did Desert Shield Lead to Desert Hate? A Case Study of Anti-Americanism in Saudi Arabia*. 61-63. Erişim adresi: <https://ebookcentral.proquest.com>

¹²² Akdoğan, 2013, 151.

Körfez Savaşı sonrasında Körfez'deki asıl tehdit algısının İran olmadığını bilakis İran'ın statükonun bir savunucusu olduğunu her fırsatta dile getirmiştir. Bu kronik hale gelen tehdit algısı ise 1979-1989 arası dönemde İran kaynaklı bir devrim ihracı olmuş ve bu tehdit Körfez'in Arap monarşileri tarafından tüm söylemlerde özellikle dile getirilmişti.

Saddam Hüseyin, Kuveyt'i işgal hareketinin hemen ardından İran'a bir mektup göndererek 1975 Cezayir Anlaşması ile belirlenen sınırları tanıyacağını söylemiştir. Böylece İran, Birinci Körfez Savaşı sonucunda nispeten kazanımlar sağlamış oluyordu. Hem yaklaşık on yıldır savaştığı Irak ciddi anlamda zayıflamış oluyordu hem de Körfez Arapları ile daha pragmatik ilişkiler içerisine girmişti.

Irak, bu hesapsızca ve zamansız girişimi neticesinde çok zor duruma düşmüştür. Hem Körfez'de zaten çok da iyi olmayan Irak algısını daha da kötü bir konuma itmiş hem de İran ile Körfez ülkelerinin de nispeten yakınlaşma eğilimine hız kazandırmıştır. Körfez'de Irak'ın Araplar nezdindeki imajı da kötüye gitmeye başlamış ve Suudi Arabistan'ın bu konudaki inisiyatifini alma çabaları da daha fazla hız kazanmıştı. Ve nitekim artık 11 Eylül saldırıları sonrasında Irak güç denkleminde tamamen çıkmış olacaktı.

4.1.5. 11 Eylül Saldırıları ve Sonrası

11 Eylül 2001 günü daha sonra El Kaide bağlantılı oldukları tespit edilen 19 terörist, ABD iç hatlar seferini yapmakta olan dört adet yolcu uçağını kaçırmış, iki uçak New York'ta bulunan Dünya Ticaret Merkezi'nin İkiz Kulelerine ve bir uçak da ABD Savunma Bakanlığı Pentagon'a çarpmıştır. Dördüncü uçak ise Pensilvanya yakınlarında düşmüştür. Olayda İkiz Kuleler yıkılmış, Pentagon'un da bir kısmı tahrip olmuştur. Olaylarda uçağı kaçıran teröristler de dâhil olmak üzere yaklaşık üç bin kişi hayatını kaybetmiştir. İşte sadece ABD'yi değil, tüm dünyayı da şoke eden bu saldırılar neticesinde artık Orta Doğu özelinde tüm dünyada güvenlik parametreleri değişmiş ve politikalar buna göre şekillenmeye başlamıştır. Tahmin edildiğinden çok daha büyük yıkımların habercisi olan bu saldırılar neticesinde ABD Başkanı George W. Bush "önleyici savaş" kavramını ortaya atmıştır. Daha sonra 2002 ABD Ulusal Güvenlik Stratejisi'nde de belirtilen bu doktrin çerçevesinde ABD artık önlem almak ve müdahale etmek için herhangi bir saldırı olmasını beklemeyecek,

yeterli belirtilerin olması durumunda savaş durumunu bizzat başlatacak ve gerekli tedbirleri alacaktı.¹²³

İşte bu söz konusu güvenlik paradigmalarındaki değişimle beraber küresel terör artık savaş politikalarının temelini oluşturmaya başlamıştı. Bir neden-sonuç paradoksuna dönüşen bu süreç neticesinde küresel terör olgusu tüm dünya ülkeleri için hayati öneme sahip bir gerçeklik olarak ortada duruyordu. Gerçekten de bir eylemin sonuçları başka bir eylemin nedeni olurken, aynı eylem ise tekrar farklı sonuçlar ortaya çıkarmaktadır. Uzayıp giden bir paradoks silsilesi ile küresel terör gitgide etkinliğini artırabilmektedir. Küresel terör olgusundan en çok nasibini alan bölgenin Orta Doğu olduğu gerçeğini göz ardı etmek mümkün görünmemektedir. Özellikle çok boyutlu güvenlik varyasyonları düşünüldüğünde bu güvenlik algısının ana paradigmalarından birisi de Körfez petrolü güvenliği olarak karşımıza çıkmaktadır.

İşte tüm bu değişimler, dünyadaki güvenlik sistemin de değiştiği bir döneme denk gelmişti ya da denk getirilmişti. 1990'lı yılların başında Sovyetlerin dağılması dünyada olduğu gibi Körfez'de de önemli bir etki ortaya çıkarmıştı. Tehdit algılamasının iki kutbundan birisinin ortadan kalkması dünya barışı için rahat bir nefes aldrabilecek bir gelişmeydi. Özellikle bunun Afganistan işgalinin hemen akabinde olması işgal hareketlerinin sonuçlarının nereye varabileceği gibi bir kıyaslamada örnek teşkil etmesi yönünden önemliydi. Çünkü görülmüştü ki bu tür hareketler sonuçları iyi düşünülmeden eyleme döküldüğünde istenildiği etkiyi yaratamadığı gibi bir süper gücün de zayıflamasına hatta çöküşüne kadar götüren bir sürece sebep olabilmekteydi. Bu yeni durum ABD Başkanı George W. Bush'un Önleyici Savaş Doktrini çerçevesinde ABD'nin ulusal çıkarlarını gözetmesine sebep olmuş ve ABD'nin kitle imha silahlarına sahip oldukları yönündeki meşhur suçlamasıyla önce Afganistan'a ardından da Irak'a müdahale etmesi Orta Doğu'da dengeleri yeniden ve keskin bir şekilde değiştirmiştir.

ABD Başkanı George W. Bush, Ocak 2002'de Kongre'de yaptığı meşhur "Birliğin Durumu"¹²⁴ konuşmasında Irak, İran ve Kuzey Kore ile beraber onların terörist destekçilerinin bir "şer eksenini" oluşturduğunu iddia ederek artık küresel teröre karşı yeni bir

¹²³ Mueller, K. P., Castillo, J. J., & Morgan, F. E. (2007). *Striking First: Preemptive And Preventive Attack in U.S. National Security Policy*. 1-3. Erişim adresi: <https://ebookcentral.proquest.com>

¹²⁴ İnternet: Bush State of the Union address. CNN. Web: <http://edition.cnn.com/2002/ALLPOLITICS/01/29/bush.speech.txt/> adresinden 27 Mart 2018'de alınmıştır.

strateji izleyeceğinin sinyalini veriyordu. Zaten Afganistan’da Taliban’ı devirerek bunun ilk ve çok önemli bir örneğini gözler önüne sermişti.

11 Eylül saldırılarının kuşkuya yer bırakmayacak şekilde El Kaide ile ilişkilendirilmesi gözleri Körfez’e çevirdi. Çünkü Batı’nın ana argümanı El Kaide’nin Körfez tarafından finanse edildiği iddiasıydı. Finansör Körfez ülkeleriydi fakat esas himaye edenin Irak’ta Saddam Hüseyin ile Afganistan’da Taliban olduğu düşünölmekteydi. Ve nitekim ABD, 11 Eylül saldırılarının üzerinden henüz bir ay bile geçmeden Afganistan’a “Kalıcı Özgürlük” operasyonu başlattı.¹²⁵

Dünya El Kaide ile ilk kez nasıl ve ne zaman tanışmıştı? El Kaide’nin adını dünya kamuoyuna duyurması 1998 yılında Kenya ve Tanzania’da gerçekleştirdiği ve 220 kişinin yaşamını yitirdiği ve 5000’den fazla kişinin ise yaralandığı terörist saldırılar neticesinde olmuştur.¹²⁶ Bu saldırılar sonrasında ise El Kaide, ABD için bir numaralı terör örgütü konumuna gelmiştir. Taliban rejiminin El Kaide’ye özellikle kendi topraklarında her türlü desteği vermesi ve ardından Usame Bin Ladin’e kendi topraklarında barınmasına izin vermesi, ABD ile Taliban arasındaki çatışmayı birinci derecede körüklemiştir. Ladin’in teslim edilmesinin reddedilmesi ise ABD’nin Afganistan’a müdahale ederek Taliban’ı devirmesiyle sonuçlanacak süreci başlatmıştır.

Sovyetlerin Afganistan’ı işgali ise İran’ın Körfez politikaları açısından da önemli bir değişiklik ortaya koymuştur. İran, Afganistan içerisindeki yüzde 20’lik bir Şii nüfusu ile tarihi bağlarını koparmayı hiç istememişti. Ve bunun için de her zaman Afganistan’da Sünni Peştunlara karşı Hazaraları ve Tacikleri desteklemiştir. Buna karşın Suudi Arabistan’ın ise Sünni Peştunlar ile arasında sıkı bir ilişki ve işbirliği bulunmaktaydı. Hatta Pakistan ile beraber Suudi Arabistan’ın da önemli desteğiyle Taliban’ın 1996’da iktidarı ele geçirmesi Tahran’ın kendisini kuşatılmış olarak hissetmesine yol açmıştır. Bu konjonktür değişikliği, 1992 yılında İran destekli Tacik asıllı Burhaneddin Rabbani’nin iktidarı eline almasına karşılık bir hamle olarak görölmüş ve Riyad’ın elini güçlendiren bir durum olarak ortaya çıkmıştır. Riyad bu hamle ile Taliban’a çok büyük destekler vermiş, Vehhabiliği Afganistan

¹²⁵ İnternet: Timeline: US intervention in Afghanistan 2001 to 2017. *Al Jazeera English*. Web: <https://www.aljazeera.com/news/2017/08/2001-2017-intervention-afghanistan-170822035036797.html> adresinden 27 Mart 2018’de alınmıştır.

¹²⁶ İnternet: Profile: Osama bin Laden. *Al Jazeera English*. Web: <https://www.aljazeera.com/news/asia/2011/05/20115235148217423.html> adresinden 19 Mart 2018’de alınmıştır.

geneline yayma çabalarını hızlandırmış ve Taliban ile sıkı bir işbirliği içerisinde bulunmuştur.¹²⁷

Taliban ile İran'a karşı önemli bir güç elde eden Suudi Arabistan için 2001 yılı ve sonrasındaki gelişmeler hiç kuşkusuz önemli bir kayıp olarak görülebilmektedir. Önce 11 Eylül saldırıları ile güçlü bir biçimde ilişkilendirilen Suudi Arabistan, Batı kamuoyunda ciddi şekilde suçlanmış ve itibar kaybına uğramıştır. Ardından Taliban'ın devrilmesi sonucu önemli bir müttefikini kaybetmiş dahası yerine kurulan Hamid Karzai hükümetinin İran'la sıkı bir işbirliği içerisine girmesi ise Afganistan konusunda önemli bir "güç kaybı" ve gücün ters yöne transferi olarak Riyad'ı ciddi bir biçimde endişeye sevk etmiştir.

Taliban'ın kısa bir süre içerisinde devrilmesinin ardından ABD bu kez tamamen şer ekseni içerisinde olarak tanımladığı Saddam Hüseyin'e odaklanmaya başlamıştı. ABD ve İngiltere'nin başını çektiği çok uluslu güçler 20 Mart 2003 tarihinde Irak'a havadan ve karadan askeri harekât düzenleyerek işgal girişimi başlamıştır. ABD'nin savaş için kullandığı argümanların başında Irak'ın terör örgütlerine kucak açtığı, kitle imha silahlarına sahip olduğu ve bu anlamda uluslararası denetimleri kabul etmediği gibi bir dizi iddialar yer almaktaydı. Tüm diğer müdahalelerdeki isimlerle benzer şekilde bir isim düşünülmüştü: "Irak'ı Özgürleştirme Operasyonu". 20 gün içerisinde Bağdat'ın düşmesiyle Saddam Hüseyin yönetimi devrilmiş oldu ve Aralık 2003'te de Saddam Hüseyin yakalandı. Bu açıdan her ne kadar savaş kısa sürmüş gibi görünse de aslında gerçek tam tersi olacaktı. Irak'ta Baas rejiminin devrilmesi büyük bir yangının sadece kıvılcımı olmuştur. 2006 yılı Kurban Bayramında idam edilen Saddam Hüseyin'den sonra Irak'ta iç savaş başladı ve Sünniler ile Şiiiler etkisi bugün de süren ve daha da uzun yıllar sürecek bir mücadele içerisine girdiler.

1970'lerde pragmatik bir dış politika gereği olarak olumlu geçen, bölgesel olarak ikili ve çok taraflı ilişkilerin İran Devrimi ile çok keskin bir dönüşüme uğraması ile benzer şekilde, 1990'lı yıllardaki nispeten olumlu geçen bir İran-Suudi Arabistan mücadelesi bu kez 2003 yılında ABD'nin Irak işgali ile ileride çok daha şiddetli olacak bir rekabete dönüşmüştür. Çünkü artık güç mücadelesinin ana aktörlerinden Irak sahadan çekilmiş ve hatta Şiiilerin ağırlıkta olduğu hükümetler aracılığıyla ani bir dönüş yaşanmıştır. Böylece Şiiilerin sayısının en fazla olduğu İran ve Irak'ta bir Şii hâkimiyeti tesis edilmiş oluyordu. Körfez'de bu ani

¹²⁷ Akdoğan, 2013, 179-180.

dönüşüm en çok Suudi Arabistan'ı tedirgin etmiştir. İran'a karşı yıllarca askeri anlamda desteklediği Irak artık İran'a en yakın müttefik olma potansiyelini taşıyordu. Askeri güç anlamında Suudi Arabistan'ın Körfez'de herhangi bir güç mücadelesine girme potansiyeli de düşünülecek olursa bu tedirginliğin boşa olmadığı gözlemlenebilir.

ABD'nin Afganistan ve Irak'ı işgali İran'ı kritik bir duruma sokmuştu. Her iki ülke ile sınırı bulunan İran, bir anlamda kendisini ABD tarafından çevrelenmiş hissetmekteydi. Durum İran açısından yeterince kötüydü. İran'ın son on yıldır nispeten daha olumlu geçen dış ilişkileri ABD tarafından terör destekçisi ülke olarak adlandırılması ile sekteye uğruyordu. 1990'lar boyunca izlediği pragmatik dış politika sayesinde Körfez'de 1980'lerin potansiyel suçlu imajını düzeltmeye başlamıştı. Bununla beraber Körfez Arapları ile ilişkileri olumlu bir seyir izliyordu. İşte bu durumda yavaş yavaş İran dış politikası da dönüşüm geçirmeye başlayacaktı. Suudi Arabistan ise 11 Eylül saldırılarında uçağı kaçırarak 19 kişiden 15'inin Suudi Arabistan uyruklu çıkmasının sorumluluğunu taşıyacak ve bununla alakalı olarak da ABD ve Suudi Arabistan ilişkileri 1973 Petrol Krizinden bu yana en gergin dönemini yaşayacaktı. Uzun vadede İran lehine oluşacak olan bu ABD müdahaleleri o an için İran tarafından sıranın kendisine gelebileceği şeklinde algılanmakta ve bu yüzden kısmen tarafsız konumunu vurgulamaya çalışan İran diğer yandan da ulusal çıkarın izin verdiği ölçüde işbirliğine açık bir tavır takınma eğilimindeydi. İran, yine de kendi dış politikasını "Tarafsız fakat kayıtsız değil" sloganıyla özetliyordu. Bölgede dışarıdan hem de ABD tarafından yapılan bir işgale destek verir gibi görünmek İran'ın pragmatik dış politikasına uygun bir hareket değildi. İşte bu yüzden aktif tarafsızlık izlemeye çalışmıştı.¹²⁸ Aslında İran için önemli bir ikilem de ortaya çıkmıştır. Bir taraftan, her iki sınır komşusu dolayısıyla ABD ile komşu pozisyonu ortaya çıkmıştı ki en büyük düşman olarak gördüğü ABD ile böyle bir komşuluk ilişkisinin tahayyülü bile zor görünmekteydi. Diğer taraftan ise bölgedeki en büyük tehdit algısı ortadan kalkmış ve aksine Şii nüfusun iktidar olması en kuvvetli seçenek olarak masada duruyordu.

İran bu yeni konjonktürden "şer eksenli" içerisinde yerini alarak nasibini almış ise de aslında İran için önemli kazanımlar olduğu da görülmekteydi. 1979 Devriminden bu yana İran için en temel tehditler arasında radikal söylemlere sahip yönetimler olan Irak'taki Baas rejimi ve Afganistan'daki Taliban rejimi ile radikal dini söylemlere sahip örgütler gelmekteydi. Dolayısıyla da ABD'nin 2001 ve sonrasında en temel düşman olarak aynı hedeflere

¹²⁸ Arıkan, P. (2006). ABD'nin Irak'a Müdahalesi ve İran'ın Tutumu., Şahin, M., Taştekin, M. (Editörler). *II. Körfez Savaşı*. Birinci Baskı. Ankara. Platin Yayınları, 166-167.

yönelmesi İran için önemli bir potansiyel ortaya çıkarmıştır. Tahran yönetimi özellikle Afganistan ve Irak'ta söz konusu yönetimlere karşı savaşa girişen ABD'nin bu hareketlerini heyecanla karşılamış fakat yine de bölgede kötü bir imaj çizmemek için çok fazla istekli görünmek istememiştir. Tüm bunlar neticesinde Tahran, Irak ve Afganistan'ın ABD işgali neticesinde bir anda kendisini ABD ile komşu olarak bulmuştu. Bu komşuluk ilişkisi her ne kadar İran için çok büyük bir tehdit anlamına da gelse Tahran yönetimi bunun geçici bir ilişki olduğunu tahmin ediyordu. Ve bu tehlikeli potansiyel bile İran'ın söz konusu iki ülkedeki düşman rejimlerin yıkılmasının verdiği kazanımları gölgeleyemeyecekti. Gerçekten de her iki Körfez Savaşı da sonuçları bakımından Tahran'ın hem elini güçlendirmişti hem de dış politikasında çok önemli atılımlar yapmasına yardımcı olmuştu.

ABD'nin 11 Eylül 2001 saldırıları sonrasında yeni dış politikası ve Önleyici Savaş Doktrini çerçevesinde önce Afganistan'da Taliban yönetimini iktidardan uzaklaştırması, ardından Irak'ı işgal ederek Saddam Hüseyin'i iktidardan uzaklaştırması, çok kısa bir gelecekte İran için “devrim ihracı” söylemlerinin en yoğun olduğu zamanlarda tahayyül etmenin dahi zor olacağı bir coğrafya ortaya çıkaracaktı. Şiiilerin Irak politikasında en önemli güç unsuru halini alması ve İran'ın temelde en keskin düşmanlarından Taliban'ın Afganistan'da yönetimden düşürülmesi bu dönüşümün en önemli sebepleri olmuştur. Nitekim Taliban'ın iktidardan uzaklaştırılmasının hemen ardından Almanya'da yapılan görüşmelere İran da katılmış ve Afganistan'da Karzai yönetimini desteklemiştir.¹²⁹

11 Eylül saldırılarının, İran için olduğu kadar Suudi Arabistan için de birtakım önemli yansımaları olmuştu. Suudi kamuoyu özellikle 11 Eylül sonrası ABD'nin Suudi Arabistan'ı teröre finansör olan ülkelere görmesinin de etkisiyle bir ABD karşıtlığı temelinde birleşmeye başlamıştır. İşte tam da bu yüzden Suudi kamuoyu Saddam Hüseyin'in devrilmesini istiyordu fakat bunun Arap ve İslam karşıtı politikalar izleyen Amerika tarafından gerçekleştirilmesine karşıydı. Suudiler ise ABD'nin desteğini kaybetmek istemiyordu çünkü çok uzun zamandır güvenliğini doğrudan ABD ile işbirliği politikasına dayandırmıştı. Bu sebeple Suudiler ABD'nin Irak işgaline destek vermişler fakat bunu kamuoyundan özellikle gizli bir şekilde yapmaya özen göstermişlerdir.¹³⁰ Riyad'ın bu örtülü desteğine rağmen Irak işgali ve sonrasındaki süreçte çok sayıda Suudi cihatçının Irak'a

¹²⁹ Oktav, Ö. Z. (2011). *Basra Körfezinin Değişen Dinamikleri; İran-ABD-Suudi Arabistan İlişkileri*. (Birinci Baskı). İstanbul: Beta Basım A.Ş., 49.

¹³⁰ Benlioğlu, E. (2006). Irak Savaşı'nın ABD-Suudi Arabistan İlişkilerine Etkisi. Şahin, M., Taştekin, M. (Editörler). *II. Körfez Savaşı*. Birinci Baskı. Ankara. Platin Yayınları, 235-236.

girerek hem ABD'ye hem de yükselen Şii gruplara karşı eylemlerine devam etmiş olmaları ilişkilerin olumsuz bir şekilde devam etmesine neden olmuştur. ABD, bu aşırı grupların Suudi hükümetince desteklendiğini düşünüyordu. 11 Eylül sonrası tüm bu süreç ABD-Suudi Arabistan ilişkilerinin en kötü olduğu dönemin de bir neticesi olarak Riyad'dan beklenmedik bir tepki gelmiştir. Kral Abdullah, Mart 2007'de Irak'ın işgalinin meşru olmadığını söylemiştir.¹³¹ Bu durum Suudi Arabistan için son derece sıra dışı bir söylem olmuştur diyebiliriz. Suudi Arabistan içinde Batı ile çok iyi ilişkilerin nispeten sorgulandığı bir dönemde bu çıkışın önemi anlaşılabilir.

Önemli bir Baas rejimi olarak Irak'ın ABD işgali sonrasında bu mücadeleden zorunlu olarak ayrılması/ayrılmak zorunda bırakılması, Körfez'de güç mücadelesini, çok fazla rekabeti bünyesinde barındıran, İran ve Suudi Arabistan arasında iki kutuplu bir sistem olarak ortaya çıkarmıştır. Bir sonraki kısımda bu rekabetin farklı yansımaları üzerinde durulacaktır.

4.2. Rekabetin Farklı Yansımaları

İran ve Suudi Arabistan arasındaki rekabetin ve güç mücadelesinin açıklanması konusunda üzerinde durulması gereken çok fazla olgu bulunmaktadır. Her ne kadar mücadele ve rekabet denildiğinde akla ilk mezhepsel çatışmalar gelse de aradaki ilişkiyi sadece bununla açıklamak eksik kalacaktır. Buna ek olarak etnik farklılık, ulusal ekonomiler ve göstergeleri, dış politika ve araçları, yönetim modeli farklılığı gibi olgular tarihsel olarak birçok olayda karşımıza çıktığı şekliyle bu rekabetin en belirgin hatlarını çizmektedir. Adı geçenler arasında hiç birisi tek başına rekabeti açıklayamayacağı gibi herhangi birisi olmadan da durumu netleştirmek zor olacaktır.

Riyad için Körfez'deki en önemli unsur petrole dayalı statükonun korunması ve özellikle rejimlerin devamlılığı olmaktadır. Daha önceden İran örneğinde görüldüğü üzere herhangi bir rejim değişikliği özellikle Körfez'de çok daha tehlikeli sonuçlara yol açabilmektedir. İşte Körfez özelinde Riyad bu olası sorun alanlarına ilişkin olarak aktif bir dış politika izlemiş ve özellikle Tahran ile kimi dönem sert söylemlerin de hakim olduğu bir rekabet içerisine girmiştir. Tahran ise en çok Körfez dışından askeri güçlerin Körfez'de konuşlanmış

¹³¹ İnternet: Saudi King Calls For Unity. *Al Jazeera English*. Web: <https://www.aljazeera.com/news/middleeast/2007/03/2008525125359875563.html> adresinden 27 Mart 2018'de alınmıştır.

olmasından dolayı tehdit algılamaktadır. Bu durumun özellikle İran'a karşı olduğunu düşünen Tahran yönetimi, her fırsatta bu durumu eleştirmektedir.

Her iki ülke arasında ilişkilerin yumuşak düzeyde seyrettiği ve söylemlerin de daha barışçıl olduğu dönem aralığı çok kısa olmaktadır. Çünkü taraflar Körfez'de ortaya çıkan gelişmeler üzerine farklı söylemler üretmekte ve özellikle söylemler suçlayıcı olmaktadır. Taraflar, güç kavramını da farklı yorumlayabilmekte ve buna yönelik politika üretmeye çalışmaktadır. Bu rekabet ortamı bir güç mücadelesini de bünyesinde barındırmakta ve her iki taraf da söylemlerini dış politik manevralarında da göstermeye çalışmaktadır. Farklı saiklerle hareket eden aktörler kimi dönem güç elde etme isteği ile politika oluşturmaya gayret göstermiş kimi dönem de rakibin güçlenmesine yönelik caydırıcı olabilme kartını kullanma yönünde çaba sarf etmiştir. Bu bölümde işte bu rekabetin ve mücadelenin hangi alanlarda ne şekilde cereyan ettiği konusu üzerine değinilecektir.

Bu anlamda İran için dış politikasındaki nispeten yumuşama dönemi Humeyni sonrasında Ahmedinejad'ın Cumhurbaşkanlığına seçilmesine kadar geçen süre olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu süre zarfında İran'da muhafazakârlar geleneksel, ılımlı ve radikal olarak ayrılmıştır. 2005 seçimleri ile beraber radikal muhafazakârların başında olan Tahran Belediye Başkanı Ahmedinejad göreve gelmiştir. Ahmedinejad, dış politikada pragmatik yaklaşımların artık iflas ettiğine inanmaktadır. Bundan dolayı Ahmedinejad, Rafsancani ve Hatemi dönemlerinin yani 1989-2005 arası dönemin pragmatik dış politikasının artık izlenemeyeceğini savunmaktaydı. Çünkü radikal muhafazakârlara göre İran'ın Batı ile ilişkilerinde daha cesur ve radikal adımlar atması gerekliydi. Çünkü Batı karşısında verilen/verilecek tavizler İran'a kaybettirmekten başka bir sonuca varmayacaktı.¹³² İran 1989 sonrası dış politikada yaşadığı dönüşüm ile birlikte Riyad ve hatta Batı ile daha sıkı işbirliği içerisinde olmaya özen göstermişse de 2005 yılında Ahmedinejad'ın Cumhurbaşkanı olmasıyla beraber bu yakınlaşma çabaları da ortadan neredeyse kalkmıştır.

4.2.1. Rekabetin Ekonomi Politikası

İran ve Suudi Arabistan Körfez'in en güçlü iki ekonomisi olarak göze çarpmaktadır. Her iki ülke için de en önemli konu petroldür. Her iki ülkenin de kurucu olarak yer aldığı OPEC

¹³² Dağcı, K., Sandıklı, A. (2007). *Satranç Tahtasında İran Nükleer Programı*. (Birinci Baskı). İstanbul: Tasam Yayınları, 263-264.

içerisinde en büyük üretici ülke, başından bu yana Suudi Arabistan olagelmıştır. Suudi Arabistan petrol konusunda sahip olduğu muazzam rezerv ve üretim miktarı sayesinde kimi zaman OPEC içerisindeki fiyat ve üretim politikalarına yanaşmamış ve dolayısıyla tek başına hareket kabiliyeti geliştirmeye çalışmıştır. Bu muazzam güç Suudi Arabistan'a özellikle yakın tarihte görüldüğü üzere Körfez'de önemli bir göreceli üstünlük kazandırmıştır. Suudi Arabistan'ın petrol üretimi ve sahip olduğu rezerv bakımından üstlendiği görev Riyad'ın dış politikasının ana eksenini oluşturmaktadır. Riyad yönetimi Körfez'de ve/veya bölge dışındaki ilişkilerinde ekonomi politik temelinde hareket etmektedir. Petro-dolar kavramı Suudi Arabistan'ın bölgede güç dengesinin önemli bir tarafı olma hakkını elinde tutabilmesinin de bir diğer sebebidir.

İran'ın üretim kapasitesinin de Suudi Arabistan'dan az olmasından dolayı petrol konusundaki temel politikası, satabileceği en yüksek fiyattan petrolü satabilmek olmuş ve Suudi Arabistan ise üretim hacminin çok fazla olmasından dolayı bu durumdan nispeten daha az etkilenmiştir. Fakat nükleer programla beraber gelen ambargo kararları ve yaptırımlar neticesinde işler biraz daha değişmiş oluyordu. İran OPEC'in kuruluşundan 2012 yılında karşılaştığı yaptırımlara kadar en büyük ikinci üretici ülke konumundaydı. Ayrıca doğal gaz konusunda da önemli bir üretici ülke konumunda olan İran'ın 2012 yılında karşı karşıya kaldığı yaptırımlar neticesinde ciddi bir şekilde ekonomik güçlüklerle karşı karşıya kaldığı görülmektedir. Bu yaptırımlar İran'ın ekonomisini çeşitlendirme yoluna gitmesine ve petrole nispeten daha az bağımlı olma yolunda adımlar atmasına yol açmıştır. Böylece ekonominin farklı sektörlerinde de büyümeyi teşvik eden bir program belirlemeye çalışmıştır. Petrol fiyatlarının düşük seviyede seyretmesi Suudi Arabistan'a oranla İran'a daha az zarar verebilmektedir. Buna örnek olarak da İran bütçesinin yaklaşık olarak üçte birinin petrol gelirine dayanması ve bu oranın Suudi Arabistan için beşte dörde yaklaşan bir seviyede seyretmesi hususu verilebilir.¹³³

Suudi Arabistan, İran-İrak arasındaki savaşta petrol fiyatlarını düşürmeye çalışarak İran'a karşı bir ekonomi politik ortaya koymuş, bu durum ise zaten savaştan dolayı zor duruma gelen İran ekonomisini daha da zayıflatmıştır. Her ne kadar Suudi Arabistan'ın bu hamlesi İran'ı zor duruma soksa da aslında tüm Körfez ülkelerini de etkilemiştir. 1991 yılında Tahran ve Riyad arasında diplomatik ilişkilerin yeniden tesis edilmesinin ardından OPEC içerisinde daha fazla işbirliği görüşleri hâkim olmuştur. Nitekim petrol fiyatlarının 1970'li yıllar

¹³³ Öztürkler, H. (2016). Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da İş Yapma Kolaylığı. *Ortadoğu Analiz*, 8(73), 75.

seviyesine düşmesi bu işbirliğini cesaretlendirmiştir.¹³⁴ Mesela 1993 Eylülünde OPEC toplantısında İran'ın üretim kotasının artırılabilmesi için kendi kotasından bir miktar azaltmayı kabul etmiştir.¹³⁵

Ekonomi politikasında iki ülkenin de siyasi ilişkilerinin başka bir alt yansıması olarak göze çarpmaktadır. Çünkü siyasi ilişkilerin gergin olduğu ya da nispeten olumlu gelişmelerin yaşandığı dönemlerde karşılıklı ve ortak ekonomik ilişkiler de doğru orantılı olabilmektedir. Mesela 2000'li yılların ortalarından itibaren ilişkilerin yerini gerginliğe ve çatışmacı söylemlere bırakmasının ardından ekonomik ilişkiler de kötüye gitmiş ve özellikle petrol konusunda taraflar daha farklı tutumlar içerisine girmişlerdir. Bu yüzden, petrol politikaları konusunda Körfez'de Suudi Arabistan'ın nispeten çok daha fazla politika belirleyebilmesi üzerine, 2007 yılında Hamaney, Rusya'ya doğal gaz konusunda OPEC tarzı bir örgütlenmeye gidilmesi konusunda teklif götürmüştür.¹³⁶ İran'ın Körfez'deki en büyük doğal gaz üreticisi ülke olması bu konuda bir kartel oluşturma fikrini benimsemeye çalıştığını göstermektedir. Çünkü OPEC'in geçmişteki üretim ve fiyat konusundaki etkinliği, İran'ı dış politikada bunu daha etkin bir şekilde kullanma konusunda cesaretlendirmiştir.

4.2.2. Rekabetin Dini Retoriği

İki ülke arasındaki rekabetin dini retoriği 1979 yılında İran'da yaşanan devrimin hemen akabinde ciddi bir şekilde ortaya çıkmıştır. Aslında tarihsel olarak her iki toplum arasında bazı düşmanlıklara varan gelişmeler yaşanmıştı fakat Şah döneminde İran ve Suudi Arabistan arasında burada incelenecek olan türden bir rekabet ortada görünmemekteydi. 1979 yılına kadar İran'da nispeten laik bir sistem uygulanması bunun en önemli etkenlerinden birisiydi. Fakat 1979 yılında İran'da anayasasında resmi mezhep olarak Caferiliğin kabul edildiği bir cumhuriyet rejimi ortaya çıkması, Vehhabi bir monarşi olan Suudi Arabistan Krallığını fazlasıyla tedirgin etmeye yetmişti. Dolayısıyla burada rekabetin dini boyutundan bahsederken İran İslam Cumhuriyeti kurulmasından sonraki süreç incelenecektir.

¹³⁴ Özev, a.g.m. 2016, 89-90.

¹³⁵ Mabon, S. (2016). *Saudi Arabia and Iran; Power and Rivalry*. (Second Edition). London, New York: I. B. Tauris, 76.

¹³⁶ Oktav, a.g.e. 2011, 127-128.

Suudi Arabistan Krallığı, Arap yarımadasında egemenliğini pekiştirdiği 1932'den bu yana meşruiyetini en temelde İslam'a dayandırma yoluna gitmiş bunu da Vehhabilik üzerinden gerçekleştirmiştir. Önceki bölümde detaylı olarak bahsedildiği üzere, Vehhabi ulema ile Suudi ümeranın politik ittifakına dayanan devlet yönetimi içerisinde kimi dönem ulemanın etkinliği sınırlandırılmaya çalışılmışsa da genel hatları itibarıyla güçlü ve etkin bir birliktelik vardır. Bu sayede Suudi Arabistan yönetimini elinde bulunduran Suudiler için, İslam'da en önemli üç mescitten ikisine (Mescid-i Haram/Mekke ve Mescid-i Nebevi/Medine) sahip olmanın ve Hz. Muhammed'in (sav) ve ilk İslam Devleti'nin bu topraklarda yaşamasının önemine binaen hem kendi halkı nezdinde hem de Müslüman ülkeler nezdinde saygınlığını her zaman korumuştur ve korumaya devam edecektir. Suudiler, yazılı bir anayasaya ihtiyaç duymadığını, Kur'an-ı Kerim'in Suudi Arabistan ve Müslümanlar için zaten anayasa olarak kabul edildiğini her fırsatta dile getirmiştir.

Suudi Arabistan, Körfez'de iç ve dış politikada, siyasi söylemler olarak İslam'ı özellikle vurgulamakla beraber politikalarını da İslam'a dayandırma yoluna gitmiştir. Körfez ülkelerinden gözle görünür bir şekilde ayrılan bu politikası ile beraber en nihayetinde petrolün de etkisiyle bölgesel bir güç iddiasında bulunmak Riyad için çok da şaşırtıcı olmasa gerekir. Tabii burada göz ardı edilmemesi gereken önemli bir husus yer almaktadır. Hem Suudi Arabistan hem de İran için geçerli olan en temel unsur ulusal çıkar olmaktadır. Ulusal çıkarın öngördüğü ölçüde her iki devlet de İslami ya da mezhepsel durumu ön plana çıkarmadan hareket edebilmektedir. Yani bu anlamda pragmatik bir dış politika izlendiğine kimi dönem şahit olunabilmektedir.

İran için ise durum biraz daha farklılık arz etmektedir. İran, uzunca bir tarihi geçmişi olan ve monarşi ile beraber hanedanların uzunca bir süre yönettiği, dışarıdan nispeten çok daha az etkileşime maruz kaldığı bir coğrafya olmuştur. Bu sayede Fars ve Şii kimliğini özellikle koruyabilmiş ve bir bileşim haline getirebilmiştir. Gerçekten de İran, Caferi Şiiiliğinin adeta hamisi olmuştur denilebilmektedir. Şii retorik İran için her ne kadar Devrim'den önceki yakın geçmişte yeterince ön planda olmasa da Devrim, bu durumun tamamen tersine dönmesine yol açmıştır. Artık İran bir "İslam Cumhuriyeti" olmuş ve 1979'da kabul edilen anayasasında da bunun temellerinin Şariat ve Caferilik olarak kabul edildiğini özellikle vurgulamıştır.

İran dış politikasında dini retorik çeşitli dönüşümlere uğramıştır. Devrimin hemen akabinde Humeyni, mezhep söylemlerine girmeden kapsayıcı bir İslam söylemine başvurursa da

ardından yaşanan gelişmelerde mezhepçi söylemlerin her zaman ön planda tutulacağı görülmüştür. Daha sonrasında ise, kapsamlı bir dış politika düşüncesi neticesinde İran, Körfez’de ayrıştırıcı algılanabilecek söylemlerinde değişikliğe gitmiş ve daha pragmatik söylemleri benimsemeye başlamıştır. Fakat bu söylemler Tahran tarafından her zaman uygulamaya geçmemiş ya da geçirilmemiştir. Körfez ülkeleri içerisinde olan Şii’ler için ise İran genellikle ilham verici bir durumda olmuştur. Tüm bunlarla beraber İran dış politikası için Şii retoriğin önemli bir araç olduğunu söylemek yerinde olacaktır.

Her iki ülke liderleri de diğer konularda olduğu gibi dini retorik üzerinden hareket ederken dahi bir diğerini keskin hatlara sahip suçlayıcı bir yaklaşım içerisine girmektedir. Örneğin, Humeyni’nin vefatının hemen ardından Tahran radyosunda Humeyni’nin son söylemleri okunmuştur. Bunların arasında Humeyni’nin Suudi Arabistan Kralı Fahd’ı “Allah’a karşı bir hain” olmakla ve halkın zenginliğinin büyük bir kısmını Vehhabiliği ve Kur’an dışı söylemleri yaygınlaştırmak için harcamakla itham etmiştir.¹³⁷

4.2.2.1. Kapsayıcı Bir İslam Söylemi

Dini söylemler her zaman ama özellikle Orta Doğu’da önemli bir meşruiyet aracı ve dış politika yaklaşımı olabilmektedir. Körfez’e baktığımızda ise bu durumun özellikle İran İslam Cumhuriyeti ile beraber gelişen süreçte sürekli ön planda tutulduğunu söylemek yerinde olacaktır. Yöneticiler kitleleri etkileyebilmek adına daha çok İslami söylemlere başvurmaktan çekinmemişler ve bu durum etki-tepki sarmalı neticesinde tüm bölge yöneticilerinin benzer söylemlerinin artmasıyla sonuçlanmıştır.

Her ne kadar Suudi rejiminin resmi ideolojisi Vehhabilik üzerine kurgulanmış olsa da Kral Faysal dönemi (1964-1975) boyunca nispeten daha kapsayıcı İslami söylemler geliştirilmiş ve devlet yönetimindeki kötü gidişata karşın önemli reformlar yapılabilmıştır. Kral Faysal, devlet resmi ideolojisi olarak Vehhabilik’ten ziyade kapsayıcı bir İslami söylem geliştirebilmişti. Ve İslam Konferansı Örgütü üzerindeki çalışmaları, Filistin konusu üzerine önemle eğilmesi ile özellikle 1973 Petrol Ambargosu ile Müslümanlar nezdinde şüphesiz çok önemli bir pozisyon elde etmişti.¹³⁸ Kral Faysal’dan sonra bu kapsayıcı söylemler sadece

¹³⁷ Rubin, L. (2014). *Islam in the Balance: Ideational Threats in Arab Politics*. 100. Erişim adresi: <https://ebookcentral.proquest.com>

¹³⁸ Büyükkara, a.g.e. 2016, 250-251.

söylem nezdinde kalmış ve her zaman olduğu gibi Suudi pragmatizmi dış politikasında da kendisini göstermiştir. Özellikle İran İslam Cumhuriyeti'nin ortaya çıkmasının ardından bu söylemler üzerinde Vehhabi görüşlerin etkisi olmakla birlikte pratikte bir "Sünni" söylem etkisi kendisini göstermişti.

İran İslam Cumhuriyeti, bölgede bir anda tüm konjonktürü değiştirebilecek potansiyele sahip bir devrim sonucu ortaya çıkmıştı. Bu yüzden devrimin kazanımlarını korumak zorunda hisseden Humeyni, söylemlerinde tüm Müslümanların zalimlere karşı mücadele içerisinde ve bir arada olmalarını istemekteydi. Söylemler ve pratik her zaman uyuşmamış ve İran dış politikasında özellikle Şiilik ön planda tutulmuştur. Bu durum özellikle devrimin ilk on yılında çok derinden hissedilmiştir. Tabii burada her zaman mezhepçilik yapılmamış, konjonktürel olarak mezhep ayrımlarından ziyade İslam'ın birleştiriciliği üzerine de demeçler verilmiştir. Ayrıca İran İslam Cumhuriyeti, bu zamanın "Ümmü'l-Kura"¹³⁹ olarak kendisini görmektedir. Hamaney'in danışmanlarından Muhammed Cevad Laricani'ye göre İslam tarihinde her zaman belli bir ülke "Ümmü'l-Kura" durumunda olmuştur. Öyle ki İslam'ın yaşaması ve bekası bu ülkenin yaşam ve bekasına bağlı olmuştur. Günümüzde ise İran bu konuma sahip ülke durumundadır. Dolayısıyla İslam'ın yaşaması da İran'a bağlı olmaktadır ve "Ümmü'l-Kura"nın çıkarları tüm devletlerin ya da insanların çıkarlarından üstün tutulmalıdır.¹⁴⁰

Humeyni, Suudi Arabistan yönetimini Batının kuklası olduğu gerekçesiyle eleştirmiş ve kutsal toprakların yönetiminin Suudi Arabistan'da olmasının uygun olmadığını sıkça dile getirmiştir. Suudi monarşisini Şah dönemiyle kıyaslayarak monarşinin İslami bir yönetim biçimi olamayacağını dile getirmiştir. Humeyni'ye göre Vehhabi Suudi yönetimi İslami bir yönetim modeli değildi ve uluslararası İslami örgütlerin –İslam Konferansı Örgütü ve Dünya İslam Birliği gibi- Riyad ile ilişkisi ise aslında Batı çıkarlarına hizmet ediyordu.

Humeyni'nin Suudi Arabistan'a karşı bu tezleri Suudi Arabistan'ın da bir takım önlemler almasına yol açmıştır. Zaten, Müslüman coğrafyasındaki en büyük meşruiyet kaynağını

¹³⁹ "Ümmü'l-Kura" Kur'an-ı Kerim'de En'am Suresi 9'uncu Ayet-i Kerime ve Şura Suresi 7'nci Ayet-i Kerime'de Mekke ismi yerine geçen ve şehirlerin anası anlamına gelen bir isimdir. Fakat Laricani bu kavramı Mekke'nin İslam Devleti dönemindeki önemine atıfla "İslam'ın en gerçekçi ve düzgün yaşandığı ülke" olarak yorumlamış ve buna ilişkin olarak kullanmakla beraber Müslümanların "Ümmü'l-Kura"yı takip etmesinin ve yeri geldiğinde savunmasının bir zorunluluk olduğunu iddia etmiştir.

¹⁴⁰ İnternet: Carmon, Y., Savyon, A., Kafash, U., 2016. The Regional Vision Of Iran's Islamic Regime And Its Military-Political Implementation, Part I – The Ideological Doctrine: Exporting The Revolution; Iran As 'Umm Al-Qura'. *The Middle East Media Research Institute*. Web: <https://www.memri.org/reports/regional-vision-irans-islamic-regime-and-its-military-political-implementation-part-i-%E2%80%93> adresinden 8 Mart 2018'de alınmıştır.

Mekke ve Medine'ye ev sahipliği yapması üzerine inşa eden Suudi Arabistan'da Kral Fahd, 1992 yılı Mart ayında hükümet şekli ve yönetim ile ilgili kararları da içeren bir Kraliyet Genelgesi çıkartmış ve bu hususlara daha fazla vurgu yapmıştır. Bu düzenleme ile beraber devletin dininin İslam ve anayasasının da Kur'an-ı Kerim ve Hz. Muhammed'in (sav) Sünneti olduğu vurgulanmıştır.¹⁴¹ Bu yeni gelişme ile beraber ayrıca, 1984 yılında daha fazla İslami söylemleri olan yeni bir ulusal marş kabul edilmiş, 1986'da "İki Kutsal Caminin Hizmetkârı" unvanı kullanılmaya başlanmış ve yine bu dönemde Kral Fahd tarafından ulemanın toplum nezdinde saygınlığı ve Suud ailesinin aşırı davranışlarının önüne geçilmesi için çağrıda bulunulmuştur.¹⁴²

Ayrıca, Humeyni'nin 1989 yılında Salman Rüşdi¹⁴³ hakkında ölüm fetvası vermesi¹⁴⁴ de Suudi Arabistan'ı rahatsız etmiştir. Çünkü Suudi Arabistan, Humeyni'nin Müslümanlar nezdinde kendisini şampiyon ilan ederek tek başına böyle bir fetva vermesini kabul etmemiştir. Bu fetvaya karşılık Riyad ise, ulemayı bir konferans tertip ederek Rüşdi hakkında doğrudan ölüm fetvası vermek yerine İslami bir mahkemeye çıkarılmasının gerekliliği üzerinde durmuştur.¹⁴⁵

4.2.2.2. Mezhepsel Rekabet

Ülkeler arasındaki rekabetlerin dini retorikleri her zaman güçlü olmuştur. Özellikle meşruiyet açısından fayda sağlamaya yönelik bu girişimlerde, ülkeler genellikle rakibini ötekileştirmeye çalışmakta ve kendi yürüttüğü mücadelenin kutsal temelleri olduğunu ileri sürebilmektedir. Bu durumu tarihte birçok mücadelede görmek mümkündür. Aynı dine mensup olan aktörler arasında ise bu mücadelenin meşruiyeti kimi zaman mezhepsel bir

¹⁴¹ İnternet: The Eye on the Kingdom. *Kingdom Of Saudi Arabia Ministry Of Foreign Affairs*. Web: <http://www.mofa.gov.sa/sites/mofaen/aboutKingDom/SaudiGovernment/Pages/BasicSystemOfGovernance35297.aspx> adresinden 30 Mart 2018'de alınmıştır.

¹⁴² Marschall, a.g.e. 2003, 48.

¹⁴³ Hint asıllı İngiliz yazar Salman Rüşdi "Şeytan Ayetleri" kitabının yazarıdır. 1988 yılında yazmış olduğu roman ile tüm İslam coğrafyalarında bir tartışma ortaya çıkarmıştır. Türkiye'de de yayımlanması yasaklanmış olan kitap neticesinde Humeyni, yazar hakkında ve bu eserin basımına ve dağıtılmasına yardımcı olanlar hakkında fetva çıkarmıştır.

¹⁴⁴ İnternet: Death Sentence to Salman Rushdie, Author of the Blasphemous Book, The Satanic Verses. *The Institute for Compilation and Publication of Imam Khomeini's Works*. Web: http://en.imam-khomeini.ir/en/n3463/Today_s_Topic_of_Debate/Death_sentence_to_Salman_Rushdie,_author_of_the_blasphemous_book,_The_Satanic_Verses adresinden 30 Mart 2018'de alınmıştır.

¹⁴⁵ İnternet: Ibrahim, Y. M. 1989. Saudi Muslim Weighs Rushdie Trial. *New York Times*. Web: <https://www.nytimes.com/1989/02/23/world/saudi-muslim-weighs-rushdie-trial.html> adresinden 30 Mart 2018'de alınmıştır.

rekabet sağlamaktadır. Özellikle Avrupa’da uzun zaman önce tecrübe edilen ve ne yazık ki günümüzde de tecrübe edilen bu tür mücadeleler ve savaşlar tahmin edildiğinden çok daha fazla şiddetli olabilmektedir. Aslında burada en önemli tartışma konusu, mezheplerin tek başına bir rekabete dönüşmesinin ve sonrasında ise bu rekabetin bölgesel ya da küresel düzeyde bir güç mücadelesinin en büyük meşruiyet kaynağını oluşturup oluşturmadığıdır.

Bu tartışma konusunun cevabı tahmin edildiğinden daha da karmaşık bir hal alabilmektedir. Mezhep tarihleri boyunca bugüne kadar gelen birikim, bugün sadece dinin yorumlama farkını ortaya koymamış, üzerine yaşanmışlıkları ve tecrübeleri de ekleyerek canlı bir hafıza ortaya çıkarmıştır. Mücadele ve çatışmanın temelinde işte bu tarihi yaşanmışlık da önemli yer tutmaktadır. Tarihi mücadelenin tecrübe ettiği ötekileştirme, çarpan etkisini çoğaltarak düşmanlığa zemin hazırlayabilmektedir. Toplumların, inanç ve değerlerine çok daha sıkı sıkıya bağlandığı gerçeği göz önünde bulundurulduğunda bu türden bir çatışmanın şiddeti konusunda fikir sahibi olmak çok da zor olmayacaktır.

Orta Doğu’da ve daha da özelde, Körfez’de yaşanan mezhep rekabeti bu türden bir düşmanlığı da zemininde nispeten barındırmaktadır. İran ve Suudi Arabistan temelinde Şii-Vehhabi rekabeti sözü geçen acılardan ve tecrübelerden ziyadesiyle etkilenmiştir. Özellikle yaklaşık son iki yüz yılda yaşanan bazı hadiselerin de hafızalarda taze kalmasının sağlanması, özellikle Arap Baharı sonrası günümüzde yaşanan çatışmaların açıklanmasının karmaşıklığını ortaya koymaktadır.

İran ve Suudi Arabistan arasında güç mücadelesi konusuna değinirken 1979 yılından itibaren -nispeten yumuşak geçişlerin olduğu dönemler olsa da- mezhep rekabetini en temelde incelemeyen geçmek mümkün görünmemektedir. Rekabetin ideolojik boyutunun en temel unsurlarından birisi olarak mezhep rekabeti karşımıza çıkmaktadır. İran’ın, Şiiliği, Suudi Arabistan’ın ise Vehhabiliği dış politik karar alma mekanizmaları içerisine sıklıkla dâhil ettikleri görülmektedir.

Her ne kadar tarih boyunca Şii ve Sünniler arasında türlü ihtilaflar mevcut bulunsa da Vehhabi – Şii çatışması çok eskiye gitmemektedir. 1802 yılında Arap Yarımadasında özellikle Necd Bölgesinde yeterince güçlü olan Vehhabiler artık Necd sınırlarının da ötesine baskınlar düzenlemeye başlamışlardı. Bu baskınların birinde, Vehhabiler, Gadir-i Hum¹⁴⁶

¹⁴⁶ İnternet: Gadir-i Hum. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Web: <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/ayrmetin.php?idno=130279&idno2=c130149> adresinden 31 Mart 2018’de alınmıştır. Gadir-i Hum; yaygın Şii inancına göre Hz. Muhammed’in (SAV) Hz. Ali’yi (r.a) imam

kutlama törenlerinde Kerbela'ya baskın düzenlemiş, iki binden fazla Şii öldürülmüş ve Hz. Hüseyin Türbesi yağmalanmıştır.¹⁴⁷ Bu olay Vehhabi – Şii düşmanlığına en temelde etkide bulunmuş ve geri dönülmesi güç bir durum ortaya çıkarmıştır.

Suudi Arabistan ise resmi devlet ideolojisini önceki bölümlerde değinildiği üzere Vehhabi-Suudi ittifakı üzerine inşa etmiştir. Kral Faysal döneminde nispeten daha kapsayıcı İslami söylemler görülse de bu dönemi hariç tutarsak son döneme kadar Vehhabi söylemlerinin devlet üzerinde önemli etkisi bulunmuştur. Her ne kadar Hanbeli Mezhebi üzerinden fikri altyapısı inşa edilmiş olsa da pratikte Vehhabi düşüncenin Suudi Devleti üzerinde çok fazla etkisi olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Özellikle İran'daki devrimin ardından söylemler daha keskin olmuş ve tarafların söylemlerinden de ziyadesiyle etkilenmiştir.

1979 İran İslam Cumhuriyeti'nin Caferiliği resmi mezhep olarak kabul etmesinin ardından Vehhabi-Şii ihtilafı tekrar hafızalardaki derin izlerin canlanmasına sebep olmuştur. En üst düzeyde politik söylem olarak karşılıklı düşmanlıklar tekrar ortaya çıkmıştır. Humeyni'nin görüşleri ve anayasanın da bu görüşler doğrultusunda oluşturulmasının ardından, İran'ın mezhebi saiklerle hareket edeceği ve bu durumun da dış politikasının ana sacayağı olacağı anlaşılmıştı. Bununla beraber Humeyni'nin 1970 yılında “Velayet-i Fakih-Hükümet-i İslami”¹⁴⁸ adlı eserinde fikri altyapısını oluşturduğu ve paylaştığı Velayet-i Fakih kavramını İmamet inancındaki Müslümanlar için en üst politik merci olarak kabul etmesi ve bu maddeyi anayasaya da eklemesi Şiilik tabanlı bir dış politika da izleyeceği izlenimlerini kuvvetlendirmişti. Çünkü Rehber yani Veli Fakih, sadece herhangi bir devlet içerisindeki insanların kabul edebileceği bir politik liderlik üzerine bir söylem geliştirmemekte aksine tüm Müslümanlar nezdinde kabul edilmesi gereken bir yönetim ihtiva etmekteydi. Böylelikle, Tahran'ın Şiiler nezdinde sürekli hareketli bir söylem geliştireceğini yansıtıyordu. İşte bu durum dış politikasında da kendisini göstermiş ve Tahran devrim sonrasında İhvan gibi nispeten çok fazla ülkede yankı bulmuş büyük İslami hareketlerle

olarak tayin ettiği yerin ve olayın adıdır. Sünni kaynaklarda da yer alan olay netice itibarıyla nispeten daha farklı anlatılmaktadır.

¹⁴⁷ Büyükkara, a.g.e. 2016, 31. Kocaoğlu, C. (2017). Selefilğe Tarihsel Bir Bakış ve Suudi Arabistan'ın Selefilik Üzerine Geliştirdiği Politikayı Yayma Stratejisi. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 6(2), 348.

¹⁴⁸ İnternet: Khomeini, R. Governance of the Jurist (Velayat-e Faqih) Islamic Governance. *The Institute for Compilation and Publication of Imam Khomeini's Works*. Web: http://www.iranchamber.com/history/rkhomeini/books/velayat_faqqeh.pdf adresinden 31 Mart 2018'de alınmıştır.

etkileşimde olmak yerine, kendisine bağlı ve nispeten daha küçük gruplarla hareket ederek bu politikalarını yürütmeye çalışmıştır.

Ayrıca Şiiler için İran'daki Rehber makamının Taklid Mercii¹⁴⁹ olması da İran'ın Şiiler nezdindeki konumunu önemli bir şekilde desteklemekteydi. Tabii burada Taklid Mercii ile Velayet-i Fakih kavramlarının farklı olduğunu açıklamak yerinde olacaktır. Velayet-i Fakih İran için bir anlamda milli bir kavramdır ve en üst siyasi organı temsil etmektedir. Fakat İran dışındaki Şiiler için aynı oranda bir bağlılığı ve meşruiyeti yoktur. İran dışındaki Şiilerin Ayetullah Humeyni ya da Ayetullah Hamaney'e bağlılıklarının sebebi Velayet-i Fakih makamından değil Taklid Mercii olmalarından dolayı olmuştur.¹⁵⁰ Devrim sonrası İran'daki kentlerin Şiiler açısından ağırlığının daha da artması Tahran'ın bölgesel politikaları üzerinde önemli bir ivme kazandırmıştır. Özellikle Irak'ta Baas rejiminin bulunması Irak'taki Necef ve Kerbela kentlerinin nispeten baskı altında olması İran'ın Meşhed ve Kum şehirlerinin daha etkin olmasına yol açmıştı. Böylece Şiilerin takip edeceği önemli merkezler İran yönetimi için etkili bir araç olmuştur. Bu durum özellikle Irak'ta Saddam Hüseyin rejiminin yıkılıp Şiilerin ülke yönetiminde söz almasına kadar sürecektir. Saddam sonrası Irak Şiileri nispeten İran etkisinden daha bağımsız hareket etmeye çalışmıştır. Özellikle Velayet-i Fakih kavramına ve etkinliğine karşı bir duruş sergileyen ve Taklid Mercii olarak da Ayetullah Ali Sistani'yi takip eden Irak Şiileri ile Tahran yönetiminin ilişkileri kimi dönem gergin olmaktadır.

ABD'nin Irak'ı işgali daha önceden bahsedildiği üzere Irak'ı da kapsayan bir Şii jeopolitiğinin belirginleşmesine katkıda bulunmuştu. Fakat burada İran açısından önemli bir tehdit söz konusu olmuştur. Necef ve Kerbela'nın Şiiler açısından çok önemli olmasının yanında Şah döneminde İranlı Ayetullahların büyük bir kısmı buralarda uzun yıllar bulunmuş ve dersler vermişlerdi. İran'da Devrimin hemen akabinde bu kez Kum şehrinin bu manevi iklimi ön plana çıkarılmıştır. Şimdi durum tekrar değişiyordu, Irak'ta Necef ve Kerbela Şiiler için bilim ve kültür merkezi olma özelliğine tekrar kavuşabilirdi. Çünkü zaten Necef ve Kerbela'daki Şii ulema Humeyni'nin Velayet-i Fakih sistemini benimsememiş ve

¹⁴⁹ İnternet: Algar, H. Mercii-i Taklid. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Web: <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/ayrmetin.php?idno=290172> adresinden 15 Ekim 2017 tarihinde alınmıştır. Taklid Mercii, Şiiler için dünyevi işleri ve ibadetleri konusunda kendisini takip edecekleri bir önder olarak tanımlanabilmektedir. Şiiler açısından bir müçtehid takip etmek ve fetvasına uymak bir zorunluluk gereği olmaktadır.

¹⁵⁰ İnternet: Işlak, H. 2015. Mercii-i Taklid-Velâyet-İ Fakih Anlayışı Ve Irak Şiiliğinde Mercii-i Taklidlerin Velâyet-i Fakih Anlayışına Bakışı, *International Journal of Science Culture and Sport (IntJSCS)*. Web: http://www.iscsjournal.com/Makaleler/1276984706_si3_33_304.pdf adresinden 1 Nisan 2018'de alınmıştır.

özellikle tarih boyunca olduğu gibi Şiilerin siyasetten uzak durması gerektiğini belirtmişlerdir. Hatta Irak'ta Şii lider Ayetullah Ali El-Sistani, siyaseten egemenlik söz konusu olduğunda, İran'daki Velayet-i Fakih makamının geçerliliğinin kabul etmemekteydi.¹⁵¹

Suudi Arabistan içindeki Şii nüfus ülkenin doğu bölgelerinde yaşamaktadır. Yüzde 10 ile 15 arasında bir oranı olan bu nüfus ve coğrafya, ülkenin diğer bölgelerinden gözle görülür biçimde geri kalmıştır. Bunda Suudi yönetiminin uzun bir süre boyunca aktif çaba içerisine girdiği anlaşılmaktadır. Petrol bakımından ülkenin en zengin bölgesinde yaşayan Şiiler ters orantılı bir şekilde bu zenginlikten en az katma değer kazanan kesim olmuştur. Ülkenin diğer kesiminde gelişen büyük refah sistemi ile beraber iyileşen hayat şartları doğu bölgelerinde aynı etkiyi göstermemiş, Şiiler en temel yaşamsal hizmetlere bile ulaşmada büyük sıkıntı yaşamışlardır. Bu tür sıkıntılar ise 1979 ve sonralarında yaşanacağı şekliyle protestolara ve ayaklanmalara yol açmıştır. Tabi bu protestolarda İran'daki devrimin çok büyük bir etkisi olmuştur. Böylelikle özellikle Riyad, Tahran'ın kendisine nispeten bağlı ya da ilgili Şii gruplar üzerinden bir etki politikası yürüteceği algısını hiçbir zaman kaybetmedi ve küçümsemedi. Dahası özellikle 1980'li yıllar boyunca yaşanan gösteriler ve örgütlenmelerin hep İran tarafından kısıktıldığı düşüncesinden kurtulamamıştır.¹⁵²

Bu protestoların temelinde ise oluşum olarak Şirazi Hareketi yer almıştır. Şirazi Hareketi 1979'da Mehdi El Şirazi tarafından "İslami Devrim Örgütü" adıyla kurulan, amacı Irak ve Arap Yarımadasında İslami bir devrimi hızlandırmak olan devrimci bir yapılanmadır. 1980'ler boyunca sürdürülen Suudi Arabistan'da gerçekleşen protestolar bu örgüt ekseninde planlanmış ve desteklenmiştir. Bununla beraber 1979 yılında Suudi Arabistan'da kendilerini "Mücahitler" olarak adlandıran Suudi petrol şirketlerinde çalışan bir grup, ABD'lilere Humeyni ve Devrim'i destekleyen mesajlar göndermiştir. "İslami Devrim Örgütü" ve "Hicaz Hizbullahı" gibi hareketler Tahran ile bağlantılıydı ve Tahran'ın doğusundaki İmam Ali kampında eğitim almışlardı. Arap Yarımadası İslami Devrim Örgütü lideri Şeyh Hasan El-Saffar, temelde ayrımcılıktan ve işsizlikten şikâyet ediyordu ve siyasi ve sosyal koşulların

¹⁵¹ Işılak, a.g.m. 2015, 399.

¹⁵² İnternet: Teitelbaum, J. (August, 2010). "The Shiites of Saudi Arabia". *Current Trends in Islamist Ideology*, Vol. 10. Web: <https://www.hudson.org/research/9895-the-shiites-of-saudi-arabia> adresinden 7 Haziran 2018'de alınmıştır.

değiştirdiği takdirde devrimci söylemleri terk edebileceklerini fakat İslami düzenin uygulanması çağrısından vazgeçmeyeceklerini belirtiyordu.¹⁵³

Mehdi El-Şirazi'nin 2008'de ölmesinin ardından hareketin Şeyh Hasan El-Saffar tarafından örgütlenen kolu daha ılımlı politikalar sürdürerek ve Merci-i Taklid olarak Irak'ta Ayetullah Ali Sistani'yi takip etmeye başlamıştır. Nimir El-Nimir öncülüğündeki diğer kolda ise mücadeleci yön ön plana çıkarılmış ve özellikle 2011 yılında Bahreyn ayaklanmasında ve Suudi Arabistan'da doğu vilayetlerinde baş gösteren protestoları açıkça desteklemiştir.¹⁵⁴ 2011 ve 2012 yıllarında başta Katif ve El-Avamiye şehirleri olmak üzere Suudi Arabistan'ın doğusundaki vilayetlerde gerçekleşen protesto eylemleri sonucunda Nimir El-Nimir tutuklandı. İran, Nimir El-Nimir'in serbest bırakılması ve kötü muameleye maruz kalmaması konusunda uyarılarını yinelerken Riyad yönetimi şok edici bir kararla aralarında Nimir El-Nimir'in de bulunduğu 46 kişi'yi 2 Ocak 2016'da idam etti. Bu olay iki ülkenin son zamanlardaki en gergin olduğu dönemi başlatmıştır. Suudi Arabistan'ın, İran'daki Meşhed Konsoloslugu ve Tahran Büyükelçiliği düzenlenen protesto gösterileri neticesinde ateşe verilmiş ve bunun sonucunda da her iki ülke de karşılıklı olarak diplomatik ilişkilerin kesildiğini açıklamıştır.¹⁵⁵

İran'ın Belucistan eyaletinde 2003 yılında kurulan Cundullah (Jundallah - Allah'ın askerleri) isimli örgüt, İran'da Belucilerin ve Sünnilerin haklarını ve çıkarlarını koruma amacıyla kurulmuş bir örgüt olsa da zaman içerisinde İran resmi görevlilerine düzenlediği terörist faaliyetlerle gündeme gelmiştir.¹⁵⁶ "Halk Direniş Örgütü" ismini de kullanan ve özellikle Selefi bir yapılanma olan örgüt için İranlı yetkililer El Kaide'nin İran uzantısı olduğu yönünde açıklamalar yapmıştır.¹⁵⁷ Özellikle bombalı eylemler üzerine yoğunlaşan örgütün lideri Abdümelik Rigi, 2010 yılında Tahran tarafından yakalandı ve idam edildi. Tabii ki Selefi bir eğilimi olup da Riyad tarafından en azından bir dönem bile olsa maddi bir şekilde desteklenmeyen örgüt düşünmek zor görünmektedir. Bu anlamda İran, Cundullah için de

¹⁵³ Marschall, a.g.e. 2003, 33-34.

¹⁵⁴ Kıran, A. (2015). Mezhebi Rekabet mi, Mezhep Savaşları mı?. *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), 176-178.

¹⁵⁵ İnternet: Arıkan, P. (2016). Ulusal Çıkar Çatışması ve Mezhepsel Kutuplaşma Arasında İran-Suudi Arabistan Gerginliği. *ORSAM Bölgesel Gelişmeler Değerlendirmesi*. 38. 2. Web: <http://orsam.org.tr/orsam/degerlendirme/14351?dil=tr> adresinden alınmıştır.

¹⁵⁶ İnternet: Sahimi, M. (2009). Who Supports Jundallah?. *Frontline*. Web: <https://www.pbs.org/wgbh/pages/frontline/tehranbureau/2009/10/jundallah.html> adresinden 8 Nisan 2018'de alınmıştır.

¹⁵⁷ Mabon, a.g.e. 2016, 168.

durumun böyle olduğunu ve özellikle bölgenin istikrarsızlığı için Cundullah'ın ABD, İngiltere, Suudi Arabistan ve Pakistan tarafından desteklendiğini iddia etmektedir.¹⁵⁸

Uzunca bir süredir Riyad yönetimi Şiiiler için bir takım reformlar gerçekleştirmişti. Aşure törenlerinin düzenlenmesine izin vermekle beraber, Şii çalışmalarının yayınlanması ile Şii okul ve camilerinin açılmasına izin vermiştir. Tabi ki bu dönüşümler çok yavaş ve çok sıkı denetim altında gerçekleşebilmiştir. ABD'nin Irak işgalinin ardından Irak'ta Şiiilerin güçlenmesi, Suudi Arabistan'daki Şiiiler için paradoksal bir durum ortaya çıkarmıştı. Suudi Arabistan Şiiileri Irak'taki Şiiilerin güçlenmesini memnuniyetle karşılamışlar ve hatta bundan daha fazlasını sağlamaya çalışmışlarsa da uzunca bir süredir çok zor şartlar altında kazanabildikleri bir takım hak ve özgürlükleri de kaybetme noktasına gelmişlerdir.¹⁵⁹ Çünkü Riyad, Irak ve Lübnan'da birden yükselen ve Orta Doğu'nun en popüler isimleri haline gelen Şii liderlerinin de etkisiyle kendi ülkesindeki Şiiiler için en yetkili otoritenin Riyad olduğunu hatırlatma ihtiyacı hissediyordu. Suudi Arabistan'daki Şiiiler, Vehhabileri Irak'ta terörü finanse etmekle suçlarken, Suudi Arabistan'daki Vehhabiler ise Şiiileri Irak'ta Sünnilere karşı oluşumlar içerisinde oldukları şeklinde suçluyorlardı. Suudi Arabistan'da Vehhabi-Şii çatışmasına bölgedeki İran ve Şii üstünlüğü neden olmamıştı ama kesinlikle bu çatışmanın daha da derinleşmesine tetikleyici görev üstleniyorlardı. Irak'taki bu gelişmelerin ardından bu kez Lübnan'da Hizbullah'ın etken bir aktör olarak ciddi manada söz sahibi olması dengeleri önemli ölçüde değiştiren bir etken olmuştur.

İşgal sonrası Irak'taki Şii etkisi, Lübnan'da Hizbullah'ın rolü ve İran-Suriye güçlü ittifakının neticesinde 2004 yılında ilk kez Ürdün Kralı Abdullah tarafından dile getirilen bir "Şii Hilali" olgusu ortaya çıkmıştır. Adı geçen gelişmeler, jeopolitik ve ideolojik rekabetin artık daha geniş bir coğrafyaya yayıldığına işaret olmuştur. Mısır Devlet Başkanı Hüsnü Mübarek Mart 2005'te Şiiilerin kendi ülkelerinden daha fazla İran'a bağlı olduklarını söylemiştir.¹⁶⁰

Suudi Arabistan'ın bölgede oluşturmaya gayret ettiği Sünni bloğa indirilen önemli bir darbe de hiç şüphesiz 2005 Şubatında Suudi Arabistan'ın desteklediği Lübnan Başbakanı Refik

¹⁵⁸ İnternet: Selcen, N. Akgül, P. (2017). *İran'da Etnik ve Dini Çatışmalar: Cundullah Örneği*. İran Araştırmaları Merkezi (İRAM). Web: <https://iramcenter.org/iranda-etnik-ve-dini-catismalar/> adresinden 10 Nisan 2018'de alınmıştır.

¹⁵⁹ Teitelbaum, a.g.e. 2010, 38.

¹⁶⁰ İnternet: Mubarak's Shia Remarks Stir Anger. *Al Jazeera English*. Web: <https://www.aljazeera.com/archive/2006/04/200849132414562804.html> adresinden 6 Mart 2018'de alınmıştır.

Hariri'nin suikast sonucu öldürülmesiydi. Herkes, bu suikastın arkasında İran'ın kesintisiz müttefiki Suriye'nin olduğunu düşünüyordu. Ayrıca Hizbullah'ın Lübnan ordusundan çok daha iyi bir donanıma sahip olması ve özellikle Güney Lübnan sınırlarını 2006 yılında İsrail'e karşı koruyabilmesi de tüm İslam coğrafyasında Hizbullah'ın popülaritesini en üst seviyeye çıkarmıştır. Gerçekten de 2006 yılında Müslümanlar üzerinde Ahmedinejad ve Nasrallah'ın çok büyük ve önemli bir imajı vardı. Tüm bu etkenleri beraber düşündüğümüzde Suudi Arabistan, Irak ve Filistin'den sonra Lübnan'da da inisiyatif alma ve İran'a karşı bir dış politika yürütebilme kartını elinden kaçırmıştır.

ABD'nin 2001 yılında Afganistan'ı işgalinin ve Taliban'ı devirmesinin ardından Suudi Arabistan benzer bir inisiyatif kaybı daha yaşamıştı. Afgan mücahitlerinin Sovyetlere karşı çok güçlü direnişinin ardından bölgeye yönelmeleri ve Selefilik'in bölgede güçlü bir unsur haline dönüşmesi hiç şüphesiz Suudi Arabistan'ın elini güçlendiren bir unsur olmuştur. Bir yandan Vehhabi-Selefi ekolün bölgede güçlenmeye çalışması, diğer yandan da Şii karşıtlığı noktasında birleşince bazı Sünni hareketlerin de Şii karşıtlığı noktasında Selefilerle ortak bir paydada buluşmaları çok zor olmamıştır. Sufi bir temelden çıkan Taliban hareketi daha sonradan çok daha Selefi bir ekole bürünerek bu konuda verilebilecek önemli bir örnek olmuştur. Taliban Kabil'e girerek yönetimi ele aldığı anda bile tanıyan ülkeler Pakistan ve Suudi Arabistan olmuştur. Suudi Arabistan özellikle Vehhabiliği Afganistan'da güçlü kılabilmek için eğitim politikaları da dahil olmak üzere her türlü desteği Taliban'a vermiştir.¹⁶¹

Taliban ile alakalı olarak çok daha önceden Riyad'ın Afganistan politikasına katkısının bulunduğunu belirtmek yerinde olacaktır. Suudi Arabistan, Sovyetlerin Afganistan'ı işgal etmesinin ardından Afgan mücahitlere çok büyük oranda maddi destek sağlamıştır. Güvenliğini Batı politikalarına uyumlu hale getirmeye çalışan Suudi Arabistan'ın, ABD'nin de büyük teşvikiyle böyle davranmasının mantığını anlamak çok da zor olmamaktadır. Ayrıca Suudilerin Müslüman dünyaya vermeye çalıştığı mesajlar belliydi; mazlumlara gerçekten yardım eden İran değil, maddi ve manevi destek Suudi Arabistan'dan gelmekteydi.¹⁶²

Fakat burada yine bahsedilmesi gereken önemli bir nokta bulunmaktadır. Suudi Arabistan kendi Vehhabi-Selefi doktrinini oluşturmuş ve Körfez'de politikalarında da buna göre

¹⁶¹ Akdoğan, 2013, 179-180.

¹⁶² Oktav, a.g.e. 2011, 125.

hareket etmeye çalışmıştır. Devlet eliyle şekillendirilen bir ideoloji olarak söz konusu anlayışın tüm Sünni kesimlerin ilgisini çekemediğini ve hatta diğer Selefi gruplar için de yeterince odak noktası olmayı başaramadığını söylemek yerinde olacaktır. Özellikle İhvan hareketini desteklemek bir yana, düşmanca davranmasının ardında yatan gerçek de Suudi Selefililiğinin monarşik-devlet merkezli olması ve aynı zamanda da doktrin boyutunun devlet tarafından belirleniyor olması yatmaktadır. Suudi Arabistan içerisinde de İhvan hareketi kimi dönem sesini çıkarabilmekte ve bu da Krallık tarafından hoş karşılanmamaktadır. İhvan hareketinin son yüzyıl içerisinde edinmiş olduğu büyük tecrübeler de bu hoşnutsuzluğun temel sebeplerinden olmaktadır. Gerçekten de İhvan hareketinin tüm Müslüman coğrafyalarda temsilci bulabilmesi, İslami hareketler için az ya da çok ama mutlaka bir esin kaynağı olması ve Suudi Selefililiğinden bağımsız ve tamamen ayrı bir düşünceyi bünyesinde barındırması dolayısıyla, Riyad bu harekete düşmanca yaklaşmıştır.¹⁶³ Böylece Sünni coğrafyada İhvan hareketinin önemli bir imge oluşturması ve Riyad'ın bu imgeye düşmanca tavır sergilemesi, Sünni kesimler nezdinde Vehhabiliğin olumsuz imajına katkıda bulunan gelişmelerden birisi olmuştur.¹⁶⁴

Irak'ta nüfusun çoğunluğunu oluşturan Şiiilerin, ABD işgali neticesinde ülke yönetiminde etkin konuma gelmesi tarihe not düşecek ilginç bir tekerrürü oluşturmuştur. 1258 yılında Moğollar Bağdat'ın kapısına dayandığında şehrin kapısını açanlar Şiiiler olmuştur. Moğollar Bağdat'ı fethettiklerinde Sünni Hilafet yıkılmış, Şiiiler de bu anlamda özgürlüklerine kavuşmuşlardı. ABD'nin Saddam'ı devirmesinin ardından Şiiiler Irak'ta etkin duruma geldiler.¹⁶⁵ Irak'ta Saddam tarafından ülkeden sürülen ve İran'a geçen Şiiiler, Saddam'ın devrilmesinin ardından Irak'a gelerek önemli pozisyonlarda görev almışlar ve İran'ın bu anlamda Irak üzerinde nispeten önemli bir etkisi olmuştur.

Irak'ta Şiiilerin güçlenmesi ile ortaya çıkan iç savaş neticesinde Riyad yönetimi, İslam Konferansı Örgütü (sonradan adı İslam İşbirliği Teşkilatı olarak değiştirilmiştir) aracılığıyla 2006 yılında Iraklı Şii ve Sünni grupları bir araya getirerek Irak'ın geleceği için inisiyatif

¹⁶³ Kral Faysal döneminin bu anlamda bir istisna teşkil ettiğini belirtmek yerinde olacaktır. Kral Faysal dönemi İhvan ve Suudi Arabistan arasında karşılıklı bir yakınlaşma gerçekleşmiş ve Mısır'da Cemal Abdülnasır'ın baskısından dolayı bazı İhvan üyeleri Suudi Arabistan'da faaliyetlerine rahatlıkla devam edebilmiştir.

¹⁶⁴ İnternet: Telci, İ , Rakipoğlu, M . (2018). Suudi Arabistan'ın Müslüman Kardeşler Politikası: 1932-2016. *Akademik İncelemeler Dergisi (AID)*, 13 (1), 163-164. Web: <http://dergipark.gov.tr/akademikincelemeler/issue/36801/415985> adresinden 16 Haziran 2018'de alınmıştır.

¹⁶⁵ Kor, Z. T. (2014). *Ortadoğu Konuşmaları; Bölgesel ve Küresel Perspektiften Arap Baharı*. (Birinci Baskı). İstanbul: Küre Yayınları, 489.

almaya çalışmıştır. Şüphesiz bu hareketin oluşmasındaki en büyük etken bölgede İran'ın yükselmekte olan popüleritesi ve nükleer programı olmuştur. Riyad, bu ortaya çıkan yeni durum itibarıyla Tahran'ın Irak'taki potansiyel etkisinin farkına varmış ve Tahran'a karşı Irak'ta yeni konjoktüre müdahil olmak istemiştir. Bunu da doğrudan mezhepçilik yaparak daha da çıkmaza sürüklemek istemeyen Riyad daha ılımlı mesajlar ve tarafların arasında arabuluculuk yaparak ve nispeten yumuşak şekilde çözerek bölge ülkelerine olumlu mesajlar göndermek istemiştir.

Konjoktürün bu denli değişmesi ile birlikte Riyad kendisini çevrelenmiş hissetmekle beraber müttefik arayışlarına da hız kazandırmış ve ayrıca söylemlerde nispeten ılımlı bir politika izlemeye başlamıştır. Suudi Arabistan Kralı Abdullah'ın 2006 ve 2007 yıllarında Türkiye'yi ziyaret etmesi bu anlamda önemli bir gelişme olmuştur. Zira çok uzun bir süre sonra Türkiye'yi ziyaret eden ilk Suudi Kralı Abdullah olmuştur. Türkiye ziyareti nispeten Türkiye ile İran'ın arasının daha iyileştiği döneme denk gelmesi de Riyad'ın dış politik konjoktürü kaybetmek istemediği şeklinde yorumlanabilmektedir.

Hakikaten 2006 sonrası Riyad'ın politikalarında nispeten yumuşama ve barışçıl söylemlerin hâkim olduğu görülmektedir. Bu durum özellikle nükleer program sonrası maruz kaldığı yaptırımların da etkisiyle Tahran'da da karşılık bulmuş ve Mart 2007'de Kral Abdullah'ın daveti üzerine Mahmud Ahmedinejad, Suudi Arabistan'a ziyarette bulunmuş ve iki lider Mekke'de bir araya gelmişlerdir. Yine Aralık 2007'de Riyad'ın daveti üzerine Ahmedinejad Doha'da yapılan KİK Zirvesine katılmıştır. KİK Zirvesine katılan ilk İran Cumhurbaşkanı olan Ahmedinejad, KİK ülkeleri ile karşılıklı olarak işbirliğini artırma teklifinde bulunmuştur.¹⁶⁶ Tahran tarafından bakılacak olursa, nükleer programdan dolayı Batı tarafından ve özellikle ABD tarafından çok ağır yaptırımlara maruz bırakılmaktaydı. Bölgede zaten olağan şüpheli olan İran'ın nükleer programının da etkisiyle daha da yalnızlaşmasını engellemek istiyordu. Halihazırda "İsrail'in haritadan silinmesi" söylemi Ahmedinejad'ın popüleritesini ziyadesiyle artırmıştı ve Körfez ülkeleriyle ve özellikle Suudi Arabistan ile ilişkileri daha da geliştirmek bu amaca hizmet edecekti.¹⁶⁷

Suudi Arabistan'ın Vehhabi ve dolayısıyla da Selefî geleneği üzerinden çokça hareket ettiği bilinmektedir. Ama kimi dönem daha fazla radikalleşebilen Selefî bakış açısıyla Riyad

¹⁶⁶ İnternet: GCC Leaders Welcome Ahmadinejad's Proposals. *Asharq Al Awsat*. Web: <https://eng-archive.aawsat.com/theaawsat/news-middle-east/gcc-leaders-welcome-ahmadinejads-proposals> adresinden 17 Mart 2018'de alınmıştır.

¹⁶⁷ Hafezian, M. H. (2011). Iran-GCC Relations under President Ahmadinejad: 2005-2009. *Iranian Review of Foreign Affairs*, 1(5), 88.

yönetimi iç politikada da önemli problemlerle karşılaşabilmektedir. Örnek vermek gerekirse, Sovyetlerin Afganistan işgali üzerine Suudi Arabistan'dan çok sayıda insan Afganistan'a savaşa gitmiştir. Bu savaşçılar tekrar Suudi Arabistan'a döndüklerinde ise daha radikal görüşlere sahip olarak ortaya çıkmışlardır. 2003 yılında ise Suudi Arabistan içerisinde ciddi bir El Kaide örgütlenmesi ortaya çıkmış ve bir takım eylemlere girişmiştir. 12 Mayıs 2003 yılında Riyad'ın Batısında bombalı saldırıda 20 kişi hayatını kaybetmiş, ABD ise saldırıların El Kaide tarafından İran'da planlandığını iddia etmiştir.¹⁶⁸ 2009'a kadar bir dizi saldırıya girişmişse de Suudi Arabistan güvenlik güçleri El Kaide'ye karşı sıkı önlemler almaya çalışmıştır. En büyük saldırı planlarından birisi 2009 yılında ayaklanmalara karşı müdahale eden Prens Muhammed Bin Naif'in çok yakınında bir intihar saldırısı düzenlenmesiydi. Prens Muhammed saldırılardan hafif yarayla kurtulmuşsa da El Kaide'nin Suudi Arabistan'da yapacağı eylemlerin niteliği açısından önemli bir gelişme olarak değerlendirilebilmektedir. Suudi yetkililer, hazırladıkları 85 kişilik aranan teröristler listesindeki 35 teröristin en son İran'da görüldüğünü iddia etmişlerdi. Üstelik bu 35 kişi de Sünni'ydi.¹⁶⁹ Bu iddialar Riyad tarafından özellikle dile getirilmekte ve Tahran'ın Selefi örgütlere hamilik yaptığı sürekli gündemde tutulmaya çalışılmaktaydı.

4.2.2.3. Hac Gösterileri

İran için devrimin ardından Hac artık sadece bir ibadet değil aynı zamanda zalimlere karşı da İslami özgürlük gösterilerine ev sahipliği yapabilecek önemli bir konuydu. Ayrıca İran, komşu ülkeler ve halkları nezdinde Devrim'in kazanımlarını göstererek Hac ibadetini çıkarları doğrultusunda kullanmayı temel dış politika araçlarından birisi haline getiriyordu.¹⁷⁰ İran için Hac, dini ve politik bir zorunluluktan ziyade Suudi Arabistan'ın bunu sadece dini bir ibadet olarak algılamasını ise kabul etmiyordu. Suudi Arabistan ise, Hac ibadetinin politikadan uzak bir şekilde eda edilmesini istiyordu. En nihayetinde hacılar arasında sadece İranlılar yoktu ve bu muhtemel gösterilerin ve söylemlerin diğer hacıları etkilemesi hiç de zor olmayacaktı. Suudi Arabistan yönetimi, İran'ın gerçekleştirmek istediği etkiyi biliyordu ve önlemlerini bu konuda ziyadesiyle sert bir şekilde almıştı. Gösteriler engelleniyor, gerekirse

¹⁶⁸ Wright, S. (2007). *The United States and Persian Gulf Security: The Foundations of the War on Terror*. 173. Erişim adresi: <https://ebookcentral.proquest.com>.

¹⁶⁹ Teitelbaum, a.g.e. 2010, 25-26.

¹⁷⁰ Amiri, a.g.m. 2011, 680.

zor kullanılıyor ve İranlı hacılar uzaktan ve kısmen yakından güvenlik güçlerinin gözetimi altında hareket etmeye zorlanıyordu.

Humeyni, 1984 yılında Kutsal topraklar Mekke ve Medine üzerinde paylaşılmış bir İslami egemenliği dolayısıyla ortak bir yönetim altına alınmasını teklif etmiştir. Tabii ki kabul edilebilir olmaktan çok uzak bir teklifi yapmasının asıl amacı Suudi Arabistan'ın meşruiyetini ve otoritesini sarsmak olmuştur.¹⁷¹ Humeyni, Suudilerin otoritesini tanımıyordu, meşruiyetini kabul etmiyordu ve en önemlisi de Suudilerin kutsal topraklara ev sahipliği yapmasına göz yummak istemiyordu. Tüm bu söylemlerindeki meşruiyeti Suudi Arabistan'ın Batı ile ve özellikle ABD ile ilişkilerinin temelinde dayandırıyor. Humeyni'ye göre Suudi rejimi "İslam'ın en büyük düşmanı olan ABD" ile ortak çıkarlara sahipti ve ABD'nin kuklası olmaktan öteye gidemiyordu.

Bu gösteriler 1980'li yıllar boyunca devam etmiş Hac esnasında çıkan gösteri ve müdahalelerde 400 hacının öldüğü daha fazlasının da yaralandığı 31 Temmuz 1987 tarihinde en şiddetli boyuta ulaşmıştır. Yaralanan hacılardan 303 tanesi, ölen hacılardan ise 275 tanesi İranlıydı. Bunun üzerine Riyad, İranlı hacıların "Müslüman dünyasının lideri Humeyni" sloganları atması ile olayların önünü açtığı gerekçesiyle Tahran yönetimini suçlamıştır. Tahran ise Riyad yönetiminin hac mevsiminde yeterli önlemleri almaya muktedir olmadığını, İranlı hacılar söz konusu olduğunda ise Suudi yetkilileri ve görevlilerinin yeterli önlemleri bilerek almadıklarını belirterek suçlamalarını yöneltmiştir. Hatta Humeyni Hac olaylarından sonra "Saddam Hüseyin'i affetmek mümkün olsaydı bile, Suudi Arabistan'ı affetmek mümkün olmazdı" şeklinde açıklama yaparak Suudi Arabistan konusunda öfkesini dile getiriyordu.¹⁷²

1988 yılında ise Suudi Arabistan yönetimi Hac mevsiminde ülkelere uyguladığı kota sisteminde değişikliğe¹⁷³ giderek, Humeyni'nin önceki sayı olan 150 bin kişilik kontenjanda ısrar etmesine rağmen İran'a 55 bin kişilik bir kontenjan ayırmıştır. Bu sayıda değişikliğin olmaması neticesinde İran 1988 Haccını boykot ederek hacı adayını göndermemiştir. Hac kontenjanındaki büyük oranda azalma ve Hac mevsiminde gösterilerin devam etmesi 1988 yılında iki ülkenin karşılıklı diplomatik ilişkileri kesmesine kadar ilerlemiştir.

¹⁷¹ Amiri, a.g.m. 2011, 680.

¹⁷² Marschall, a.g.e. 2003, 59.

¹⁷³ Yeni sistemde, ülkelerin nüfusuna oranlar 1.000 kişiye bir hacı adayını düşecek şekilde bir kota sınırlaması getirilmiştir. Bu durumda İran 55.000 hacı adayını gönderebilecekti. Bu sistem değişikliğinin asıl sebebi ise İranlı hacıların bir önceki yıla benzer şekilde olması muhtemel olaylarda en kalabalık grubu oluşturmasını engellemektir.

1989 yılı Temmuz ayında Mekke'de Mescid-i Haram'ın dışında iki adet bomba patlamış saldırılarda bir kişi hayatını kaybederken on altı kişi de yaralanmıştır. Riyad, olayla alakalı İran kaynaklı olduğunu ileri sürdüğü on altı Kuveytli Şii'yi idam etmiş fakat Tahran suçlamaları kabul etmemiştir.¹⁷⁴

Hac ile alakalı sorunların çözülmesi bağlamında, her iki ülkenin de kendilerini zorlayan iç unsurları olmuştur. Sonuç olarak Hac, Müslümanların yapması gereken bir ibadetti ve İran halkı yönetimlerinden bu soruna çözüm bulmalarını istiyordu. Tabandan gelen bu talepler zaten dış politikada pragmatik bir dönüşüm geçiren İran yöneticileri üzerinde sorunun çözümü konusunda yeterince ivme kazandırmıştır. Suudi Arabistan da farklı sebeplerden ötürü sorunun çözümü için yumuşama sinyalleri vermekteydi. Birincisi Hac gelirleri Suudi Arabistan ekonomisinde önemli bir yere sahipti ve İranlı hacılar ise en kalabalık grubu oluşturuyordu. İkincisi 1987'deki Hac olayları hala akıllardaydı ve Suudi Arabistan'ın imajını kötü etkilemişti. Bu kötü imajın düzeltilmesi gerekiyordu. Üçüncüsü ise, İran'ın, kutsal topraklar Mekke ve Medine yönetiminin Suudi Arabistan'dan alınarak uluslararası yönetim altına alınması taleplerini yüksek sesle dile getirerek dünya Müslümanları üzerinde kamuoyu oluşturma çabalarıydı.¹⁷⁵

Tüm bu gelişmeler neticesinde 1991 yılında İran ve Suudi Arabistan arasında diplomatik ilişkilerin yeniden tesisi sağlanmış ve Suudi Arabistan, İran'a 115 bin kişilik bir hacı kontenjanı ayırmıştır. Hatta bu kontenjan içinden de 1987'de ölen hacıların aile üyelerinden oluşan 5 bin kişilik bir özel kontenjan ayırarak ikili ilişkilere yeni bir soluk kazandırma niyetini belirtmiştir.¹⁷⁶ Bu çabaların ardından da İran ise Hac mesajlarında özellikle İslam'ın birleştirici unsuruna vurgu yaparak iyi niyetini göstermeye çalışmıştır. Kimi dönem tedirginlikler olsa da 2000'li yılların ortalarına kadar Hac konusunda ilişkiler iyi seyretmiş hatta karşılıklı üst düzey ziyaretlerin de etkisiyle taraflar bu konuda işbirliği çabalarına bile girmiştir.

Tüm bu olaylardan başka kimi dönem Hac esnasında meydana gelen izdihamlarda birçok Müslüman hayatını kaybetmiştir. Bu yaşanan kötü hadiselerde herhangi bir provokasyon ya

¹⁷⁴ İnternet: A History of Hajj Tragedies. *The Guardian*. Web: <https://www.theguardian.com/world/2006/jan/13/saudi-arabia> ve İnternet: Hac'da son 40 yılda yaşanan facialar. *TRT Haber*. Web: <http://www.trthaber.com/haber/dunya/hacda-son-40-yilda-yasanan-facialar-205362.html> adreslerinden 2 Nisan 2018'de alınmıştır.

¹⁷⁵ Amiri, a.g.m. 2011, 682

¹⁷⁶ Amiri, a.g.m. 2011, 682.

da planlı bir saldırı ihtimali görünmemiş, olayların kaza ya da izdiham sonucu ortaya çıktığı değerlendirilmiştir.

4.2.3. Milliyetçilik

Her ne kadar dini retorik her iki ülke arasındaki mücadelenin ana söylemini içeriyor gibi görünse de her iki ülke de ulusal çıkarları doğrultusunda davranmaya çalışmaktadır. Özellikle kimi dönemlerde yürütülen nispeten daha romantik politikalar çoğunlukla geçerliliğini yitirmiş ve üzerinden çok geçmeden pragmatik bir politik yaklaşım benimsenmeye çalışılmıştır. İşte benzer durumlardan bir tanesi de Körfez’de etnik milliyetçilik üzerinden yürütülmeye çalışılan söylemler olagelmıştır. Özellikle tarihi Arap – Fars rekabetinin kimi dönem mücadelede önemli bir retorik olarak gündeme geldiği görülebilmektedir. Bu anlamda yoğunlukla İran’da Şah döneminde sürekli Pers İmparatorluğu’na atıf yapılmak suretiyle milliyetçi politikalar izlenmiştir. Şah’ın bu söylemleri de dünyada milliyetçi söylemlerin artma eğiliminde olduğu dönemlere denk geldiği de gözden kaçırılmamalıdır.

İran İslam Cumhuriyeti resmi ideolojisi İran’ın bir ulus devlet olma fikrini reddetmemiştir, aynı şekilde devletin faal iktisadi, sosyal ve kültürel rollerini de reddetmemiştir. Bununla birlikte İran İslam Cumhuriyeti, Pehlevi döneminde gerçekleşen laik, hukuki ve sosyal değişimleri ve dönüşümleri inkâr etmiştir. Buradan her ne kadar dini retorik çok güçlü olsa da İran İslam Cumhuriyeti yöneticilerinin milliyetçi duyguları tamamen bir kenara ittiğini söylemek yanlış olacaktır.

İran’da Devrimin ardından, Huzistan¹⁷⁷ bölgesindeki Araplar, muhtariyet talepleriyle beraber, bölgedeki petrol gelirlerinden de pay talep etmişlerdir. Fakat Devrim Muhafızlarının da aldığı önlemlerin etkisiyle bu talepler bir ayaklanmaya dönüşmemiştir.¹⁷⁸ Huzistan Arapları, İran ve Körfez ülkeleri açısından kimi dönemde tartışma konusu olagelmıştır. Özellikle İran- Irak Savaşı sırasında bu bölgenin savaşın ana cephelelerinden olması, Irak’ın bu cephe üzerinden özellikle hareket etmeye çalışması, Körfez ülkelerinin etnik söylemler ile bölgedeki Arapları etki altına alma ihtimalleri İran için tedirginliğin sürekli güncel kalmasına yol açmıştır. Fakat özellikle İran’da Şiiliğin çok güçlü

¹⁷⁷ Huzistan, Körfez’in kuzeyinde Şattülarap’ın doğusunda kalan ve Abadan, Hürremşehr ve Bender Humeyni liman kentlerini de içine alan bölgenin adıdır. Bölge geniş petrol yataklarının bulunması bakımından büyük önem arz etmektedir.

¹⁷⁸ Akdoğan, İ. 2013, 60-61.

toplumsal bağlara yol açmasının da etkisiyle buradaki tehdit hayati düzeye hiçbir zaman çıkmamıştır.

Suudi Arabistan tarafından ise, İran'ın Bahreyn üzerinde hak iddia etmesi ve Körfez'deki üç adayı (Büyük ve Küçük Tunb ile Abu Musa adaları) fiili olarak hâkimiyeti altına alması tarihsel olarak Fars hegemon kültürünün bir yansıması olarak algılanmaktadır. Tarihi Fars yayılmacılığının modern bir çağrışımı olarak Körfez'de bu türden hak iddiaları Suudi Arabistan'ı her zaman rahatsız etmiştir. 2012 yılında İran Cumhurbaşkanı Mahmud Ahmedinejad'ın Abu Musa adasını ziyaret etmesi söz konusu ihtilafı yeniden gündeme taşımıştır. Hemen akabinde KİK bir bildiri yayınlarak söz konusu kışkırtıcı davranışları kınamıştır.¹⁷⁹

Körfez ülkelerinde az da olsa Fars nüfus bulunmaktadır. Birleşik Arap Emirlikleri'nde %10-15, Katar'da %10, Bahreyn'de %8, Kuveyt'te %4 ve Umman'da %1 oranında bir Fars nüfus vardır. Suudi Arabistan'da Fars nüfusun olup olmadığı bilinmemekle beraber bazı İranlı ailelerin mevcut olduğu bilinmektedir.¹⁸⁰ Söz konusu nüfusun büyük bir kısmı işçi olarak gelmiş ve çalışan nüfus olarak Körfez ülkelerinde bulunmaktadır.

İran'ın Orta Doğu'daki iki çok önemli ve güçlü örgüt olan ve Araplardan oluşan Hizbullah ve Hamas'a verdiği destek Suudi Arabistan tarafından Arap dünyasına nüfuz etme girişimi olarak değerlendirilmiştir. Özellikle Arap milliyetçiliğinin en temel değeri olan Filistin konusuna İran'ın büyük bir önemle yaklaşması sadece dini retorik söylemi olarak anlaşılmamış, İran'ın Arap dünyasına da verdiği mesajlar olarak algılanmaktadır.

Uzunca bir dönem Nasır ve Baas rejimleri tarafından taşınan Arap Milliyetçiliği bayrağını özellikle Saddam Hüseyin'in devrilmesinin ardından Riyad eline almak istemiştir. Arap Milliyetçiliği söz konusu olduğunda ise Filistin üzerinde durulması gereken en temel değerlerinden birisi olmuştur. Gerçekten de Filistin konusunda Suudi Arabistan İran'ın duruşuna karşı bir önlem almaya çalışarak inisiyatifi kaybetmek istememiştir.

Nükleer program konusunda da özellikle İran toplumu bu durumu bir milli mesele haline getirmiş özellikle Batı'nın yaptırımları sonrasında bu algı çok daha üst seviyelere çıkmış ve bir gurur meselesi haline gelmiştir.

¹⁷⁹ İnternet: İran ile BAE Arasında Ada Krizi. *Anadolu Ajansı*. Web: <http://aa.com.tr/tr/dunya/iran-ile-bae-arasinda-ada-krizi/372748?amp=1> adresinden 6 Şubat 2018'de alınmıştır.

¹⁸⁰ Akdoğan, 2013, 64.

4.2.4. Rejim Çatışması

Yirminci yüzyıl özellikle ulus devletlerin de cumhuriyet rejimlerinin ardı ardına ortaya çıktığı bir dönem olarak göze çarpmaktadır. Böyle bir atmosfer içerisinde monarşi olarak yönetim şeklini devam ettiren özellikle Orta Doğu’da birçok ülkede darbeler yaşanarak ardından cumhuriyet rejimlerine geçilse de söz konusu darbelerdeki askeri rol geri plana itilememiştir. Ve ardından askeri yönetimlerin iktidarda olduğu otoriter rejimler Orta Doğu’da çok sık rastlanabilen bir durum halini almıştır. Körfez’de ise bu durum Irak’ı dışarıda tutacak olursak çok daha farklılık arz etmektedir. Körfez ülkeleri bağımsızlıklarını kazandıklarından itibaren katı ve güçlü bir monarşi sistemini devam ettirmişlerdir. Tabi burada artan petrol gelirlerinin Körfez monarşilerinin meşruiyetlerinin bir parçası olarak algıladıklarını da unutmamak gerekmektedir.

İran ve Suudi Arabistan arasındaki mücadelenin en büyük dönüm noktası olan İran İslam Devrimi neticesinde İranlıların deyimiyle 2500 yıllık monarşi sona ermiş ve bir “cumhuriyet” rejimi başlamıştır. Oldukça kendine münhasır bir özellik arz eden yeni Cumhuriyet, Körfez ülkelerini oldukça tedirgin etmeye yetmiştir. Bu ise söylemlerin “rejim çatışması” olarak tabir edilebilecek bir safhada ilerlemesine yol açmış, özellikle İranlı yöneticilerin monarşiye karşı olan tavırları ile sürekli bir tehdit algısı oluşmasına yol açmıştır.

4.2.4.1. Monarşi’den Cumhuriyet’e

Yirminci yüzyılda özellikle Birinci Dünya Savaşı’nın sonrasında dünyanın farklı coğrafyalarında monarşi rejimleri savaşlar, iç savaşlar ya da darbeler neticesinde yıkılmış ve cumhuriyet rejimleri kurulmuştur. Ve bu rejim değişiklikleri genellikle kanlı bir şekilde gerçekleştirilmiştir. Nispeten monarşi rejimlerinin uygulamalarından hoşnutsuz olan kitlelerin, ilk fırsatta cumhuriyet rejimine yönelmeleri ve bunu sağlayabilmek adına da darbe girişimlerinde bulunmaları yakın tarihimizde sıkça şahit olunan bir durum olagelmiştir. Özellikle Arap coğrafyasında milliyetçi akımlar ve rejim değişiklikleri dalgası Körfez Araplarını ciddi manada endişeye sevk ederken, çok geçmeden üzerine bir de monarşinin en güçlü olduğu ülkelerden İran’da ani bir rejim değişikliği konjonktürü tam manasıyla derinden sarmıştır. Yine çok uzun bir monarşi tarihi olan İran’da, kısa bir süre içerisinde

monarşinin yıkılarak yerine çok fazla örneği bulunmayan bir sistemin gelmesi tabi ki Körfez monarşilerini tedirgin etmiştir.

Humeyni, İran Devriminden önceki düşüncelerinde de çoğunlukla monarşiyi eleştirmekle beraber doğrudan karşı söylemler içerisine girmemiştir. Hatta İslam Şariatına riayet eden insan onuruna aykırı hareket etmeyen ve baskı ve zulümden kaçınan bir şahın müçtehitler tarafından seçilebileceği şeklinde bir siyasi tasavvuru bulunmaktaydı.¹⁸¹ Böyle bir durumda seçilebilecek olan şah için İslam'a uygun yaşadığı sürece yönetimini devam ettirebilmesinin geçerliliği olabilirdi. Fakat Devrimden sonra bu düşüncelerinin nispeten değiştiğini ya da söylemlerde değişikliğe gittiğini söylemek mümkün olacaktır. Bu anlamda, Devrim sonrası ise Humeyni monarşi rejimlerini “gayri İslami” olarak nitelendiriyordu. O'na göre “istişare” Müslümanlara emredilen bir toplumsal olguydu ve Müslümanlar da işlerini istişare ile yapmak zorundaydı. Aslında Suudi Arabistan da İran ile benzer şekilde istişare kavramına özel bir önem atfetmiştir. Fakat İran bunu cumhuriyet rejimi ile olmazsa olmaz bir şekilde ilintileyerek İslami Cumhuriyet içerisinde, Suudi Arabistan ise monarşi dâhilinde istişare organlarını kurarak formüle etmeye çalışmıştır. Suudi Arabistan'da, yönetim mekanizması içerisinde bir danışma organı olarak “Şura Meclisi” kurulmuştur.¹⁸² Şura Meclisi'nin işlevselliği tam manasıyla bulunmamakla birlikte Riyad tarafından Krallığın yönetsel bir istişare sistemine sahip olduğu iddia edilebilmektedir.

Humeyni, 1971 yılında Şah tarafından özellikle kutlaması gerçekleştirilen “Monarşinin 2500. Yıldönümü” törenlerini kınamak için yayınladığı bir bildiriye monarşi ile ilgili fikirlerini şöyle beyan etmektedir: “Peygamberimizin sünneti der ki; İranlı hükümdarlar tarafından icat edilen krallar kralı unvanı, Allah nazarında en çok nefret edilen unvandır. İslam, monarşi kavramına kesinlikle karşıdır. İslam, bu zulüm saraylarını yıkmak için gelmiştir.”¹⁸³

¹⁸¹ İnternet: Algar, H. (2014). İmam Humeyni, 1902-1962: Devrim Öncesi Yıllar. *İslam Düşüncesi Araştırma Merkezi*. Web: <http://www.islamdusuncesi.net/imam-humeyni-1902-1962-devrim-oncesi-yillar-75h.htm> adresinden 3 Nisan 2018'de alınmıştır.

¹⁸² İnternet: *The Basic Law of Governance, Kingdom of Saudi Arabia Ministry of Foreign Affairs* Web: <https://www.mofa.gov.sa/sites/mofaen/aboutKingDom/SaudiGovernment/Pages/BasicSystemOfGovernance35297.aspx> adresinden 12 Temmuz 2018'de alınmıştır.

¹⁸³ İnternet: Shadmehr, M. Khomeini's Theory of Islamic State and the Making of the Iranian Revolution (Eylül 16, 2017). 12. Web: <https://ssrn.com/abstract=3037793> ya da <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3037793> adresinden alınmıştır.

Suudi Arabistan'ın monarşi konusunda her zaman katı ve kesin bir tutumu olagelmıştır. İran'da monarşinin yıkılmasını ise doğrudan kendisine karşı bir tehdit olarak algılamıştır. Sonraki kısımda inceleneceği üzere İran İslam Cumhuriyeti yöneticileri her fırsatta zulüm altında olan Müslümanların ve diğer halkların ayaklanmalarına işaret etmekteydi. Riyad, tüm bu gelişmeleri kaygıyla incelemiş ve bu tür söylemlerin yükseldiği zamanlar özellikle göstermelik birçok “demokratik” uygulamayı yürürlüğe koysa da katı kabile tecrübesi ve geleneğinden hiç vazgeçmemiştir.

4.2.4.2. Devrim İhracı Söylemleri

İran'da devrim gerçekleşip İslam Cumhuriyeti kurulduğunda, yeni rejim güvenliği ile alakalı olarak tehdit algısını en derinden hissetmiş ve buna karşın bir takım önlemler alma yoluna gitmiştir. Dışarıda bağlantısız bir dış politika izleyeceğini açıklayan yönetimin ilk işi Merkezi Anlaşma Örgütü'nden (CENTO)¹⁸⁴ ayrılmak olmuştur. Tahran resmi söylemi, ardından her ne kadar barışçıl mesajlar içerse de özellikle çok geçmeden Irak tehdidinin de etkisiyle Körfez'de zalim-mazlum söylemlerini çoğaltarak benzer devrimlerin yaşanması gerektiği hususunda beyanatlarda bulunmuştur. Bu mesajların potansiyel alıcıları hiç şüphesiz Körfez ülkelerinde yaşayan Şiilerdi. Her ne kadar tüm dünya ülkelerindeki mazlumlara çağrılar yapılmış olsa da, bu çağrılara ilk cevap verenler Şiiler olmuştur. Bu yüzden Tahran'ın resmi devrim ihracı söylemi Şiiler üzerinden karşılık bulmuş ve Körfez'de örgütlenen ya da örgütlenmeye çalışan Şiiler üzerinden yürütülmüştür. Tabii burada belirtilmesi gereken önemli bir unsur da, Körfez'de 1979 sonrası bazı yaşanan olayların her ne kadar İran devrim ihracı söylemleri çerçevesinde şekillendiği düşünülse de bunun kesin olarak kanıtlanmasının zor bir husus olduğudur.

İran devrim ihracı politikasıyla dış güvenliğini kendi sınırlarından oldukça uzağa taşımaya çalışmış ve bunda da başarılı olmuştur. Özellikle Lübnanlı Şiilerle bağlantısı dikkate alındığında İran'ın güvenliği günümüzde kendi sınırından değil Akdeniz'den

¹⁸⁴ İnternet: Central Treaty Organization. *Encyclopædia Iranica*. Web: <http://www.iranicaonline.org/articles/central-treaty-organization-cento-a-mutual-defense-and-economic-cooperation-pact-among-persia-turkey-and-pakistan-wi> adresinden 4 Nisan 2018'de alınmıştır. CENTO; 1955 yılında Türkiye ve Irak arasında imzalanan ardından İran, İngiltere ve Pakistan'ın da katıldığı “Bağdat Paketi”nin, 1959 yılında Irak'ın çekilmesinin ardından isim değiştirerek ABD'nin de desteklediği güvenlik şemsiyesi amaçlı kurulmuş örgütün adıdır. Örgüt, 1979 yılında İran'ın ve hemen ertesi yıl Pakistan ve Türkiye'nin de çekilmesiyle kendiliğinden dağılmıştır.

başlamaktadır.¹⁸⁵ Yine Körfez’de de bu politikayı bu anlamda özellikle kışkırtmaya çalışmıştır.

Şah yönetimi, iç politikada meşruiyetini Batıcılık/Modernleşmeye dayandırmış, güvenliğini ise ABD ittifakıyla sağlamaya çalışmıştır. Yeni rejim ise, meşruiyetini İslam’a ve özellikle On İki İmam Şiiliğine, güvenliğini ise devrim ihracına dayandırma yoluna gitmiştir. Çünkü Devrimin önderlerinin düşüncelerine göre, İslami rejim İran ile sınırlı kalırsa başarılı olamayacak ve hayatta kalamayacaktı. Bu yüzden bir hayat sahasına ihtiyacı vardı ve özellikle İslam ülkelerinde benzer devrimlerin çoğalmasına ihtiyacı vardı. Bu noktada Humeyni’nin 21 Mart 1980’de Tahran Radyosundan da yayınlanan konuşmasında şu sözleri hafızalarda uzun süre yer etmiştir:

“Biz, devrimi ihraç etmeme fikrini bir kenara koymalıyız ve devrimimizi dünyaya ihraç etmek için çok çalışmalıyız. Çünkü İslam, çeşitli İslam ülkelerini farklı olarak değerlendirmez ve dünyadaki tüm mazlumların destekleyicisidir. Diğer yandan dünyadaki tüm güçler bizi tahrip etmek için güçleniyorlar. Eğer biz kendi ortamımızda kalırsak, yenilgiyle yüzleşmek zorunda kalırız. Açıkça bu güçlerle hesaplaşmalıyız ve dünyayı kendi ideolojimizle karşı karşıya bırakmalıyız.”¹⁸⁶

Bu söylem Körfez monarşilerini ve özellikle Suudi Arabistan’ı ziyadesiyle tedirgin etmiştir. Çok geçmeden Körfez ülkelerinde özellikle Şiiler ve devlet politikalarından hoşnut olmayan kitleler üzerinde bu politikanın etkisi görülmeye başlanmıştır. İran devletten devlete diplomasiden ziyade devletten halka diplomasi yürütmeye çalışmıştır. Önceki kısımlarda da değinildiği üzere, zalimler ve mazlumlar söylemi, aslında Batı ve kukla yönetimleri tarafından ezilmiş, sömürülmüş ve baskı altında bırakılmış halkların artık hak ettiği gücü eline alabilmesini içermektedir. Bu söylem, Körfez ülkelerinde Şiiler ile birlikte yeterli haklardan yararlanamayan Sünni Arapları da etkilemiştir.

İran’da gerçekleşen Devrim’den en çok ilham alanlar Körfez ülkelerindeki Şiiler olmuştur. Devrim’den hemen sonra özellikle Humeyni’nin monarşi karşıtı söylemleri Körfez ülkeleri için büyük riskler içeriyordu. Suudi Arabistan ise bu algıyı ve riski en derinden hisseden

¹⁸⁵ Şahin, M. (2007). İran Dış Politikasının Dini Retoriği, *Akademik Orta Doğu: Altı Aylık Orta Doğu Araştırmaları Dergisi*, 2(4), 11.

¹⁸⁶ İnternet: Khomeini: "We Shall Confront the World with Our Ideology". *Middle East Research and Information Project*. Web: <http://www.merip.org/mer/mer88/khomeini-we-shall-confront-world-our-ideology> adresinden 7 Şubat 2018’de alınmıştır.

ülke konumundaydı. Buradaki en önemli sebeplerin başında daha önceden değindiğimiz Vehhabi – Şii geçmişi ve bakış açıları gelmektedir. Suudi Arabistan gibi diğer Körfez Arapları da katı bir monarşi sistemi ile hükümlerini sürdürmeye çalışıyordu. Bununla alakalı olarak aslında Körfez Şiiileri için İran Devrimi psikolojik bir etki göstermişti. En nihayetinde Şiiilerin asıl hedefi buldukları ülkede sosyal haklardan yeterli ölçüde yararlanmak ve ayrımcı/dışlayıcı politikalara maruz bırakılmamaktı. Monarşinin yıkılması ya da İslami bir devrim gibi “ilham verici” kavramlar daha insani yaşam koşullarına sahip olmak adına bir çıkış noktası oluşturmaktaydı. Bu noktanın önemli bir göstergesi ise, Humeyni’nin sıkça vurguladığı “zalimler” ve “mazlumlar” söyleminin Körfez Şiiileri nezdinde popülerlik kazanması ve kitlesel gösterilerde bu vurgunun özellikle yapılmasıdır. Bilhassa Bahreyn ve Suudi Arabistan’daki Şiiiler, diğer Körfez ülkelerine nispeten daha dezavantajlı konumda bulunmaktaydı. Kuveyt Şiiileri ise, İran ile coğrafi yakınlığın da etkisiyle soy ve eğitim gibi vasıtalarla çok daha fazla bir etkileşim içerisinde olmuştur.

Körfez’de ya da başka ülkelerde bir anlamda sürgünde olan İranlı çalışanlar ise bu çabalara çok fazla dâhil olmamaya özen göstermiştir. Zaten işgücü olarak zorluklarla Körfez ülkelerinde çalışmak zorunda kalan İranlılar bu güç bela elde edebildikleri koşulları da kaybetmek istememişler bu gösterilere karşı uzak durmaya gayret etmişlerdir.

Devrim ihracı söylemleri ve Körfez ülkelerinde meydana gelen protestolar ve gösteriler eş zamanlı olarak meydana gelmiş, bu eylemlerin doğrudan İran yönetimi ile irtibatlı olup olmadığı konusunda çeşitli ihtilaflar oluşmuştur. İran Dışişleri Bakanlığı’nın ya da resmi olarak 1982’den sonra Lübnan’da aktif olan Devrim Muhafızları’nın ve devamında kurulan Hizbullah’ın doğrudan müdahil olduğu düşüncesinin de hâkim olduğu birtakım çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Körfez’deki etkileşimin sorumlusunun kim olduğu tam bilinemesse bile Devrim Muhafızları bu süreçte önemli bir rol oynamıştır. Sadece İranlıları değil aynı zamanda Körfez ülkelerindeki muhalefet hareketleri ile alakalı Arapları da eğitmişlerdir. Devrim Muhafızları, Irak, Bahreyn, Kuveyt ve Suudi Arabistan’da özellikle bu tür muhalif girişimler için farklı isimler altında yönlendirmeler yapmışlardır.¹⁸⁷ Devrim Muhafızları, Tahran’da bu tür yapılanmaları yönlendirebilmek için bir üs¹⁸⁸ oluşturmuş ve Körfez’den gelen gençleri Tahran, İsfahan, Ahvaz, Kum, Şiraz, Meşhed ve Buşehr’deki

¹⁸⁷ Irak’ta İslam Devrimi Yüksek Şurası (Supreme Assembly of the Islamic Revolution in Iraq, SAIRI), Bahreyn’in Kurtuluşu için İslami Cephe (Islamic Front for the Liberation of Bahrain, IFLB) gibi oluşumlar bunların en ünlü olanlarıdır.

¹⁸⁸ İstihbarat örgütleri, bu üssü “Talegani Merkezi” olarak adlandırmaktaydı.

paramiliter kamplarda eğitim almasını sağlayarak ülkelerine daha etkin bir ideoloji içerisinde döndürmeyi amaçlamıştır.¹⁸⁹

1979 yılı boyunca Suudi Arabistan'ın doğusundaki Şii yoğunluklu kenti Hasa'da "El-Suud" ile işbirliği yapmaması çağırısıyla broşürler dağıtılmıştır. Devrim sonrasında Suudi Arabistan'daki ilk Şii uyanışı da Kasım 1979'da hükümetin yasaklamalarına karşılık 90 bin kişinin katıldığı Aşure günü¹⁹⁰ törenleri ile başlamıştır. Suudi Arabistan yirminci yüzyılın ilk çeyreğinde Hasa bölgesini kontrolü altına almış ve 1927 yılında bir fetva ile Şiilerin toplu şekilde Aşure törenleri düzenlemesini yasaklamıştı. Dolayısıyla o tarihten bu yana toplu şekilde düzenlenmeyen Aşure törenleri 1979 yılında Humeyni'nin söylemlerinin etkisiyle kalabalık bir kitle dâhilinde gerçekleştirilmiştir. Gösteriler Aralık ayı boyunca devam etmiş, hükümetin Şii ayrımcılığına son vermesi talepleri ön plana çıkmıştır. Tüm bu gösterilerin İran Devriminden ilham aldığı aşikâr olmakla beraber İran yönetiminin doğrudan müdahil olduğu konusunda herhangi bir kanıt bulunamamıştır. Sonunda gösteriler Suudi yönetiminin aldığı sert tedbirler neticesinde bastırılmıştır.¹⁹¹

1980 yılında Hasa kentinde İran Devriminin yıldönümünde yine Şiiler tarafından gösteriler düzenlendi. Yine ana söylemler eşitlik ve adalet üzerine yoğunlaşmıştı. 1981 yılı ise şiddet eylemlerinin başladığı yıl oldu. Bunun temelde iki sebebi vardı. Birincisi protestoların hükümette herhangi bir değişikliğe yol açmadığı/açmayacağı görünüyordu. İkincisi ise, o yıl devam eden İran-İrak Savaşında Körfez ülkeleri Irak'a yardım etmeye başlamıştı ve İran, bu yöntemle Körfez ülkeleri nezdinde bu yardımın önüne geçmek istiyordu.¹⁹² 1980'li yıllar Körfez'de özellikle Kuveyt, Bahreyn ve Suudi Arabistan'da bombalama eylemleri ve saldırıların sıkça yaşandığı bir dönem olmuştur.

Ağustos 1987'de, İran Meclis Sözcüsü Rafsancani'nin dünya Müslümanlarına Suudi yönetimini devirmesi için çağrıda bulunmasının hemen ardından, Suudi Arabistan'da ARAMCO'nun tesislerinde Suudi Hizbullah'ının üstlendiği büyük bir patlama meydana geldi. 1988'de Suudi Havayollarının farklı bürolarına bir dizi bombalama eylemi

¹⁸⁹ Marschall, a.g.e. 2003, 29-32.

¹⁹⁰ Aşure günü Hicri Muharrem ayının onuncu günüdür. İslam için önemli günlerden kabul edilen Aşure günü, diğer peygamberlerin hayatlarında da önemli olaylara tekabül etmiş ve İslam için de önemli günlerden olmuştur. Fakat bu günün yine Müslümanlar için önemli bir anlamı daha vardır: Hz. Muhammed'in (S.A.V.) torunu Hz. Hüseyin'in Kerbela'da şehit edilmesi bu günde olmuştur. Şiiler ise, bu günde her yıl düzenlenen matem törenlerinde Hz. Hüseyin'in şehadetini anma gösterilerinde bulunur.

¹⁹¹ Akdoğan, 2013, 34-36.

¹⁹² Marschall, a.g.e. 2003, 35-36.

gerçekleştirildi. Bombalama eylemleri ile ilgili olarak 4 Suudi-Şii idam edildi. 1990'lı yıllar boyunca çok fazla şiddet olayı görünmemekle beraber, 1994'te Riyad'da, üzerinde "Kâfir İran Şah'ını unutma, Krallar şeytandır" yazılı broşürler dolaşıyordu. Haziran 1996'da Dahran, El-Khubar'da ABD askeri üssüne bombalı bir saldırı düzenlendi.¹⁹³ Saldırıda 19 kişi ölmüş 500'e yakın kişi de yaralanmıştır.¹⁹⁴ ABD yönetiminin İran bağlantılı olduğu iddiaları Tahran tarafından hemen yalanlandı. Suudi yönetimi ise, İran ile yavaş yavaş gelişmekte olan ilişkileri zedelememek için temkinli açıklamalar yaparak doğrudan İran bağlantısı ile ilgili iddiaları yalanlamıştır.

Kuveyt'teki Şiiler herhangi bir temsil mekanizmasında çok etkin bir unsur olarak karşımıza çıkmasa da ülke içerisinde ekonomik anlamda üst düzey kesim içerisinde olmuştur. Her ne kadar Kuveyt içinde bazı Şii gruplar devrim çağırısıyla harekete geçmeye çalışsa da bu gelişmişlik düzeyi özellikle ekonomik olarak üst düzey Kuveytli Şiilere mevcut durumun devamı konusunda cesaret vermiştir. İran Devrimine sempati duysalar ve hatta İranlı Şiiler ile yakın ilişki içerisinde olsalar bile devrim fikrinden çok fazla etkilenmemişlerdir. Kuveytli Şiilerin büyük çoğunlukla Arap ya da Kuveyt Milliyetçiliğini Fars Şii ideolojisine tercih ettiğini söylemek mümkündür.¹⁹⁵

Kuveyt'te 1983 yılında Şiiler tarafından başlatılan ayaklanmada da İran desteğinin varlığı hiç kuşku götürmemekteydi. Yine Kuveyt'te 1985 yılında Kuveyt Emirine düzenlenen suikast girişimi İran'ı bir kez daha hedef tahtasına oturtmuştu. İran ise suçlamaları reddetse de zaten hali hazırda süren savaşın da etkisiyle Kuveyt'in Irak'a yaptığı yardımların önünü kesebilmek için Tahran'ın da bu politikayı etkin olarak kullanmak istemesi çok olası bir durum olarak göze çarpmaktadır.

Katar'da çok fazla Şii olmaması ve Şiilerin de ekonomik anlamda iyi durumda olmaları sebebiyle devrim söylemleri çok yankılanmamıştır. Birleşik Arap Emirlikleri Şiileri, yönetim ile ortak çıkarlarda kesişmiş ve iş hayatında önemli bir etken konumundadır. BAE'de devrim söylemleri yoksul İranlılar, Iraklı Şii göçmen işçiler ve Filistinliler arasında yankı bulsa da gösteriler ve söylemler çok geniş bir boyuta ulaşmamıştır.

Bahreyn, nüfusunun çoğunluğunun Şii olmasına rağmen ülkeyi yöneten aile olan El-Halife ailesi Sünni'dir. Ayrıca çok uzun süredir inci ticareti ile uğraşan ve bugün de hatırı sayılır

¹⁹³ Marschall, a.g.e. 2003, 38.

¹⁹⁴ Teitelbaum, a.g.e. 2010, 21.

¹⁹⁵ Marschall a.g.e. 2003, 42.

güçleri olan elit kesim de Sünni'dir. Sünnilerin ticari faaliyetleri elinde bulundurması yüzünden Şiiler de daha ziyade balıkçılık ve tarımsal faaliyetlerle uğraşmışlardır. Bu faaliyetlerden dolayı da doğal olarak Sünnilerin tabi olmadıkları fazladan vergi ödemek zorunda kalmışlardır. İşte bu durum Sünniler ve Şiiler arasında farklı toplumsal ve çevresel faktörlerin gelişmesini ortaya çıkarmış ve bu anlamda toplum içerisindeki ayrışmaları da beraberinde getirmiştir. Bu ayrışmalar Arap Baharı sürecinde Bahreyn'de ortaya çıkan olayların en temel sebeplerinden birisi olmuştur.¹⁹⁶

Bahreyn'in 1971 yılında bağımsızlığını kazanmasının ardından Şeyh İsa Bin Hamad El-Halife anayasa oluşturabilmek için anayasal meclisin kurulacağını duyurdu. Bir kısmı seçilmiş bir kısmı atanmışlardan oluşacak meclis için seçimler yapıldı. Bu meclis kısıtlı gücüne rağmen toplumsal olarak bir tartışma ortamı sağladı. Bu Meclisin, 1974 yılında yönetimin güvenlik ile ilgili çıkardığı düzenlemelere¹⁹⁷ ve ayrıca ABD askeri üssünün kiralanmasının yenilenmesine rızasını beyan etmemesi üzerine Bahreyn yönetimi meclisi feshetmiştir. Ardından uzun bir baskı dönemi başlamış ve özellikle sol partiler ile Şiiler üzerinde sürgün, işkence ve cinayetlerin de yaşandığı ciddi bir baskı dönemi başlamıştır.

İşte bu baskı dönemiyle beraber 1979'da İran İslam Devriminin ardından Bahreyn'de devrim için bir girişim ortaya çıkarmıştır. Ama 1970'lerde olduğu gibi sol ağırlıklı hareketler değil bu kez Şii ağırlıklı bir hareket adını duyurmuştur. Bahreyn'in Kurtuluşu İçin İslami Cephe (IFLB) El-Halife rejimine karşı 1981 yılında bir darbe girişiminde bulunmuştur. Bu anlamda bir diğer örgütlenme ise merkez olarak İngiltere'de faaliyet gösteren Bahreyn Özgürlük Hareketi (BFM) olmuştur. Bu iki örgüt de Şii oluşumlar olarak İran'ın devrim ihracı fikrini Bahreyn'de pratiğe dönüştürmeye çalışmıştır.¹⁹⁸

Birleşik Arap Emirlikleri Körfez politikalarında genellikle Suudi Arabistan ile hareket etmeye özen göstermiştir. Zaten Basra Körfezi'nde bulunan adalardan dolayı İran ile problemleri bulunan Birleşik Arap Emirlikleri'nde çok fazla Şii nüfus olmadığından ve

¹⁹⁶ Hanieh, A. (2013). "Bahrain". In Amar, P., Prashad, V. (Eds.). *Dispatches From the Arab Spring: Understanding the New Middle East*. 65-66. Erişim adresi: <https://ebookcentral.proquest.com>.

¹⁹⁷ Bu düzenlemeler siyasi muhalefete karşı çok büyük bir baskı uygulanması, bireylerin üç yıla kadar mahkemeye çıkarılmaksızın gözaltına alınabilmeleri gibi sert güvenlik tedbirleri içeriyordu.

¹⁹⁸ İnternet: Rivera, J. Iran's Involvement in Bahrain: A Battleground as Part of the Islamic Regime's Larger Existential Conflict. *Small Wars Journal*. Web: <http://smallwarsjournal.com/jrnl/art/iran%E2%80%99s-involvement-in-bahrain> adresinden 12 Ağustos 2018'de alınmıştır.

ülkedeki yabancıların çok büyük çoğunluğunun çalışmak için başka ülkelerden gelen göçmenlerden oluşmasından dolayı devrim ihracı tehdidini çok yakından hissetmemiştir.

Tüm bu gelişmeler İran Devrimi'nin ihraç edilemediğini ama yine de devrim ihracının kısmen başarılı sonuçları olduğunu bize göstermektedir. Fakat burada üzerinde durulması gereken önemli bir husus ise, devrim ihraç edilmese de, özellikle Suudi Arabistan, Kuveyt ve Bahreyn'de Şiiler için önemli gelişmeler yaşanmasıdır. Adı geçen ülkeler ile birlikte diğer Körfez ülkeleri ekonomik sosyal politikalarını Şiileri de içerecek şekilde revize etmeye yanaşmışlar ve bu sayede artan kitlesel reaksiyonların da önüne geçmeye çalışmışlardır. Devrim tam manası itibarıyla gerçekleşmemiş olsa da bu kazanımlar Körfez Şiileri için önemli bir başarı olmuştur. Devrim ihracı politikasının en azından bu anlamıyla kısmen başarılı sayılabilmesinin altında yatan etken de budur.

20 Kasım 1979 günü Cüheyman el Uteybi ve etrafındaki bir grubun Mescid-i Haram'ı işgal etmesi ilk başta Suudi Arabistan'ın İran'dan kuşkulmasına neden oldu. Fakat konu tam tersine, katı Vehhabi yoruma sahip Necd'li bir grubun Suudi yönetimine karşı giriştiği bir hareket olmaktaydı. Bu baskın hareketini düzenleyen kitle Suudi yönetimini yozlaştığı iddialarıyla reddediyordu ve onları Allah'ı inkâr edenlerle işbirliği yaptıkları gerekçesiyle otoritesinin meşruiyetini kaybettiğini düşünüyordu.¹⁹⁹ Bu teşebbüse Suudi Arabistan ise kendi askerleri ile müdahale edemeyince önce Pakistanlı askerler ile müdahale etmeye çalışmış yine başarılı olamayınca, Fransa'dan yardım talebinde bulunarak Fransız özel birliklerinin Mescid-i Haram'a ayak basmaları ile müdahale edebilmiştir.²⁰⁰ Bu durum Riyad'ın iç güvenlik konusundaki kapasitesini göstermesi bakımından önem arz etmektedir. Ayrıca, Suudi yönetimi iç güvenliğine tehdit olarak değerlendirebileceği her konuda olağan şüpheli olarak gözünü önce İran'a çevirmekteydi. Zamanla bir paranoya halini alan devrim ihracı politikası nispeten Humeyni'nin vefatının ardından Ali Hamaney'in Rehber olması ve Rafsancani'nin de Cumhurbaşkanı olması neticesinde izlenen pragmatik dış politika neticesinde yavaş yavaş azalmıştır. Yine de Riyad'ın bölgesel nitelikteki özellikle Körfez'deki her hareketlenmede bir Tahran kaygısı ortaya çıkmaktadır.

İran'da yöneticiler devrim sonrası her ne kadar devrim ihracını sürekli gündemde tutmaya çalışsalar da kimi zaman böyle bir niyetlerinin olmadığını da söylemlerinde dile getirmeye

¹⁹⁹ Akbarzadeh, S., Saeed, A. (Editörler). (2003). *Islam and Political Legitimacy*. 35. Erişim adresi: <https://ebookcentral.proquest.com>. Büyükkara, a.g.e. 2016, 218-219.

²⁰⁰ Büyükkara, M. A. (2015). *Geçmişten Günümüze Kabe'nin İşgali*. (Üçüncü Baskı). İstanbul: Rağbet Yayınları, 142-143.

çalışmışlardır. Özellikle İran-İrak savaşı esnasında Körfez ülkelerinin arabuluculuk girişimlerinin olduğu dönemlerde bu söylemden vazgeçtikleri görülmektedir. Fakat asıl söylem değişikliği Rafsancani ile gelişmiştir ve çok fazla dalgalanan bir konjonktürden etkilenmiştir.

4.2.5. Uluslararası Düzeyde Destek Arayışları

Her iki ülkenin de kimi dönem bölgesel ya da küresel düzeyde destek arayışlarında bulunduğu görülmektedir. Körfez’de özellikle Suudi Arabistan’ın her zaman olduğu gibi ABD ile ve ardından diğer Körfez Arap ülkeleri nezdinde önemli bir ittifak sistemi geliştirmeye gayret gösterdiği bilinmektedir. İran ise benzer şekilde ticari anlamda ve özellikle Batı’nın uyguladığı yaptırımlar neticesinde yüzünü daha çok Rusya ve özellikle Çin’e çevirerek bir konjonktür oluşturmak istemektedir.

İslam İşbirliği Teşkilatı

İslam İşbirliği Teşkilatı, 1969 yılında Mescid-i Aksa’nın yakılma girişiminin ardından Fas’ın başkenti Rabat’ta düzenlenen ilk İslam zirvesinde İslam Konferansı Örgütü adıyla kurulmuştur. 2011 Astana Zirvesinde ise örgütün adı İslam İşbirliği Teşkilatı olarak değiştirilmiştir. 1970 yılında Örgüt, Cidde’de bir Genel Sekreterlik organı kurulmasına karar vermiş ve Sekreteryası’nın Kudüs’ün kurtarılmasına kadar Cidde’de faaliyette bulunması kararlaştırılmıştır.²⁰¹ İİT, şu anda 57 üye ülkesi ile beraber Birleşmiş Milletler’den sonra en büyük uluslararası örgüt konumundadır. Suriye’nin üyeliği ise askıya alınmıştır.

İİT’nin amacını kısaca “İslam dünyasında birlik ve beraberliği oluşturma ve Müslüman toplumların sorunlarına çözüm bulmak” şeklinde özetlemek yerinde olacaktır.²⁰² Fakat İİT’nin kuruluşundan bugüne kadar üye ülkelerin özellikle rejimlerinin de farkı olmasından ötürü tabi ki siyasi ve kültürel farklılığın da etkisiyle ortak siyasi kararlar almaktan oldukça

²⁰¹ İnternet: İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT). *Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı*. Web: <http://www.mfa.gov.tr/islam-isbirligi-teskilati.tr.mfa> adresinden 4 Mart 2018’de alınmıştır.

²⁰² Ataman, M., Gökçen, A. N. (2014). Sembolizm ve Aktivizm Arasında İslam İşbirliği Teşkilatı. *SETA Analiz*, 76, 10.

uzak bir görüntü çizmiştir. Özellikle söylemden ileriye gidemeyen İİT kendi içinde bölünmüşlüğü çok sık yaşamaktadır.

Merkezin Cidde olması tabi ki Suudi Arabistan'ın örgüt içerisinde ağırlığını artırma çabalarının da bir göstergesi olmuştur. Suudi Arabistan ve Körfez ülkelerinin İİT içerisinde her zaman bir ağırlığı olmuştur. Bunda en büyük etkenlerden birisi de kuşkusuz İİT'nin maddi altyapısının büyük çoğunluğunu Körfez ülkelerinin üstlenmesi olmaktadır. Bu durum ise Körfez ülkelerinin olumsuz görüş bildirdiği konularda Teşkilatın farklı kararlar alamamasına yol açmaktadır. Körfez ülkelerinin etkisinden dolayı da İran'a karşı da İİT içerisinde daha güçlü bir duruş sergilenebilmektedir. Bu durum Türkiye'nin 2004 yılından bu yana İİT içerisindeki ağırlığını artırmasıyla kimi dönem nispeten değişikliğe uğramıştır denilebilmektedir. Türkiye özellikle nükleer programdan ötürü yaptırımlarla karşı karşıya kalan İran ile daha yakın işbirliği içerisinde bulunsa da özellikle Teşkilat içerisindeki Arap ülkelerinin sayıca fazlalığının da etkisiyle İran'a karşı bir duruş sergilenebilmektedir.

Tahran, 1990'lar boyunca İİT'yi (yani o zamanlar İKÖ'yü) Riyad'ın Müslüman dünyasındaki özellikle Bosna, Keşmir, Afganistan, Lübnan, Filistin ve Cezayir nezdinde liderlik rolüne karşı harekete geçirmeye çalışmıştır.²⁰³ İran'ın söz konusu coğrafyalardaki yaklaşımı daha aktif olmaktan yanayken Suudi Arabistan ise daha statükocu ve Batı ile çıkar çatışması yaşamamak üzerine kurulu olmuştur. Dolayısıyla Tahran, İİT nezdinde daha aktif çabalar içerisinde bulunulması gibi argümanlarda bulunmuş ve İslam ülkelerinden de nispeten olumlu dönüşler almıştır.

Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Konseyi

Suudi Arabistan, Irak'ın İran'a saldırmasının ardından önceki kısımlarda da bahsedildiği üzere güvenlik anlamında tehdit algısını en üst düzeyde hissetmiş ve Körfez'de diğer Arap monarşileri ile beraber bir güvenlik şemsiyesi oluşturma çabalarına hız vermiştir. Nitekim Suudi Arabistan için ortada ilginç bir durum vardı; hem İran hem de Irak ciddi bir tehdit ortaya çıkarmıştı. Ayrıca Sovyetlerin Afganistan'ı işgali bölgeye bir de Sovyet tehdidini eklemişti. Hatta bu anlamda Suudi Arabistan Dışişleri Bakanı Velihaht Prens Suud El Faysal;

²⁰³ Rubin, L. (2014). *Islam in the Balance: Ideational Threats in Arab Politics*. 100. Erişim adresi: <https://ebookcentral.proquest.com>.

“Afganistan işgalinin Körfez ülkelerinin güvenlikleri için kendileri bir araya gelmeli” açıklaması yaparak bu amacı işaret etmekteydi.²⁰⁴

Körfez İşbirliği Konseyi, antlaşmasının Suudi Arabistan, Bahreyn, Kuveyt, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri ve Umman devlet başkanları tarafından imzalanmasıyla 25 Mayıs 1981’de Abu Dabi’de merkezi Riyad olan bölgesel düzeyde bir işbirliği örgütü olarak ortaya çıkmıştır. KİK, ilk başta amacı ekonomik, sosyal ve eğitim politikalarında işbirliği amacı taşısa da asıl amaç güvenlik şemsiyesi oluşturabilmektir. Her ne kadar bu çabalar sonuç vererek bir örgüt kurulmuş olsa da, uzun vadede Körfez İşbirliği Konseyi istenilen amaca ulaşmaktan çok uzak kalmıştır. Bunun sebeplerinin arasında Körfez ülkelerinin politika farklılıkları, Suudi Arabistan’ın tek başına sorumluluk almak istememesi, özellikle petrol üretimi ve fiyatları konularında ortak paydada buluşamamaları gibi sebepler sıralanabilir.²⁰⁵

Körfez İşbirliği Konseyi’nin bölgede ortak silahlı bir güç oluşturma fikri başlangıcından bu yana sürekli gündemde kalmış ve nihayet 1984 yılında dördüncü KİK Zirvesinde Yarımada Kalkanı adında 10.000 kişilik müşterek bir askeri güç oluşturulması kararını almışlardır. Bu askeri güç Körfez ülkeleri sermayesi ve daha çok Pakistanlı askerlerden ve ABD silahlarından oluşmaktaydı.²⁰⁶ Suudi Arabistan ise bu askeri gücün oluşumundan ziyadesiyle memnun olmuştu çünkü Şah sonrası ABD’nin Körfez’deki desteğinin büyük bir kısmı bu kez Riyad’a akmıştır. Ve 2011 Bahreyn ayaklanmalarını bastırabilmek için bu güç etkin olarak kullanılmıştır.²⁰⁷

2004 sonrası Riyad’ın özellikle konjonktürün de etkisiyle dış politikasında çok daha kapsayıcı bir politika izlediği konusuna daha önceki kısımlarda değinilmişti. Bu kapsamda 2008 yılında Riyad’ın girişimleriyle KİK’in en azından stratejik ortak olarak Türkiye’yi, ardından da 2011 yılında üye ülke olarak Ürdün ve Fas’ı kapsayacak şekilde genişleme çabaları,²⁰⁸ İran’ın bölgede nüfuzunu asgari düzeyde tutabileceği ve hatta bir caydırıcı etki yapabileceği hedeflerini ortaya koymuştur. Böylece söz konusu ittifak sistemi Körfez’den daha geniş bir coğrafyaya yayılabilecekti. Bununla beraber Suudi Arabistan Kralı

²⁰⁴ Arı, a.g.e. 1999, 159.

²⁰⁵ İnternet: Akkaya, G. N. (2013). Körfez İşbirliği Konseyi Krallar Kulübü ve Değişen Bölgesel Düzen. *SETA Analiz*. 70(23). Web: http://file.setav.org/Files/Pdf/20130830141650_korfez-isbirligi-konseyi-1.pdf adresinden 10 Mayıs 2018’de alınmıştır.

²⁰⁶ Hüseyin, A. (2011). *İran’da Devrim ve Karşı Devrim*. (Üçüncü Baskı). İstanbul: Pınar Yayınları, 297.

²⁰⁷ Akdoğan, 2013, 101.

²⁰⁸ İnternet: Ryan, C. (2014). Jordan, Morocco and an Expanded GCC. *Middle East Research and Information Project*. Web: <http://www.merip.org/jordan-morocco-expanded-gcc> adresinden 7 Mart 2018’de alınmıştır.

Abdullah'ın 2011 yılında Avrupa Birliğine benzer şekilde bir Körfez Birliği kurulmasını teklif etmesi²⁰⁹ Körfez İşbirliği Konseyi'nin aslında nihai hedeflerinden, en azından Riyad için durum böyledir, uzak kaldığı ve dolayısıyla daha etkin bir örgütlenme yoluna gidilmesi hedeflerini göstermesi bakımından önemli bir gelişme olarak değerlendirilebilmektedir.

İran ise Körfez İşbirliği Konseyi'ni kimi zaman kendisine karşı kurulmuş bir ittifak olarak görmüş ve söylemlerinde bu yönde bir ittifakın Körfez güvenliğine olumlu katkısından ziyade olumsuz etkilerinin olabileceğini belirtmiştir. Çünkü Körfez'e en uzun kıyısı olan ülke İran'ın da Körfez'de dâhil olmadığı bir güvenlik şemsiyesinin bu anlamda olumlu bir katkı vermesini beklemek çok da gerçekçi bir yaklaşım olmayacaktır.

Arap Devletleri Ligi

Kısaca Arap Birliği olarak da bilinen Arap Devletleri Ligi, Arap Milliyetçiliğinin hızlı bir şekilde yükseldiği dönemde 1945 yılında özellikle Mısır'ın girişimleriyle kurulmuş ve bugün örgütün üye sayısı 21 ülkeye yükselmiştir. Suriye üyeliği ise askıya alınmıştır.²¹⁰

Arap Devletleri Ligi zaman içerisinde İsrail-Filistin ihtilafının çözümü ve üye ülkelerin iç karışıkları ile ilgili sorunlara önemle eğilmiştir. Özellikle Lübnan iç savaşını sona erdiren 1989 Taif Anlaşmasının imzalanmasında Suudi Arabistan'ın da girişimleriyle Arap Devletler Ligi'nin önemli bir katkısı bulunmaktadır. Aynı anlamda Irak'ta Sünni ve Şii gruplar arasında arabuluculuk yapmak üzere Suudi Arabistan'ın önemli girişimleri bulunmaktadır. Suudi Arabistan özellikle Mısır'ın da Arap dünyasında popülaritesini kaybetmesinden sonra Irak'ın 2003 sonrası Arap dünyasındaki etkisini kaybetmesi ile beraber Suudi Arabistan'ın Arap Devletleri Ligi nezdinde ağırlığını artırma çabaları görülmektedir. Özellikle Suudi Arabistan'ın konjonktürünün etkisinde kalan Arap Devletleri Ligi tüm mesaisini İran'ın Arap dünyasına nüfuz etme girişimleriyle ilgili kınama kararları almaya ayırmaktadır.

Özellikle Suudi Arabistan Dışişleri Bakanı Suud Bin Faysal 2009 yılında Arap Devletleri Ligi üyesi ülkeleri İran'ın nükleer programının bu ülkenin Irak, Lübnan ve Filistin'deki tüm müdahaleleri için bir etki aracı olacağı düşüncesiyle Tahran'a karşı ortak hareket etmeye

²⁰⁹ İnternet: Roberts, D. (2012). Of Saudi Arabia and the Gulf Union. *E- International Relations*. Web: <http://www.e-ir.info/2012/07/10/of-saudi-arabia-and-the-gulf-union/> adresinden 7 Nisan 2018'de alınmıştır.

²¹⁰ İnternet: Arap Devletleri Ligi (AL). *Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı*. Web: <http://www.mfa.gov.tr/arap-ligi.tr.mfa> adresinden 5 Nisan 2018'de alınmıştır.

çağırıştır. Bu durum Riyad yönetiminin İran'a karşı mücadelesinde Körfez'den daha geniş bir coğrafyanın yani tüm Arap ülkelerinin desteğini almaya çalışması olarak da değerlendirilebilmektedir.²¹¹

ABD Doktrinleri

1969 yılında Nixon Doktrini çerçevesinde ABD, uluslararası arenadaki ulusal çıkarlarına karşı herhangi bir girişimde doğrudan müdahil olmak yerine müttefikleri aracılığıyla müdahil olacağı bir dönem başlatmıştı. Bu müttefikler ise Körfez'de İran ve Suudi Arabistan olmuş ve bu sayede İkiz Sütun politikası ile Körfez güvenliğini ABD, en azından kendi ulusal çıkarları doğrultusunda sağlamaya çalışmıştır. Adı geçen her iki ülke de ABD'nin en büyük silah tedarikçileri arasında yer almış ve hatta İran bu politikanın en kazançlı ve büyük müttefiki olarak ortaya çıkmıştı.

ABD Başkanı Carter'in 23 Ocak 1980'de Kongre'de yaptığı konuşmasında, "Basra Körfezi'nde denetimi ele geçirmek amacıyla herhangi bir yabancı güç tarafından yapılacak müdahalenin ABD'nin yaşamsal çıkarlarına bir saldırı olarak dikkate alınacağını, böyle bir saldırıya askeri güç de dâhil olmak üzere her türlü araçla karşı konulacağını" söylemesi Körfez'de Nixon Doktrini'nin yerini Carter Doktrini'nin aldığı bir dönemi başlatmış oluyordu.²¹² Böylelikle artık ABD, Körfezin güvenliğini Körfez'e bıraktığı Nixon doktrinine devam edemezdi. İran'da Şah'ın devrilmesi, Sovyetlerin Afganistan'ı işgali ve İran-İrak Savaşı ABD'nin Körfez'deki çıkarlarını tehdit altına almaktaydı. Tüm bunlarla beraber ABD Körfez'deki çıkarlarını koruyabilmek adına Carter Doktrini çerçevesinde Suudi Arabistan'ın zaten istemiş olduğu AWACS uçaklarını göndererek önlem almaya çalışmıştır.

ABD Devlet Başkanı Clinton döneminde ise özellikle soğuk savaş sonrası ABD ulusal çıkarlarının doğrudan tehdit edilmesi ve Balkanlardaki gibi sistematik bir etnik temizlik içerisine girilmeye çalışılması gibi unsurlar neticesinde ABD'nin de mevcut gücüyle orantılı olarak müdahale hakkının saklı olduğu hususu ön plana çıkarılmıştır. Özellikle Soğuk Savaş sonrası bu müdahale hakkının şüphesiz öncelikli olarak BM ya da NATO marifetiyle sürdürülmesi amaçlanmıştır.²¹³ Ayrıca ABD ulusal çıkarının önem gerektirdiği bölgelerde

²¹¹ Başkan, a.g.m. 2013, 60.

²¹² Ari, a.g.e. 1999, 169-170.

²¹³ İnternet: The Clinton Doctrine: a New Foreign Policy. *The Christian Science Monitor*. Web: <https://www.csmonitor.com/1993/0618/18191.html> adresinden 7 Nisan 2018'de alınmıştır.

olası istikrarsızlık sahalarına dönmesinin önüne geçilebilmesi de bu dış politik yaklaşımın başka bir sonucu olmuştur. ABD, Irak ve İran'a karşı "Çifte Çevreleme" olarak da bilinen BM ambargoları, ekonomik ambargo ve uçuşa yasak bölgeler gibi araçları ile bu politikasını sürdürmüştür.

17 Ekim 2002 tarihinde ABD Başkanı Bush'un "Bush Doktrini" olarak bilinen açıklamaları ABD ve Orta Doğu politikaları açısından çok önemli bir dönüm noktası olmuştur. Önleyici savaş kavramının ortaya çıkarıldığı bu doktrin çerçevesinde ABD ulusal çıkarının tehdit altında olduğu durumlarda herhangi bir reaksiyonu beklemeden müdahale edeceğini bildirmiştir. Başka bir deyişle, herhangi bir saldırı beklemeden tehdidin olması durumunda dahi gerekli askeri önlemleri alacağı ilan edilmekteydi. Nitekim önce Afganistan ardından da Irak işgalleri bu doktrin çerçevesinde şekillenmiştir.

2007 yılında ABD Dışişleri Bakanı Condoleezza Rice, İran ve Suriye'nin kendi tercihlerini yaparak bölgeyi istikrarsızlığa sürüklediklerini, Sünni devletlerin ise ılımlı olduklarını ve marjinal gruplara karşı bir ittifak oluştuğunu açıklamıştır. Bu söylem nitekim İsrail'e karşı Hizbullah ve onu tüm gücüyle destekleyen İran ve Suriye'nin bölgede çok güçlenmesine karşılık Sünnileri destekleme stratejini göstermektedir. Tabii burada Sünni blok Suudi Arabistan öncülüğünde desteklenecektir.²¹⁴

Nixon Doktrini hariç diğer tüm doktrinler aslında Körfez politikalarında İran'ı dışlayıcı ve hatta İran tehdidinin vurgulandığı bir konjonktür ortaya koyuyordu. ABD, İran İslam Cumhuriyeti ile beraber Körfez güvenliğinin olabildiğince tehdit altında olduğu algısını en derinden hissetmekteydi. Nixon Doktrini ile beraber Körfez'deki en büyük müttefiki olan İran'ın devrim sonrası en büyük düşman haline gelmesi ile birlikte Körfez'deki en büyük müttefiki Suudi Arabistan olmuştu. Sadece müttefik değil aynı zamanda en büyük müşteri konumuna da ulaşan Riyad'ın bazı kısa süreli istisnaları saymazsak her dönem ABD ile su götürmez bir dostluk ilişkisi içerisinde olduğu ve bu dostluğu sürdürebilmek adına her türlü fedakârlığı yapmaya razı olduğu gerçeğini de belirtmek yerinde olacaktır.

²¹⁴ İnternet: Ignatius, D. Rice's Strategic Reset. *Washington Post*. Web: <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2007/01/25/AR2007012501555.html> adresinden 10 Mayıs 2018'de alınmıştır.

Rusya

Sovyetler, İran ile hemen ilişkilerin kötüye gitmesini istememiştir. Sınır komşusu olması ve İran'a Şah'ın son dönemlerinde yüksek miktarda silah yardımı yapması da buna önemli bir etken olmuştur. Ayrıca Sovyetler Afganistan işgalinin olumsuz imajını yıkmak zorundaydı ve bu yüzden de Rehineler Krizi devam ederken BM Güvenlik Konseyi'nin İran'a karşı yaptırım kararı almasını veto ederek İran'ın destekçisi olarak görünmeyi de başarmıştır. Fakat bu İran'a verilen açık destekten ziyade ABD karşıtlığı çerçevesinde gelişmiş bir politikaydı. Savaşın ilk yıllarında Irak'ın üstünlüğü gözlemlendiği sırada Sovyetler İran'a destek vermiş, İran'ın savaşı dengelediği 1982'den itibaren ise Irak'a yardım yapmıştır. Bu da gösteriyor ki Sovyetler sınır komşusu olan İran'ın ne tamamıyla mağlup olmasını ne de savaştan güçlü çıkmasını istiyordu.

Suudi Arabistan konusunda ise Sovyetlerin çok fazla bir girişimi bulunmamaktaydı. Özellikle Afganistan işgali (1979-88) sırasında çok sayıda Suudi Arabistan vatandaşının Afgan mücahitlere yardıma gitmesi ve Riyad'ın da bu mücahitlere büyük miktarda maddi ve askeri yardımda bulunması Sovyetlerin Suudi Arabistan'ı vazgeçilmesi zor bir ABD müttefiki olarak görmesine yol açmıştır.

SSCB'nin dağılması Tahran'ın da dış politikasında pragmatik yaklaşımları hızlandırdığı bir döneme denk gelmişti. Dolayısıyla Rusya Federasyonu ile olumlu ilişkiler geliştiren Tahran yönetimi zaman içerisinde özellikle bölgesel konjonktürde önemli bir ittifak ilişkisi kurabilmiştir. Özellikle Rusya, İran için her zaman çok önemli bir silah tedarikçi olmuş ve ittifak ilişkisinin en önemli başlıklarından birisini oluşturmuştur. Bu durum özellikle Tahran'ın karşı karşıya kaldığı yaptırımlar boyunca da önemle devam etmiş ve Rusya, İran için en önemli müttefiklerden birisi olmuştur. BM Güvenlik Konseyi'nin bölgesel nitelikte ve İran'ın aleyhine olabilecek tüm kararlarda neredeyse veto hakkını kullanması da bu durumun en önemli göstergelerinden birisidir. Özellikle Moskova için en mühim konulardan birisi de Hürmüz Boğazı'nın güvenliği olmakta ve bu konuda da Tahran'ın stratejik işbirliğine ihtiyaç duymaktadır. Ayrıca, Tahran'ın doğal gaz konusunda da önemli bir aktör olması Rusya ile doğal gaz konularında özellikle fiyat ve üretim miktarları ile pazarlar konusunda ortak hareket imkânları açısından önemli bir durum teşkil etmektedir.

Suudi Arabistan ise Rusya ile ilişkilerinde özellikle Kral Selman döneminde önemli gelişmeler kaydetmiş olsa da Rusya-İran-Suriye ittifakının çok güçlü olduğu bir

konjonktürde kıyas kabul edemeyecek düzeyde bir ilişki mevcuttur. Özellikle Suudi Arabistan Veliht Prensi Muhammed Bin Selman'ın aktif ve çok taraflı dış politik söylem oluşturma çabası ilişkilerin daha da gelişebileceği izlenimi vermektedir.

4.2.6. Farklı Dış Politika Yaklaşımları

Ülkelerin ulusal çıkarları doğrultusunda hareket etmeleri uluslararası ilişkilerin en temel ve en çok karşılaştığı durumlardan birisi olmuştur. Çünkü aktörler için en temel derecede ve en hayati unsur ulusal çıkarları olmakta, bunun için de devletler, kimi dönem alışlagelmiş söylem ve davranışların dışına çıkabilmektedir. Burada pragmatik bir dış politikanın da sonucu olarak devletler bir çok farklı bakış açıları yansıtabilmektedir. Bu anlamda ideolojik rekabet her zaman belirli bir doğrultuda devam etmemekte, özellikle ülkelerin ulusal çıkarlarının devreye girdiği noktalarda, farklı yöntemler ve politikalar da geliştirilebilmektedir.

Burada benzer bir durum olarak Hafız Esad'ın 1982 yılında Suriye'de Hama'da sayısı on bin ile yirmi beş bin arasında Müslümanı katletmesi üzerine Humeyni'nin bu duruma sesini çıkartmaması örneğini vermek yerinde olacaktır. Devrim öncesinde ve sonrasında özellikle neredeyse her söyleminde Müslümanları bir arada olmaya davet eden Humeyni'nin bu noktada sessiz kalmasının nedenlerini iyi incelemek gerekmektedir.²¹⁵

Humeyni'nin 1989'da vefatı, Hüccetülislam Ali Hamaney'in Rehber konumuna gelmesi, Rafsancani'nin ve ardından Hatemi'nin Cumhurbaşkanı olması İran dış politikasında ciddi dönüşümlerin yaşandığı bir dönemi beraberinde getirmiştir. Sovyetlerin Afganistan işgalinin sona ermesi ile beraber, ardından dağılarak Soğuk Savaş'ın sona ermesi de özellikle İran için bu politika değişimlerini tetikleyici etki yapmıştır.

Bu anlamda İran'ın dış politikasında her zaman bu unsurlara göre hareket etmediği başka bir ifadeyle İran'ın Humeyni sonrası dönemde pragmatik bir dış politika izlediğini söylemek yerinde olacaktır. Özellikle Sovyetlerin dağılma sürecinde ve sonrasında Orta Asya ve Kafkasya'da yaşanan bağımsızlık hareketlerine İran destek vermemiştir. Yine aynı şekilde şeriata dayalı bir yönetim isteyen Çeçen direnişçilere destek vermeyerek Rusya Federasyonu'nun toprak bütünlüğünün devamından yana tutum içerisinde olmuştur.

²¹⁵ Zorbozan, S. (2013). *Tarihin Kavşağında Açık Hedef: İran*. (Birinci Baskı). İstanbul: Profil Yayıncılık, 23.

Dağlık Karabağ sorununda İran ise Ermenistan'ın tezlerini desteklemiştir. Azerbaycan'dan tehdit algılaması bu konuda önemli bir etken olmaktadır. Ayrıca devlet politikasında ve uluslararası politikada Azerbaycan'ın Türklük ve laiklik vurgusunun mezhepçi duruşa göre çok daha etkin olması da bir diğer önemli etken olmaktadır. Ayrıca Tahran, İran içerisinde de çok sayıda Azerinin bulunmasından dolayı bir jeopolitik tehdit algılayabilmekte ve bu yüzden Azerbaycan'a karşı Erivan'ın yanında yer almaktadır. Tabii ki bu söylemler çok keskin politik karar alma mekanizmalarına yansımamış ve bir çatışma halini almamıştır. Tahran yönetimi bu anlamda Erivan'ın tezlerini kabul etmekle yetinmektedir.

İran'ın, Suriye ile işbirliği tam bir ulusal çıkar örneği göstermektedir. Aynı Dağlık Karabağ konusunda Azerbaycan yerine Ermenistan tezlerini desteklemesi gibi burada da İran, ideolojik saiklerle hareket etmemektedir. Söz gelimi Suriye Arap Milliyetçisi, seküler ve sosyalist bir Baas rejimi olmakla beraber, İran bu durumun tam karşı ekseninde bir görüntü vermektedir. Kâğıt üzerinde İran ile Suriye'nin ortak çıkarlar doğrultusunda bir araya gelmesinin mümkün olabileceğini söylemek çok zor görünmektedir. Fakat tam aksine Suriye İran'ın Orta Doğu'daki en önemli müttefiklerinin başında gelmektedir. On İki İmam Şiiliğinde, Nusayrilik heretik olarak görülmektedir yani din dışı olarak kabul edilmektedir. Bu da bu ittifakın ne derece pragmatik bir yaklaşımın ürünü olduğunu bizlere gösteriyor.²¹⁶

Bu anlamda, Suudi Arabistan ile Katar arasındaki 5 Haziran 2017'deki kriz de üzerinde durulması gereken bir noktadır. İki devlet yönetiminin de Vehhabi olması, Suudi Arabistan'ın dış politikada her zaman ideolojik temelde hareket etmediği, yeri geldiğinde ulusal çıkara ya da dış politikada hareket alanı oluşturmaya dayalı bir politika izlediğini bizlere göstermektedir. Katar, Körfez politikası içerisinde olabildiğince farklı hareket etmeye çalışmış bir ülke olagelmıştır. Özellikle İran'a karşı olumlu ve yapıcı tutumu ve dolayısıyla Hizbullah ve Hamas gibi örgütlerle ilişkisi Riyad'ın her zaman istediği gibi olmamış ve Katar'ın nispeten sürekli tepki görmesine neden olmuştur. Söz gelimi Müslüman Kardeşler Örgütü ile ilişkisi de aynı düzlemde olmuş, Riyad'ın terör örgütü olarak görülmesi taleplerine rağmen Doha buna yanaşmamıştır. Burada Katar'ın vizyonu ve özellikle ekonomik anlamda çeşitlendirebildiği yatırımları sayesinde bu bağımsız dış politikasını yürütebildiği görülebilmektedir.

²¹⁶ Zorbozan, a.g.e. 2013, 18.

1991 yılında Irak'ta Şiiler Baas rejimine karşı ayaklanmışlar fakat bu noktada Irak Şii muhalefet lideri Muhammed Bakır El-Hâkim, İran'dan yeterli desteği görmedikleri hususunda İran'ı eleştirmekten de geri durmamıştır.²¹⁷ Bu noktada İran'ın açık bir şekilde yeterli desteği vermemesinin bazı nedenleri bulunmaktadır. Her şeyden önce Körfez'deki ilişkilerin normalleşme havasına zarar gelmesini istemiyordu. Neredeyse on yıldır süren savaş ortamı Körfez güvenliğini doğrudan etkilemiş ve artık Körfezin bir nefes almaya ihtiyacı olduğu hususu tüm taraflar tarafından özellikle dile getirilmekteydi. Bundan başka Huzistan Araplarını kışkırtma potansiyeline sahip politikalarla tekrar yüzleşmek istemiyordu. Irak ile yapılan savaş boyunca bu durum özellikle problem teşkil etmişti. Ayrıca Sovyetlerin yıkılması ile beraber belirsiz bir durum ortaya çıkmıştı. Dünyanın iki kutuplu sistemden hangi yöne dönüşüm geçireceği kestirilemiyordu ve bu yüzden Körfez'de ülkeler yeni problemler oluşturmak yerine barışçıl bir statükonun devamına özel bir önem atfetmişlerdi. 2003 sonrası Irak'ta güçlenen Şiiler ise bu kez Tahran'a daha temkinli yaklaşacaklardı.

Suudi yöneticilerinin 2006'da kapsamlı bir Çin, Hindistan, Malezya ve Pakistan ziyareti ve ardından 2007 yılında Rusya Başbakanı Vladimir Putin'in Riyad'ı ziyaret etmesi, Suudi Arabistan'ın ekonomik ilişkilerini çeşitlendirmek ve kapsamlı bir dış politika izleyebilmek için önemli adımlar atması olarak yorumlanmıştır. Söz konusu dönem ve sonrası özellikle Hindistan ile güvenlik temelinde bir işbirliği yapılması çalışmaları hız kazanmıştır.²¹⁸ Yine özellikle Kral Selman sonrası Riyad dış politikasına baktığımızda ABD en temel faktör olarak görünmeye devam etse de, bu kez daha farklı ve çok taraflı dış politik söylemler takip edilebilmektedir. Özellikle bu farklı söylemleri de destekleyebilmek için kültürel ve sosyal bir dönüşüm programı da ortaya konulabilmektedir. Riyad'ın 2030 vizyonu ve reform çabaları da bunun bir göstergesi olmaktadır.

Tahran'ın bu anlamda Hizbullah'a benzer olmayan bir şekilde Hamas'a verdiği çok güçlü destek de burada zikredilebilecek önemli bir yaklaşım olmaktadır. Ve aynı şekilde bu kez Riyad ise daha seküler nitelikte olan Filistin Kurtuluş Örgütü'nü ve sonrasında ise El Fetih'i desteklemiştir.

²¹⁷ Akdoğan, 2013, 115.

²¹⁸ İnternet: Pradhan, P. K. (2012). Anthony's visit to Saudi Arabia: Boasting Defence Ties. *Institute for Defense Studies and Analyses*. Web: https://idsa.in/idsacomments/AntonysVisittoSaudiArabiaBoastingDefenceTies_pkpradhan_210212 adresinden 22 Mayıs 2018'de alınmıştır.

4.2.7. Silahlanma Yarışı

Körfez’de Devrim sonrası İran’ın hemen Irak ile uzun süreli bir savaşa girişmiş olması Suudi Arabistan’ı ve diğer Körfez Arap ülkelerini silahlanma konusunda daha önemli tedbirler almaya itmiştir. Nitekim Suudi Arabistan savaş boyunca olası Saddam yenilgisinin ardından sıranın kendisine geleceği endişesini en derinden hissetmiştir. Bu algı da zaten uzunca süredir devam eden ABD/Batı menşei silahlanma politikasına daha da hız vereceği anlamına geliyordu. İran ise Irak Savaşı’nın verdiği büyük ekonomik yükten dolayı bir süre özellikle Humeyni sonrası dönemde bu tür tehdit algılaması oluşturmamaya çalışmışsa da 2000’li yıllara gelindiğinde nükleer programını başlatacağını açıklamasıyla Körfez’de silahlanma yarışı farklı bir boyuta taşınmıştır. Bu bir nevi silahlanma yarışı güvenlik konusunun en temel hassasiyetlerden olan güvenlik ikilemini beraberinde getirmiş ve devamında ise kaçınılmaz olarak politikadaki istikrarsızlık, istikrarlı bir hal almıştır.²¹⁹

Silahlanma yarışı Suudi Arabistan ve Körfez Arapları için aslında Batı pazarlarında alıcı buldukları petrol gelirini yine Batıya döndürmek anlamına geliyordu. Petrol büyük oranda Batıda alıcı buluyordu ve bu ihraç gelirleri neticesinde yine Batıdan silah satın alınıyordu. 1973 Petrol Krizi sonunda yükselen fiyatların, Körfez ekonomileri ve silah anlaşmaları ile ilgili kısır döngü içerisine girdiğinden daha önce bahsedilmişti. İşte burada da benzer bir durum söz konusu olmaktadır. Silahlanma en temelde Batı menşei teknolojinin devasa miktarlarda anlaşma yoluyla elde edilmesi anlamına geliyordu fakat bu teknoloji ve askeri teçhizatın operasyonel olma konusunda bir takım sıkıntıları mevcuttu. Şah dönemi boyunca uzunca bir süre ABD ile büyük çaplı tedarik anlaşmaları yapılmıştı. Fakat İran-Irak Savaşı’nda görüldü ki, tüm bu unsurlar başlı başına askeri üstünlüğü sağlamıyordu. Nitekim Suudi Arabistan özelinde de bu konu benzer gelişme kaydetmektedir. Çok haneli anlaşmalar başlı başına güvenlik kaygısını sonlandırmaya yetmiyordu.

Burada söylenebilir ki, Suudi Arabistan ülkede petrol bulunmasının ardından ABD ile ilişkilerinde bugüne kadar tam manasıyla karşılıklı müttefik ilişkisi geliştirebilmiştir. Petrolün getirdiği avantaj aynı zamanda güvenlik avantajını da beraberinde getirmiştir. Fakat bu avantaj Suudi Arabistan’ın başlı başına bir caydırıcılık sergileyip sergileyemediği sorunsalına ise cevap oluşturamamaktadır. Çünkü Suudi Arabistan uzun yıllardır sürekli ABD’den askeri teçhizat ve silah alımı yapsa da bu silahların Suudi Arabistan güvenliğine

²¹⁹ Ekşi, a.g.m. 2009, 114-115.

ne ölçüde katkı sağladığını kanıtlamak zor görünmektedir. Bununla beraber Suudiler iç ya da dış güvenliği anlamında devasa miktarlarda aldığı silahlara ya da kendi ordusuna güvenmekten ziyade, ABD işbirliğine güveniyorlardı. Bunun önemli bir örneği ise Birinci Körfez Savaşı sırasında yaşanmıştır. Irak'ın Kuveyt'i işgal hareketi Kuveyt'in biraz güneyinde bulunan Suudi petrol tesislerini de tehdit etmiş ve Riyad yönetimi resmi bir şekilde ABD'den destek talep etmiştir.²²⁰ O kadar çok askeri yatırımın Irak'tan gelebilecek bir tehdit ihtimalinde bile güvenilir olmaması ve ABD'nin koruyuculuğunun talep edilmesi aslında Riyad yönetiminin askeri harcamaları hususunda sürekli bir soru işareti gündeme getirmektedir.

İran, hem Irak Savaşı hem de Birinci Körfez savaşı neticesinde önemli bir tecrübeye sahip olmuştu. Körfez'de İran kendisini her dönem tehdit altında hissedebilmekteydi. Özellikle İran'ın tehdit algısının en temelinde Körfez'deki ABD ile işbirliği halindeki ülkeler ile beraber İsrail ve Körfez'de yer alan ABD donanması yer almıştır.²²¹ Bu yüzden de askeri yatırımları hızlandırmıştır. Özellikle uzun menzilli silah satın alarak Körfez içerisinden ve dışarisinden potansiyel bir tehdit karşısında kendisine caydırıcılık kazandıran bir güce sahip olmak istemiştir.

Dünya tarihi boyunca en temel paradoksal durumlardan birisi olan ve kısır döngü haline gelebilen “güç ve caydırıcılık” İran ve Suudi Arabistan ilişkileri özelinde Körfez'de süregelen bir olgu olmuştur. Bu askeri alımlar ve harcamalar güvenlik kaygısı oluştururken, oluşan güvenlik kaygısı da askeri harcamaların artmasında en başat tetikleyici element olmuştur.

Suudi Arabistan'ın Silah Alımları

Suudi Arabistan önceki kısımlarda da bahsedildiği üzere ABD ile en fazla ve büyük miktarda silah anlaşmaları yapan ülkelerin başında gelmektedir. Özellikle Körfez'de bu anlaşmalar her zaman geniş bir yer tutmuş ve ABD, Riyad için en büyük tedarikçi ülke haline gelmiştir. Nitekim bu silah alımlarının en büyük yankısı ise ödenen veya ödenmesi taahhüt edilen tutarların çok büyük miktarlar olmasıdır. Suudi Arabistan için ise bu karşılıklı anlaşmalar Körfez'de hayatta kalabilmesi ve güvenliğini devam ettirebilmesi için olmazsa olmaz bir özellik arz etmektedir. Gerçekten de Suudi Arabistan dış politikasına baktığımızda ABD ile

²²⁰ Armajani, J. (2011). *Modern Islamist Movements: History, Religion, and Politics*. 138. Erişim adresi: <https://ebookcentral.proquest.com>.

²²¹ Entessar, N. (1988). Superpowers and Persian Gulf Security: The Iranian Perspective. *Third World Quarterly*. 10(4), 1430.

yapılan-yapılacak anlaşmalar neticesinde daha sert söylemlerin bulunduğu bir program karşımıza çıkmaktadır. Ve nihayetinde Suudi Arabistan'ın bu alımları yapmasının ana ekseninde İran-Şii çevrelenmesi ile radikal akımların korkusu yatmaktadır denilebilmektedir.

Riyad için ABD ile yaptığı ya da yapılacağını taahhüt ettiği tüm silah anlaşmaları uluslararası alanda gündem olmuştur. Devasa miktarlarda yapılacak anlaşmalar Suudi ordusunun kapasitesini çok geliştirdi mi bilinmemektedir. Çünkü Yemen'de yürütülen "Kararlılık Fırtınası Operasyonu" hariç tutulacak olursa bu ordunun harekât kabiliyetinin sınındığı bir durum olmamaktadır. Buradan iki sonuca çıkmak nispeten daha olası bir yaklaşım olacaktır. Birincisi Riyad, söz konusu anlaşmalar ile ABD ittifakından ayrılmak istememekte bu yüzden de anlaşmaları sürekli olarak yenilemek istemektedir. İkincisi ise, Riyad söz konusu anlaşmalar neticesinde bölgede önemli bir caydırıcılığa sahip olduğunu düşünmektedir. Elinde devasa bir askeri gücün olduğu algısına sahip olmak istemektedir. Riyad, Körfez'de caydırıcılık kartına en çok silah anlaşmaları ile başvurmaktadır.

Tabi ki Riyad, kimi dönem silah tedarikçilerini çeşitlendirme yoluna gitmişse de sonuç olarak ABD ile bu anlamdaki ticari ilişkisinin kesintiye uğramasını da hiç istememiştir. Örneğin 2008 yılında Moskova ile 2 milyar dolarlık bir silah ve çeşitli teçhizat anlaşması yapmıştır. Ayrıca Çin ve Pakistan'dan füze alımları yapmaktadır. En son 2017 yılında ABD ile Suudi Arabistan arasında miktarı ise toplamda 110 milyar doları bulacağı öngörülen bir silah anlaşmasından bahsedilmektedir. Uzunca bir dönemi kapsayacağı tahmin edilen fakat henüz net bir anlaşmanın imzalanmadığı söz konusu anlaşmanın, füze sistemleri ve teçhizatları ile askeri uçaklardan oluşacağı tahmin edilmektedir.²²²

Ülkelerin askeri harcamaları ile ilgili resmi açıklamaları, kayıtları ve yayınları üzerinden analiz yapan Stockholm Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü'nün (Stockholm International Peace Research Institute-SIPRI) 1949 yılından itibaren yaptığı çalışmalar ve düzenlediği raporlar neticesinde İran ve Suudi Arabistan arasında askeri harcamalar hususunda bazı karşılaştırmalar yapılabilmektedir.²²³

²²² İnternet: U.S. Nears \$100 Billion Arms Deal for Saudi Arabia: White House Official. *Reuters*. Web: <https://www.reuters.com/article/us-usa-trump-saudi/u-s-nears-100-billion-arms-deal-for-saudi-arabia-white-house-official-idUSKBN18832N> adresinden 4 Nisan 2018'de alınmıştır.

²²³ İnternet: SIPRI Military Expenditure Database. *Stockholm International Peace Research Institute*. Web: <https://www.sipri.org/databases/milex> adresinden 4 Mayıs 2018'de alınmıştır.

Çizelge 4.1. Askeri harcamaların gayrisafi yurt içi hasıla içerisindeki payı²²⁴

Askeri Harcamaların Gayrisafi Yurt İçi Hasıla İçerisindeki Payı					
Yıl	İran	Suudi Arabistan	Yıl	İran	Suudi Arabistan
1971	3,0%	8,6%	1995	2,4%	9,3%
1972	2,3%	10,1%	1996	2,5%	8,5%
1973	1,9%	10,8%	1997	2,8%	11,0%
1974	8,8%	..	1998	2,9%	14,3%
1975	12,1%	..	1999	2,7%	11,4%
1976	11,2%	..	2000	1,2%	10,6%
1977	10,2%	15,6%	2001	1,3%	11,5%
1978	11,1%	16,7%	2002	1,2%	9,8%
1979	5,8%	15,8%	2003	1,3%	8,7%
1980	5,3%	12,6%	2004	1,5%	8,1%
1981	8,2%	13,3%	2005	1,6%	7,7%
1982	7,9%	17,7%	2006	3,4%	7,8%
1983	7,1%	17,0%	2007	2,8%	8,5%
1984	6,4%	19,0%	2008	2,9%	7,4%
1985	6,5%	17,0%	2009	3,2%	9,6%
1986	6,1%	..	2010	2,9%	8,6%
1987	5,9%	16,9%	2011	2,4%	7,2%
1988	6,3%	15,2%	2012	2,7%	7,7%
1989	4,6%	13,4%	2013	2,2%	9,0%
1990	3,2%	14,0%	2014	2,2%	10,7%
1991	2,4%	12,5%	2015	2,6%	13,5%
1992	1,9%	11,3%	2016	2,8%	9,9%
1993	1,8%	12,5%	2017	3,1%	10,3%
1994	2,3%	10,6%	Ortalama	4,2%	11,7%

Çizelge 4.1. incelendiğinde, İran'ın askeri harcamalarının gayrisafi yurt içi hasılası içerisindeki payının en yüksek olduğu dönem Şah Muhammed Rıza Pehlevi'nin son zamanları olan 1974-1978 arası dönem olduğu görülebilmektedir. Bu beş yıl içerisinde yıllık ortalama % 10,7 oranında askeri harcama gerçekleştirilmiştir. Suudi Arabistan yönetimi ise 2000'li yıllara kadar bu oranı sürekli çift haneli sayılarda tutmuştur. 2000'li yıllarda özellikle Irak'ın Körfez güç sisteminden soyutlanmasıyla beraber bu oranlarda az da olsa bir düşmenin gerçekleştiği görülebilmektedir.

²²⁴ İnternet: SIPRI Askeri Harcama Raporu. *Stockholm International Peace Research Institute*. Web: https://www.sipri.org/sites/default/files/3_Data%20for%20all%20countries%20from%201988%E2%80%932017%20as%20a%20share%20of%20GDP.pdf adresindeki çizelgeden faydalanılarak 14 Mayıs 2018'de oluşturulmuştur.

İran Nükleer Programı

İran Şahı Muhammed Rıza Pehlevi, kendi döneminde bölgenin en büyük gücü olma amacıyla uzun süreli bir askeri kalkınma programına girişmiş ve özellikle ABD-İran işbirliği neticesinde nükleer güç olma yolunda çalışmalara da hız vermiştir. Çünkü İran askeri gücü ile beraber tam manasıyla bir caydırıcılık kazanabileceği nükleer gücün gerekliliğinin önemini biliyordu. Bu yüzden özellikle 1975 yılından itibaren nükleer güce sahip olabilmek yolunda ciddi adımlar atmaya başlamıştı. 1975 yılında iki reaktörlü nükleer santral kurma yolunda Alman şirketleri ile anlaşan İran'da Devrimin etkisiyle çalışmalar durmuş ve 1992 yılına kadar herhangi bir gelişme görülmemiştir. 1992 yılında bu kez Rusya'nın yardımlarıyla nükleer santral çalışmaları hız kazanmıştır.

İran'ın nükleer programı, dünyanın gündemine Ağustos 2002 yılında gelmiştir. Natanz'daki gizli Uranyum zenginleştirme tesisi ve Arak'taki ağır su reaktörü projeleri, İran Ulusal Direniş Konseyi adlı örgütün Washington'da yaptığı açıklama sonucu açığa çıkmıştır.²²⁵ Bu durum uluslararası gündeme bomba gibi düşmüştü. İran ABD açısından şer eksenini içerisindeydi ve zaten olağan şüpheli bir ülkeydi ve bu nükleer faaliyetleri ise durumu daha tehlikeli bir hale getirecekti. İran artık gizlice nükleer silah elde etmeye çalışmak suçlamasıyla karşı karşıya kalmaktaydı.

Böylece 2006 yılında artık İran, BM Güvenlik Konseyi yaptırımları ile karşı karşıya kalmıştır. Mahmud Ahmedinejad, 9 Nisan 2007 tarihinde endüstriyel seviyede nükleer yakıt ürettiklerini açıklamıştır. 2009 Eylül'de ise İran'ın Kum kentinde ikinci bir uranyum zenginleştirme tesisinin olduğunu açıklamış ardından da İran Atom Enerjisi Kurumu Başkanı Feridun Abbasi, Fordo nükleer tesisinde uranyumu yüzde 20 oranında zenginleştirme işleminin üç katına çıkarılacağını duyurmuştur. Bu oranın artması nükleer silah elde etme konusunda eşik değer oluşturmaktadır.²²⁶ Ekim 2011'de uranyum zenginleştirme faaliyetlerini başarıyla yürüttüğünü açıklayan İran, 70 kilogram yüzde 20 oranında zenginleştirilmiş uranyum ürettiğini belirtmiştir.

Türkiye ve Brezilya'nın da çabalarıyla 2010 yılında uranyum takas anlaşması yapılmış, fakat bu anlaşmaya rağmen BM Güvenlik Konseyi tarafından yeni yaptırım kararı alınmıştır.

²²⁵ İnternet: İran'ın Nükleer Programı. *Al Jazeera Türk*. Web: <http://www.aljazeera.com.tr/haber-analiz/iranin-nukleer-programi> adresinden 14 Şubat 2018'de alınmıştır.

²²⁶ Oktav, a.g.e. 2011, 56-57.

Riyad, İran'ı Körfez'de kitle imha silahlarından arındırmaya davet etmiş, fakat bu konunun üzerine gitmemiştir. Suudi Arabistan BM Güvenlik Konseyi'nin yaptırımlarından da hoşnut kalmamış, İran'ı daha da yalnızlaştırarak marjinalleşmesinin bölge güvenliğine olumsuz etkisi olacağını düşünmüştür.

İran'ın nükleer silaha sahip olmayı istemesi ya da diğer bir deyişle ülkelerin nükleer bir güç olma arzusu gayet tabii anlaşılabilir bir durumdur. Özellikle İran'ın komşularından Pakistan'ın 1998 yılında nükleer testler yapması ve nükleer bir güç olduğunu göstermesi önemli bir dönüm noktası olmuştur. Çünkü Pakistan ile uzun süre boyunca sınır sorunları yaşanmıştı ve özellikle Afganistan'da Taliban rejiminin bu kadar büyümesinin ve güçlenmesinin en temel faktörlerinden birisi de Pakistan'dı. Zaten İran'ın devrimden bugüne hiç değişmeyen bir şekilde en büyük tehdit algısı olan İsrail'in nükleer bir güç olması İran için de kabul edilebilecek bir durum ortaya çıkarmıyordu. Dolayısıyla Tahran bu nükleer kuşatılmış algısının da verdiği itme gücüyle nükleer programını hızlandırmıştı.

Özellikle İran nükleer programı Suudi Arabistan özelinde tüm Körfez ülkelerini ciddi bir endişeye sevk etmişti. Hatta WikiLeaks belgelerinde Kral Abdullah'ın ABD Büyükelçisine "yılanın başını ezmek" gerektiğinden bahsettiği iddia edilmekteydi.²²⁷ Ayrıca İran'ın nükleer tesislerinden kaynaklı herhangi bir kaza olması, özellikle tüm Körfez çevresinde petrol tesislerine zarar verebileceği ihtimali de bölgede diğer bir çekince unsuru olmaktadır.

Son dönemde özellikle Kral Selman ve Veliht Prens Muhammed Bin Selman ile beraber Suudi Arabistan'ın daha kapsamlı bir dış politika izleme çabalarına daha önce değinilmişti. Veliht Prens Muhammed Bin Selman, Ocak 2018'de yaptığı açıklamada İran'ın nükleer silaha sahip olması durumunda Suudi Arabistan'ın da bu güce ulaşacağını söylemiştir. Zaten halihazırda Riyad yönetimi nükleer program geliştirme çabalarına hız vermiş ve bunun barışçıl yollarla yapılacağını duyurmuştur.²²⁸

²²⁷ İnternet: Colvin, R. (2010). "Cut off head of snake" Saudis told U.S. on Iran. *Reuters*. Web: <https://www.reuters.com/article/us-wikileaks-iran-saudis/cut-off-head-of-snake-saudis-told-u-s-on-iran-idUSTRE6AS02B20101129> adresinden 10 Nisan 2018'de alınmıştır.

²²⁸ İnternet: Raşid, A. (2018). Suudi Arabistan'ın Nükleer Bomba Gereççeleri. *Türkçe Eş-Şark El-Avsat*. Web: <https://turkish.aawsat.com/2018/03/article55382813/suudi-arabistanin-nukleer-bomba-gerekceleri> adresinden 8 Nisan 2018'de alınmıştır.

4.2.8. Filistin Davası

İran ve Suudi Arabistan'ın mücadele ve rekabet konusu politikalarından bahsederken Filistin üzerinde de durmakta fayda vardır. Burada öncelikle belirtilmesi gereken önemli bir husus bulunmaktadır. Her iki aktör de Filistin konusunda popülist bir akış açısından öteye gidememektedir. Ve Filistin, özellikle bölge toplumları ve Müslümanlar nezdinde bir etki alanı oluşturulabilmesi amacıyla politika aracı olarak kullanılmaktan kurtulamamıştır. Her iki aktörün Filistin konusunda sergilediği tavır incelendiğinde bu popülist söylem ve bakış açısının yansımaları görülebilmektedir. İran İslam Cumhuriyeti, kurulduğundan bu yana kimi dönem söylemlerinde “İran'ın İslam'ı en doğru yaşayan ülke” olduğu iddiasında bulunmaktadır. Suudi Arabistan Krallığı ise “Haremeyn”²²⁹ toprakları üzerinde bulunmakta ve bu yüzden de İslam dünyasında belli bir pozisyona sahip olmaktadır. Bu mevcut durum ve potansiyel de her iki aktörün Filistin davasına sahip çıkılması konusunda bir mücadele olarak meşru haklara sahip olduklarını iddialarına etkide bulunmaktadır.

İşgal altındaki Filistin toprakları ve İsrail, 1948 yılından bugüne Orta Doğu gündeminden hemen hiçbir zaman düşmemiştir. Kimi zaman savaşlarla, kimi zaman İsrail güçlerinin eylemleri ile kimi zaman da üçüncü taraf ülkelerin açıklamaları neticesinde sürekli gündemde kalan Filistin, Arap Milliyetçiliği için her zaman önemli bir dava olmuştur. İran tarafında ise 1979 sonrası politikalara bakıldığında her söylemde Filistin davasına sahip çıkmaya çalıştığını söylemek yerinde olacaktır. Bunda en büyük etken ise İsrail karşıtlığıdır. Gerçekten de İran İslam Cumhuriyeti, en temelde İsrail'in varoluşunu sorgulayıcı bir politika geliştirerek bu doğrultuda hareket sahaları üretmeye çalışmaktadır. Bu anlamda İran için İsrail Devleti, gayrimeşru bir devlet olarak Filistin topraklarını işgal altında tutmaktadır. Tahran'a göre İsrail yetmiş yıldır bunu elinde tutacak güçten yoksundur fakat başta ABD olmak üzere Batı, İsrail'i ayakta tutmakta ve dolayısıyla Filistinli Müslümanların işgal altında yaşamalarına göz yummak bir yana doğrudan bundan sorumludur.

Bu anlamda İran dış politikasında İsrail çok önemli bir yerde bulunmaktadır. İran'ın komşularıyla ilişkileri de bölge dışındaki ülkelerle ilişkileri de İsrail ile yakınlıklarına göre değişebilmektedir. Söz gelimi 1990'lı yıllarda Türkiye-İsrail yakınlaşması, İran-Türkiye ilişkilerini ciddi anlamda etkilemiştir. Yine aynı şekilde İran-Azerbaycan ilişkileri de Azerbaycan'ın ABD ve İsrail ile yaptığı anlaşmalar neticesinde kötü bir döneme

²²⁹ Haremeyn; Mekke-i Mükerrreme ile Medine-i Münevvere şehirlerinin her ikisine birden verilen isimdir.

girebilmektedir. Bu örnekler Tahran dış politikasında İsrail söylemlerinin ne derecede önemli olduğunu gözler önüne serebilmektedir.

Suudi Arabistan ise Filistin konusunda en çok Kral Faysal Bin Abdülaziz zamanında (1964-1975) aktif ve nispeten samimi bir rol oynamaya çalışmıştır. Ve özellikle petrolün bir silah olarak kullanılmaya başlaması da Dördüncü Arap – İsrail Savaşı'nın (Yom Kipur Savaşı) akabinde Kral Faysal'ın girişimleriyle bir politika olarak ortaya çıkmıştır. Riyad'ın elde etmeye çalıştığı bu güç ile beraber Filistin konusunda kimi dönem inisiyatif almaya çalışması, birçok kez şüpheyle karşılanmıştır. Çünkü Kral Faysal döneminden sonra özellikle “ABD ve İsrail ile çok iyi ilişkiler” geliştirmeye devam eden Riyad yönetimi Filistin konusunda çoğunlukla samimi olmadığı yönünde suçlamalar ile karşı karşıya kalmıştır.²³⁰

Filistin konusunda iki aktörün politikalarına bakacak olursak görebileceğimiz en temel ortak nokta her iki aktörün de Filistin konusuna sahip çıkmak istemesi olmaktadır. Tabi burada Filistin üzerinden özellikle İslam dünyasına etkiye bulunabilecek bir politik söylem geliştirilmeye çalışıldığı gözlemlenebilmektedir. En temel ayırım ise sorunun çözümü noktasında çıkmaktadır. Tahran çözüm konusunda çok daha keskin bir tavır takınırken Riyad barışçıl yollardan çözüme sıcak bakmaktadır. Bu durum ise iki aktörün El Fetih ve Hamas'a bakışlarında açıkça ortaya çıkmaktadır. Tahran açık bir şekilde Hamas²³¹ ile sıkı ilişkiler kurarken, Riyad ise El Fetih'e²³² çok daha yakın bir pozisyon almaktadır.

Tahran, 1979 devriminin hemen akabinde Filistin Kurtuluş Örgütü'nü resmen tanıyarak Tahran'da ofis açmalarına izin vermiştir. Ve ayrıca Yaser Arafat İran İslam Cumhuriyeti'ni ziyaret eden ilk yabancı lider olmuştur. Tahran'ın Filistin konusunda retorikini şiddetli hale getirmesi ve sürekli gündemde tutmaya çalışması, şüphesiz Filistin için olumlu bir olgu olarak anlaşılmışsa da bu çok geçmeden değişmiştir. Fakat Irak-İran Savaşı FKÖ

²³⁰ İnternet: Örmeci, O. (2018). Suudi Arabistan-İsrail Yakınlaşması ve Tabuları Yıkan Prens Muhammed Bin Salman. *Uluslararası Politika Akademisi*. Web: <http://politikaakademisi.org/2018/04/04/suudi-arabistan-israil-yakinlasmasi-ve-tabulari-yikan-prens-muhammed-bin-salman/> adresinden 23 Temmuz 2018'de alınmıştır.

²³¹ Hamas ise Şeyh Ahmed Yasin tarafından “İslami Direniş Hareketi” adı altında 1987 yılında kurulduğu ilan edilmiştir. Kuruluşundan bu yana Müslüman Kardeşler ile sıkı bir işbirliği içerisinde olmuş ve hatta Müslüman Kardeşler Örgütü'nün fikri altyapısı üzerinden Filistin'de kurulan bir örgüt olarak bilinmektedir. Hamas'ın özellikle her iki intifada sürecinde de etkin rol aldığı bildirilmektedir. 2006 yılında Filistin seçimlerinden başarıyla çıkan Hamas, Gazze Şeridinde hâkimiyetini sürdürmüştür.

²³² El Fetih, 1956 yılındaki Süveyş Savaşı sonrası özellikle mülteci ve sürgündeki Filistinlilerin girişimleriyle Yaser Arafat liderliğinde kurulmuş gizli bir örgütlenmedir. 1964 yılı ise Filistin'in kurtuluşu için ortaya çıkan diğer çok sayıda hareketin “Filistin Kurtuluş Örgütü” adı altında birleştiği bir yıl olmuştur. 1969 yılında Yaser Arafat'ın liderliğe geçmesinden sonra FKÖ, Filistin halkının yasal temsilcisi olarak tanınmaya başlamıştır. Ve özellikle Arap Devlet Ligi üye ülkeleri tarafından sürekli destek verilen bir oluşum olmuştur.

yöneticilerinde İran'ın samimiyetini sorgulayan bir durum ortaya çıkarmıştır. Bu noktada ayrıca “İrangate” olarak da bilinen “İran-Contra” olaylarının ortaya çıkması Filistin'in İran'a daha da şüpheli bakmasına yol açmıştır. Filistin tarafından konjonktür böyle görünse de Tahran yönetiminin söylemlerinde hep Filistin davasını diri tutmaya ve bu konuda inisiyatifi ele almaya çalıştığını söylenebilir. Ve özellikle bu konuda Tahran, Riyad'ı İsrail ve politikalarına kukla olmakla eleştirmiştir.²³³

İran, İsrail karşıtlığı üzerinden her zaman bu konuya müdahil olma özelliğini göstermiştir. Diğer yandan Filistinlilerin Arap ve Sünni olmalarına rağmen, Suudi Arabistan konuya her zaman doğrudan müdahil olmamıştır. Kuşkusuz bundaki en büyük etken Suudi Arabistan'ın ABD ve dolaylı olarak İsrail ile ilişkileri olmaktadır. Suudi Arabistan her zaman barışçıl bir çözüm bulma yoluna gitmişse de Tahran bu konuda taviz vermeye asla yanaşmamaktadır. Hatta Tahran, Oslo sürecinde FKÖ'nün İsrail'in varlığını tanımama ile ilgili maddelerini kendi tüzüğünden çıkarmasını çok sert bir dille eleştirmiştir. Zaman içerisinde Hamas'ın politikaları neticesinde ve özellikle FKÖ'nün seküler politikasının da etkisiyle Hamas'ın en büyük destekçisi durumuna gelmiştir. Gerçekten de ABD ve AB tarafından terör örgütü olarak kabul edilen Hamas'ın İsrail'e karşı giriştiği mücadelede en temel dayanak noktası İran olmuştur.

İran, Hamas, Hizbullah üçgeni uzunca bir süre güçlü ve sıkı bir bağ içerisinde olmuş fakat Arap Baharı ve özellikle Suriye konusunda Hamas'ın Hizbullah ve İran'dan daha farklı görüşlere sahip olduğu görülmüştür. Hamas bu anlamda Suriye'deki merkezlerini de Katar'a taşıyarak bu konuda aynı noktaya gelemeyeceğini düşünmüştür.²³⁴ Her ne kadar bazı farklı görüşlere sahip olsalar da Hamas için İran desteğinin varlığı elzem bir konumda olmaktadır.

Hizbullah'ın 2006 yılında Lübnan'da İsrail'e karşı elde ettiği zaferde İran'dan aldığı uzun menzilli füzelerin büyük bir katkısı olmuştur. Bu sayede İsrail'in Arap-İsrail savaşları neticesinde oluşan yenilmezlik algısını da bir anlamda yıkmıştır.²³⁵ Tabi bu İran'ın konjonktürel olarak nüfuzunu Körfez dışında da önemli bir genişletme hareketi olarak

²³³ İnternet: Domazeti, R. (2018). İdeoloji ve Jeopolitik Gerçekler Arasında İran'ın Filistin Politikaları. *İHH İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi*. Web: http://insamer.com/tr/ideoloji-ile-jeopolitik-gercekler-arasinda-iranin-filistin-politikalari_1625.html adresinden 30 Eylül 2018'de alınmıştır.

²³⁴ İnternet: Hamas-İran İlişkileri Üzerine Özel Dosya: Son Ziyarete Kasım Süleymani ile Hamas Heyeti Arasında Neler Konuşuldu? *İslami Analiz*. Web: <http://www.islamianaliz.com/haber/hamas-iran-iliskileri-uzerine-ozel-dosya-son-ziyarete-kasim-suleymani-ile-hamas-heyeti-arasinda-neler-konusuldu-35329#sthash.adtpRcaA.dpbs> adresinden 7 Nisan 2018'de alınmıştır.

²³⁵ Oktav, a.g.e. 2011, 35.

algılanmıştır. Bu tarihten sonra Suudi Arabistan İran etkisini kırabilmek adına İsrail-Filistin barışı konusunda daha fazla çaba göstermeye çalışmıştır. Çünkü Filistin nezdinde İran'ın önemli bir statüsü vardı ve bunu değiştirebilmenin en etkili yolu barışta ve/veya çözümde rol oynamaktı. Fakat Lübnan Savaşında Riyad'ın Hizbullah'ı açıkça eleştirmesi samimiyetinin sorgulanmasına yol açmıştı.²³⁶

Suudi Arabistan'ın kuruluşundan bu yana Batı ile ilişkileri daima iyi olmuş ve kimi zaman bu durum Müslümanlar nezdinde kötü bir imaj bırakmıştır. Batı ile, özellikle ABD ile bu kadar iyi ilişkiler geliştirmenin bırakabileceği kötü imajın etkisini kırabilmek için Suudi Arabistan Filistinlilere büyük miktarlarda maddi yardım yapma politikası geliştirmiştir. Fakat yine de İsrail söz konusu olduğunda doğrudan keskin açıklamalarda bulunmaktan özellikle kaçınmıştır. Filistinlilere desteğini maddi anlamda devam ettirmeye çalışmıştır. Suudi Arabistan'ın bu maddi yardımlarına karşın, İran Filistinlilere tüm söylemlerde destek vermiş, özellikle İsrail karşıtlığı üzerinden Hamas'a her türlü desteği vermiştir. Tüm bunlarla ilişkili olarak da Ahmedinejad'ın 2005 yılında Cumhurbaşkanı olmasıyla beraber İran resmi söylemlerinde 1989 yılından bu yana en yoğun şekilde doğrudan İsrail'in varlığının gayrimeşru olduğunu ve yok edilmesi gerektiğini belirtmeye başlamıştır.

Suudi Arabistan Kralı Abdullah 2002 yılında Arap Birliği tarafından da kabul edilen "Arap Girişimi" adı da verilen Filistin-İsrail Barışı²³⁷ için bir plan teklif etti. Buna göre, İsrail'in işgal ettiği tüm topraklardan²³⁸ çekilmesi karşılığında Arap dünyası ile ilişkileri normalleşecekti. Bu planın Washington tarafından yeterince kabul görmemesi ve ABD yönetiminin İsrail'e verdiği koşulsuz destek Suudiler için hayal kırıklığı yaratacağı. Tabi bu planın kabul edilmesi, aslında bir anlamda Suudi Arabistan'ın Filistin-İsrail barışını tesis eden aktör olması anlamına geliyordu. Buna izin verilmesi tabi ki mümkün değildi çünkü bu barışı tesis etme başarısı Suudi Arabistan'a bırakılabilecek bir yükümlülük ve hediye olamayacaktı. Riyad bu planını 2007 yılında Arap dünyasına tekrar sundu. Özellikle İran, Suriye ve Lübnan ile beraber potansiyel olarak Irak'ı da içine alan bir sistem ile karşı karşıya olan Riyad bu konuda üstünlüğü eline alarak Müslüman dünyasında itibarını yenilemek istiyordu.

²³⁶ İnternet: Arab Street Rallies Behind Hezbollah. *Al Jazeera English*. Web: <https://www.aljazeera.com/archive/2006/08/200849142219501402.html> adresinden 19 Mart 2018'de alınmıştır.

²³⁷ 1981 yılında Suudi Arabistan Velihaht Prensi Fahd da benzer bir plan ortaya atmış ve inisiyatif almaya çalışmıştı fakat Prens Fahd'ın bu planı diğer barış girişimleri gibi başarılı olamamıştır.

²³⁸ Yani burada kastedilen İsrail'in 1967 öncesi sınırlara çekilmesi karşılığında Arap dünyası tarafından tanınmasıdır.

Filistin’de 25 Ocak 2006 tarihinde yapılan seçimlerde Hamas büyük bir zafer elde etmiştir. Fakat ABD ve AB ülkeleri El Fetih’i muhatap görmeye devam ettiler ve Hamas’ın şiddet söylemi ve uygulamalarından vazgeçmesi gerektiğini beyan ettiler. Bunun üzerine Filistin’de iki başlı bir durum ortaya çıkmıştır; bir yanda Batı’nın tek muhatap olarak gördükleri Devlet Başkanı Mahmud Abbas, diğer yandan ise seçimden zaferle çıkmış Hamas. Bu iki başlılık zamanla şiddet sarmalına dönüştü. Burada Suudi Arabistan inisiyatifi eline almak isteyerek, Şubat 2007’de iki tarafı Mekke’de bir araya getirerek Mekke Anlaşmasının imzalanmasını sağladı. Böylece Hamas, El Fetih ile birlikte Mili Birlik Hükümeti kurmayı kabul etmiştir.²³⁹ Riyad’ın Filistin konusunda en önemli çabalarının başında gelen bu hareketi Arap Devletler Ligi aracılığıyla yapması tabi ki Arap dünyasında da bir prestij kazanmasını beraberinde getirmiştir.

Özellikle burada belirtilmesi gereken bir diğer husus da Filistin gelişmelerinin de etkisiyle karşılıklı saflaşma durumu söz konusu olmasıdır. 2006 Lübnan Savaşı ve 2008-2009 Gazze Savaşı neticesinde bu bölgede ki blok ortaya çıkmıştır. Bir tarafta İran-Suriye-Hizbullah-Hamas’ın olduğu direniş eksenini, diğer tarafta ise Suudi Arabistan ve Mısır’ın başını çektiği ılımlı/muhafazakâr Arap rejimleri ortaya çıkmıştır.²⁴⁰ 2011 Mısır Devrimi ise olayları başka bir boyuta taşıyabilecek potansiyele sahipti. Müslüman Kardeşlerin Mısır’da iktidara gelmesi, Kahire’nin İran ile ilişkilerini geliştirebileceği sinyallerini vermesi ile en çok telaşa kapılan Suudi Arabistan olmuştur. Mursi’ye karşı gerçekleştirilen askeri darbe neticesinde tahmin edilebileceği üzere yeni rejim ile en çabuk ilişki geliştiren Riyad olmuştur.

²³⁹ Yılmaz Şahin, a.g.e. 2016, 343-344.

²⁴⁰ Kor, a.g.e. 2014, 555.

5. ARAP BAHARI'NIN SUUDİ ARABİSTAN VE İRAN'A ETKİSİ/YANSIMASI

Bu bölümde İran ve Suudi Arabistan'ın devrim hareketlerine bakışıyla beraber bu anlamda Arap devrim hareketleri söz konusu olduğunda nasıl pragmatik bir dış politika benimsediklerine değinilecektir. Çünkü iki ülkenin bir önceki bölümde belirtilen rekabet şartları ve enstrümanları Arap Baharı sonrasında kimi yerde pratik bir uygulama alanına dönüşmüştür. Kimi çalışmalarda Vekâlet Savaşları olarak da adlandırılan bu mücadeleler bir savaş çıkmazına dönüşmüştür. Yemen ve Suriye bu durumun en önemli örnekleri olarak gösterilebilir.

5.1. Arap Baharı

Kasım 2010'da Tunus'ta üniversite mezunu bir işportacı olan Muhammed Buazizi'nin kendisini yakarak intihar etmesinin ardından ekonomik sıkıntılar sebebiyle halkın yönetime isyan etmesiyle beraber cereyan eden olaylar, kısa sürede bir halk hareketine dönüşmüş ve çok kısa bir süre içerisinde Tunus Devlet Başkanı Zeynel Abidin Bin Ali apar topar ülkeyi terk etmiştir. Tunus'taki bu halk hareketinin başarıya ulaşması hemen akabinde Mısır'da Tahrir Meydanındaki gösterilerde kendisini göstermiştir. 18 gün süren gösterilerin ardından Mısır Devlet Başkanı Hüsnü Mübarek'in istifa etmesi neticesinde bu hareketler tüm bölge ülkeleri için bir örnek oluşturmuştur. Mısır'dan sonra Libya'daki halk hareketleri bir iç savaşa dönüşmüş ve NATO'nun müdahalesi sonucunda devrim gerçekleşebilmiştir.²⁴¹ Halk hareketlerinin sonraki durağı Bahreyn'de ise Suudi Arabistan'ın Bahreyn yönetimine verdiği etkin destek neticesinde halk hareketleri başarılı olamamıştır. Yemen'deki gösteriler devlet başkanının istifası ile kısmen başarılı sayılsa bile bugün Yemen'in durumu eskisinden çok daha kötü bir süreci bizlere göstermektedir. Yine aynı şekilde Suriye'de ortaya çıkan gösteriler de bugüne kadar süregelen bir iç savaşa dönüşerek bahar olmaktan çok uzakta kalmıştır.

Arap Baharı, Arap Uyanışı ya da Arap Devrimleri olarak bilinen gelişmeler, halk kitlelerinin ayaklandığı ve özellikle Tunus ve Mısır'daki başarısının ardından gerçek manada Orta

²⁴¹ Korkmaz, Y. (2015). *İran Suriye Bölgesel İttifakı ve Arap Baharı Sürecine Yansıması*. (Birinci Baskı). İstanbul: Matbuat Yayın Grubu, 149-150.

Doğu'da bir bahar havası estirebilecek dönem ışığı ile başlamıştır. Çok uzun bir zamandır otoriter rejimler tarafından yönetilen kitleler artık seslerini çıkarmış ve bölgenin kaderinin değişebileceği rüyaları görülmeye başlanmıştır. Arap Baharı olarak da ifade edilen bu dönem ne yazık ki çok uzun sürememiştir. Arap Baharının heyecanının ardından kimi yerde hala devam eden bir Arap Kışı ortaya çıkmıştır. Suudi Arabistan güçlerinin başını çektiği Körfez İşbirliği Konseyi'nin Bahreyn'e girmesi, NATO güçlerinin Libya müdahalesi –ki burada bu NATO operasyonunun maliyetinin büyük bir kısmı Katar tarafından karşılanmış- Suriye'deki baskı ve direniş ve Gazze Şeridindeki İsrail bombardımanı bu halk hareketlerinin heyecanını soldurmuş ve uzun bir süre çözülemeyecek problemleri alevlendirmiştir. Yine aynı şekilde bu kez devrimlerin kısmen başarılı olduğu ülkelerde ise bir demokrasi mücadelesi ortaya çıkmış ve devrimlerin beklenen ve istenen sonuçları yeterince ortaya konulamamıştır.

Arap Baharının en önemli sonuçlarından birisi de Türkiye, İran ve Suudi Arabistan gibi bölgesel güçlerin ön plana çıkması olmuştur. Mısır Arap Baharındaki dönüşümü tamamlayamamış ve Muhammed Mursi'nin devrilmesi ile birlikte bu bölgesel güç ölçeğinde yerini alamamıştır.²⁴² Her ne kadar darbe sonrasında darbenin lideri ve sonrasında da Mısır Cumhurbaşkanı olan Sisi, Riyad ve ABD ile sıkı bir işbirliği içerisinde olsa da Mısır eski günlerinden çok uzak bir görüntü çizmektedir. Ve ayrıca Arap Baharı devriminden, bir geriye dönüş olmuştur. Bununla alakalı olarak, Suudi Selefiliğinin Arap Baharı ayaklanmalarına karşı olduğunu söylemek yerinde olacaktır. Çünkü Suudi Selefilerinin Suudi Arabistan yönetimi ile önemli bir birlikteliği olmuş ve her ne kadar bazı devlete karşı oluşumlar görülmüşse de Vehhabilik, Sefilik üzerinden önemli bir itici güç halini almıştır. Suudi Arabistan Ulema Konseyi, bu gösterileri İslam dışı olarak nitelendirerek Riyad yönetimiyle tam uyumlu olarak hareket etmiştir. Suudi Arabistan, bu sayede Vehhabi-Selefiliğin etkisi üzerinden Orta Doğu'da önemli bir Sünni-Şii karşıtlığı hareketine girişmeye çalışmakta ve bu yönüyle Selefi grupları da uzunca bir süre destekleme politikası yürütmüştür.

Burada gözden kaçırılmaması gereken durum 2001'den sonra İran'ın gitgide güçlendiği gerçeğidir. Önceki bölümde bahsedildiği üzere 2001 sonrası dönemde ABD istemeyerek de olsa İran'ın jeopolitiğini önemli ölçüde güçlendirmiştir. İran jeopolitiğine pozitif katkı sağlayan bu dönüşüm Arap Baharı sonrasında da önemli oranda güç kazanmıştır.

²⁴² Kor, a.g.e. 2014, 497.

Önce Tunus'ta ve ardından Mısır'da birdenbire devrimlerin patlak vermesi, İran'ın devrimden sonraki yıllarda, söylemlerinde sürekli yer tutan devrim ihracı politikasının istediği sonuçları bünyesinde barındırıyordu. Fakat buradaki durumun bariz bir farkı Orta Doğu halklarının kendilerinin yapmış olmasıdır. Batı ile iyi ilişkileri olan diktatörlerin halk hareketleri ve sokaklarda yapılan gösteriler neticesinde devrilmiş olması sonuç itibarıyla İran'ın istediği ve memnun olduğu bir durum ortaya çıkarmıştır. Tahran, bu hareketleri İslami uyanış olarak nitelemekle beraber aslında 1979 İran İslam Devrimi sürecine de atıf yaparak benzer süreçlerden geçildiğini düşünmüştür.

İran tüm halk hareketlerinde benzer politik yaklaşımlarda bulunmamaktadır. Tunus ve Mısır'da halk hareketlerini desteklerken Suriye'de tam tersi bir tutum içerisinde olmuştur. Yine İran'ın birincil tehdit algısı hissettiği Körfez'de, Bahreyn'de halk hareketlerini desteklerken sadece mezhepsel açıklamalar yeterli olmamaktadır. Yemen için de benzer tespitleri yapmak yerinde olacaktır. Özellikle Bahreyn ve Yemen konusu bir sonraki kısımda daha detaylı olarak incelenecektir.

Arap Baharı sürecinde Suriye'yi hariç tuttuğumuzda İran'ın halk hareketlerine desteği daha ziyade söylem düzeyinde kalmıştır. Hatta söylenebilir ki İran dış politikasında eylemlerden ziyade söylemlerde bir sertlik bulunmakta ve bu her zaman pratikte hayat bulamamaktadır. Buna etki eden unsurlardan bir diğeri de halk hareketlerinin İran'a da mesafeli durması olmuştur. Çünkü doğrudan İran bağlantılı olarak görülmek istememişler ve bu sayede de Batı'dan nispeten destek alabilmişlerdir. Doğrudan bu desteği kesmek istememişlerdir. 2006 Hizbullah-İsrail Savaşının ardından Mahmud Ahmedinejad ve Hasan Nasrallah Orta Doğunun en popüler liderleri haline gelmiştir. İran'ın bu popüleritesi çok sürmemiş ve özellikle Irak'ta yaşanan mezhep çatışmaları ve ardından 2009'da İran'da "Yeşil Hareket" olarak da bilinen protesto gösterilerinin şiddetli bir şekilde bastırılması İran'ın bölgedeki algısını değiştirmiştir.

Mısır'da Mursi'nin Cumhurbaşkanı seçilmesinin ardından İran ile ilişkiler olumlu seyretme eğilimine girmiş ve Ahmedinejad ile Mursi'nin karşılıklı ziyaretleri önemli gelişmelere yol açmıştı. Mursi'ye yapılan darbe, İran-Mısır ilişkilerini de sekteye uğrattıysa da İran bundan çok fazla etkilenmemiştir. Çünkü İran, Mursi yönetiminin Batı ile ilişkilerini çok daha keskin bir şekilde ortaya koyacağını düşünmüştür. Fakat Mursi'nin bu konuda Batı ile radikal ve tersine bir dönüşüm gerçekleştirmek yerine Batı ile diyalogu artırıcı bir politika tesis etmesi İran'ı hayal kırıklığına itmiştir. Bu yüzden darbe, İran-Mısır ilişkileri için çok

da büyük bir gelişme ortaya çıkarmadı. Mısır konusunda ise Suudi Arabistan darbe sürecinde ve sonrasında Sisi'ye önemli yardımlarda bulunmuş ve Mısır'da Sisi yönetiminin Krallığın önemli bir müttefiki olmasını sağlamıştır. Müslüman Kardeşlerin iktidarı Mursi yönetiminde ele alması Riyad yönetimi açısından son derece tehlikeli bir hamle olarak algılanmıştır. Dolayısıyla Sisi'ye verilen bu destek pe de şaşırtıcı olmamaktadır.

5.2. İran ve Suudi Arabistan'ın Arap Baharına Tepkileri

Tunus ve Mısır'da başlayan ve kısa sürede başarıya ulaşan devrimleri Tahran yönetimi, İran İslam Devrimi'nin başlattığı ateşin devamı olarak görmüştür. Özellikle hoşnut bir şekilde karşılanmış olan hareketler Tahran'ın tüm söylemlerinde yer bulmuştur. Tahran, bu halk hareketlerini "İslami Uyanış" olarak nitelendirmiştir.²⁴³ Tahran için gelişmeler özellikle heyecan verici olmuştur. "Olağan şüpheli" olan Tahran'ın 1980'li yıllardaki o söylemlerine ve dış politikasına rağmen bu kez gerçekten çok gayreti olmadan devrim hareketleri ortaya çıkmıştı. İran içerisinde yönetim, bu hareketleri İran İslam Devrimine benzetme ve haklı bir pay çıkarma eğilimde olmuş, muhalefet ise 2009 yılındaki ayaklanmanın bu devrim hareketlerine ilham olduğunu savunarak yönetime farklı mesajlar verme yoluna gitmişti. Tahran özellikle Arap otoriter yönetimlerinin peşi sıra devrilme ihtimalini çok önemsemiş olsa da Suriye söz konusu olduğunda tam tersi bir yaklaşım içerisine girmekte hiç sakınca görmemiştir.

İslam devriminin hemen akabinde gelişen devrim ihracı senaryoları ile benzer şekilde Hamaney, bu kez Tunus ve Mısır'da başarıya ulaşan hareketlerle beraber İran'ın, Orta Doğu halkları için en güzel model ülke olacağını iddia etmiştir.²⁴⁴ Tunus ve Mısır halklarına selam gönderen Tahran'ı, bir rol model olabilme ihtimalleri heyecanlandırmaya yetmiştir fakat çok geçmeden devrimlerin sadece "İslami Uyanış" hareketleri olmadığı ortaya çıkmıştır. Nitekim halklar Tahran'ın iddia ettiği gibi sadece laik ve Batı yanlısı yönetimler argümanlarıyla harekete kalkışmamışlar daha ziyade insanca yaşamayı referans olarak

²⁴³ İnternet: Şahin, M. Arap Baharı "İslami Uyanış" mıdır?. *Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi*. Web: <http://orsam.org.tr/orsam/DPAnaliz/13397?dil=tr> adresinden 19 Mart 2018'de alınmıştır.

²⁴⁴ İnternet: Khamenei Hails 'Islamic' Uprisings. *Al Jazeera English*. Web: <https://www.aljazeera.com/news/middleeast/2011/02/201124101233510493.html> adresinden 11 Nisan 2018'de alınmıştır.

almışlardır. Bu yüzden Tahran bir rol model olmaktan ziyade karşılıklı olumlu ilişkiler kurabilmenin yollarını aramaya çalışmıştır.

Suriye ise Tahran'ın "samimiyetinin" sorgulanabileceği bir dönüm noktası teşkil etmiştir. İran, Suriye'deki ayaklanmayı Batı'nın ve özellikle İsrail'in kışkırttığı gerekçesiyle samimi bulmamış ve desteklememiştir. Aksine Suriye'deki Baas rejimine çok güçlü bir şekilde desteğini yinelemiştir. Tahran, Suriye'de ayaklanan halkın çok küçük bir kesim olduğunu iddia etmektedir. Ayrıca Suriye'nin bölgede güçlü bir İsrail karşıtı politika izlediğini ve dolayısıyla bundan dolayı cezalandırılmaya çalışıldığını iddia etmiştir.²⁴⁵

Suudi Arabistan ise bu ayaklanmaları dikkat ve endişe ile incelemiştir. Çünkü Riyad için statüko her zaman asıl önceliği olmuştur. Orta Doğu'da statükonun değişmesi Riyad için he zaman kötü bir senaryo olmuştur. Riyad, 1979 yılından bu yana o korktuğu senaryonun yani İran İslam Devriminin Körfez ülkelerinde benzer rejim değişikliklerini tetikleyici etkide bulunması senaryosunun gerçeğe yaklaştığı bir dönemi yaşayabilirdi. Ve dahası bu kez tehlike, bu tehdidin Körfez'e sıçrama ihtimaliydi. Riyad bu tehdidi küçümsememiş ve daha ayaklanmaların başında bir takım önlemler almaya çalışmıştır. Bununla beraber anlaşılacağı üzere statüko Riyad'ın elindeki en büyük kozdu çünkü ayaklanmalarda yönetim değişiklikleri talep ediliyor ve daha fazla özgürlükçü ortam amaçlanıyordu. Riyad'ın Körfezin en güçlü monarşisi olması bu endişenin sebebinin açıklamaya yardımcı olmaktadır. Bu yüzden Riyad, Tunus'un devrik lideri Zeynel Abidin Bin Ali'ye desteğini esirgememiş ve ülkesine sığınmasını kabul etmiştir. Aynı şekilde güçlü bir müttefiki olan Hüsnü Mübarek'e de son ana kadar desteğini esirgememiştir.

Suudi Arabistan'da 2011 Şubat ve Mart aylarında Doğu vilayetlerinde, nispeten küçük Şii gruplar Bahreyn'deki gösterilere destek vermek amacıyla toplanarak küçük çaplı gösteriler düzenlenmiştir. Gösteriler sırasında düzeltilmesi istenilen problemler de dile getirilmiş, ardından Ekim ayında yine küçük çaplı gösteriler yer almıştır. Bu kez gösterilerde Şii hakları ve mahkûmlarla ilgili talepler daha fazla gündeme getirilmiştir. Suudi Arabistan yönetimi gösterilerin ve taleplerin farkında olmuş ve Bahreyn'deki gösterilerin artarak kendi ülkelerinde daha da büyümesine rıza göstermeyecekleri açıkça görülmüştür. Zaten Riyad'ın söz konusu talepleri karşılamak gibi bir düşüncesi olmamıştı. Aslında Suudi Arabistan'da yaşayanlar ve özellikle yönetime muhalif olanlar Riyad yönetiminin askeri anlamda gücünü

²⁴⁵ İnternet: Majidyar, A. (2018). Khamenei Praises Assad and Vows "Resistance Front" Will Soon Pray in Jerusalem. *Middle East Institute*. Web: <http://www.mei.edu/content/io/khamenei-praises-assad-and-vows-resistance-front-will-soon-pray-jerusalem> adresinden 11 Nisan 2018'de alınmıştır.

tahmin etmekle beraber olayları çok daha farklı bir boyuta getirme eğiliminde hiç olmamıştır. Riyad, sürekli Batı ile askeri anlaşmalar yaparak devasa oranlarda silah ve teçhizat alımı yapmış ve bu durumun yani pratikte herhangi bir savaşta görülmese de Suudi Arabistan'ın askeri gücünün bu alımlar neticesinde devasa nitelikte olduğu sürekli gündemde kalmıştır. Bu çekince ise gösterilere karşı Riyad'ın baskısını bir katliama dönüştürebilme ihtimali olmuştur. Bu ihtimal, Vehhabilerin iki yüzyıl önce gerçekleştirdiği Şii katliamının hala hafızalarda yer tutmasının bir sonucu olarak sürekli gündemde kalabilmiştir.²⁴⁶

Söz konusu çekinceye karşı Riyad sert önlemler alsa da Suudi Arabistan Şiilerinin hafızalarında yer işgal eden geçmiş tecrübeleri canlandırmamıştır. Bahreyn'de hükümetin izlediği politikaya benzer bir yol izlemiştir. Gösterileri şiddetli bir şekilde bastırma yoluna gitti, gözaltı ve para cezası gibi önlemler aldı. Aslında buradaki amaç tekrar bir ayaklanma ihtimalini engelleyebilmektir. Dolayısıyla gösterilere katılanlar için iş hayatından ve sosyal hayattan dışlayıcı bir dizi tedbirler de bu önlemlere dâhildi. Tüm bu tedbirlerle beraber işsizlik, konut ve kredi ile ilgili bir takım desteklerin de yer aldığı ekonomik ve sosyal bazı iyileştirmeler de Riyad yönetimi tarafından halka bir lütuf olarak gösterildi. Buna ek olarak yönetici elitin de imajını düzeltilebilmek için bir takım düzenlemeler hayata geçirilmeye çalışıldı. 2011 Eylül ayında 2005 yılından bu yana yapılmayan yerel seçimler gerçekleştirildi. Suudi Arabistan halkı bu seçimlere rağbet göstermemekle beraber Riyad'ın bu anlamdaki beklentileri karşılanmadı, fakat alınan sert tedbirlerle beraber tüm bu ekonomik tedbirlerin de işe yaradığını söylemek yanlış olmayacaktır.²⁴⁷

Suudi Arabistan'ın en yakın müttefiklerinden Mısır'da Hüsnü Mübarek'in düşüşüyle beraber bölgesel anlamda ve içerideki tehdit algısı en üst seviyeye yükseldi. Suudi Arabistan'ın bu tehdit algısına ilk tepkisi ise mevcut statükoyu devam ettirebilme çabaları olmuştur. Hem kendi içerisinde ve KİK ülkelerinde hem de özellikle de Yemen'de bu devrim hareketlerinin başarı olasılıkları sebebiyle durum, Suudi Arabistan için hayati öneme sahip

²⁴⁶ 1802 yılında Vehhabi kuvvetlerinin Gadir Hum kutlama törenlerinde Kerbela'ya baskın düzenlediği ve iki binden fazla Şiinin öldürüldüğü bildirilmektedir. Bu hadise ise Şiilerin hafızalarında önemli izler bırakmış ve Vehhabilere karşı bakışı büyük ölçüde etkilemiştir. Detaylı için bkz. Büyükkara, a.g.e. 2016, 31-32.

²⁴⁷ İnternet: Gökçe, E. (2016). Suudi Arabistan'da Arap Baharını Engelleyen İç Dinamikler-Domestic Dynamics Preventing Arab Spring in Saudi Arabia. *Üsküdar University Journal of Social Sciences*. 2(2). 60-61. Web: https://www.researchgate.net/publication/303959648_Suudi_Arabistan'da_Arap_Baharini_Engelleyen_Ic_Dinamikler-Domestic_Dynamics_Preventing_Arab_Spring_in_Saudi_Arabia adresinden 18 Temmuz 2018'de alınmıştır.

olmaktadır. Suudi Arabistan için buradaki asıl amaç kendi iç güvenliğini sağlayabilmektir. Mübarek gibi güçlü bir müttefikin düşüşünün ardından, KİK ülkeleri ya da Yemen’de benzer bir düşüşü düşünmek dahi Riyad’ı tedirgin etmeye yeterliydi. Riyad, Umman Sultanına da her türlü desteği vereceği garantisini iletmiş ve böylece devrim hareketlerine karşı olduğunu, özellikle bu Arap monarşilerine her türlü desteği vereceğini iletmiş oluyordu. Üstelik bu destek sadece Körfez ya da Arap Yarımadası ile sınırlı değildi. Tüm Arap monarşileri Suudi Arabistan’ın en öncelikli dış politikası haline gelmişti. Bu yüzden Riyad, 2011 Mayıs’ında Fas ve Ürdün’e KİK’e katılmalarını teklif etmiştir.²⁴⁸ Bu teklif Suudi Arabistan’ın Sünni monarşileri desteklemesi ve aslında KİK’in de bu anlamda Sünni Arap monarşilerini destekleyici ve güçlendirici bir rol oynamasına dönük bir hareket olmuştur.

İran içerisinde ise 2009 yılında Ahmedinejad’ın kazandığı seçimin hemen ardından meydana gelen gösteriler “Yeşil Hareket” olarak adlandırılmış ve uzunca bir süre gündemi işgal etmişti. 1981-1989 yılları arasında Başbakanlık yapan Mir Hüseyin Musavi’nin Cumhurbaşkanlığına adaylığı ve sonrasında seçimlerle ilgili protesto gösterileri İran muhalefetine göre Arap Baharındaki halk hareketlerine cesaret vermişti. 2011 yılında bu kez Arap Baharının etkisiyle İran’da da gösteriler başlamıştı. Mısır ve Tunus’un başarılı devrimleri İran muhalefetine cesaret verse de Tahran bu konuda sert önlemler almış, Musavi ve diğer liderler ev hapsine alınmış ve gösterileri şiddetli bir biçimde bastırmıştır.²⁴⁹

Arap Baharı bu anlamda Suudi Arabistan – İran arasındaki rekabeti nispeten daha tehlikeli ve tarafların çok daha keskin/aktif bir politika yürüttüğü bir düzeye taşımıştır. Böylece bir önceki bölümde incelenen güç mücadelesi araçlarının uygulamalarının daha net görüldüğü bir bölge ortaya çıkmıştır. Özellikle Körfez ve Arap Yarımadası söz konusu olduğunda Riyad’ın çok daha aktif bir dış politika yürüttüğünü belirtmek yerinde olacaktır. Bu vesile ile özellikle Arap Yarımadası ve Körfez’in Riyad ulusal çıkarı açısından hayati derecede öneme sahip bir bölge olduğu söylenebilir. Bu yüzden Bahreyn ve Yemen söz konusu olduğunda çok daha hızlı ve sert önlemler almış olması da şaşırtıcı değildir.

Suriye’deki hareketler ise ayaklanmanın bir iç savaşa dönüşmesine ve ardından çok daha karmaşık bir uluslararası hal almasına yol açmıştır. Özellikle İran-Rusya ve Suriye rejiminin sarsılmaz ve esnetilemeyen ittifakı bu konuda çok daha kritik bir rol almaktadır. Her ne kadar

²⁴⁸ İnternet: Ryan, C. (2014). Jordan, Morocco and an Expanded GCC. *Middle East Research and Information Project*. Web: <http://www.merip.org/jordan-morocco-expanded-gcc> adresinden 7 Mart 2018’de alınmıştır.

²⁴⁹ İnternet: Parvaz, D. (2011). Iran Opposition Planning Protests. *Al Jazeera English*. Web: <https://www.aljazeera.com/news/middleeast/2011/02/20111212162526150718.html> adresinden 22 Mayıs 2018’de alınmıştır.

sarsılmaz bir ittifak olsa da Tahran, Suriye’de ilk ayaklanmaların çıktığı dönemlerde Şam yönetiminin bir takım reformlar yapması gerektiğini kabul etmiştir. Fakat bu özgürlükçü söylemlerin diğer ülkelerdeki devrim hareketleri ile benzer olmadığını dolayısıyla rejime destek vereceklerini açıklamıştır. Bu noktada özellikle Bahreyn, Yemen ve Suriye’de her iki ülkenin rekabeti ve tepkileri çok daha somut bir hal almıştır demek yerinde olacaktır.

5.2.1. Bahreyn

Yaklaşık 1,37 milyon nüfusu bulunan ve üçünde merkezi yerleşim yeri bulunan 33 adadan oluşan Bahreyn’de nüfusun çoğunluğunun Şii olmasına karşın ülkeyi uzunca bir süredir yöneten El-Halife ailesi Sünni’dir. Özellikle İngilizlerin Körfez Emirliklerine bağımsızlıklarını verme kararının ardından Bahreyn, Katar ile birlikte Birleşik Arap Emirliklerine katılma fikrini reddetmiş ve bağımsız bir devlet olarak Körfez’de yer almıştır. Bağımsızlığını kazanmasının hemen ardından İran’ın tarihsel ve coğrafi olarak bir parçası olduğu iddiaları ile karşı karşıya kalmıştır. Riyad ise El-Halife ailesini desteklemiş ve 1986 yılında Kral Fahd Karayolu Geçidini inşa ederek Bahreyn’in Arap Yarımadası ile tek karayolu bağlantısını sağlamış olmaktadır.

El-Halife ailesi Katar’dan 1800’lerde Bahreyn’e gelerek iktidar olmuştur. Dolayısıyla Bahreyn’in Şii nüfusu, Bahreyn’in asıl sahipleri ve yerleşik halkı olarak kendilerini görmektedir.²⁵⁰ Bu Şii nüfusun da İran ile tarihi bağlarının olduğunu söylemek yerinde olacaktır. Önceki bölümde bahsedildiği üzere 1980’ler boyunca İran Devriminden ilham ve şüphesiz destek alan Şii gruplar Bahreyn yönetimine karşı bir darbe girişiminde bulunmuş ve Bahreyn yönetimi tarafından 1980’ler ve 1990’lar boyunca çok katı bir baskı politikası izlenmiştir. 1999 yılında Kral Hamad Bin İsa El-Halife’nin iktidarının başlaması ile beraber bir dizi reform planı yürürlüğe koyması, Bahreynliler açısından umut verici olsa da çok geçmeden monarşinin katı kurallarına tekrar dönüş yapıldı, El-Halife ailesinin iktidarının pekiştiği bir sistem devam ettirildi.²⁵¹

1983 yılında ABD Merkez Komutanlığı (CENTCOM) Bahreyn’de konuşlandırılmış ve 2003 yılında Katar’a taşınana kadar bölge ve Bahreyn için hayati bir önem arz etmiştir. Ayrıca

²⁵⁰ İnternet: Mabon, S. The Battle for Bahrain: Iranian-Saudi Rivalry. *Middle East Policy Council*. Web: <http://www.mepc.org/battle-bahrain-iranian-saudi-rivalry> adresinden 12 Nisan 2018 tarihinde alınmıştır.

²⁵¹ Hanieh, a.g.m. 2013, 73-74.

Bahreyn ABD Donanmasının Beşinci Filosuna ev sahipliği yapması dolayısıyla Körfez’de özel bir konuma sahip olmaktadır. Beşinci Filo tüm Körfez, Kızıl Deniz ve Doğu Afrika ile Afganistan da dâhil olmak üzere ABD’nin Orta Doğu’daki tüm operasyonları için hayati bir önem arz etmektedir. Böylece Bahreyn, jeopolitik özelliği ile beraber bu güvenlik unsurlarının da müdahil olması nedeniyle tüm Körfez için hayati bir öneme sahip olmaktadır.

Bahreyn’de 2017 tahmini verilerine göre nüfusun yaklaşık yarısı çalışmak için gelen göçmenlerden oluşmaktadır.²⁵² Ayrıca Bahreyn nüfusunun da çoğunluğunun Şii olduğu tahmin edilmektedir. Bahreynli Şii halkın bir de bu göçmen işçi politikası yüzünden daha da kötü koşullara sahip olması ve ayrıca muhalefetin iddia ettiği üzere Bahreyn’de Sünni Araplardan ve Pakistanlılardan oluşan göçmen işçilere vatandaşlık verilmek yoluyla mezhepçi politikalar izlenmesi sonucu Bahreyn’de sürekli gündeme gelebilecek bir ayaklanma ihtimali belirmektedir. Bahreyn Körfez ülkeleri içerisinde en az petrol rezerv ve üretim miktarlarına sahip ülke olmakla beraber ekonomik koşullarını çeşitlendirmeye gitmiş ve 1975’te offshore bankacılık programını devreye sokmuştur. Özellikle Lübnan’daki iç karışıklıkların ardından Bahreyn bu anlamda yabancı bankaların da ilgi odağı olmuş ve tabiri caizse Körfez’in bankacılık başkenti olmuştur. Bu ekonomik gelişmelerden halkın büyük bir çoğunluğunun hiç pay alamadığını belirtmek yerinde olacaktır. Bahreyn halkı toprak ve konut anlamında da büyük bir eşitsizliğe maruz kalmaktadır. Bahreyn sahillerinin neredeyse tamamına yakını kamuya açık olmamakla beraber özel kullanım alanı olarak tahsis edilmiştir.²⁵³

Tüm bu eşitsizliklerin etkisiyle 14 Şubat 2011 yılında ülke çapında gösteriler başlamıştır. On binlerce Bahreynlinin düzenlediği gösterilerde Kral Hamad’ın iktidarını bırakması taleplerinden ziyade siyasi reform talepleri dile getirilmiştir. Gösterilerin üçüncü gününde Şii Partisi El Vefak gösterilere katılma kararı almış ve gösteriler ülke geneline yayılmıştır. Hükümet, olayları mezhepsel çabalar olarak göstermeye çalışmışsa da bunun böyle olmadığı gösterilere Sünni ve Şiilerin birlikte katılmasından anlaşılabilir. Bu anlamda düzenlenen ilk gösterilerde “Ne Şii, Ne Sünni, sadece Bahreynli” sloganları hâkim olmuştur.²⁵⁴

²⁵² İnternet: Bahreyn Krallığı. *Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı*. Web: <http://www.mfa.gov.tr/bahreyn-kunyesi.tr.mfa> adresinden 11 Nisan 2018’de alınmıştır.

²⁵³ Hanieh, a.g.m. 2013, 74-76.

²⁵⁴ Hanieh, a.g.m. 2013, 80.

Bahreyn söz konusu olduğunda İran'ın çok uzunca bir süredir Bahreyn'in tarihi olarak İran'a ait olduğu iddiaları sık sık gündeme gelebilmektedir. Hal böyle iken, Bahreyn, özellikle İran İslam Cumhuriyeti ile başlayan süreçte, gerçekleşen tüm ayaklanmalar ve gösteriler ile İran arasındaki ilişkiyi ve etkileşimi her defasında dile getirmektedir. İşte bu durum nedeniyle Bahreyn'de 2011 yılındaki ayaklanmanın yine İran ile ilişkili olduğu iddiaları ve mezhep söylemleri hemen gündeme gelmiştir.

Kral Hamad bu mezhepsel söylemleri çoğaltarak aslında konunun özgürlük ya da baskı ile ilgili olmadığını göstermeye çalışmıştır. Sürekli İran'ın müdahale potansiyeline vurgu yapılması ise Riyad'ın zaten var olan dış politikasından çok da farklı bir yaklaşım olmamaktadır. Bu yüzden Riyad'ın da girişimleriyle beraber Manama, Körfez İşbirliği Konseyi'ni acil toplantıya çağırmıştır. Eş zamanlı olarak Bahreyn'de olağanüstü hal ilan edilmiş ve bununla ilgili ordunun her türlü önlemleri alabileceği konusunda gerekli düzenlemeler de gerçekleştirilmiştir. Manama'nın daveti üzerine de Körfez İşbirliği Konseyi gücü olarak Suudi Arabistan'dan bin, Birleşik Arap Emirliklerinden de dört yüz kadar asker Bahreyn'e konuşlandırılmıştır.²⁵⁵ Bu müdahalenin ardından ise sert önlemler alınarak bir dizi sürgün ve tutuklama faaliyetleri devam etmiş ve Bahreyn yönetimi tarafından özellikle gösterilere karışanlara işten çıkarılma, bursun kesilmesi gibi önlemler alınarak benzer olayların önüne geçilmesi amaçlanmıştır.

Bahreyn'in çağrısı üzerine gerçekleşen KİK müdahalesinde en fazla askerin tahmin edilebileceği üzere Suudi Arabistan tarafından gönderilmesinin şüphesiz bazı nedenleri olmaktadır. Söz konusu bu müdahalenin sadece Bahreyn'in çağrısı üzerine gerçekleştirilmediğini özellikle belirtmek yerinde olacaktır. Arap uyanışının Körfez'e en çok yaklaştığı ülkenin Bahreyn olması, Suudi Arabistan ve KİK ülkelerinin bu durumu yaklaşan büyük bir tehdit olarak algılaması, Bahreyn'de bu durumun bastırılarak benzer olayların diğer Körfez ülkelerinde yaşanmasının önüne geçme çabaları bu müdahaleyi çabuklaştıran bir diğer etken olmuştur. Ayrıca Suudi Arabistan ve Bahreyn yönetimi bu gösterilerin İran tarafından kışkırtıldığı iddiasıyla Tahran'ı suçlamışlardır. İki ülke arasındaki suçlamalarda sıkça görüldüğü üzere Riyad yönetimi de bu iddia için kanıt sunmaya gerek duymamıştır çünkü bölgedeki Şii hareketler ve Şii kaynaklı gösteriler söz konusu olduğunda olağan

²⁵⁵ İnternet: Bahrain Imposes State of Emergency. *Al Jazeera English*. Web: <https://www.aljazeera.com/news/middleeast/2011/03/20113151296156152.html> adresinden 12 Nisan 2018'de alınmıştır.

şüpheli her zaman İran olagelmıştır. Örneğin, Ekim 2011’de ABD Adalet Bakanlığı’nın, Suudi Arabistan’ın Washington Büyükelçisi Adil El-Cübeyr’in İran tarafından öldürmek amacıyla komplo kurulduğunu iddia etmesi²⁵⁶ bu durumun sadece Riyad tarafından değil genellikle Batı tarafından da sürekli gündemde tutulabildiğini göstermektedir.

5.2.2. Yemen

Yemen Cumhuriyeti, 1990 yılında Yemen Arap Cumhuriyeti (Kuzey Yemen) ile Yemen Demokratik Halk Cumhuriyeti’nin (Güney Yemen) birleşmesiyle kurulmuştur.²⁵⁷ Yaklaşık 28 milyonluk ülke nüfusunun neredeyse tamamı Müslüman olup, üçte ikisi Sünni, üçte biri ise Şiiliğin bir kolu olan Zeydi²⁵⁸ mezhebine mensuptur. 2011 yılına kadar ülkeyi kendisi de bir Zeydi olan Cumhurbaşkanı Ali Abdullah Salih, Baas ideolojisi çerçevesinde yönetmiştir.

Yemen’in 1990 yılında birleşmesinin ardından Bedrettin El-Husi tarafından Mümin Gençler (El Şabbab El Muminin) isminde bir grup kurulmuş fakat siyasi alanda yeterince etkili olamamıştır. Yemen’de 1960’lardan bu yana oluşan sosyal birikim ve dönüşüm talepleri neticesinde Arap Devrimleri dalgasının da etkisiyle yeni nesil artık taleplerini daha fazla dile getirebilmektedir.²⁵⁹ Salih’in ABD ve Suudi Arabistan ile olan ilişkilerine karşı eleştirel bir yaklaşım getiren protestolar asıl olarak diğer ülkelerdeki taleplerden çok da farksız değildi. Daha iyi ve özgürce bir yaşam talepleri aslında ekonomik geri bırakılmışlığın da etkisini göstermektedir. Şiilerin ülke içerisindeki muhalefet hareketleri 2003 yılında büyük çaplı gösterilere ardından da çatışmalara dönüşmüştür. Hizbullah’ı temel örgütlenme modeli olarak kendilerine örnek alan Husiler, Yemen’in kuzeyinde Sa’de’de örgütlendiler. Hükümet güçlerinin bu hareketi bastırmaya çalışması üzerine silahlı bir mücadeleye girişen Husilerin örgütsel lideri Hüseyin El-Husi 2004 yılında bir çatışma esnasında öldürülmüştür. 2004 yılından sonra “Ensarullah” adıyla örgütlenmiş olan Husiler ile hükümet güçleri

²⁵⁶ İnternet: İran Suikast Suçlamasını Reddetti. *Al Jazeera Türk*. Web: <http://www.aljazeera.com.tr/haber/iran-suikast-suclamasini-reddetti> adresinden 4 Mart 2018’de alınmıştır.

²⁵⁷ İnternet: Yemen'in Siyasi Görünümü. *Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı*. Web: <http://www.mfa.gov.tr/yemen-siyasi-gorunumu.tr.mfa> adresinden 13 Nisan 2018’de alınmıştır.

²⁵⁸ İnternet: Gökalp, Y. Zeydiyye. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Web: <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/ayrmetin.php?idno=440328> adresinden 13 Nisan 2018’de alınmıştır. Zeydilik, Sünniliğe en yakın ve ılımlı bir Şii fırkası olarak bilinmektedir.

²⁵⁹ Carapico, S. (2013). “Yemen”. In Amar, P., Prashad, V. (Eds.). *Dispatches From the Arab Spring: Understanding the New Middle East*. 118. Erişim adresi: <https://ebookcentral.proquest.com>.

arasında 2010 yılına kadar kesintili olarak devam eden iç savaşta en az on bin kişi ölmüş ve çok daha fazlası evlerini terk etmek zorunda kalmıştır.²⁶⁰

2011'de Arap Baharı'nın Yemen'de etkisini göstermesinin ardından Husiler bu kez öncesinden seslerini daha da güçlü yükseltmişler ve bunun neticesinde Salih, Haziran 2011 yılında kendisine düzenlenen bir suikasttan yaralı kurtulmuş ve tedavi amacıyla Suudi Arabistan'a giderek ülkeyi terk etmiştir.²⁶¹ Kasım ayı sonunda Riyad'da Kral Abdullah ile birlikte görüldüğü Salih, yetkilerini Başkan yardımcısı Mansur Hadi'ye devretmesini öngören KİK Geçiş Süreci Planına uyacağını açıklamıştır. Hadi 2012 yılında Cumhurbaşkanı seçilmiş, 2013 yılında BM'nin de desteklediği ve geçiş sürecinin şartları ile anayasa taslağı çalışmaları için Ulusal Diyalog Konferansı toplanmıştır. Fakat anayasa taslağı üzerindeki çalışmalardan çekilen Husiler 2014'ten itibaren silahlı mücadeleye devam etmişler ve 2015 yılında Başkent Sana'da hükümet binalarını ele geçirince Başkan Cumhurbaşkanı Hadi istifa etmiş ve Husiler yönetime el koyduklarını açıklamışlardır.²⁶²

Sana'dan kaçmayı başaran Hadi, Aden'e gelerek istifasını geri almış ve Aden'i Yemen'in geçici başkenti olarak ilan etmiştir. Husi güçlerinin Aden'e doğru hareketlerinin ardından ise Hadi'nin talebi üzerine Suudi Arabistan öncülüğünde Husilere karşı "Kararlılık Fırtınası Operasyonu" başlatılmıştır. Operasyona Suudi Arabistan'ın haricinde Bahreyn, Katar, Kuveyt ve BAE gibi KİK üyeleri ile Fas, Ürdün, Sudan ve Mısır gibi Arap ülkeleri de katılım sağlamış, ABD, AB ve diğer Batı ülkeleri ile birlikte Türkiye ve diğer bölge ülkelerinin birçoğu da destek verdiklerini açıklamıştır. İran ise Rusya ile birlikte operasyona karşı oldukları yönünde beyanlarda bulunmuştur.²⁶³

Kararlılık Fırtınası Operasyonu'nun başladığı günden bu yana resmi verilere göre yaklaşık 9 bin kişinin öldüğü, 7 milyon kişinin açlıkla karşı karşıya olduğu, yaklaşık 2 bin kişinin ise açlık ve hastalık yüzünden öldüğü bilinmektedir.²⁶⁴ Operasyonun kısa süreceği yönünde

²⁶⁰ İnternet: *The Huthi Ascent to Power*. (2014). Middle East Institute. Web: <http://www.mei.edu/publications/huthi-ascent-power> adresinden 22 Haziran 2018'de alınmıştır.

²⁶¹ Kor, a.g.e. 2014, 479-481.

²⁶² İnternet: Sinkaya, B. (2015). "İran-Yemen İlişkileri ve Ensarullah Hareketi". *Ortadoğu Analiz*, 7(67), 60-61.

²⁶³ İnternet: Cabural, M. (2015). Yemen Conflict: Which Countries Support and Oppose Saudi Arabia. *Valuewalk*. Web: <https://www.valuewalk.com/2015/03/yemen-vs-saudi-arabia/> adresinden 24 Mayıs 2018'de alınmıştır.

²⁶⁴ İnternet: Yemen'deki Kararlılık Fırtınası'nın Bin Günü. *Anadolu Ajansı*. Web: <https://aa.com.tr/tr/dunya/yemendeki-kararlilik-firtinasinin-bin-gunu-/1012228> adresinden 14 Nisan 2018'de alınmıştır.

açıklamalara rağmen mevcut durum itibarıyla Yemen'in herhangi bir çözüm üzerinde buluşabilmesinin çok zor olduğu görülebilmektedir. Operasyon nihai amacına ulaşamamış ve kimi zaman Husiler tarafından Suudi Arabistan'a füzelerin fırlatıldığı görülmüştür. Özellikle Riyad'ın bu füzeler ile ilgili İran'a ait olduğu yönündeki iddiaları neticesinde Riyad-Tahran hattında gerilimler devam etmektedir.

Riyad, Bahreyn'de olduğu gibi Yemen'de de herhangi bir ayaklanma durumuna acil ve kararlı bir müdahalede bulunmak istemiştir. Çünkü önceden de bahsedildiği üzere Yarımada ve Körfez'de doğrudan bir statüko değişikliği Riyad'ın birincil tehdit algılaması olmuştur. Özellikle Hizbullah ve Hamas'tan sonra bu kez Ensarullah'ın İran etkisinde güçlü bir örgüt olarak bölgede etkinliğini artırması Riyad'ın kaygılarının başında gelmektedir. Hizbullah'ın Lübnan'ın güneyindeki etkinliği gibi Hamas'ın da Gazze Şeridindeki etkinliğinin en temel özelliklerinden birisi kuşkusuz İran'ın desteği olmuştur. İran'ın bu kez Yemen'de Husi hareketine bu denli destek vermesi neticesinde Suudi Arabistan'ın, Yemen'de benzer bir oluşuma izin vermemek adına Yemen hükümetine çok büyük destek vermesi şaşırtıcı olmamaktadır. Çünkü bu kez Arap Yarımadasının güneyinde Suudi Arabistan'ın Kızıldeniz'den çıkış noktasında olan Yemen'de İran etkinliğinin artması Suudi Arabistan'ın kendisini büyük ölçüde çevrelenmiş olarak hissetmesine ve ani tepki vermesine neden olarak göstermek mümkündür.

Suudi Arabistan'ın Yemen'de Selefilğin güçlenmesine verdiği destek neticesinde Yemen'de Zeydiler yıllar içerisinde dezavantajlı bir konuma gerilemiştir. Ülke yönetiminin aldığı Suudi desteği büyük miktarlara ulaşmış ve Yemen'in çok fakir bir ülke olmasının da etkisiyle Suudilerin yardımlarına büyük oranda muhtaç kalmışlardır. Özellikle Suudi sınırları içerisinde çok fazla kaçak Zeydi işçinin durumuna ses çıkarmayarak bir anlamda Yemen'in kendisine bağlı kalmasını sağlamaya çalışmış ve bu sayede de Yemen üzerinde büyük bir etkinlik kurabilmiştir. Ayrıca Suudi Arabistan için Yemen'in güvenliği, ayaklanmalara karşı Arap monarşisi olarak destek vereceği bir ülke olmamakla beraber kendi bölgesel güvenliği için hayati öneme sahip bir sınır komşusu olmasında yatmaktadır.

5.2.3. Suriye

Arap Baharının Suriye’de yansıması, gelişmelerinin ve sonuçlarının bugün de halen devam ettiği çok uzun ve karmaşık bir süreç ortaya çıkarmıştır. Burada tüm yönleriyle ele alınamayacak kadar kapsamlı ve karmaşık bir süreç sonrasında bugün Suriye’de telafisi ve çözümü kısa vadede mümkün görünemeyen bir iç savaş yaşanmaktadır. Bu anlamda burada Arap Baharının Suriye ayağının çok ayrıntılı bir incelemesi yerine daha kısa bir süreç incelemesi yapılarak çokça bu ayaklanmanın ve sonrasındaki iç savaşın mevzu bahis rekabete yansımasına değinilecektir.

Arap Baharı gelişmelerinin de etkisiyle 2011 yılı Ocak ayında Suriye’de kitlelerin gösterileri başlamıştır. Şubat ayında Harika Bölgesinde bir trafik polisinin bir gence müdahalede bulunması üzerine insanlar protesto gösterilerine hız vermiş ve “Suriye halkı aşağılanamaz” şeklinde sloganlar atmışlardır. Bu protesto aslında rejimin güvenlik güçlerinin keyfi davranmalarının bir sonucu olarak görülmekteydi. Böylece Şubat itibarıyla gösteriler Suriye’nin politik bir gerçeği halini almıştır. Çünkü kitleler Baas rejiminden eşitlik, adalet ve sosyal-siyasal olmak üzere daha fazla hak talep ediyorlardı. Diğer ülkelerdeki hareketlerle benzer şekilde artık insanların seslerini çok daha fazla yükseltmeleri için küçük bir kıvılcım yetebiliyordu. Mart 2011’de Suriye’nin Der’a şehrinde duvarlara yazı yazan çocukların gözaltına alınarak işkence edilmesi neticesinde başlayan gösteriler büyük ayaklanmalara dönüşmüştür. Ve Suriye rejimi ise bu ayaklanmaları bastırırken şiddet uygulamaktan ve insan öldürmekten imtina etmemiştir. Diğer ülkelerde kısmen hızlı sonuçlar veren benzer ayaklanmalar Suriye’de farklı bir seyir izlemiştir. Bu gösterilerin beklenen sonucu getirmemesi üzerine muhalif ordu mensupları ile kitleler 2011 yazından itibaren Özgür Suriye Ordusu adıyla silahlı bir yapılanmaya girişmişlerdir.²⁶⁵

Suriye Ulusal Konseyi, 2011 Eylül ayında İstanbul’da sürgünde bulunan muhalefet tarafından toplanmış ve bu oluşumda Müslüman Kardeşler’in de büyük katkıları olmuştur. Müslüman Kardeşler (İhvan) Suriye’de özellikle 1982 Hama Katliamından sonra resmi bir örgütlenme içerisinde bulunmamış fakat politik hayattan da tamamen geri çekilmemiştir. Genel itibarıyla göz hapsinde tutulan ve her adımları takip edilmeye çalışılan İhvan Hareketi böylece yeni hareket içerisinde etkin rol oynamaya çalışmıştır.

²⁶⁵ Korkmaz, a.g.e. 2015, 156-157.

Protestoların başladığı tarihten itibaren Esed rejimi protestoların İslami boyutunun ve potansiyelinin farkındaydı. Bu yüzden sık sık gösterilerdeki İslami söylemleri, selefi ve radikal akımlar ile ilişkilendirmeyi bir yöntem olarak kullanmıştır. Hatta 10 Ocak 2012'deki söyleminde “gerçek İslam ile savaşmadıklarını ve İslam’ı kendilerine bir kalkan olarak kullanan teröristler ile savaştıklarını, 1982’de de aynısını yaptıklarını ve Batı’nın 11 Eylül saldırıları sonrasında teröristlere ne yaptıysa kendilerinin de aynısını yaptığını” söylemiştir.²⁶⁶ Aslında bu durum Suriye için yeni bir şey değildir. 1982’de Hama’da benzer söylemlerle İhvan mensuplarına yapılan katliam da aynı argümanları içeriyordu.²⁶⁷

Suriye’de Mart ayında ayaklanmanın geniş boyutlara ulaşmasıyla beraber özellikle Şam ve Halep şehirlerinde Beşar Esed’e destek gösterileri düzenlenmişti. Göstericiler Esed rejimine karşı bir komplo olduğu iddialarında bulunuyorlardı. Burada dikkati çeken bir husus da Baas rejimine destek veren gösterilerin özellikle büyük şehirler ve kent meydanlarında yaşayan insanlar tarafından düzenlenmiş olmasıydı. Tabi ki rejimin de bu gösterileri organize ettiği gerçeğini göz ardı etmemek gerekmektedir. Diğer tarafta ise, refah, eşitlik, adalet ve daha fazla özgürlük talepleri ise Beşar Esed’in 2000’de iktidara gelmesinin ardından uygulamaya koyduğu liberal ekonomik reformların da etkisiyle ekonomik anlamda geri kalmış kırsal ve sahil bölgeler ile sanayinin gelişmiş olduğu yerlerde yükselmekteydi. Protesto gösterileri eş zamanlı olarak yükselmemiş, özellikle gösterilere öncülük eden liderler arasında sıkı bir bağ olmamasının da etkisiyle şehirlerde ardı sıra bir hal almıştır. Bu koordinasyonsuzluk da gösterilerin başlarındakilerin yeterince güçlü bir ses çıkarmasını engellemiştir.

Beşar Esed, ayaklanmaya karşılık olarak ilk hareketlerinde uzlaşmaya ve politik reformlar konusunda bazı düzenlemeler yapma yoluna gitmişti. Özellikle Tahran’ın da söylemlerinde bu durumu tavsiye ettiği görülebilmektedir. Şam yönetimi, zorunlu askerlik süresinin kısaltılması, Der’a’da gözaltına alınarak işkence edilen çocukların serbest bırakılması, Der’a valisinin görevinden alınması, kamu sektöründe istihdamın artırılması, siyasi mahkûmların serbest bırakılması, daha fazla reform vadeleri ve kabinenin istifası gibi bir takım tavizler vermeyi kabul etti.²⁶⁸ Tavizler, ayaklanan kitleler tarafından rejimin geri adım attığı şeklinde yorumlansa da aslında Esed’in sert önlemleri için bir meşruiyet sağlamıştır. Nitekim söz

²⁶⁶ İnternet: President Bashar Al Assad’s 2012 Damascus University Speech. *Global Search*. Web: <https://www.globalresearch.ca/president-bashar-al-assad-s-2012-damascus-university-speech/31250> adresinden 5 Mart 2018’de alınmıştır.

²⁶⁷ Korkmaz, a.g.e. 2015, 88-89.

²⁶⁸ İnternet: Syrian Cabinet Resigns as Regime Seeks to Calm Protests. *The Guardian*. Web: <https://www.theguardian.com/world/2011/mar/29/syrian-cabinet-resigns-bashar-assad> adresinden 4 Mart 2018’de alınmıştır.

konusu tavizlerin, Şam yönetiminin bir iyi niyet göstergesi olduğunu göstermeye çalışan Şam, buna karşılık ise gösterilerin ve protestoların devam etmesini ise samimi bir talep olmaktan ziyade Batı ve İsrail'in kışkırtmaları ve komploları olduğunu iddia etmiştir.²⁶⁹

Esed, bir yandan tavizler verirken diğer yandan da sert bir şekilde önlemler almaya devam etmiştir. Esed, Haziran 2012'de "ülkesinin tam manasıyla bir savaş durumu yaşadığını" belirterek aldığı ve alacağı önlemlerin sinyalini vermiştir. Böylece artık Suriye iç savaşı artık bir çıkmaza girmiş ve toplu katliamlardan dolayı hem muhalefetin hem de rejimin sürekli olarak birbirini suçladığı bir yöne evrilmiştir.²⁷⁰ Nitekim Suriye konusu, uluslararası camianın daha en başından dâhil olmasıyla birlikte son zamanların en karmaşık sorunlarından birisine dönüşmüştür.

Suriye'de yüzde 10-15'lik bir azınlık olan Nusayriler iktidarı elinde bulundurmaktadır. 1982'de Müslüman Kardeşler Hama'da büyük bir ayaklanma başlattıysa da Devlet Başkanı Hafız Esed'in emriyle bu ayaklanma en az on bin kişinin öldürüldüğü çok kanlı bir şekilde bastırıldı. Burada İran'ın Suriye'ye en başından bu yana özellikle Nusayrilerin iktidarından bu yana verdiği desteği göz ardı etmemek gerekmektedir. Bu desteğin sebebini sadece Şii Hilali ile değerlendirmek yeterince doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Çünkü Nusayrilik doğrudan Şiilik içerisinde değerlendirilmemektedir. Arap Aleviliği²⁷¹ olarak da adlandırılan Nusayrilik, Şiilerden çok daha keskin ayrımlara sahip olarak ayrılmaktadır. Hz. Ali'nin ilah olarak kabul edilmesi ve reenkarnasyon inancı Nusayriliğin en temel aşırılıkları olmakta ve bu noktada Şiilik içerisinde değerlendirilmemesine yol açmaktadır.²⁷² Hatta Şiiler, Nusayriler hakkında olumlu bir düşünceye de sahip değildir. Bu noktada, İran-Suriye ittifakının en önemli açıklaması ise jeopolitik ve stratejik ortaklık olarak değerlendirmek gerekmektedir.

²⁶⁹ İnternet: Kronoloji: Suriye'de İsyandan İç Savaşa. *Al Jazeera Türk*. Web: <http://www.aljazeera.com.tr/kronoloji/kronoloji-suriyede-isyandan-ic-savasa> adresinden 5 Mart 2018'de alınmıştır.

²⁷⁰ İnternet: *Aylık Ortadoğu Bülteni*. 21 Haziran-20 Temmuz 2012. Ortadoğu Araştırmaları Merkezi (ORSAM). Web: <http://orsam.org.tr/aylik-ortadogu-bulteni/?&sahife=9> adresinden 14 Nisan 2018'de alınmıştır.

²⁷¹ İnternet: Nusayrilik. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Web: <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/ayrmetin.php?idno=330270&idno2=c330194#1> adresinden 16 Nisan 2018'de alınmıştır. Burada Arap Aleviliği'nin Anadolu Aleviliği ile herhangi bir bağının olmadığını belirtmek yerinde olacaktır. Farklı dönemlerde farklı pratiklerden beslenen bu iki akım arasında isim benzerliği bulunmaktadır.

²⁷² Kor, a.g.e. 2014, 470-478.

Bu anlamda, İran'ın Suriye'de yönetime verdiği ve her şeye rağmen kesintisiz devam eden desteği iki ana unsura dayandırmak yerinde olacaktır. İsrail ve Hizbullah unsurları neticesinde İran, Suriye üzerinden Hizbullah'a muazzam bir destek sağlamaktadır. Uzunca bir süre Orta Doğu'da gündemi belirleyen Arap-İsrail savaşları neticesinde İsrail'e verilemeyen zararı 2006 yılında Lübnan'da Hizbullah'ın vermesi ve bu büyük zaferin arka planında en büyük rolün İran'a ait olması İran-Suriye-Hizbullah hattının önemini bu anlamda ortaya koyabilmektedir. Çünkü İran'ın İsrail'e karşı Hizbullah'a verdiği bu büyük desteğin ana ve en önemli güzergâhı Suriye olmuştur. Esed rejiminin gerçekleştirdiği Hama Katliamı bile o dönemde Müslümanlar için kapsayıcı söylemler geliştirmeye çalışan Tahran yönetiminin Suriye'ye verdiği desteğe halel getirememiştir. Yine aynı şekilde Suriye'nin de İran ile yakın işbirliğinin bir başka somut örneği de İran-Irak Savaşında da İran'a en büyük desteği veren Arap ülkesinin Suriye olmasıdır.²⁷³

Suriye'de halk hareketleri aslında Arap Baharı için Tahran'ın genel söylemi olan "İslami Uyanış" hareketlerine çok uymamış ya da uydurulmamıştı. Çünkü İslami Uyanış hareketlerinin en temel özelliği, karşı çıktıkları yönetimlerin nispeten laik ve ABD ile İsrail ile iyi ilişkiler içerisinde bulunuyor olmalarıydı. Suriye Baas rejimi laik olsa da ABD ve İsrail ile iyi ilişkilerde olmadığından ötürü bu şablona uymuyordu. Bu yüzden İran daha ayaklanmaların ilk günlerinden itibaren bunun demokratik ülkenin avantajlarından yararlanan rejim karşıtı muhaliflerin Batının kışkırtması sonucu oluşan bir ayaklanma olduğunu düşünmüş ve o günden bugüne Esed yönetimine desteğini devam ettirmiştir.

İran'ın Arap Baharında halk hareketlerine verdiği desteği Suriye'de göstermemesi ve aksine rejimin yanında bir tutum alması İran ve Suriye'nin 30 yıllık ittifakından sonra tahmin edilebilecek bir gelişme olmaktadır. Tahran, bu desteğin meşruiyetini sağlayabilmek adına Suriye'de Batı kaynaklı bir komplonun olduğunu iddia ederek Suriye'deki ayaklanmaların Arap Baharı ayaklanmalarıyla benzer olmadığını savunuyordu. Ve hatta Ayetullah Ali Hamaney, Haziran 2011'de sınırın belli olduğunu ve nerede İslami, halkçı ve anti-Amerikan bir hareket varsa onu destekleyeceklerini söylüyordu.²⁷⁴ Bu sayede Tahran, Suriye'deki halk hareketlerinin geçerliliğini tanımıyordu. Moskova'nın da bu cepheye dâhil olmasıyla birlikte olay günümüzde de devam eden çok çetrefilli bir hal almıştır.

²⁷³ Korkmaz, a.g.e. 2015, 98.

²⁷⁴ İnternet: Pomeroy, R. (2011). Analysis: Iran Sees Ally Syria Surrounded by U.S., Arab "Wolves". *Reuters*. Web: <https://www.reuters.com/article/us-syria-iran/analysis-iran-sees-ally-syria-surrounded-by-u-s-arab-wolves-idUSTRE77E1E320110815> adresinden 28 Şubat 2018'de alınmıştır.

Suriye konusuna İran'ın yaklaşımıyla ilgili ilginç bir olayı da burada anlatmak yerinde olacaktır. Ağustos 2012'de Tahran'da düzenlenen Bağlantısızlar Hareketi Zirvesine katılan Mısır Devlet Başkanı Muhammed Mursi'nin Suriye konusunda "Her türlü zulüm ve baskıya maruz kalan Suriye halkını destekliyoruz" sözü İran devlet televizyonu tarafından Farsçaya "her türlü komploya karşı Suriye yönetimini destekliyoruz" şeklinde çevrilmiştir. Bu durum, İran devlet ideolojisinin Suriye konusunda ortaya koyduğu tabloyu gözler önüne sermesi bakımından önemli bir örnektir.²⁷⁵

Riyad ise, kitle gösterileri başladıktan sonra Ağustos 2011'de Suriye'deki büyükelçisini geri çağırarak ilişkileri bir anlamda kesmişti. Zaten çok iyi düzeyde devam etmeyen Şam-Riyad ilişkileri daha da kötüye gitmiştir. Irak örneğinde olduğu gibi Suriye'deki Baas rejimi de Riyad'ın potansiyel tehdit algısı içerisinde kalmıştır. Arap Baharının Riyad açısından hoş karşılanmadığı daha önce belirtilmişti. Riyad, Batı ile iyi ilişkiler içerisinde olan "müttefiklerinin" bu tür halk hareketleri sonucunda iktidardan uzaklaşmalarını hoş karşılamamıştır. Suriye konusu ise tıpkı İran'ın yaptığı gibi Riyad'ın da politika değişikliği yapmasına neden olmuştur. Riyad, Suriye'de gösterileri ve protestoları halkın meşru istekleri olarak değerlendirmiş ve Şam rejiminin sert müdahalesini eleştirmiştir. Riyad, Suriye içerisinde silahlı mücadeleye girişen Selefi düşünceye sahip akımları da maddi olarak desteklemiştir. Orta Doğu'nun diğer ülkelerinde olabildiği gibi Riyad, ulusal çıkarı dâhilinde herhangi bir Selefi düşünceye sahip örgütleri maddi olarak desteklemekten geri durmamaktadır.

²⁷⁵ İnternet: İran Televizyonundan Çeviri Skandalı!. *TRT Haber*. Web: <http://www.trthaber.com/haber/gundem/iran-televizyonundan-ceviri-skandali-54045.html> adresinden 27 Şubat 2018'de alınmıştır.

6. SONUÇ

İran İslam Cumhuriyeti ve Suudi Arabistan Krallığı, Basra Körfezi'nde uzunca bir süredir güç mücadelesi içerisinde bulunmaktadır. Bu çalışmada, güç ve güç dengesi çerçevesinde tarafların etki ve tehdit algılaması çerçevesinde şekillenen dış politika davranışları incelenmeye çalışılmıştır. Söz konusu mücadelenin, İngiltere'nin Basra Körfezi'nden çekilerek bölgedeki Emirliklere bağımsızlıklarını verdiği yıl olan 1971 yılı ve sonrası incelemeye konu olmuştur.

Güç mücadelesinin 1971-1979 yılları arasındaki dönemi, İran'da Şah rejiminin ve Suudi Arabistan'da ise Krallığın, aynı kulvar içerisinde giriştiği bir rekabet olarak gösterilebilmektedir. Benzer saiklerle güç maksimizasyonu yapmaya çalışan aktörler yine benzer metotlar kullanmaya gayret göstermişlerdir. Bu söz konusu metotlar ise artan petrol gelirleri ve ABD müttefikliği çerçevesinde şekillenmiştir. Özellikle 1979 yılında İran'da Şah rejiminin devrilip yerine bir "İslam Cumhuriyeti" kurulması sonucunda bu mücadele hiç olmadığı kadar şiddetli ve ideolojik bir hal almıştır. Bir yandan Fars kökenlerinin binlerce yıllık bir birikimi ile diğer yandan Şii mezhebinin en büyük ve önemli temsilcisi konumunda olan İran, 1979 yılından sonra bu pozisyonunu sıkça vurgulamıştır. Katıksız bir Arap geçmişi ile Haremeyn toprakları üzerinde olan Suudi Arabistan ise bu durumu dış politikasının en büyük meşruiyet aracı olarak kullanmaya çalışmıştır.

İki aktör arasındaki güç mücadelesi kimi zaman aynı kulvarda bir rekabet şeklinde olmuş kimi zaman da karşıtlık ve düşmanlık çerçevesinde bir güç rekabeti şekline bürünmüştür. Söz konusu mücadele ve rekabetin boyutlarını etkileyen önemli bir takım gelişmeler ise İran İslam Devrimi (1979), İran-İrak Savaşı (1980-1988), Irak'ın Kuveyt'i İşgali (1990), 11 Eylül 2001 Saldırıları ve akabinde önce Afganistan (2001) ardından Irak'ın (2003) işgal edilmesi ve en sonunda ise Arap Baharı hareketleri (2011) olarak sayılabilmektedir.

Rekabetin Körfez'de ana yansıması mezhep retoriği olarak karşımıza çıksa da asıl hatları itibarıyla ideolojik ve jeopolitik bir rekabetten söz etmek mümkündür. Diğer tüm unsurları aslında ideolojik ve jeopolitik rekabetin farklı yansımaları olarak gözlemlemek çok da yanlış olmayacaktır. Özellikle popüler söylemler itibarıyla sadece mezhepsel karşıtlık üzerine bir mücadelenin var olduğunu iddia etmek bu rekabetin içeriğini anlama hususunda gerçekçi bir yaklaşım olmayacaktır.

İdeolojik rekabetin haricinde özellikle 1990'lı yılların başından 2000'li yılların ortalarına kadar mevcut iki aktör de pragmatik bir dış politika izlemiş bu yüzden de söz konusu dönem itibarıyla ilişkiler ve rekabetin şiddet unsuru nispeten yumuşamış ve Körfez'de barışçıl bir hava ortaya çıkmıştır. Tabi bu durumun ortaya çıkmasında, Humeyni'nin 1989 yılında vefat etmesi, Sovyetlerin dağılması, Irak'ın Kuveyt'i işgali gibi bölge açısından çok önemli gelişmelerin etkisini göz ardı etmek yanlış olacaktır.

Çalışma içerisinde incelenen dönemler itibarıyla iki aktör özellikle 1990 yılına kadar Irak'ın da dâhil olduğu bir üçlü güç dengesi sistemi içerisinde bulunmaktadır. Kuveyt işgali sonrasında Irak'ın düştüğü maddi güçlükler ile Körfez'de yarattığı potansiyel tehdit algısının etkisiyle denge içerisinde ağırlığı azalan Irak'ın 2003 yılında ABD tarafından işgali neticesinde güç dengesinden tamamen kopması Körfez'de İran ve Suudi Arabistan'ın bulunduğu bir ikili güç dengesi sistemini ortaya çıkarmıştır.

İki güç arasındaki rekabet Arap Baharına kadar ağırlıkla söylem düzeyinde devam etmiştir. Eylemsel olarak da bölgedeki etkin gruplara/örgütlere sınırlı destek sağlama yoluna giden aktörler bu anlamdaki dış politikalarının temeline karşıtlık üzerinden eylem oluşturmayı yerleştirmiştir. Başka bir deyişle, bir diğerinin söylem ve davranışlarından hareketle tam aksi yönde bir davranış geliştirmeye çalışmıştır. Karşılıklı doğrudan çatışma ortamından özellikle kaçınan aktörler genel hatları itibarıyla popülist bir yaklaşım içerisine girilerek Körfez'deki gelişmelere ani tepkiler vermiştir. Özellikle İran'da Ahmedijead'ın cumhurbaşkanı olmasıyla başlayan süreçte bu gelişmeler de hız kazanmıştır.

Arap Baharı süreci ise güç mücadelesinin boyutunu başka bir seviyeye taşımıştır denilebilmektedir. Örgütleri/Grupları destekleme boyutu uluslararası camia tarafından "Vesayet Savaşları" tabirinin de kullanıldığı farklı bir görünüme bürünmüştür. Özellikle Suriye ve Yemen'de çok derinden hissedilebilen bir çatışma durumu söz konusu olmaktadır. Halen süregelen bir kaotik ortamda her iki aktör (bölgede istikrarsızlığı sağlayan diğer tüm aktörler gibi) kimi gruplara maddi yardım ile beraber silah desteği de sağlayarak dolaylı bir savaş içerisine girişmişlerdir.

KAYNAKLAR

- Akbarzadeh, S., Saeed, A. (Editörler). (2003). *Islam and Political Legitimacy*. 35. Erişim adresi: <https://ebookcentral.proquest.com>
- Akdoğan, İ. (2013). *İran İslam Cumhuriyeti-Suudi Arabistan Krallığı İlişkileri (1979-2011)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu, 90.
- Al Alkim, H. H., (1994). *The GCC States in an Unstable World*, 65. Erişim Adresi: <https://ebookcentral.proquest.com>
- Arı, T. (1999). *2000'li yıllarda Basra Körfezinde Güç Dengesi*. (Dördüncü Baskı). Alfa Yayınları, 6.
- Arı, T. (2004). *Uluslararası İlişkiler Teorileri*. (Üçüncü Baskı). İstanbul: Alfa Yayınları, 518-520.
- Arıkan, P. (2006). ABD'nin Irak'a Müdahalesi ve İran'ın Tutumu., Şahin, M., Taştekin, M. (Editörler). *II. Körfez Savaşı*. Birinci Baskı. Ankara. Platin Yayınları, 166-167.
- Armajani, J. (2011). *Modern Islamist Movements: History, Religion, and Politics*. 138. Erişim adresi: <https://ebookcentral.proquest.com>
- Armaoğlu, F. *Yirminci Yüzyıl Siyasi Tarihi*. (Onüçüncü Baskı). Ankara: Alkım Yayınevi, 206-207.
- Ataman, M., Gökçen, A. N. (2014). Sembolizm ve Aktivizm Arasında İslam İşbirliği Teşkilatı. *SETA Analiz*, 76, 10.
- Başkan, B. (2013). Körfezin İran Sorunu; Güvenlik İkileminde Çoklu İlişkiler. *Akademik Orta Doğu: Altı Aylık Orta Doğu Araştırmaları Dergisi*, 7(14), 44.
- Benlioğlu, E. (2006). Irak Savaşı'nın ABD-Suudi Arabistan İlişkilerine Etkisi. Şahin, M., Taştekin, M. (Editörler). *II. Körfez Savaşı*. Birinci Baskı. Ankara. Platin Yayınları, 235-236.
- Bozdağlıoğlu, Y, Özen, Ç., (Kış 2004), "Liberalizmden Neoliberalizme Güç Olgusu ve Sistemik Bağımlılık", *Uluslararası İlişkiler*, 1(4), 62.
- Büyükkara, M. A. (2015). *Geçmişten Günümüze Kabe'nin İşgali*. (Üçüncü Baskı). İstanbul: Rağbet Yayınları, 142-143.
- Büyükkara, M. A., (2016). *İhvandan Cüheyman'a Suudi Arabistan ve Vehhabilik*. (Dördüncü Baskı). İstanbul: Rağbet Yayınları, 30-31.
- Carapico, S. (2013). "Yemen". In Amar, P., Prashad, V. (Eds.). *Dispatches From the Arab Spring: Understanding the New Middle East*. 118. Erişim adresi: <https://ebookcentral.proquest.com>.
- Cleveland, W. L. (2008) *Modern Orta Doğu Tarihi* (Çev. M. Harmancı). İstanbul: Agora Kitaplığı. 495-496.

- Commis, D. (2012). *The Gulf States A Modern History*. 9. Erişim adresi: <https://ebookcentral.proquest.com>
- Cox, R. (1996) *Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory*. Cox, R., Sinclair, T. J. (Editörler). *Approaches to World Order*. Cambridge: Cambridge University Press, 105.
- Dağcı, K., Sandıklı, A. (2007). *Satranç Tahtasında İran Nükleer Program*. (Birinci Baskı). İstanbul: Tasam Yayınları, 263-264.
- Ehteshami, A. (2007). *Reform in the Middle East Oil Monarchies*. 249-250. Erişim adresi: <https://ebookcentral.proquest.com>
- Ekhtiari A. R., Samsu, K., Gholipour, H. (2011). The Hajj and Iran's Foreign Policy towards Saudi Arabia. *Journal of Asian and African Studies*, 46, 678-690. 10.1177/0021909611417546. 681
- Ekşi, M. (2009). Körfezde Güvenlik: Güvenlik Sistemi, Güvenlik Sorunları ve Yapılanmaları. *Akademik Orta Doğu: Altı Aylık Orta Doğu Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 120.
- Entessar, N. (1988). Superpowers and Persian Gulf Security: The Iranian Perspective. *Third World Quarterly*. 10(4), 1430.
- Erdoğan, H. (2008). *Büyük Pers Düşüncesinden Zülfikar'ın Yumruğuna İran*. (Birinci Baskı). İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 166-167.
- Erkan, S. (2014). Sovyet - İran İlişkileri (1979-1989). *Akademik Orta Doğu: Altı Aylık Orta Doğu Araştırmaları Dergisi*, 8(2), 163-164.
- Gerçeksever, A. (2005). *Kayıp Kimlik Basra Körfezi*. (Birinci Baskı). İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 393-394.
- Hafezian, M. H. (2011). Iran-GCC Relations under President Ahmadinejad: 2005-2009. *Iranian Review of Foreign Affairs*, 1(5), 88.
- Hanieh, A. (2013). "Bahrain". In Amar, P., Prashad, V. (Eds.). *Dispatches From the Arab Spring: Understanding the New Middle East*. 65-66. Erişim adresi: <https://ebookcentral.proquest.com>.
- Heykel, M. (1993). 3. *Petrol Savaşı* (A. Asrar). İstanbul: Pınar Yayınları. 104-105.
- Hüseyin, A. (2011). *İran'da Devrim ve Karşı Devrim*. (Üçüncü Baskı). İstanbul: Pınar Yayınları, 297.
- İnternet: A History of Hajj Tragedies. *The Guardian*. Web: <https://www.theguardian.com/world/2006/jan/13/saudi-arabia> adresinden 2 Nisan 2018'de alınmıştır.
- İnternet: About Saudi Arabia. *Kingdom of Saudi Arabia Ministry of Foreign Affairs*. Web: <http://www.mofa.gov.sa/sites/mofaen/aboutKingDom/Pages/KingdomGeography46466.aspx> adresinden 08 Şubat 2018'de alınmıştır.

- İnternet: Akkaya, G. N. (2013). Körfez İşbirliği Konseyi Krallar Kulübü ve Değişen Bölgesel Düzen. *SETA Analiz*. 70(23). Web: http://file.setav.org/Files/Pdf/20130830141650_korfez-isbirligi-konseyi-1.pdf adresinden 10 Mayıs 2018’de alınmıştır.
- İnternet: Algar, H. (2014). İmam Humeyni, 1902-1962: Devrim Öncesi Yıllar. *İslam Düşüncesi Araştırma Merkezi*. Web: <http://www.islamdusuncesi.net/imam-humeyni-1902-1962-devrim-oncesi-yillar-75h.htm> adresinden 3 Nisan 2018’de alınmıştır.
- İnternet: Algar, H. Merc-i Taklid. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Web: <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/ayrmetin.php?idno=290172> adresinden 15 Ekim 2017 tarihinde alınmıştır.
- İnternet: All Countries and Economies/GDP (current US\$). *The World Bank*. Web: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD> adresinden 04 Ekim 2017’de alınmıştır.
- İnternet: Alotaibi, D. (2017). Ibn Sa’ud and Britain: Early Changing Relationship and pre-State Formation 1902-1914. Doktora Tezi, Bangor University, 206. Web: <http://e.bangor.ac.uk/10877/> adresinden 10 Mayıs 2018’de alınmıştır.
- İnternet: Al-Salmi, A. (Ekim, 2017). Rouhani Rejects Trump’s Speech: We will Remain in Nuclear Deal as Long as Interest Demands it. *Asharq Al-awsat English*. Web: <https://english.aawsat.com/adel-al-salmi/world-news/rouhani-rejects-trumps-speech-will-remain-nuclear-deal-long-interest-demands> adresinden 15 Ekim 2017’de alınmıştır.
- İnternet: Andic, U. “Dimensions of Power in International Relations: A MultiConceptual Framework”, 6. Web: http://www.academia.edu/5841047/Power_in_International_Relations_theory adresinden 2 Şubat 2018’de alınmıştır.
- İnternet: Arab Street Rallies Behind Hezbollah. *Al Jazeera English*. Web: <https://www.aljazeera.com/archive/2006/08/200849142219501402.html> adresinden 19 Mart 2018’de alınmıştır.
- İnternet: Arap Devletleri Ligi (AL). *Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı*. Web: <http://www.mfa.gov.tr/arap-ligi.tr.mfa> adresinden 5 Nisan 2018’de alınmıştır.
- İnternet: Arıkan, P. (2016). Ulusal Çıkar Çatışması ve Mezhepsel Kutuplaşma Arasında İran-Suudi Arabistan Gerginliği. *ORSAM Bölgesel Gelişmeler Değerlendirmesi*. 38. 2. Web: <http://orsam.org.tr/orsam/degerlendirme/14351?dil=tr> adresinden alınmıştır.
- İnternet: Armitage, R. L., Nye, J. S. (2007). “CSIS Commission On Smart Power: A Smarter, more Secure America”. *Center For Strategic & International Studies*. Web: https://csis-prod.s3.amazonaws.com/s3fs-public/legacy_files/files/media/csis/pubs/071106_csissmartpowerreport.pdf adresinden 9 Eylül 2017’de alınmıştır.
- İnternet: Ashley, R. (1984). “The Poverty of Neorealism”. *International Organization*, 38(2), 272. Web: <http://www.jstor.org/stable/2706440> adresinden 9 Ekim 2017’de alınmıştır.

İnternet: *Aylık Ortadoğu Bülteni. 21 Haziran-20 Temmuz 2012*. Ortadoğu Araştırmaları Merkezi (ORSAM). Web: <http://orsam.org.tr/aylik-ortadogu-bulteni/?&sahife=9> adresinden 14 Nisan 2018'de alınmıştır.

İnternet: Bahrain Imposes State of Emergency. *Al Jazeera English*. Web: <https://www.aljazeera.com/news/middleeast/2011/03/20113151296156152.html> adresinden 12 Nisan 2018'de alınmıştır.

İnternet: Bahreyn Krallığı. *Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı*. Web: <http://www.mfa.gov.tr/bahreyn-kunyesi.tr.mfa> adresinden 11 Nisan 2018'de alınmıştır.

İnternet: Barnwell, K. N. (2011). From Trucial States to Nation State: Decolonization and the Formation of the United Arab Emirates, 1952-1971. Doktora Tezi, The University of Texas at Austin. Web: <https://repositories.lib.utexas.edu/handle/2152/ETD-UT-2011-08-3717> adresinden 14 Nisan 2018'de alınmıştır.

İnternet: Behestani, M., Shahidani, M. H. (Aralık, 2014). "Twin Pillars Policy: Engagement of US-Iran Foreign Affairs during the Last Two Decades of Pahlavi Dynasty". *Asian Social Science*, Vol. 11. 20. Web: https://www.researchgate.net/publication/285575451_Twin_Pillars_Policy_Engagement_of_US-Iran_Foreign_Affairs_during_the_Last_Two_Decades_of_Pahlavi_Dynasty adresinden 7 Temmuz 2018'de alınmıştır.

İnternet: Bilge, M. L. Basra Körfezi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Web: <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c05/c050092.pdf> adresinden 02 Ekim 2017'de alınmıştır.

İnternet: Bush State of the Union address. *CNN*. Web: <http://edition.cnn.com/2002/ALLPOLITICS/01/29/bush.speech.txt/> adresinden 27 Mart 2018'de alınmıştır.

İnternet: Cabural, M. (2015). Yemen Conflict: Which Countries Support and Oppose Saudi Arabia. *ValueWalk*. Web: <https://www.valuewalk.com/2015/03/yemen-vs-saudi-arabia/> adresinden 24 Mayıs 2018'de alınmıştır.

İnternet: Caferilik. Web: <http://www.caferilik.com/caferilik/1-caferilik-nedir>

İnternet: Carmon, Y., Savyon, A., Kafash, U., 2016. The Regional Vision Of Iran's Islamic Regime And Its Military-Political Implementation, Part I – The Ideological Doctrine: Exporting The Revolution; Iran As 'Umm Al-Qura'. *The Middle East Media Research Institute*. Web: <https://www.memri.org/reports/regional-vision-irans-islamic-regime-and-its-military-political-implementation-part-i-%E2%80%93> adresinden 8 Mart 2018'de alınmıştır.

İnternet: Central Treaty Organization. *Encyclopædia Iranica*. Web: <http://www.iranicaonline.org/articles/central-treaty-organization-cento-a-mutual-defense-and-economic-cooperation-pact-among-persia-turkey-and-pakistan-wi> adresinden 4 Nisan 2018'de alınmıştır.

İnternet: CIA World Factbook. Web: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/>

İnternet: Colvin, R. (2010). "Cut off head of snake" Saudis told U.S. on Iran. *Reuters*. Web: <https://www.reuters.com/article/us-wikileaks-iran-saudis/cut-off-head-of-snake-saudis-told-u-s-on-iran-idUSTRE6AS02B20101129> adresinden 10 Nisan 2018'de alınmıştır.

İnternet: Dalkıran, S. Vehhabilik. *Sorularla İslamiyet*. Web: <https://sorularlailslamiyet.com/kaynak/vehhabilik> adresinden 13 Nisan 2018'de alınmıştır.

İnternet: Death Sentence to Salman Rushdie, Author of the Blasphemous Book, The Satanic Verses. *The Institute for Compilation and Publication of Imam Khomeini's Works*. Web: http://en.imam-khomeini.ir/en/n3463/Today_s_Topic_of_Debate/Death_sentence_to_Salman_Rushdie,_author_of_the_blasphemous_book,_The_Satanic_Verses adresinden 30 Mart 2018'de alınmıştır.

İnternet: Domazeti, R. (2018). İdeoloji ve Jeopolitik Gerçekler Arasında İran'ın Filistin Politikaları. İHH İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi. Web: http://insamer.com/tr/ideoloji-ile-jeopolitik-gercekler-arasinda-iranin-filistin-politikalari_1625.html adresinden 30 Eylül 2018'de alınmıştır.

İnternet: Dursun, D. Körfez İşbirliği Konseyi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Web: <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c26/c260162.pdf> adresinden 09 Ekim 2017'de alınmıştır.

İnternet: Eye on the Kingdom. *Kingdom of Saudi Arabia Ministry of Foreign Affairs*. Web: <http://www.mofa.gov.sa/sites/mofaen/aboutKingDom/Pages/NationalDay54859.aspx> adresinden 08 Şubat 2018'de alınmıştır.

İnternet: Gadir-i Hum. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Web: <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/ayrmetin.php?idno=130279&idno2=c130149> adresinden 31 Mart 2018'de alınmıştır.

İnternet: GCC Leaders Welcome Ahmadinejad's Proposals. *Asharq Al Awsat*. Web: <https://eng-archive.aawsat.com/theaawsat/news-middle-east/gcc-leaders-welcome-ahmadinejads-proposals> adresinden 17 Mart 2018'de alınmıştır.

İnternet: General Information About The Kingdom of Saudi Arabia. *Kingdom of Saudi Arabia General Authority for Statistics*. Web: <https://www.stats.gov.sa/en/4025> adresinden 09 Mart 2018'de alınmıştır.

İnternet: Gökalp, Y. Zeydiyye. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Web: <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/ayrmetin.php?idno=440328> adresinden 13 Nisan 2018'de alınmıştır.

İnternet: Gökçe, E. (2016). Suudi Arabistan'da Arap Baharını Engelleyen İç Dinamikler-Domestic Dynamics Preventing Arab Spring in Saudi Arabia. *Üsküdar University Journal of Social Sciences*. 2(2). 60-61. Web: https://www.researchgate.net/publication/303959648_Suudi_Arabistan'da_Arap_Baharini_Engelleyen_Ic_Dinamikler-Domestic_Dynamics_Preventing_Arab_Spring_in_Saudi_Arabia adresinden 18 Temmuz 2018'de alınmıştır.

İnternet: Hac'da son 40 yılda yaşanan facialar. *TRT Haber*. Web: <http://www.trthaber.com/haber/dunya/hacda-son-40-yilda-yasanan-facialar-205362.html> adreslerinden 2 Nisan 2018'de alınmıştır.

İnternet: Hamas-İran İlişkileri Üzerine Özel Dosya: Son Ziyarete Kasım Süleymani ile Hamas Heyeti Arasında Neler Konuşuldu? *İslami Analiz*. Web: <http://www.islamianaliz.com/haber/hamas-iran-iliskileri-uzerine-ozel-dosya-son-ziyarete-kasim-suleymani-ile-hamas-heyeti-arasinda-neler-konusuldu-35329#sthash.adtpRcaA.dpbs> adresinden 7 Nisan 2018'de alınmıştır.

İnternet: Hükümet Komşularla Diyalog ve İşbirliği İstemektedir/ Fars Körfezi, Küresel Münakaşa Yeri Haline Gelmemeli. (2017, Mayıs). *Tesnim Haber Ajansı*. Web: <https://www.tasnimnews.com/tr/news/2017/05/01/1394128/h%C3%BCk%C3%BCmet-kom%C5%9Fularla-diyalog-ve-i%C5%9Fbirli%C4%9Fi-istemektedir-fars-k%C3%B6rfezi-k%C3%BCresel-m%C3%BCnaka%C5%9Fa-yeri-haline-gelmemeli> adresinden 26 Eylül 2017'de alınmıştır.

İnternet: Ignatius, D. Rice's Strategic Reset. *Washington Post*. Web: <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2007/01/25/AR2007012501555.html> adresinden 10 Mayıs 2018'de alınmıştır.

İnternet: Ibrahim, Y. M. 1989. Saudi Muslim Weighs Rushdie Trial. *New York Times*. Web: <https://www.nytimes.com/1989/02/23/world/saudi-muslim-weighs-rushdie-trial.html> adresinden 30 Mart 2018'de alınmıştır.

İnternet: Işılak, H. 2015. Merci-i Taklid-Velâyet-İ Fakîh Anlayışı Ve Irak Şiîliğinde Merci-i Taklidlerin Velâyet-i Fakîh Anlayışına Bakışı, *International Journal of Science Culture and Sport (IntJSCS)*. Web: http://www.iscsjournal.com/Makaleler/1276984706_si3_33_304.pdf adresinden 1 Nisan 2018'de alınmıştır.

İnternet: İran Anayasası. Web: <http://www.iranhrdc.org/english/english/human-rights-documents/iranian-codes/3017-the-constitution-of-the-islamic-republic-of-iran.html?p=7> adresinden 15 Ekim 2017'de alınmıştır.

İnternet: İran ile BAE Arasında Ada Krizi. *Anadolu Ajansı*. Web: <http://aa.com.tr/tr/dunya/iran-ile-bae-arasinda-ada-krizi/372748?amp=1> adresinden 6 Şubat 2018'de alınmıştır.

İnternet: İran İslam Cumhuriyeti Ekonomik Görünümü. *Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı*. Web: <https://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ulkeler/ulke-detay/%C4%B0ran/ekonomik-gorunum> adresinden 09 Ekim 2017'de alınmıştır.

İnternet: İran İslam Cumhuriyeti Ülke Künyesi. *Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı*. Web: <http://www.mfa.gov.tr/iran-kunyesi.tr.mfa> adresinden 09 Ekim 2017'de alınmıştır.

İnternet: İran Suikast Suçlamasını Reddetti. *Al Jazeera Türk*. Web: <http://www.aljazeera.com.tr/haber/iran-suikast-suclamasini-reddetti> adresinden 4 Mart 2018'de alınmıştır.

- İnternet: İran Televizyonundan Çeviri Skandalı!. *TRT Haber*. Web: <http://www.trthaber.com/haber/gundem/iran-televizyonundan-ceviri-skandali-54045.html> adresinden 27 Şubat 2018'de alınmıştır.
- İnternet: İran'ın Nükleer Programı. *Al Jazeera Türk*. Web: <http://www.aljazeera.com.tr/haber-analiz/iranin-nukleer-programi> adresinden 14 Şubat 2018'de alınmıştır.
- İnternet: İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT). *Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı*. Web: <http://www.mfa.gov.tr/islam-isbirligi-teskilati.tr.mfa> adresinden 4 Mart 2018'de alınmıştır.
- İnternet: Karaman, H. Caferiyye. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Web: <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/ayrmetin.php?idno=070004&idno2=c070003#4> adresinden 31 Mart 2018'de alınmıştır.
- İnternet: Khamenei Hails 'Islamic' Uprisings. *Al Jazeera English*. Web: <https://www.aljazeera.com/news/middleeast/2011/02/201124101233510493.html> adresinden 11 Nisan 2018'de alınmıştır.
- İnternet: Khomeini: "We Shall Confront the World with Our Ideology". *Middle East Research and Information Project*. Web: <http://www.merip.org/mer/mer88/khomeini-we-shall-confront-world-our-ideology> adresinden 7 Şubat 2018'de alınmıştır.
- İnternet: Khomeini, R. Governance of the Jurist (Velayat-e Faqih) Islamic Governance. *The Institute for Compilation and Publication of Imam Khoumeini's Works*. Web: http://www.iranchamber.com/history/rkhomeini/books/velayat_faqeh.pdf adresinden 31 Mart 2018'de alınmıştır.
- İnternet: Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Konseyi (KİK). *Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı*. Web: <http://www.mfa.gov.tr/korfez-arap-ulkeleri-isbirligi-konseyi.tr.mfa> adresinden 09 Ekim 2017'de alınmıştır.
- İnternet: Kronoloji: Suriye'de İsyandan İç Savaşa. *Al Jazeera Türk*. Web: <http://www.aljazeera.com.tr/kronoloji/kronoloji-suriyede-isyandan-ic-savasa> adresinden 5 Mart 2018'de alınmıştır.
- İnternet: Mabon, S. The Battle for Bahrain: Iranian-Saudi Rivalry. *Middle East Policy Council*. Web: <http://www.mepc.org/battle-bahrain-iranian-saudi-rivalry> adresinden 12 Nisan 2018 tarihinde alınmıştır.
- İnternet: Majidiyar, A. (2018). Khamenei Praises Assad and Vows "Resistance Front" Will Soon Pray in Jerusalem. *Middle East Institute*. Web: <http://www.mei.edu/content/io/khamenei-praises-assad-and-vows-resistance-front-will-soon-pray-jerusalem> adresinden 11 Nisan 2018'de alınmıştır.
- İnternet: Maritime Chokepoints Are Critical to Global Energy Security. *U.S. Energy Information Administration*. Web: <https://www.eia.gov/todayinenergy/detail.php?id=32292> adresinden 01 Ekim 2017'de alınmıştır.
- İnternet: Maritime Space: Maritime Zones and Maritime Delimitation. (2001, Ekim). *United Nations*. Web: http://www.un.org/depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/persian_gulf.htm tarihinden 24 Eylül 2017'de alınmıştır.

İnternet: Matthew, R. Iran-Contra Affair. *Encyclopædia Britannica*. Web: <https://www.britannica.com/event/Iran-Contra-Affair> adresinden 12 Haziran 2018'de alınmıştır.

İnternet: Mubarak's Shia Remarks Stir Anger. *Al Jazeera English*. Web: <https://www.aljazeera.com/archive/2006/04/200849132414562804.html> adresinden 6 Mart 2018'de alınmıştır.

İnternet: Nusayrilik. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Web: <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/ayrmetin.php?idno=330270&idno2=c330194#1> adresinden 16 Nisan 2018'de alınmıştır.

İnternet: Oprea, I. Saudi-Iranian Cold War: Stirring Up Sectarian Hostilities. *Mediterranean Affairs*. Web: <http://mediterraneanaffairs.com/saudi-iranian-sectarian-hostilities/> adresinden 25 Aralık 2017'de alınmıştır.

İnternet: Örmeci, O. (2018). Suudi Arabistan-İsrail Yakınlaşması ve Tabuları Yıkan Prens Muhammed Bin Salman. *Uluslararası Politika Akademisi*. Web: <http://politikaakademisi.org/2018/04/04/suudi-arabistan-israil-yakinlasmasi-ve-tabulari-yikan-prens-muhammed-bin-salman/> adresinden 23 Temmuz 2018'de alınmıştır.

İnternet: Parvaz, D. (2011). Iran Opposition Planning Protests. *Al Jazeera English*. Web: <https://www.aljazeera.com/news/middleeast/2011/02/2011212162526150718.html> adresinden 22 Mayıs 2018'de alınmıştır.

İnternet: Persian Gulf. *Encyclopædia Britannica*. Web: <https://www.britannica.com/place/Persian-Gulf> adresinden 27 Eylül 2017'de alınmıştır.

İnternet: Pomeroy, R. (2011). Analysis: Iran Sees Ally Syria Surrounded by U.S., Arab "Wolves". *Reuters*. Web: <https://www.reuters.com/article/us-syria-iran/analysis-iran-sees-ally-syria-surrounded-by-u-s-arab-wolves-idUSTRE77E1E320110815> adresinden 28 Şubat 2018'de alınmıştır.

İnternet: Population Ranking. *The World Bank*. Web: <https://data.worldbank.org/data-catalog/Population-ranking-table> adresinden 03 Ekim 2017'de alınmıştır.

İnternet: Pradhan, P. K. (2012). Anthony's visit to Saudi Arabia: Boasting Defence Ties. *Institute for Defense Studies and Analyses*. Web: https://idsa.in/idsacomments/AntonysVisittoSaudiArabiaBoostingDefenceTies_pkpradhan_210212 adresinden 22 Mayıs 2018'de alınmıştır.

İnternet: President Bashar Al Assad's 2012 Damascus University Speech. *Global Search*. Web: <https://www.globalresearch.ca/president-bashar-al-assad-s-2012-damascus-university-speech/31250> adresinden 5 Mart 2018'de alınmıştır.

İnternet: Profile: Osama bin Laden. *Al Jazeera English*. Web: <https://www.aljazeera.com/news/asia/2011/05/20115235148217423.html> adresinden 19 Mart 2018'de alınmıştır.

İnternet: Raşid, A. (2018). Suudi Arabistan'ın Nükleer Bomba Gerekçeleri. *Türkçe Eş-Şark El-Avsat*. Web: <https://turkish.aawsat.com/2018/03/article55382813/suudi-arabistanin-nukleer-bomba-gerekceleri> adresinden 8 Nisan 2018'de alınmıştır.

İnternet: Rivera, J. Iran's Involvement in Bahrain: A Battleground as Part of the Islamic Regime's Larger Existential Conflict. *Small Wars Journal*. Web: <http://smallwarsjournal.com/jrnl/art/iran%E2%80%99s-involvement-in-bahrain> adresinden 12 Ağustos 2018'de alınmıştır.

İnternet: Roberts, D. (2012). Of Saudi Arabia and the Gulf Union. *E- International Relations*. Web: <http://www.e-ir.info/2012/07/10/of-saudi-arabia-and-the-gulf-union/> adresinden 7 Nisan 2018'de alınmıştır.

İnternet: Ryan, C. (2014). Jordan, Morocco and an Expanded GCC. *Middle East Research and Information Project*. Web: <http://www.merip.org/jordan-morocco-expanded-gcc> adresinden 7 Mart 2018'de alınmıştır.

İnternet: Sahimi, M. (2009). Who Supports Jundallah?. *Frontline*. Web: <https://www.pbs.org/wgbh/pages/frontline/tehranbureau/2009/10/jundallah.html> adresinden 8 Nisan 2018'de alınmıştır.

İnternet: Saudi King Calls For Unity. *Al Jazeera English*. Web: <https://www.aljazeera.com/news/middleeast/2007/03/2008525125359875563.html> adresinden 27 Mart 2018'de alınmıştır.

İnternet: Selcen, N. Akgül, P. (2017). *İran'da Etnik ve Dini Çatışmalar: Cundullah Örneği*. İran Araştırmaları Merkezi (İRAM). Web: <https://iramcenter.org/iranda-etnik-ve-dini-catismalar/> adresinden 10 Nisan 2018'de alınmıştır.

İnternet: Shadmehr, M. Khomeini's Theory of Islamic State and the Making of the Iranian Revolution (Eylül 16, 2017). 12. Web: <https://ssrn.com/abstract=3037793> ya da <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3037793> adresinden alınmıştır.

İnternet: Sinkaya, B. (2015). "İran-Yemen İlişkileri ve Ensarullah Hareketi". *Ortadoğu Analiz*, 7(67), 60-61.

İnternet: SIPRI Askeri Harcama Raporu. *Stockholm International Peace Research Institute*. Web: https://www.sipri.org/sites/default/files/3_Data%20for%20all%20countries%20from%201988%E2%80%932017%20as%20a%20share%20of%20GDP.pdf adresindeki çizelgeden faydalanılarak 14 Mayıs 2018'de oluşturulmuştur.

İnternet: SIPRI Military Expenditure Database. *Stockholm International Peace Research Institute*. Web: <https://www.sipri.org/databases/milex> adresinden 4 Mayıs 2018'de alınmıştır.

İnternet: Suudi Arabistan Krallığı Ekonomik Görünümü. *Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı*. Web: <https://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ulkeler/ulke-detay/Suudi%20Arabistan/ekonomik-gorunum> adresinden 10 Ekim 2017'de alınmıştır.

İnternet: Suudi Arabistan Krallığı Siyasi Görünümü. *Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı*. Web: <http://www.mfa.gov.tr/suudi-arabistan-siyasi-gorunumu.tr.mfa> adresinden 10 Ekim 2017’de alınmıştır.

İnternet: Suudi Arabistan Krallığı Ülke Künyesi. *Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı*. Web: <http://www.mfa.gov.tr/suudi-arabistan-kunyesi.tr.mfa> adresinden 10 Ekim 2017’de alınmıştır.

İnternet: Syrian Cabinet Resigns as Regime Seeks to Calm Protests. *The Guardian*. Web: <https://www.theguardian.com/world/2011/mar/29/syrian-cabinet-resigns-bashar-assad> adresinden 4 Mart 2018’de alınmıştır.

İnternet: Şahin, M. Arap Baharı “İslami Uyanış” mıdır?. *Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi*. Web: <http://orsam.org.tr/orsam/DPAnaliz/13397?dil=tr> adresinden 19 Mart 2018’de alınmıştır.

İnternet: Teitelbaum, J. (August, 2010). “The Shiites of Saudi Arabia”. *Current Trends in Islamist Ideology*, Vol. 10. Web: <https://www.hudson.org/research/9895-the-shiites-of-saudi-arabia> adresinden 7 Haziran 2018’de alınmıştır.

İnternet: Telci, İ , Rakipoğlu, M . (2018). Suudi Arabistan'ın Müslüman Kardeşler Politikası: 1932-2016. *Akademik İncelemeler Dergisi (AID)*, 13 (1), 163-164. Web: <http://dergipark.gov.tr/akademikincelemeler/issue/36801/415985> adresinden 16 Haziran 2018’de alınmıştır.

İnternet: *The Basic Law of Governance, Kingdom of Saudi Arabia Ministry of Foreign Affairs* Web: <https://www.mofa.gov.sa/sites/mofaen/aboutKingDom/SaudiGovernment/Pages/BasicSystemOfGovernance35297.aspx> adresinden 12 Temmuz 2018’de alınmıştır.

İnternet: The Clinton Doctrine: a New Foreign Policy. *The Christian Science Monitor*. Web: <https://www.csmonitor.com/1993/0618/18191.html> adresinden 7 Nisan 2018’de alınmıştır.

İnternet: The Eye on the Kingdom. *Kingdom Of Saudi Arabia Ministry Of Foreign Affairs*. Web: <http://www.mofa.gov.sa/sites/mofaen/aboutKingDom/SaudiGovernment/Pages/BasicSystemOfGovernance35297.aspx> adresinden 30 Mart 2018’de alınmıştır.

İnternet: *The Huthi Ascent to Power*. (2014). Middle East Institute. Web: <http://www.mei.edu/publications/huthi-ascent-power> adresinden 22 Haziran 2018’de alınmıştır.

İnternet: Timeline: 1990 Gulf War. *Al Jazeera English*. Web: <https://www.aljazeera.com/programmes/classof1990/2010/07/2010729152112297821.html> adresinden 9 Mart 2018’de alınmıştır.

İnternet: Timeline: US intervention in Afghanistan 2001 to 2017. *Al Jazeera English*. Web: <https://www.aljazeera.com/news/2017/08/2001-2017-intervention-afghanistan-170822035036797.html> adresinden 27 Mart 2018’de alınmıştır.

- İnternet: Total Petroleum and Other Liquids Production - 2017. *U.S. Energy Information Administration*. Web: <https://www.eia.gov/beta/international/?fips=WOTC> adresinden 01 Ekim 2017'de alınmıştır.
- İnternet: Umman Dış İlişkileri. *Country Studies US*. Web: <http://countrystudies.us/persian-gulf-states/67.htm> adresinden 24 Mart 2018'de alınmıştır.
- İnternet: United States Central Command CENTCOM, Web: <http://www.centcom.mil/>
- İnternet: U.S. Nears \$100 Billion Arms Deal for Saudi Arabia: White House Official. Reuters. Web: <https://www.reuters.com/article/us-usa-trump-saudi/u-s-nears-100-billion-arms-deal-for-saudi-arabia-white-house-official-idUSKBN18832N> adresinden 4 Nisan 2018'de alınmıştır.
- İnternet: Yemen'deki Kararlılık Fırtınası'nın Bin Günü. *Anadolu Ajansı*. Web: <https://aa.com.tr/tr/dunya/yemendeki-kararlilik-firtinasinin-bin-gunu-/1012228> adresinden 14 Nisan 2018'de alınmıştır.
- İnternet: Yemen'in Siyasi Görünümü. *Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı*. Web: <http://www.mfa.gov.tr/yemen-siyasi-gorunumu.tr.mfa> adresinden 13 Nisan 2018'de alınmıştır.
- Jasper, M. W. (1997). *Security Assistance in The Persian Gulf And The Roots Of The Nixon Doctrine*, Yüksek Lisans Tezi, Naval Postgraduate School, Monterey, California, 31-32.
- Kamrava, M. (2006). *The International Politics Of The Persian Gulf*, 125. Erişim adresi: <https://ebookcentral.proquest.com>
- Kaya Kılıç, S. (2014). 19.Yüzyılda Osmanlı İdaresi Altında Basra Vilayeti ve Körfezine İlişkin Bazı Tespitler. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 54(2), 320.
- Keohane, R. O. and Nye, J. S. (2012). *Power and Independence* (Fourth Edition). United States: Longman, 10.
- Kıran, A. (2015). Mezhebi Rekabet mi, Mezhep Savaşları mı?. *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), 176-178.
- Kocaoğlu, C. (2017). Selefilige Tarihsel Bir Bakış ve Suudi Arabistan'ın Selefilik Üzerine Geliştirdiği Politikayı Yayma Stratejisi. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 6(2), 348.
- Kor, Z. T. (2014). *Ortadoğu Konuşmaları; Bölgesel ve Küresel Perspektiften Arap Baharı*. (Birinci Baskı). İstanbul: Küre Yayınları, 489.
- Korkmaz, Y. (2015). *İran Suriye Bölgesel İttifakı ve Arap Baharı Sürecine Yansımaları*. (Birinci Baskı). İstanbul: Matbuat Yayın Grubu, 149-150.
- Kruse, F. (2014). *Oil Politics: The West And Its Desire For Energy Security Since 1950*. 33. Erişim adresi: <https://ebookcentral.proquest.com>
- Mabon, S. (2016). *Saudi Arabia and Iran; Power and Rivalry*. (Second Edition). London, New York: I. B. Tauris, 76.

- Marschall, C. (2003). *Iran's Persian Gulf Policy: From Khomeini To Khatami*. 8. Erişim adresi: <https://ebookcentral.proquest.com>
- Morgenthau, H. J., Thompson, K. W., Clinton, D. (2006). *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*. (Seventh Edition). United States: The McGraw-Hill, 29-30.
- Mueller, K. P., Castillo, J. J., & Morgan, F. E. (2007). *Striking First: Preemptive And Preventive Attack in U.S. National Security Policy*. 1-3. Erişim adresi: <https://ebookcentral.proquest.com>
- Nye J. S. (2003). *Understanding International Conflicts: An Introduction to Theory and History*. (Fourth Edition). United States: Longman, 256.
- Oktav, Ö. Z. (2011). *Basra Körfezinin Değişen Dinamikleri; İran-ABD-Suudi Arabistan İlişkileri*. (Birinci Baskı). İstanbul: Beta Basım A.Ş, 49.
- Özbaran, S. (2011). 16. Yüzyılda Basra Körfezi Sahillerinde Osmanlılar: Basra Beylerbeyliğinin Kuruluşu. *Tarih Dergisi / Turkish Journal of History*, 0 (25), 51-52.
- Özdemir, H. (2008). "Uluslararası İlişkilerde Güç Üzerine Çok Boyutlu Bir Değerlendirme". *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 63(3), 128-129.
- Özev, M . (2016). Iran-Saudi Arabia Relations, 1932-2014. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 66 (1), 89. DOI: 10.26560/iuifm.331699.
- Öztürkler, H. (2016). Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da İş Yapma Kolaylığı. *Ortadoğu Analiz*, 8(73), 75.
- Rubin, L. (2014). *Islam in the Balance: Ideational Threats in Arab Politics*. 100. Erişim adresi: <https://ebookcentral.proquest.com>
- Sander, O. (2004). *Siyasi Tarih 1918-1994*. (Onikinci Baskı). Ankara: İmge Yayınevi, 488.
- Schmid, M. (2012). *Did Desert Shield Lead to Desert Hate? A Case Study of Anti-Americanism in Saudi Arabia*. 61-63. Erişim adresi: <https://ebookcentral.proquest.com>
- Sönmezoğlu, F. (2005). *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*. (Dördüncü Baskı). İstanbul: Filiz Kitabevi, 178.
- Sönmezoğlu, F., Arıboğan, Ü., Ayman, G., Dedeoğlu, B. (2000). *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*. (Üçüncü Basım). İstanbul: Der Yayınları, 326.
- Şahin, M. (2007). İran Dış Politikasının Dini Retoriği, *Akademik Orta Doğu: Altı Aylık Orta Doğu Araştırmaları Dergisi*, 2(4), 11.
- Şenel, Ş. (2016). 19. Yüzyılda İngiltere'nin Basra Bölgesindeki Faaliyetleri. *Akademik Bakış*, 9(18), 189-190.
- Teitelbaum, J. (2010). *Saudi Arabia and The New Strategic Landscape*. 9. Erişim adresi: <https://ebookcentral.proquest.com>

Tezkan, Y. (2005). *Jeopolitikten Milli Güvenliğe*. (Birinci Baskı). İstanbul: Ülke Kitapları, 181.

Waltz, K. N. (1979). *Theory of International Politics*. Online Version: Addison-Wesley Pub. Co., 192.

Wright, S. (2007). *The United States and Persian Gulf Security: The Foundations of the War on Terror*. 173. Erişim adresi: <https://ebookcentral.proquest.com>

Yılmaz Şahin, T. (2016). *Uluslararası Politikada Orta Doğu*. (Dördüncü Baskı). Ankara: Barış Kitap, 297.

Zorbozan, S. (2013). *Tarihin Kavşağında Açık Hedef: İran*. (Birinci Baskı). İstanbul: Profil Yayıncılık, 23.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : DURDU, YASİN
 Uyruğu : T.C.
 Doğum tarihi ve yeri : 16.10.1987 / KEÇİÖREN
 Medeni hali : EVLİ
 Telefon : 0506 227 17 91
 e-mail : yasindurdu@gmail.com

Eğitim		
Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet tarihi
Yüksek lisans	Gazi Üniversitesi / Ortadoğu ve Afrika Çalışmaları	Devam ediyor.
Yüksek lisans	Sakarya Üniversitesi / Mahalli İdareler ve Şehircilik (Tezsiz)	2015
Lisans	Gazi Üniversitesi / Uluslararası İlişkiler	2010
Lise	Etlik Lisesi	2004

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
2012-2017	Türkiye Belediyeler Birliği	Uzman
2017-	Mesleki Yeterlilik Kurumu	Uzman Yardımcısı

Yabancı Dil

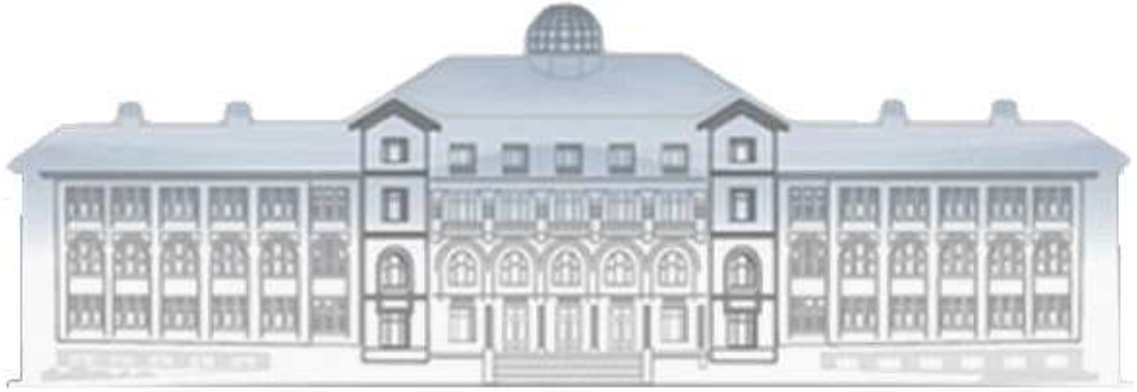
İngilizce

Yayımlar

-

Hobiler

Kitaplar, yazı yazmak, gündemi takip etmek, genel kültür.

GAZİLİ OLMAK AYRICALIKTIR..

